

VERZAMELING

W. H. SURINGAR

215

~~713~~ OK62-4374

~~724~~

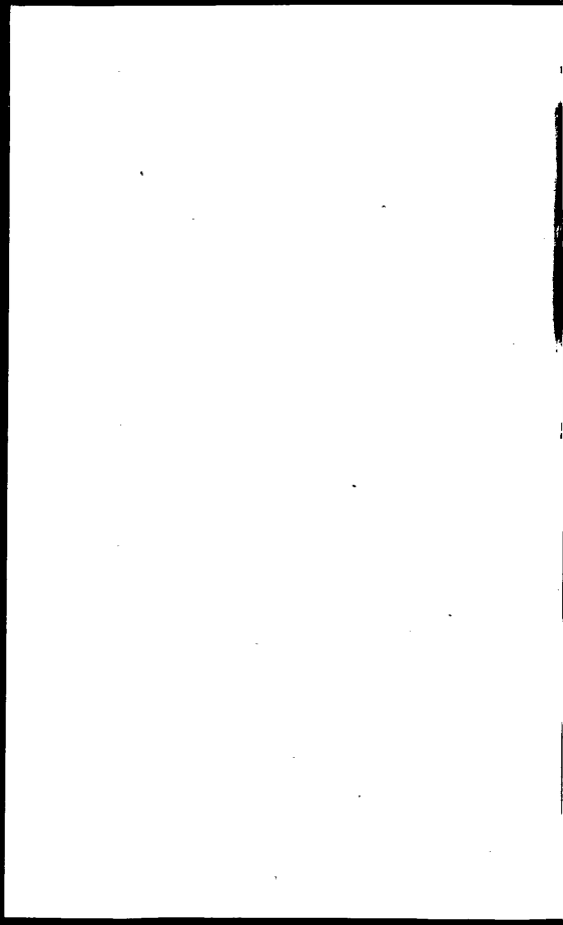

01 1090 8233 UB AMSTERDAM

SCHUBART.

DOOR HEM ZELVE
GESCHETST.

IN DE GEVANGENIS OPGESTELT.

SCHUBART.

DOOR HEM ZELVE
GESCHETST.

IN DE GEVANGENIS OPGESTELT.

*Met eenige bekorting
uit het Hoogduitsch Vertaalt.*

28 de Sakker post 1797

Zyn Arm heeft my van doods! gevaar gered,

EERSTE STUKJE

TE AMSTERDAM,

J. VAN DER BURGH EN

TE UTRECHT,

J. VISCH.

1798

Bij

De HEERE maakt de gevangenen los.

Ps. CXLVI.

V O O R R E D E

V A N D E N

S C H R I J V E R.

Zij leiden het beste leven, die er zich op toelleggen om de besten te worden: Maar het leven van hun is het aangenaamste, die bevinden dat zij beter geworden zijn.

S O C R A T E S.

HOE WEL ik overtuigd ben, van de nuttigheid, van zulke levensbeschrijvingen, die met *Waarheid* en *Gevoel* geschreeven zijn, — en waarbij de verhaaler, met eene oprechte belijdenis, van 't geen hij beter had behoo-

*

ren

ren te doen, in nederige boetvaardigheid, der waereld onder de oogen treedt, — zou ik echter nooit, met het verhaal van mijn eigen' levensloop, zijn opgekomen, indien niet zoo veel onwaarheid, als er, mij aangaande, verspreid is, mij dit werk tot een plicht gemaakt had.

Te MANNHEIM is wel, in 't jaar 1778, mijn *Leven en Karakter* uitgekomen; doch waarin de Schrijver, die mij, tot hier toe, onbekend is, meer goeds van mij zegt, dan ik, in deeze mijne levensbeschrijving, van mij zelven kan doen blijken. Ik dank den Menschenvriend, voor zijne goedheid, waar mede hij mij, in de dagen mijner zwaarste verwerping, door dit gunstig getuignis, voor de waereld heeft willen rechtvaardigen. Ook heeft ARCHENHOLZ, die groote en édele man, gelijk ook de Uitgever van de *Levens-*
be-

beschrijving uit de agttiende eeuw, welke te BERN zijn uitgekomen, veel goeds en kwaads van mij gezegd; waarvan ik évenwel het minste als echt erkennen kan. De uitgebreide kring mijner bekenden, en de liefde tot mijn Vaderland, dringen mij, dus, deeze mijne levensbeschrijving, gelijk ook mijne gevoelens en bedoelingen, aan het Algemeen mede te deelen; en dat met die openhartigheid, welke de eerste trek in mijn Karakter is. Ik ben wel niet trotsch genoeg, om, met ROUSSEAU, mijne belijdenis den Hemel aanbiedende, te zeggen: O GOD! *met dit boekje wil ik voor Uwen richterstoel treden!* — Neen! *daar* smeekt men om *genade* en geen *recht*; — *Daar beroemt* men zich op niet *éene deugd*, — en, tot genade gekomen, *wanhoopt* men, *daar*, wegens niet *éene zonde*, — door de verlossing die in CHRISTUS is! Maar, 't geen ik hier heb geschreeven,

is de waarheid ; gelijk honderden en duizenden zouden kunnen bevestigen , die mij , op de loopbaan van mijn leven te gemoet kwamen.

Ik heb deeze beschrijving , tot op het slot van het tweede stukje , vervaardigd in de treurigste gesteldheid waarin eenig mensch komen kan , die , gelijk ik , met eene vuurige liefde tot de vrijheid , geboren is . Gelijk eene doode , lag ik , in de groeve , die geen water heeft , dan traanen ! Ik was ontbloot van Boeken , — van Papier , — van schrijfgereedschap , — zonder pen , — zonder potlood , of iets waarmede men eenige letter kan ter neder stellen ; — en evenwel heb ik deeze mijne levensbeschrijving vervaardigd : Naast mijn vertrek , naamlijk , was een man in de gevangnis , die meer vrijheden genoot ; en in *zijne* pen *dicteerde* ik hem mijn

leven, door een dikken muur. Het schrijven mij ten strengsten verboden zynde, verborg ik het opstel verscheiden jaaren, onder den grond; waar het bijna verrotte. Thans, nu ik mij weder, in de ruime lucht der Hemelsche vrijheid, beweegen kan, verschijnt het openlijk; en het is de wensch van mijn geheele hart, dat het, aan Mannen, eenig aangenaam uur zal verschaffen, en, bij gelegenheden, aan de Jongelingen van mijn Vaderland, eene ernstige aanwijzing geven, wat zij te vermijden hebben, indien zij wijze en gelukkige menschen, — indien zij, voor den tijd, en voor de eeuwigheid behouden wetschen te worden! De groote Oudvader BASILIUS zegt zeer wel. „ Gij „ Mensch! moet Uw eigen Kamprichter „ zijn! Uw geweeten moet, reeds hier, „ voor uwe *deugd* de laauw'ren vlechten, „ en aan uwe *ondeugden* het gelaat van ee-

„nen straffenden Richter vertoonen.” Nog sterker zegt PAULUS: „*Indien wij ons zelve oordeelen, zoo zouden wij niet geoordeeld worden.*” I. Cor, II: 31.

SCHUBART.

STUTTGART, *Maart,*
1791.

I N H O U D

VAN HET EERSTE EN TWEDE STUKJE.

VAN HET

LEVEN EN DE BEKEERING

VAN DEN HEERE

CHRISTIAN FRIEDRICH DANIEL
SCHUBART.

Afdceeling 1. **A**FKOMST. *Karakter van mijnen Vader. Bijzondere bewaaring, in mijn tiende jaar (1749). Eerste ontluiking mijner jeugd en geestvermogens.*

2. *Verblijfte* NORDLINGEN. (1753)
Karakter van THILO, en van den godvruchtigen MAIER.

3. *Aankomst te* NEURENBERG (1756). *Iets wegens die stad. Terugreize na AALEN. Vertreck na LAUTERBURG bij SCHULEN. Zijn Karakter,*

Afdeeling 4. *Komst te ERLANG, (1758) Arrest wegens schulden. Ontslag, en Vertrek na AALEN.*

5. *Mijn karakter als Musiekant.*

6. *Ik werd Huisonderwijzer te KONIGSBRONN. Oefening in het prediken. Gemoedlijke aandoeningen Verlies derzelve.*

7. *Mijn prediken in de nabuurschap van AALEN. Nog iets van SCHULEN.*

8. *Bezoek bij BOKH, te ESZLINGEN.*

9. *Bezoekreize bij mijnen grootvader HORNER, te SULZBACH.*

10. *Pooging bij den Vorstbischof te ELLWANG. Beroep na GEISZLINGEN tot Præceptor en Organist. Vertrek van AALEN.*

Afdeeling II. *Tekening van GEISZLINGEN. Waarneeming van mijn amt. Letteroefeningen. Reize naa AALEN en terugkomst. Eenige mijner schriften. Mijn huwlijk (1764.) Schets mijner huisvrouw. Mijne afwijkingen. Beroep na LUDWIGSBURG. Afscheid van GEISZLINGEN.*

12. *LUDWIGSBURG, een zetel der schoone Musiek. Mijne behandeling derzelve. Mijne verkeering en verwildering in denkwijze en zeden. Gebeel verval. Gevangenschap te LUDWIGSBURG. Ontslag. Verbanning.*

13. *Verblijf te HEILBRONN.*

14. *Reize na MANNHEIM en HEIDELBERG. Verblijf aldaar, en te MANNHEIM en SCHWEZZINGEN. Ongunst van het Hof. Vriendschap van den Graaf van SCHMETTAU. Vertrek.*

Afdeeling 15. *Reize met den Baron VAN LEIDEN, over ASCHAFFENBURG, DARMSTADT, WURTZBURG, ELLWANGEN, NORDLINGEN, AFFINGEN, DONAUWERTH en AUGSBURG na MUNCHEN. Bericht van mijn huisgezin.*

16. *Mijn verblijf en bezigheid te MUNCHEN. Tekening van den Heer VON LORI. Gedachten over mijne verandering van Godsdienst die geen voortgang had. Mijn treurige gemoedsstaat, en hoe ik MUNCHEN verlaaten moest. Zonder te weeten waarheen.*

17. *Mijn vertrek van MUNCHEN. Aankomst te AUGSBURG. Mijn schrijven van de Duiſche Kronijk, welke aldaar verboden werdt, en te ULM voortgedrukt. Karakter der Augsburgers. Mijne verkeerung en werkzaam leven in die plaats. Mijne vrije ſchrijfwijze verwekte mij vele vijanden onder de Geestlijkheid. Ik werd gearreſteerd, en, vervolgens, uit de Stad gebannen. Af-*

Afdeeling 18. *Mijne reize. Ontmoeting te GUNSBURG. Aankomst te ULM. Dood van mijnen vader. Bezoek bij mijne huisvrouw te GEISSLINGEN. Zij volgt mij na ULM. Bericht van die stad. Mijne verkeerling met MILLER. Bezoek bij mijn schoonbroeder BÖKH, en ontmoeting mijner moeder. Vermeerdering mijner vijanden, door de Duitſche Kronijk. Onrusten en genoegens te ULM. Bewaaring in gevaaren in 1776. Bezoek bij mijn schoonvader. Waarschouwingen wegens mij dreigende gevaaren. Verradelijke uitnoodiging in 't begin van 1777, en mijne involging derzelve na BLAUBEUREN.*

19. *Mijne aankomst te BLAUBEUREN, en mijne gevangenneeming aldaar, op last van den Hertog van WIRTEMBERG. Komst op den ASBERG. Akeligheid mijner gevangnis.*

Afdeeling 20. *Eerste dagen in den kerker. Eenige verbreeking des harte. Tijdverveeling. Troostlijke bezoeken van den Kommandant RIEGER. Ontdekkingen hoe de zonde mij verwoest had. Sterke wroegingen van mijn geweten. Groot nut uit de schriften van HOLLAZ. Mijne toevlugtneeming tot CHRISTUS. Genot van eenigen troost, na het leezen van de gelijkenis van den verlooren Zoon. Inzten in het moeilijke mijner bekering. Uitslap tot eenige berinring nopens de wijze derzelve. Naderere beschrijving mijner verslagenheid.*

21. *Treurig begin van het jaar 1778. Mijne verplaatsing in een beter verblijf. Begin van hope op Gods genade. Vrijheid om het beilig Avondmaal te gebruiken Versterking des harten uit des Heeren woord. Mijne overtuiging van de noodzaaklijkheid eener grondige vernieuwing des harten en des levens. Woelingen der verdorvenheid. Onder-*

der steuning in den geestlijken strijd. Mijne gebeden voor mijne huisvrouw en Kinderen.

Afdeeling 22. *Bezoek van LAVATER en HAHN, in Junij 1778. Tweede overbrenging in eene andere gevangenis, naast welke de heer VON SCHEIDLIN zijn verblijf had, met wien ik eenige verkeering konde houden, schoon ongezien. Brief aan mijne huisvrouw, bij mijne toeneemende zwakte.*

23. *Ongemeene vertroosting uit de schriften van HAHN, en mijne verkleeftheid aan dien man. Uittreksel van eenige zijner stellingen. Bijzondere versterking uit zijn bezoek. Zijn bestier wegens de verdeeling van mijn tijd. Besluit van het jaar 1778, in eene rustige gemoedsgefeldheid. Bekomene vrijheid om den openbaaren Godsdienst bij te wonen.*

Afdeeling 24. *Verplaatzing op nog een ander vertrek, 3 Februarij 1779, doch gelukkig wederom naast dat vanden Heer VON SCHEIDLIN. Bezoek van HAHN, 13 maart. Schets van een waar Christen. Gezegende viering der pasfietijd. Aange-naambeden op den Paaschdag. Mijne vertroosting, in het geloof aan Gods vergevende genade. Afscheid van den lezer.*

HET LEVEN EN DE BEKEERING

VAN DEN HEERE

C. F. D. SCHUBART,

DOOR HEM ZELVEN IN DE GEVANGNIS OPGESTELD.

EERSTE AFDEELING.

Afkomst. Karakter van mijnen Vader. Bijzondere bewaaring in mijn tiende jaar.

Eerste ontluiking mijner jeugd en geestvermogens.

Zonder grondbeginzelen te leeven, — *Iets* te zijn, en *Niets* te zijn; — of, beladen met de ketens van verderflijke grondbeginzelen, den tijd van ons bestaan in deeze waereld door te sleepen, onder een bestendig zuchten der ziele naar Vrijheid, is beide éven ellendig. Geene aardfche tierannen kunnen het *Lichaam* zoo geweldig drukken, als *valsche* grondbeginzelen den *Geest* doen lijden, die voor de *Waarheid* ge-

schapen is. Waarde Leezer! Ziet gij eene wolk, die door den storm gejaagd wordt; — Ziet gij deszelfs onvrugtbaare druppelen, in eene woestijn nedervallen; — Ach, dan ziet gij eene afbeelding van mijn' Levensloop, dien ik U, met eene beevende hand, gaa affschetzen! GOD alleen is vermogend, het geheele leven van een Mensch, van het zwakke tijdstip der ontfangnis af, tot aan den laatsten ademtogt, voortestellen; — GOD, die de geesten kent, welke Hij geschapen heeft; en die alleen kan weten, wat zij uit zich zelve werkten, of wat zij door vreemden aandrang verrigt hebben. Daarom zijn Levensbeschrijvingen, inzonderheid die men van zich zelve geeft, nauwlijks meer dan zieltoogende lichaamen, die zeer weinig van het ware leven hebben. Dus, Mijn Leezer! moet gij mijn Leven, — Dus moet gij deeze overblijfselen, boven mijn graf, beoordeelen!

Ik ben geboren te OBERSONNTHEIM, in het graaffchap LIMPURG (*), den 26 Maart, van het jaar 1739.

Mijn

(*) Het graaffschap LIMPURG ligt in de Zwabische Kreits, tusfchen ZWABISCH-HALL en ELLWANGEN, aan het riviertje de KOCHER, ten noordoosten van STUTTGART.

Mijn Vader, JOHAN JACOB SCHUBART, was daar in Kerk- en Schooldienst, éven bekwaam voor het Orgel en het Gezang, als tot het Onderwijs der Jeugd, en voor het Predikamt, 't welk hij, tusfchen beide, moest waarnemen. Te ALTDORF geboren, en in NEURENBERG opgevoed, voltrok hij zijne Studiën, op de Univerfiteit van zijne geboortestad; en verkreeg het genoemd beroep te OBERSONNTHEIM. Hij worstelde, van der jeugd af, met drukkende armoede, en konde dus geene andere vorming genieten, dan die de Natuur hem gaf. Hij zong met gevoel en fmaak; — zuik eene uitmuntende *bas* ftem hoorde ik nimmer! — Hij had eene goede behandeling van het Klavier, — was voor de fchooloefeningen geboren, — geheel overgegeeven aan het Latijn; — en hij bezat de fchoonfte begaafdheden, om in het openbaar te fpreken. In den fchrijfftijl was hij een meester, en konde het fpreekwoord niet dulden: „dat de rechte Geleerden flecht fchrijven.” In alles wat hij deed, jaagde hij de volkomenheid na. Door zijn geheele leven, was hij een groot liefhebber der Mufiek; en, inzonderheid in zijnen jongeren tijd, was zijn huis de verzamelpplaats van kunftoefening en maatgezang. Zijn Gelaat was edel; het vuur

der Ziele straalde hem uit de oogen, en, in zijn geheel voorkomen, zag men den gezonden, moedigen Duitfcher, die niet door opvoeding of ongefteidheid verzwakt was. Zijn Geest was vrij en helder, — tot vrolijkheid geftemd; 't welk, in vroegere jaaren, zijne verkeering ten uitterfte aangenaam maakte. Zijn Hart vloeide over, in medelijden en weldaadigheid jegens den armen; zoo dat hij, van zijn bepaald inkomen, dikwijls, zich zelve de noodzaaklijkfte verkwikkingen onttrok, om het genoegen te fmaaken van eenen ellendigen opgebeurd te zien. Ik herinner mij, dat hij, bij gelegenheid eener aangename wandeling, eens met mij, bij gezelfchap, een glas wijn wilde drinken; dan, ons ontmoette eene arme weduwe, die den nood, van zich zelve, en van haare kinderen, lévendig voorftelde; — Terftond nam de lieve man al het geld wat hij bij zich had, gaf het haar; en, zich op zijnen weg omkeerende, floeg hij een dankbaar oog ten hemel, ging weder na huis, en — dronk water. „CHRISTIAAN, zeide hij: Geef den armen, en gij zult een fchat in den hemel hebben"! Met gevoelige traanen, denk ik nog aan die woorden; want deeze zijne vermaanung is de éénige, die ik nooit, met opzet, overtreedden

den heb. In 't kort, op dat ik de tekening van mijn' braaven Vader besluite: Hij zou een eerst en beroemd man geworden zijn, indien hij niet, van jongs af, met zeer gedrongene omstandigheden had moeten strijden; want hij bezat Vlugheid en Kragt, met duitſche Openhartigheid en Moed; zijne Woorden en Daaden ſpraken éven ſterk; Hij had ſmaak voor het ſchoone der Natuur, en een waar gevoel, voor alles wat goed, en groot, en édel is. Hij rust nu, in zijne grafplaats te AALEN, in het midden der leden zijner gemeente, die hem als hunnen vader beminden; en waarvan veelen, die rondom hem liggen, bij hun aſfterven, door zijne kragtgeevende woorden, verkwikt zijn geworden. O waardige Man! Vreede zij over uwe asche, en Uw' Geest geniete het hemelſch voorgevoel van onuitspreeklijke zaligheden!

Mijne nog in leven zijnde Moeder is HELENA, de oudſte dochter van den braaven Jaagermeester, HORNER, te SULZBACH (*), die, geliefd en betreurd door allen die hem kenden, in 't jaar 1764, zijn tagtigjaarg léven beſloot,

om-

(*) SULZBACH ligt mede in het graaffchap LIMPURG.

omringd door zéven kinderen, en tagtig hunner afftammelingen. Oprechtheid en tederheid doen mijne moeder ten hoogfte uitmunten. GOD zegene haar, want zij is het waardig! Hy ontferme zich over haaren eerwaardigen ouderdom; en Hij vergelde haar alle de traanen, welke zij over mij, haaren onwaardigen lieveling, bij duizenden gestort heeft!

Nog een zuigeling zijnde, kwam ik, in 't jaar 1740, met deeze ouders na AALEN(*), waar mijn vader tot Praeceptor der schoole, en als Directeur der Musiek beroepen werdt; doch welke plaats, hij, vier jaaren later, met het Dekenschap over de gemeente aldaar, verwisselde; waarbij hij ook te prediken had.

In deeze grijze stad, die van de tijden der Romeinen af bestond, — onder deszelfs oud-duitsche inwooners, die nog den heldenmoed gevoelen, en, met sterke mannenkracht en taal, hun karakter staande houden, — verkreeg ik de eerste indrukken op mijn' geest, die, door
al

(*) AALEN is eene vrije rijksstad, in de Zwabische Kreits, negen duitsche mijlen ten noordoosten van STUTTGART.

alle de veranderingen van mijn leven, niet konden uitgewischt worden. Mijn stoute duitfche toon, maar ook menig ongeluk, mij zedert overgekomen, zijn daarvan oorspronkelijk. De fmaak der ingezetenen van deeze plaats in de Mufiek, heeft, op mijne vorming daartoe, ook een aanmerklijken invloed gehad.

In 't jaar 1744, werd ik, naa veele uitgeflaane fmerten, door de hand van eenen heelemeester, van een zwaar ongemak hersteld. In de vroegfte jaaren, gaf ik weinig blijken van eenige begaafdheden; en toonde, integendeel, veel neiging tot onorde en traagheid. Ik gooi-
de mijne fchoolboeken in 't water, — fliep geduurig, en fcheen, in alles, ftomp en onaan-
doenlijk te weezen; Men konde mij, als een dom fchaap, heenbrengen waar men wilde; en, in mijn zevende jaar, konde ik leezen noch fchrijven. Plotsling brak toen de bolfter open, die mij omflooten had; in korten tijd, haalde ik, niet alleen, mijne medefchoolieren in, maar overtrof hen allen; en dat meest door eigen vlijt. Inzonderheid vertoonde zich, bij mij, zulk eene gelukkige geestgefteldheid voor de Mufiek, dat ik, daarin, één der grootfte meesters had kunnen worden, wanneer ik deeze nei-

ging der natuur *alleen* gevolgd had. In mijn agtste jaar ging ik mijn vader op het Klavier reeds te boven, en zong ook met gevoel; ik speelde op de Viool, onderwees mijn broeder in de musiek; en, in mijn negende en tiende jaar, konde ik, in onderscheiden smaak, reeds eenige stukken zaamenstellen, slechts volgens zeer oppervlakkige onderrigtingen. In de Latijnsche en Grieksche taalen, en in andere beginzelen der Weetenschappen, nam ik zoo zeer toe, dat mijn Vader het besluit nam, om mij aan de Studiën toetewijden; schoon mijne Bloedverwanten hem drongen, mij liever geheel tot de Musiek optebrengen; en mij, ten dien einde, na STUTTGART of BERLIJN te zenden; waar dezelve, toen, bijna ten hoogsten top geklommen was.

Behalven de daaglijksche Godsdienstige vermaaning van mijnen Vader, die een yvrig discipel van JESUS was, genoot ik, in het Christendom, het onderwijs van den Leeraar КОСН, een waardig Christen, wien het ook gelukte, mij de eerste indrukken, van hoogachting voor den Godsdienst, mede te deelen; welke nooit geheel zijn uitgebluscht.

Toon

Toen ik voor de eerste maal tot het Avondmaal ging, dacht ik den Hemel geopend te zien; maar — Ach! de Waereld greep mij — en — GOD liet het voorhangzel vallen! —

In het jaar 1749, werd ik bijzonder bewaard, voor het begaan van eenen broedermoord. Mijn grootvader, bovengenoemde Jaagermeester, bezocht mijne ouders; en twee gelaadene pistoolen op het klavier gelegd hebbende, ging hij, met mijn' vader, na eene bruiloft. Ik vatte één van de pistoolen aan, die met twee kogels gelaaden was, zette die mijnen jongsten broeder op de borst, en zeide, lachende: „Wil ik schieten?” — Schiet! zeide hij; — Los ging het, — en, alleen de onzichtbare hand van GOD, leidde de kogels, van de borst van mijnen broeder af; zoo dat zij maar, door zijn kleedje, en voorts, door het schot achter hem, doorgaande, naar buiten, in de zijposten van eene bedstede, steeken bleeven. Ik liep, als woedend, de stad uit, scheurde mijn rokje van het lijf, — klom op eene hoogte, en wilde in het water springen, toen mij de sterke hand van een buurman greep, en na huis bragt; waar ik mij, in de grootste benaauwdheid, vier en twintig uren lang, in het hooi verborg. — Dank zij U, o mijn
he.

hemelfche Vader! Hoe moet ik U prijzen, dat gij mij, in twee oogenblikken, die elkandren zoo ontzaglijk opvolgden, beide voor den broedermoord, en voor den zelfmoord hebt willen bewaaren!

Van dag tot dag gevoelde ik, dat mijn hart zich opende, naar dat het door de heerlijkheid der gefchapene Natuur, en door den glans der Waarheid werdt aangeftraald. Onder alle de befinette dampen die daaruit opreezen, verhief zich toch menig zuivere zucht, tot het onbekende, 't geen mij gelukkig konde maaken. Geheel verrukt, gevoelde ik de fchoonheden van GODS werken. Ik was ongevoelig, voor het voorleedene, en voor het toekomende, wanneer ik, op eenen fchoonen dag der Maijmaand, in onzen tuin wandelde, en mijne ziele, in een enkel tegenwoordig genieten, leefde; éven als het brommend *infect*, dat zich aan de uitwaa-zemingen der appelbloezems vergastte. AALEN ligt in eene fchoone landsdouwe; en verfchaft, door zijne rivieren en velden, — door zijne bosfchen, en bergen, en kunstelooze hoven, aan elk gevoelig hart, eene ruime stof om zich in de Natuur te verlustigen.

Gaarne was ik bij mijne speelmakkers, en wist hen, door eigen versierde sprookjes, te vermaaken. Wat ik had, gaf ik hun ten beste. Ook was mijn hart medelijdend, en dikwijls overvielen mij treurige aandoeningen: Dan bezocht ik, in stilte, de graven mijner afgestorvene vrienden, om, bij de doodige denkbeelden van een kerkhof, eenige lucht te scheppen. Dus wisfelde het sombere en het heldere, in mijnen geest, geduurig elkandren af; en van daar is het natuurlijk te verklaren, hoe ik, in 't vervolg, dan eens vrolijke, en dan eens klaagliederen dichten konde.

Zeer vroeg verkreeg ik smaak in boeken, en las met gretigheid, bijzonder de oudduitsche Romans en Riddergeschiedenissen. Reeds toen behaagde mij ook de stoute toon van LUTHER om dat dezelve, met mijnen en mijner medeburgers smaak, zoo hartlijk overéénkwam: En nooit vergeet ik het gevoelig oogenblik, — één der aangenaamste van mijn leven, — toen, in 't jaar 1751, een vriend van mijn' vader, de Heer van MALTIZ, ons de vijf eerste Gezangen van den *Mesias* bragt, en mij de treffende *Epifode* (*) van SAMMA, JOËL en BENONI voorlas.

(*) In het tweede gezang.

las. — Toen werdt er, voor het eerst, zekere snaar in mijn hart aangeroerd, die zich luid deed hooren; en, van dat oogenblik af, gevoelde ik den diepsten eerbied, wanneer men maar den naam van KLOPSTOK noemde. Het was mij, als of 'er een engel was nedergedaald, die zich dien naam gaf. Ik leerde den *Mesias* bijna geheel van buiten. Ik weende, en trilde, in eene enkele blijdschapsverrukking, wanneer ik eenige plaatzen daaruit opneed; hoewel het gevoel van mijn' afstand, — gelijk mij, zedert, omtrent zulke groote mannen altoos bijbleef, — mij lang terug hieldt, om dien onvergelyklijken dichter, schriftlijk, te zeggen, welk een aandeel hij aan mijne vorming had; en hoe ik de tederste genoegens van mijn leven, aan Hem verschuldigd was.

Overeenkomstig zijn oogmerk met mij, zondt mijn Vader mij, in het jaar 1753, na NÖRDLINGEN (*), onder het opzicht van den uitmuntenden *Rector* THILO. Nog geheel onvast in het goede, en van het kwaad maar de donkerste,

(*) NÖRDLINGEN ligt egt duitfche mijlen ten oosten van ALEN.

te, en niet deszelfs verleidende kleuren ken-
nende, kwam ik daar aan; — vol begeerte
om maar te genieten, en opgewekt door dui-
zend streelende verwagtingen: — Met eene
edele grondgesteldheid, bijna éven vatbaar, om
of een engel, of — een duivel te worden.

 T W E E D E A F D E E L I N G .

Verblijf te NÖRDLINGEN. Karakter van THILO, en van den godpruchtigen MAIER.

En daar was ik nu te NÖRDLINGEN, zonder medgezel, in de laage wooning van een Chirurgijn, met naame SEIDEL, een zeer gul, braaf en spraakzaam man; bij sobere kost, wel te vreden en gezond.

THILO was een man van ongemeene gaven, en uitgebreide geleerdheid. In de taalen en Godgeleerdheid, gelijk ook in de Wijsbegeerte en Fraaie letteren, was hij zeer ervaren: En, in alles wat hij bewerkte, stelde hij het nut, en de verédeling *van den mensch* tot het middenpunt, 't welk hij nooit uit het gezicht verloor. Ik heb nimmer een geleerde aangetroffen, die

zoo wel begreep, wat tot de beste opvoeding behoort; en die zijn onderwijs met zoo veel lust en orde voortzette. Hij smaakte zelve het schoone, tot welks gevoel hij zijne kweeklingen wilde opwekken. In zijne naarstigheit, en in de goede schikking zijner verrigtingen, — In zijnen manlijken ernst, door ongedwongen goedheid verzagt; en inzonderheid door zijn' diepen eerbied voor GOD, was hij een uitmuntend voorbeeld, voor alle zijne leerlingen; gelijk ook, vervolgens, voor zijne gemeente. Zulk een man was mijn leermeester. Hij had liefde voor mij, om dat hij eenige gaven in mij bespeurde; en aan zijn aangenaam onderwijs, inzonderheid aan zijne vuurige neiging tot de weetenschappen, die hij ook mij mededeelde, zeg ik dank, voor het voornaamste wat ik geleerd heb. Den geest van nijd wist hij in zijn school op - te - wekken, en leevendig te houden; Daar door gegrepen, gelukte het mij haast, een zijner beste schoolieren te worden. De smaak om *in alles iets* te doen, die, hedendaags zoo veele oppervlakkige veelweeters voortbrengt, was toen nog niet in de scholen ingedrongen. Men zette *weinig te gelijk*, maar dat *weinige met ernst* voort. THILO was zeer verliefd op de Ouden, inzonderheid op de Romeinsche Schrijvers; en

dus drong hij zeer op derzelver beoefening. In zijne klasfe sprak alles latijn. Voorts maakte hij mij ook met onze Vaderlandsche Dichters bekend, waardoor de lust tot de Duitsche Dichtkunde in mij ontstoken werdt; welke, alzo het te vroeg was, mij, in verscheiden opzichten, nadeelig is geworden. Ik las en schreef mijn latijn taamlijk vlug, en begon reeds te aazen op de voortbrengzelen der Grieken, maar was geheel niet bestand, om mij, bij derzelver valsche navolgers, zonder schaade, optehouden. O konde ik de bazuine blaazen, dat het over Duitschland heenenklonk, om deszelfs Jongelingen toe te roepen: Wagt U toch, voor alle die nietige beuzelingen, die uw Geest en Hart zoo bekrompen doen blijven, — voor alle die verderflijke Romans en Toneelfpelen, die U, tweemaal des jaars, te Frankfort en Leipzig, in zulk eene menigte worden opgedischt! Werpt ze van U, en tracht U met den echten Geest der Grieken en Romeinen gemeenzaam te maaken! Onze beste oorspronglijke Schrijvers, die geen groot getal uitmaaken, kunnen daarbij beoefend worden.

De smaak van THILO viel in het stoute en kragtige. Onder de Ouden, waren HOMERUS en PLATO, HORATIUS en CICERO zijne lie-

velingen; — Onder de Nieuwen, KLOPSTOK, BODMER, HALLER, en de toen opkomende WIELAND. Deeze raadde hij ons daaglijks aan. Dan, hij zelve was de Schrijver niet. Hij konde het schoone gevoelen, maar niet voortbrengen. Hij schreef donker en langwijlig; maar diepe inzichten, waarheid en kundigheden, vergoedden er veel van.

Mijne opstellen, in het latijn en hoogduitsch; zoo in rijm als onrijm, hadden meest al zijne goedkeuring; en, behalven één jongeling, die alles voorbij streefde, was er niemand dien ik niet ondernam te overtreffen. In de Musiek stond ik alleen; dus was ik zonder oefening in deeze heerlijke kunst, behalven met eenige losse Vioolspelers, die niets deden dan mijne zéden bederven.

De Godsdienst! — het spijt mij, dat ik het zeggen moet, werdt toen zoo koel op dit school behandeld, dat wij verdrietig werden, wanneer dit stuk ter baane kwam. Moesten wij over de klasfikaale Schrijvers, — Over de Wijsbegeerte, Geschiedenissen en Fraaie kunsten handelen, dan was alles klaar, en in beweging; maar kwam het aan de waarheden van het Christendom,

dom, zoo zag men de onverschilligheid en verveeling op aller aangezichten. En, helaas! Ik heb het, daarna, op verscheiden scholen, dus bevonden. De ziel van het Christendom, — deszelfs hartverbeterende kracht bleef mij onbekend. En zoo leefde ik, als een onbedacht, luchtig, vrolijk jongeling, mijne dagen door; — dacht weinig aan GOD, — nog minder aan JESUS — en maar zelden aan het leven na den dood, wanneer niet nog, zomtjids, het zien van een jonggestorven lijk mijner vrienden, mijne gevoeligheid beroerde: ja, dan ontwaakten er eenige goede voorneemens; maar zij stierven weder, zoo dra de doodklok ophieldt, of het graf was toegedolven. Eén man evenwel, en zijn karakter liet een' diepen indruk op mijnen geest naa. Het was het godvruchtig voorbeeld van den waardigen Superintendent MAIER, die in het Weeshuis te HALLE opgevoed, en nog een discipel van SPENER was, — van dien grooten man, wiens *Apostolische* geest, in deze *Onapostolische* tijden, geheel en al niet erkend wordt! In het huis van deezen edelen vriend van GOD, was ik, dikwijls, een medetoehoorer, van de gebeden, welke hij uit zijn hart uitstortte; en daarbij gevoelde ik, voor het eerst, hoewel nog niet zeer onderscheiden, welk een ver-

verschil er is, tusfchen Zalving en Natuurkragt, — tusfchen het eenvoudig gebed van een Christen, en de fierlijke voorftellingen van een Dichter of Redenaar. Maar de waereld en de ydelheden hadden mij weg: Ik moest haare dwaasheden volgen, tot dien tijd, wanneer ik, door GOD gegreepen, in den Kerker, de waare wijsheid zou leeren.

De ongemeene vlugheid, waarmede ik op het Klavier speelde, — het gevoel waarmede ik zong en alles voorftelde, — Mijn fchoone fchrift, en mijne altoos vrolijke openhartigheid, deden het mij te NÖRDLINGEN aan geene vrienden ontbreken; bij welken, mij, drie jaaren, als zoo veele lentemaanden voorbijfnelde. O dat men de jaaren der jeugd konde vasthouden, — de jaaren waarbij alles zich in het gewaad der blijdfchap kleedt, — en waarin wij, op de bebloemde heuvelen, al fpeelende, den klaagtoon niet hooren, die het traanendal doorgalmt!

Te NÖRDLINGEN ftelde ik eenige *Sonaten* op, voor het Klavier, gelijk ook andere ftukjes. Ik fchreef ook iets, in dichterlijk *profe*, over de ontzaglijke Aardbeeving, die LISBON ver-

woestte, 1 November 1755; 't welk vervolgens gedrukt, en met eenige goedkeuring ontvangen is. Beter slaagde ik nog in Volksliederen, die ik toen reeds maakte, en die nog, met smaak, gezongen worden.

DERDE AFDEELING.

Aankomst te NEURENBERG. Iets wegens die Stad. Terugreize na AALEN. Vertrek na LAUTERBURG, bij SCHULEN. Zijn Karakter.

In het jaar 1756 vond mijn Vader goed, mij na NEURENBERG te zenden, welke Stad hij met zoo veel drift beminde, als ooit een Griek, Romein of Zwitser zijn grooter Vaderland. Ik nam afscheid van THILO, wiens gedachtenis bij mij in zégen blijft; en kwam na NEURENBERG, in dezelfde week, toen de zwaare zévenjarige oorlog begon uit te bersten. Die Stad, eertijds eene Vorstin onder de duitfche fteden, was, in mijn' tijd, reeds diep vernederd. Haare rijkdommen waren nu tot weinige familien bepaald; Het reeds bedorven Stadsbestuur had de burgerij mismoedig gemaakt. De eertijds, boven alles bloeiende handel, was in zijnen loop gestremd;

het vindingrijk vernuft der Neurenbergers was tot kinderlijke beuzelingen verlaagd; en in hunne prachtige paleizen, die, eertijds, met rijke inwooners vervuld waren, heerschte nu eene akelige eenzaamheid. Men vondt maar de overblijfselen der voorige weelde. Zij, die, in voorige eeuwen, zich met Vorsten gelijk stelde, — die Keizers en Koningen tot haare schuldenaars had, werdt nu van haare gebuuren verdrongen, en niet zelden mishandeld. Doch was er nog iets van haare oude grootheid overig; 't welk, bij mijne geringe waereldkennis, mij onbeschrijflijk aangenaam was. Ik zag veel 't geen ik nog nooit gezien had. De oorlog bragt ook nieuwe drukte aan, op alle de wegen en straten; en bovendien had het Karakter der ingezetenen, bij alle kragt, iets zagts en bijzonder vrolijks, dat mij wel haast hartlijk met hen vereenigde; zoo dat ik het schein gewaar te worden, dat het bloed mijner Vaderen, onder deeze luchtfreek, in mij, een' vrijen loop genieten konde. Hier smaakte ik dus de genoeglijkste dagen van mijn leven; en, in het vrolijk genot der jeugd, sloeg ik nauwlijks acht op de gevaaren van den krijg, welke zich, in de dreigendste gestalten, tot voor de poorten van NEURENBERG vertoonden. Ik zigt het gering overschot mijner nabestaanden

den op, en ziet! Zij waren — vervallen tot de diepste armoede, laagheid en verachting. Het kostte mij traanen, dat ik maar weinig voor hun doen konde. Zij zijn nu allen weg; en slechts een enkele heeft zich, in Frankrijk, door eene kleine negotie, weder boven het stof verheven.

Om mijne Studien voort te zetten, kwam ik onder het opzicht van den *Rector* GAHN, die wel den geest en de kunde van THILO niet bezat, maar echter een bekwaam man was, grondig in het latijn en in de Oudheden ervaaren, en van een édel Karakter; onder zijne leerlingen verkeerende, gelijk een vader onder zijne kinderen. Ik vond, in NEURENBERG, eene zeer musiekaalifche Stad. De Kerken, — de Huizen, — de Kerkhoven, — de Straaten, — de Wégen, — alles weergalmde van liederen, in veelerleie foort en smaak.

In de Stad had men, in de Musiek, al zeer bekwaame liefhebbers; en, in de Kerken, hoorde ik leerlingen van den onsterflijken SEBASTIAAN BACH, die mij het eerst deeden waarneemen, hoe zeldzaam het is, een goed Orgel-speeler te zijn. Ik vond groot genoeg bij deeze menschen. Mijne ziele vermengde zich,

in hunne overéénstemmende toonen; en ik was hun, terstond, ook zeer welkom. Wel haast had ik een plaatsje als Organist; ik nam onderwijs, en gaf ook lesfen. Met het geen mijne ouders mij toefchikten, had ik ook een ruim beftaan. Ik genoot de volkomenfte gezondheid, gelijk ook de liefde en achting mijner opzieners en mede-leerlingen. Ik verkreeg openlijke prijzen van kostbaare boeken; en dus fcheen alles mij toeteroepen, dat ik mijn leven, en mijne kragten, aan deeze mijne eigenlijke Vaderftad zou toewijden.

In het *Academisch* gezelfchap van PREISZLER, en in de verkeering met eenige kunstenaars, verkreeg ik ook een fmaak voor het *fchoone*, dien ik zedert, in het beoefenen der kunstftukken, heb tragten aan te kweeken. Men vindt, te NEURENBERG, nog een ruimen voorraad van kunstwerken en zeldzaamheden, die men elders, en zelfs in beroemde plaatzen, te vergeefs zou zoeken. Integendeel was het openbaar onderwijs, ten minste in het school 't welk ik bezogt, toen zeer gering; doch, doof bijzondere lesfen, door nuttige verkeering, en het gebruik van bibliotheken en boekwinkels, die voor den weetgierigen openftonden, konde men het ruim

ver-

vergoed krijgen. Van deeze voordeelen bediende ik mij; en bragt mijn' tijd, te NEURENBERG, altoos vermaaklijk, en doorgaans nuttig door. Inzonderheid verwekte de Dichtkunst mij, hier, veele goede Vrienden en Voorstanders. Ik verklaarde, voor hen, het tweede deel van den *Mesfias*, 't welk juist toen uitkwam; en zij, die *gevoel* hadden, werden even sterke vereerers van dit hemelsch Dichtstuk als ik zelve. KLOPSTOK zou lachen, wanneer hij wist, met welk een vuur ik de onkundige kleinachters van zijn werk aantastte. Van tijd tot tijd is mijn diepe eerbied voor den *Mesfias* gerechtvaardigd, en aan den Dichter, onder onze Vaderlandsche vernuften, de hem toebehoorende eerste plaats aangewezen; hoewel hij, tot nog toe, minder geleezen wordt, dan wel te wenschen ware.

In dien tijd ontwaakte in mij, — veel te vroeg voor mijne rust, — veel te verstoorende voor Weetenschap en Deugd, — het gevoel der Liefde. De bekoorlijkheden der Sexe waren voor mij onwederstaanlijk. Het zoete der minnarijen scheen mij onschuldig; en het bestendig leezen van boeken, die dit vuur aanstookten, versterkte dien dwaazen waan. „ O, dacht ik, de deftigste Dichters hebben den zegepraal
„ der

„ der liefde bezongen, — het was de taal
„ hunner harten; en Gij, die immers ook tot
„ het genot van vreugd geschapen zijt, zoudt
„ Gij niet beminnen mogen?” Met deeze vrij
vleeschlijke Zedekunde zegt ik, dikwijls, mijn
geweeten te stillen; en, hoe onschuldig mijne
liefde, tot hier toe, zich vertoonde, het was
evenwel de onzalige vonk, van het vuur, 't
welk, vervolgens, in eene vlam uitberste, die
mijne ziel ten zwaarste pijnigde, toen zij, in
de gevangnis, van haare wellustige dronkenschap
ontwaakte. — Lieve Jongeling, die dit leest!
O zie ten hemel op, en bid God, dat Hij uwe
onschuld bewaare! — De grenslieniën der
liefde zijn zo fijn getrokken, dat gij nog meent
op Haaren grond te zijn, wanneer gij reeds op
het pad der onreine Lusten waggelt: — En
dan gaat het al nederwaarts, — van het éé-
ne genot tot het andere, — van brand tot
brand, — van schande tot schande, — van
angst tot angst, tot, eindelijk de bodem in-
stort, en de gaapende afgrond zich boven U
toesluit. O Vlied toch de verleidende Dichters,
die U, met bebloemde ketenen, naar den altaar
des verderfs willen slepen! Een kuisch jonge-
ling is waarlijk groot! — een heerlijk gezicht
voor de Engelen! — Het merg zijner been-
de.

deren is onbedorven; — Zijne levenslamp is eene hemelsche vlam; — en GOD ziet met welgevallen op hem neder! Verkies toch de edele banden van Broederliefde, die in de Dengd hunne sterkte hebben. Hoe aangenaam denk ik, aan die zalige uren der Vriendschap, zoo lang dezelve mijn leven, te NEURENBERG, tot een paradijs maakten! Hoe teder was die heilige verbintenis, die ik, menigwerf, met eenige mijner vrienden, op de erfbegraafnis mijner voorvaderen, vernieuwde; wanneer wij onze liefdetraanen met het stof der dooden vermengden! Ach, de meeste mijner vrienden zijn reeds nedergelegd, en rusten; eenige zwerven in de waereld om; en ik! — ik zie, beevend, door mijne traliën, naar den hemel; tot wij elkandren wedervinden, in het land dat door geenen vloek bezwaard, en door geene afscheidstraanen meer ontheil'gd wordt! —

Mijn leezer ziet, dat, van meer dan ééne zijde, de wenk der Voorzienigheid was: Blijf te NEURENBERG! Het genot van vriendschap en goedkeuring, — Liefde, — Gezondheid, — gunstige voorflagen tot een' stand in de waereld, — alles had mij moeten bepaalen, tot het stil verblijf in deeze Stad mijner vaderen,
en

en om alle andere onbezonnene ontwerpen daaraan opteofferen. Maar het schijnt, dat mijn woelige geest, zoo lang, door de orkaanen dezer waereld, moest heen en weder geslingerd worden, tot dat ik gevoelde, welk eene zaigheid het is, in eene rustige werkzaamheid, god en het Vaderland te kunnen dienen. Ik hield naar het ruischend Academie-leven, en mijne ouders lieten het toe, hoewel mijn onstuimig karakter, en hunne bepaalde omstandigheden hen hadden moeten terughouden, van mijn voorflag te begunstigen. De hooge school maakt noch den Wijzen, noch den waarlijk Grooten Man: Men kan beide wezen, zonder immer eene Universteit gezien te hebben.

Met de sterkste aandoening nam ik afscheid van mijne Onderwijzers en Vrienden; en kwam te AALEN, verrijkt door veele nieuwe kundigheden, maar ook met een verijdel, en door den wellust aangestoken hart.

Mijn vader zondt mij, kort daarna, na den bekwaamen Leeraar SCHULEN, te ESSINGEN, die toen te LAUTERBURG (*) was. Ik vond, in
hem,

(*) LAUTERBURG is een vlek in het vorstendom GRUBENHAGEN, benoorden GÖTTINGEN.

hem, een man van een uitneemend Karakter. Hij was, toen, meer Wijsgeer dan Godgeleerde; dan, zijne Wijsbegeerte was geene dorre verzameling van bovennatuurkundige droomen, om zijnen LEIBNITZ, WOLF of KANTZIUS na te praten, maar het gevolg van zijn eigen scherpzinnig nadenken; waaruit hij, voor zich zelven, grondstellingen opmaakte, die hij, door zijn eigen voorbeeld, in woorden en daaden, ten toon spreidde. Hij leefde als een Priester der Natuur; gelijk, naar hunne bestemming, alle menschen behoorden te weezen. Op den kaalen bergtop dien hij bewoonde, vondt hij meer aanleiding, om de wijsheid van zijnen Maaker te bewonderen, en te bestudeeren, dan zijne lediggaande medebroeders, in hunne vrugtbaarste valleijen.

Inzonderheid was de Sterrekunde zijn geliefde Weetenfchap. Hij fleep glaazen, en maakte verrekijkers, tegens de beste engelsche. Zijn tuin, of een heuvel in het bosch, was zijn *Observatorium*; en hier genoot ik, voor het eerst, den wellust, om den hemel waarteneemen; en aan de hand van zulk eenen wijzen leidsman, de waerelden des Grooten Scheppers te bereizen. Het vuur, waarmede hij zijne grootfche
denk-

denkbeelden uitbragt, ontflak ook mij; en liet, in mijne ziele, over de werken van GOD, een heilig verbaazen agter, 't welk, zedert, altoos, en zelfs in de gevangnis, mijn' geest naar boven trok, wanneer ik, door mijn tralie-raam, de Maan en Sterrenhemel beschouwen konde.

SCHULEN was ook niet onkundig in de Fraaie letteren. Hij las HALLER en YOUNG met een diep gevoel; want deeze waren zijne lievelingen; en, door zijne schoone manier van *voorlezen*, — door, met gebaarden en stem, de gedachten van den Schrijver uittedrukken, wist hij den koelsten geest te grijpen, en uit steenen vuur te slaan. Niemand mijner leermeesters had, tot hier toe, zoo diep in mijn hart gezien. Hij onderzocht mij, en ontdekte het groot vermogen, dat de Verbeeldingskracht in mijne ziele had; uit welke opmerking hij veel voorspelde, dat, in mijn volgend leven, letterlijk vervuld is. O! had ik de leeringen en waarschouwingen, van deezen SOCRATES, gevolgd, hoe veel ellende was ik ontgaan, en welk een goed en nuttig burger, had ik, voor mijn Vaderland, kunnen worden! Dan, helaas! de storm der driten verdoofde de zachte stem der Wijsheid; en

en de *laatste* konde ik niet hooren, vóór dat de *eerste* bedaarde. Ja, Gij Hartstochten! Gij zijt wel vleugelen der ziele, maar het zijn alleen de leerlingen van PLATO, en, veel veiliger nog, de leerlingen van JESUS, die zich, op U, naar de hoogte verheffen kunnen. Gij drijft den dwaazen in het duister voort, tot dat hij, vermoeid, nederstort; en, met gebrokene wicken, zich op den rand van eenen afgrond bevindt! — Ik verliet mijnen wijzen leermeester met een hart vol dankbaarheid en bewondering, — om grooter, maar gevaarlijker, onderneeming te waagen.

 VIERDE AFDEELING.

Komst te ERLANG. Losheid. Arrest wegens schulden. Ontslag en vertrek na AALEN.

Dus reisde ik, in den herfst van het jaar 1758, met den zégen, en de goede bezorging van mijne ouders, van AALEN af; om, gelijk men zegt, te JENA, de weetenschappen *meester te worden*; welken de grootste geest, schoon hij eeuwen leefde, nooit meester worden kan. In NEURENBERG bezocht ik mijne vrienden, en kwam te ERLANG (*), waar een vrolijk Studenten-gezelschap, en vooral de zeer gevaarlijke wegen in dien tijd, mij tot het blijven bepaalde. Terwijl bijna alle de Universiteiten van
 Duitsch-

(*) ERLANG ligt in de Frankische Kreits, drie duitfche mijlen benoorden NEURENBERG.

Duitschland, onder den last des oorlogs, en de geduurige doortogten van krijgsvolk gebukt gingen, was deeze, eenigzins afgelégene, hooge school, met een ruim aantal van Studenten, uit geheel Duitschland, bezet; hoewel deszelfs inrichtingen, op verre na, de tegenwoordige hoogte niet bereikt hadden.

Ik was hier in mijn *element*. Ik, arme wiledeman — leefde vrij en ongebonden. Ik vloog door gehoorzaalen en herbergen; Ik nam *concerten* en drinkpartijen waar; Ik deed mij lustig hooren; Ik studeerde; Ik reed; Ik danste; Ik zette mijne minnarijen voort, en allerlei dwaasheden.

In 't begin was ik ongemeen naarftig; Ik leerde het hebreeuwsch bij HOFFMAN, en woonde *collegien* bij, onder de overige hoogleeraaren, over bijna alle de takken, waarin onderweezen werd. De *Wijsbegeerte* bekoorde mij meest, hoewel, waarschijnlijk, meer door de overtuigende en schoone behandeling van SUKKOV, dan door derzelver innerlijke waarde. Trouwens, uitgenomen de *Wiskunde*, de *Logica*, en de *Natuurkunde* — Wie zou deezen gulden tak van de Wijsbegeerte scheuren willen? — is de-

zelve, mijns oordeels, voor den Christen, wiens *Bovennatuurkunde* de *Bijbel* moet zijn, meer schaadlijk dan nuttig. De drooge toon, op welke men de *Godgeleerdheid* onderwees, schrikte mij af: ik verbeeldde mij, dat die weetenschap dit natuurlijk medebragt; en het was alleen het gebrek in de voorstellingen. Deze verbeelding verzwakte, toen reeds, mijne belangneeming in den Godsdienst; en werdt, vervolgens, eene doodkoude onverschilligheid jegens denzelven; of liever jegens het schoolsche onderwijs in het Christendom. Eerst laat, heb ik leeren inzien, dat de waare Godgeleerdheid, wel verre van ledig en droog te zijn, de eenige weetenschap is, die alle Waarheid, onder het bereik van haare lichtstraalen verzaamelt; en welks zuiver vuur al het ontuig verteert, waarin maar *schijn van waarheid* is, en waarmede aardelingen hunne zielen bezwaaren; zoo dat zij, voor de stralen der hemelsche Wijsheid, bijna geheel onvatbaar worden.

Ik was, toen, de beste Klavierspeeler en Dichter in ERLANG, — talenten die mij veele vrienden en voordeelen toebagten. KRAUSENEK kwam wel vervolgens, maar arbeide meest in de stilte. Wij verbonden ons met elkandren, tot eene vriendschap, die, door geene

lang-

langduurige scheiding, noch wederzijdsche treurige lotgevallen, heeft kunnen verbroken worden. Zijne gedichten, die hij, lang daarna, verzaameld heeft, zijn een afdrukzel van zijnen édelen geest. Eens hope ik hem te vinden, in den grooten tempel des EEUWIGEN, onder de hemelsche Zangers, welke GOD zich van der aarde heeft uitverkooren. Ik had ook nog, eenige weinige, andere zeer braave bekenden; maar de meesten mijner overige Universiteitsvrienden beschouw ik thans, gelijk de *duellant* den bloedigen degen aanziet, waarmede hij, in dronkenschap, zijnen vriend verwond heeft. De Academische vriendschap is wel teder en vuurig; maar, wanneer zij niet door de Deugd, en aangename Wijsheid bestierd wordt, — en hoe zeldzaam is dat! — dan is zij geene Vriendschap meer, — Neen, zij is eene zaamenzweering!

Gelijk ik reeds gezegd heb: de droevige zevenjarige oorlog, die alle de duitfche Academien drukte, veroorzaakte, *bier*, eene zaamenvloeiing van Studenten, die de verdorvenste zeden, en alle foort van ongebondenheden bijéénbragt; zoo dat de plaats, voor een vuurig jongeling, ten uitterfte gevaarlijk was. Ik zag daar-

van de treurigste gevolgen. Hoe menig jongeling, van den besten aanleg, heb ik, door den vuurftroom, zien medesleepen; en — voor altoos — te gronde gaan! Hoe veelen, die, wegens schulden of tweegevechten, de Stad verlaaten moesten, — die hunne ouders niet onder de oogen durfden komen, en of soldaat, of komediant, of landlooper werden! Zulk een lot was ook bijna het mijne.

Ja, — met een beangftigd hart moet ik het nederschrijven, — toen ik GOD uit mijne oogen ftelde, — toen ik de roeping der hemelfche Wijsheid niet volgde, — toen ik mijne jeugdige vuurigheid in geen punt verzaameld hield, maar, beftendig, naar buiten joeg, en mijne kracht verzwakte, — toen ik in 't wilde heen studeerde, — toen ik de inspanning fchroomde, en alleen die dingen aanvatte, welke ik zonder moeite grijpen konde, — zoo bereikte ik het doelwit mijner academifche oefeningen bijna geheel niet. Ik was een beroerde ftroom, door den wind opbruisfchende, en in wiens oppervlakte geene Waarheid, Weetenfchap of Deugd zich spiegelen konden. Door de driften voortgezweept, was mijne verkeerung een zinneloos jaagen, ontbloot van orde en Wijsheid;

heid; en zonder vlijt of *spaarzaamheid*, — die edele kunst, welke ik nooit heb kunnen leeren! Ik hoopte schulden op schulden, en werd, door mijne geldschieters, in *arrest* gezet. Ik was daarin vier weken, maar — een goed Klavier, — de bezoeken mijner Vrienden, — de traanen eener mij beklaagende Vriendin, — en mijn losheid van geest, deden mij de schande der gevangnis bijna vergeeten; gelijk ook de bange klagten, welke mijne onzinnigheden mijne afweezende vrienden uitpersten. Mijne schuldeischers lieten mij geen bed over, — maar één burger uit ER-LANG, — een man, met wien ik nauwelijks ooit een paar woorden gewisfeld had, — die den naam had van een *Herrnbutter* te zijn, maar overigens een stil en afgezonderd léven leidde, — deeze man, zondt mij een bed, en beloofde mij zijn' bijstand. Zo dra ik vrij kwam, haastte ik mij na mijnen Weldoener, en dankte hem, van geheeler harte. Hij lachte vriendlijk, en zeide: „Gij zijt ziek, Heer SCHUBART! en *deeze* man zou U geneezen kunnen!” wijzende op het boek van STEINHÖ-FER'S predikatiën, 't welk open voor hem lag. Ik begreep het, drukte, met een dankbaar gevoel, zijne hand; en ging van hem, verzeld door

zijn teder woord: „*God zal zich Uwer ontfermen!*” Nog staat de man voor mijne oogen, in die waardigheid welke de Godvrucht hem gaf; en eerst nu gevoel ik, van hoe veel gewigt de zégen van een Christen is; want, inderdaad, ik was getroffen, door eene straal van het heilig licht, 't welk zijn ziel doorscheen.

Ik schreef, in de gevangnis, verscheiden gedichten, welke, in betrekking tot het geestige, eenige waarde hadden; maar voorts meest al van eenen inhoud waren, waarover ik mij nu schaamen moet. Eene doodlijke ziekte, die mij, kort hier naa, te ERLANG overviel, drong mij wel tot eenige vluchtige voorneemens ten goede; maar, zoo dra ik hersteld was, en eene compagnie pruisische soldaaten zag, waardoor alle de jonge lieden in ERLANG in vlam gezet werden, was ik weder midden in de waereld; en dankbaarheid en geloften verdweenen.

Mijne ouders, zoo veele kosten als ik maakte, niet kunnende draagen, riepen mij na huis. Doch eer ik ERLANG verlaat, moet ik nog iets tot lof zeggen, van den musiekaalischen geest, die toen daar heerschte. Men had eenige groote meesters onder de Studénten, en dikwijls werden

er *concerten* gegeven. Ik oefende mij, in huis en bij gezelschap, op het Klavier, en op de Viool, gelijk ook in het zingen; en reisde, tusschen beide, eens na BAIJBREUTH, waar ik, voor het eerst, een wel bezet *orchest* hoorde, met eenige italiaansche zangers en zangeressen, die mij geheel verrukten.

Zoo kwam ik dan te AALEN terug, — droevig verwilderd, — mijn geest vervuld met stukken en brokken der wetenschappen, en mijn hart genoegzaam verwoest. Gelijk de *ruïnen* van BABEL, was ik als tot eene woning der draaken geworden. Ik gevoelde wel eenige benaauwdheden, van den wederkeerenden verloren zoon; — het zien van mijn' Vader, die pas uit eene zwaare ziekte hersteld was, doorgriefde mijn hart; maar het medelijden mijner Moeder, over mijn bleek en mager voorkomen, — want mijne gezondheid had, door buitenspoorigheden, zeer veel geleden, waarvan ik nooit geheel hersteld ben, — voorkwam de bestraffingen van mijnen Vader, en deedt mijne angsten bedaaren. Het was hem tot genoegen, dat ik prediken konde, en dat ik, vrij vlug, het latijn sprak. Ook wist ik, stout en verwaand, over de veranderingen in de Wijsbegeerte te re-

deneeren. Voorts verkreeg ik zijne gunst weder geheel, door eenige nieuwe *Sonaten*, die ik, met kracht en vlugheid, op het Klavier speelde. Mijne predikationen, waarin ik CRAMER alleen tot mijn voorbeeld nam, behaagden algemeen. Ook was ik niet ontbloot van bekwaamheden, om een geestlijk redenaar te zijn. Ik sprak met vuur; met deftigheid; met eene goede houding; en met eene vlugheid, in de verbeterde duitfche taal, welke, in mijn land, toen, nog zeer zeldzaam was. Ook hielp de Dichtkunst, om mij toeloop te bezorgen. Had ik naarftigheid gehad, en geestlijk gevoel der waarheid, zou ik het, in de welspreekendheid van den predikstoel, zeer ver gebragt hebben. Maar ik verftrooide mij in te veel bijzaaken, — ik beoefende den Bijbel te weinig, — predikte op het laatst meest voor de vuist; en werd, in plaats van met kracht en aandrang te fpreken, een enkele praater, die wel, met zwier en toon, de Verbeeldingskracht mijner toehoorders wist te raaken, maar nooit eene blijvende Overtuiging naaliet. En hoe zou het anders hebben kunnen weezen! Ik *fpak* over dingen die ik niet *gevoelde*, — die ik, in het recht begrip derzelve, niet doorzag; — en wanneer ik nog iets goeds voortbragt, was ik nog niet meer dan eene spreektrompet, waarmede,

de, een wachter, het aannaderend schip, voor de blinde klippen waarfchouwt: — Zoo haast de wachter zijnen adem terugtrekt, blijft het werktuig koud en dood.

Behalven dit was ik te zeer een Dichter, om een goed Prediker te kunnen zijn. Niet, dat Dichters op den predikstoel niet zouden kunnen uitmunten; gelijk CRAMER en anderen bewijzen: — maar mijne verbeeldingskracht vertoonde zich dikwijls ontijdig; ja, ik had eens de dwaasheid, om eene geheele predikatie in verzen te doen. Naderhand wierd ik gewaar, dat het mij, in dat buitenspoorige, ook niet geheel aan voorgangers ontbrak.

V I J F D E A F D E E L I N G .

Mijn karakter als Musiekant.

De Musiek is eene edele verkwikking, voor den geest die door Wijsheid bestierd wordt. Zij verwekt tedere aandoeningen, die, onder het ernstige der bézigheden, niet te voorschijn komen. — Met dat alles werdt zij, voor mij, eene verleidende *Sirene*, die, te dikwijls mij tot verflindende draaikolken heenentrok. Ik ontvlood den ernst en moeite van gewigtiger zaaken, om deeze gevaarlijke leidsvrouw te volgen; die mij, zedert lang, als haar gunsteling aanmerkte. Uit lust, en tot tijdkorting, stelde ik veele stukken zaamen, zoo voor den Kerkdienst, als *Sonaten*, *Ariaas*, en andere kleinigheden, die vervolgens gedrukt zijn, — ook voor eenigen tijd gebruikt werden, — en weder vergeeten. In de Stads-musiek te AALEN, die maar door ambagts-

bagtslieden behandeld wordt, maakte ik toch eene hervorming, die de oplettendheid van vreemdelingen tot zich trok. Ik speelde de zwaarste stukken van den grooten Hamburger BACH, en die van zijnen vader, met veel vlugheid; en verkreeg van tijd tot tijd, een vaardige hand en geest, waardoor ik, in het zaamenstellen en uitvoeren, aanmerklijke vorderingen maakte. Voor het overige, beklaag ik het ook tegenwoordig, dat ik mij dit talent niet, behoorlijk, ten nutte maakte; maar integendeel, onder alle de begaafdheden die mij verleend zijn, het zelve allermeeft misbruikt heb. Ik deed daarin *te veel*, en *te weinig: te veel*, om dat ik de weetenschappen verzuimde, en *te weinig*, om dat ik de Musiek niet, in haare dieptens, grondig genoeg bestudeerde.

 Z E S D E A F D E E L I N G .

*Ik werd huisonderwijzer te KONIGSBRONN.
Oefening in het prediken. Gemoedlijke aan-
doeningen. Verlies derzelver.*

De bekrompene omstandigheden van mijnen vader, maakten eene verandering, voor mij, noodzaakkijk. Ik verschijn nu op het toneel, als Huis-onderwijzer, bij den Heer BLEZINGER te KONIGSBRONN (*); een man van een' zeer onderneemenden geest, die, door zijne uitvindingen, fabrieken en waterwerken, bewijzen gaf, dat hij tot groote onderneemingen bekwaam was. Het werk der opvoeding was voor mij een geheel vreemd veld; dan, ik schikte mij daarin zoo goed ik konde. Nu zie ik eerst met volkomene klaarheid, dat, onder allen die de
op-

(*) KONIGSBRONN ligt twee duitsche mijlen bezijden AALEN.

opvoeding ter hand neemen, hoe geleerd men ook weezen moge, hij zekerlijk de onbekwaamste is, die zelve geene opvoeding genooten heeft. BLEZINGER behandelde mij als zijnen vriend; en ik bragt mijn tijd, bij hem, meest nuttig en aangenaam door. In de nabuurschap gaf ik onderwijs op het Klavier, en genoot, in HEIDENHEIM (*), eene aangename verkeering, met de aanzienlijkste mannen dier plaats. De Mufiek, en mijn vrolijk voorkomen, deden mij, ook hier, gereedlijk ingang vinden. Ik had daarbij gelegenheid, kennis te maaken, met verscheiden braave Officieren, inzonderheid met den Oversten VAN POLLNIZ, die mij zeer toegenezen was, en, door zijne aanbevelingen, mij hoopte voorttehelpen: — Maar, hij ftierf, en ik bleef — waar ik was.

De groote naam, die van den Dichter HAUG uitging; trok mij, in dien tijd, ook na STÖZINGEN; waarbij de grond tot onze vriendschap gelegd werdt. Ook predikte ik, dikwijls, in het nabijliggend dorp BARTHOLOMAI, waar ik den Leeraar BAUMANN leerde kennen; — een

(*) HEIDENHEIM ligt twee duitsche mijlen ten zuidoosten van KONIGSBRONN,

een zeer achtenswaardig man, van een uitmuntend karakter, — een beminnaar der Waarheid, wiens leevendige geest zich bestendig tot het *schoone*, en tot het *goede* uitstreckte. Bij dit prediken ten platten lande, leerde ik inzien, dat SAURIN, CRAMER, en mijne andere meest geliefde voorbeelden, niet overal zijn natevolgen. Ik leerde mij naar mijne toehoorders schikken; en hun, gelijk LUTHER zegt, aan den mond zien, hoe zij moesten aangesproken worden. Die wijsheid bestudeerde ik *op de wegen*, en predikte in den *volkston*, zonder, met zommigen, *laag* en *kinderagtig* te worden; en dus behaagde mijn werk.

Ook kwamen hier zulke ernstige en gemoedlijke bewegingen in mij, tot Aandacht en Godsvrucht, dat ik maar een ervaren leidsman had noodig gehad, om mij aan de voeten van CHRISTUS te brengen, en mij tot zijn discipel te maaken. Het aantal van vroome, — waarlijk vroome menschen, welke ik in deeze plaatsen aantrof, veroorzaakte deeze wondere werking in mijnen geest.

Ik bad weder, — ik las gaarne in den Bijbel, en in geestelijke boeken, inzonderheid in

SCRIVERS *Zielefchat*; gelijk ik, in 't voorbijgaan, hier wel zeggen wil, dat ik doorgaans, de grootste stichting genooten heb, niet uit de algemeen vereerd wordende geestlijke redenaars, maar uit eenvoudige, en bij de waereld verachte Schriften. Het woord des Heilands: *Zalig is hij, die aan mij niet zal geërgerd worden*, schijnt nog betrekkelijk te blijven, tot de nuttigste voorstellingen van het Christendom. Voorts was ik, in afzondering, dikwijls weenende op mijne kniën voor GOD; of, in het ruime veld, hief ik mijn oog en hart ten hemel; terwijl het gevoel, hoe zalig het is een mensch te wezen, mijne geheele ziel doortintelde! — Maar helaas! hoe zwak was dit alles! Zoo dra de waereld mij weder tot haare verlustigingen riep, begaf ik mij, los en vrolijk, in haar kring; en vergat, in de bedwelmings, alle die ernstige, en als koortzige aandoeeningen der Aandachtigheid. Inderdaad, mijne helling tot vroomheid in dien tijd, werdt veel opgewekt, door afwisselende gevoeligheden, die, ook uit mijn dierlijk gestel, de ziel nederdrukten; — want, zedert lang, worstelde ik reeds met een lichaam, 't welk door buitenspoorigheden verzwakt was. — Dan, eenige weinige heldere oogenblikken verzoenden mij weder met de waereld; en, dan, was een nietig dorpje op aarde,

mij liever dan de schitterende hemelstad *in de verte*. Op deeze wijze, werdt elke straal van licht, die op mij viel, doorgaans, weder, door den ouden nacht, verslonden. Eene omstandigheid, die mij, vervolgens, van trap tot trap, tot op den oever der geheele verharding bragt. Wie het licht van GOD dikwerf wederstaat, verliest eindelijk, tot een rechtvaardig oordeel, de ontfangbaarheid voor het licht; en wast, als eene plant der verdérfnis, in de dikste duisternis op. Eene ontroerende waarheid, die men, duizendmaal, ter waarschouwing, moest voorstellen, — die met eene donderstemme moest uitgesproken worden! Dit zijn de vreeslijke sporten van den ladder der Verdoemenis: — *losheid*, — *onverschilligheid*, — *trotschheid des vernufts*, — *tegenstand tegen bet licht*, — *verharding*, — *eeuwige dood!* —

Z E V E N D E A F D E E L I N G.

*Mijn prediken in de nabuurschap van AALEN.
Nog iets van SCHULEN.*

Aan één van mijne broeders, die zich geheel aan het onderwijs der jeugd had toegewijd, liet ik de plaats over, die ik, tot hier toe, te KONINGSBRONN bekleed had; om, te beter, te AALEN, en in de nabuurige dorpen, de geestlijken in het prediken te kunnen bijstaan. Veelen van die mannen leerende kennen, vond ik, dat wij Duitschen, zoo wel als de Engelschen, zeer bekwaame landpredikers hebben; die, onder al het gebrek, en de verachting, aan hunnen stand verbonden, en bij de weinige gelegenheid tot eene beschaafde verkeering, onze bewondering en eerbied verdienen; wanneer zij, door de ongunstigste omstandigheden heen, tot de waare Verlichting doordringen. Ik heb, in mijn omzwerven, er zeer uitmuntende aangetroffen; die,

in leer en, leeven, veele trotsche Stadspredikanten beschaamden.

Toen ik, naa eene vuurig uitgesprokene redevoering, te NEUBRONN den predikstoel verliet, zeide de predikant der plaats: *Indien Gij aeeze dingen weet, Zalig zijt gij, zoo gij dezelve doet.* Zijn verbleekt, en bijna stervend gelaat, gaf, aan deeze zijne treffende herinnering, een mijn hart doorgrievenden indruk. Hij overleedt kort daarna, en zijn beeld zweeft mij nog geduurig voor de oogen; gelijk een verdoold reiziger, in het duister zich verbeeldt eene schim te zien, en er door ontroerd wordt.

Mijn leeraar SCHULEN vond ik zeer veranderd. In plaats van HALLER en YOUNG, noemde hij mij nu BENGEL en STORR; en alle zijne geliefde Wijsgeerige Schrijvers moesten nu, voor den BIJBEL en deszelfs gezonde Uitleggers, de plaats ruimen. „Ik moet veel „stof afschudden”, zeide hij, met zijne gewoone roerende stem. „O de Wijsheid der Aarde is „niet veel meer dan stof der Aarde. In haar „doolhof heb ik de eenvoudigheid verlooren. „Nu hope ik haar wedertevinden.” Mijne predikatie, die ik, in de tegenwoordigheid van
zulk

zulk een wijs beoordeelaar te LAUTERBURG deed, noemde hij eene schilderij, vol sterke kleuren, en zwaar gevernist, maar zonder geest en kragt: En hij had gelijk; Alle mijne predikationen waren zoo. De *Sterrekunde* bleef nog zijne uitspanning. Wij bezagen, van een boschheuvel, nog weder de waerelden van GOD in het Uitspanzel; om, bij het omvatten van de grootheden van de werken der Almagt, onze zielen te verhoogen. Behalven de beoefening der *Natuurkunde* en *WAereldgeschiedenis*, offerde hij nu alles aan den *Godsdienst* op: en, van goeder hand, verneem ik, dat hij zich zedert nog al meer ontlast heeft, om, te vuriger, intedringen, door de enge poorte, waarnaar zijn Geest zich bestendig uitstrekt. Wij spraken veel, van het inbrekend Ongeloof in ons Vaderland, en van de toeneemende Twijffeling en Spotternij, in Duitschland en elders: O! zeide hij; Het zijn nog maar de *grootte vliegen*, de *roofvogels* zullen volgen; JESUS en zijne gemeente, evenwel, zullen over alles zegepraalen! De woorden van deezen wijzen man, kan ik niet vergeten; maar, hoe jammer is het, dat ik deeze paerden van grooter waarde, onder de schaalen der valsche wijsheid en dwaasheid vermengde; en, in mijne onzinnigheid, veeltijds de laatste boven de eerste geschat

heb! Doch moet ik, tot eer van mijnen Schep-
per, zeggen, dat ik zijn dierbaarst geschenk, het
Waarheids-gevoel, nooit geheel verloor. Ik
bedekte het maar geduurig, met het stof, —
het dikke stof der Waereldsche begeerlijkheden;
doch, wanneer die wolk verdunde, brak het
licht terstond weder door. Gelukkig, dat dit
nog in den tijd geschiedde! Ik kan ook niet ge-
looven, dat men het vonkje der *Waarheid*, 't
welk GOD in onzen geest deedt nederdaalen,
voor altoos, verliezen kan. Het licht verbergt
zich, en de verharding onzer harten maakt het,
voor ons, onnut; echter nooit gaat het geheel
uit: — En hoe zou ten eenemaal kunnen uit-
gebluscht worden, 't geen de adem van GOD
heeft ingeblaazen? Maar Zalig hij, wiens *Waar-
heids-gevoel*, in de eeuwigheid, niet tegens hem
getuigt!

A G T S T E A F D E E L I N G.

Bezoek bij BOKH, *te* ESZLINGEN.

De beroemde en geleerde BOKH, die thans te NORDLINGEN woont, was, door zijn huwlijk met mijne zuster, aan mij verbonden. Hij is, behalven in de bediening zijner Amten, door schoone Schriften bekend, die zijne Godsvrucht en Menschenliefde bewijzen. Ik bezogt hem, te ESZLINGEN (*), waar hij Rector was; en, zoo door zijn prediken, als met het onderwijs der jeugd, reeds ongemeen genoeg gaf. Ik leerde in hem, in zijne dienstvaardigheid, en zucht voor de Weetenenschappen, — in zijne gulle openhartigheid, en in zijn liefhebbend Karakter, verzeld door eene vrolijke geestgesteldheid,

(*) ESZLINGEN ligt in het hertogdom WURTEMBERG, twee mijlen ten zuidoosten van STUTTGART.

heid, één der aangenaamste en beste menschen kennen.

Hij ontfing mij ook broederlijk, en gaf mij menig eenen goeden raad. Hij bragt mij in de beste gezelschappen, gaf mij het gebruik van zijne schoone boekverzameling; en deedt mij in zijne volkomene toegenegenheid deelen. Ook toen ik, in de volgende dagen, het niet verdiende, bleef hij mij lief behouden; en zijne vriendschapsklagen drongen door, tot in mijnen Kerker. O! heerlijke dag, van een ceuwig wederzien, waarin de juichtoon niet meer gestoord zal worden! In uwe stralen zal ik ook mijnen dierbaaren BOKU, en zijne tedergevoelige JULIANA, mijne zuster, wedervinden! De stille traan des verlangens rolt op dit papier, en dankt U, mijne Waardent! — voor uwe trouwe, — voor uwe ondersteuning, — voor uwe voorbêde, — voor uwe zachte beoordeeling, — en ach! voor alle de schrikken om mijnentwille geleden, — voor alle de tranen die Gij om mij geweend hebt!

De, nog in leven zijnde, uitmuntende Leeraar KOSTLEN, liet mij voor zich prediken; en, vervolgens, hoorde ik hem zelve; maar hoe beschaamd

fchaamd was mij het gevoel, over de geesteloosheid van mijn onnozel werk; tegen zulk een kragtig voorstel der Waarheid! Ik vond in hem, niet den hooggeleerden, noch den welspreekenden redenaar, maar den man, die, in den geest van CHRISTUS, en van zijne APOSTELEN, wist te prediken; en wien het dus nooit aan een onwederstaanbaaren nadruk ontbrak. Ook was zijn leven het afdrukzel van zijne woorden. De geheele waardigheid van een verlicht Godsgezant blonk daarin uit. Hoewel de penne te voeren zijne zaak niet is, welk talent hem, gelijk hij zelve zeide, tot zijne verootmoediging, niet is medegedeeld, — zoo predikt hij, nogthans, door leer en wandel, zoo sterk, als de beroemdste Schrijver, zoo ver zijn invloed zich uitbreidt.

In deezen tijd leerde ik, zeer tot mijne vordering in het beoordeelen der kunststukken, den Heer RAMSLER kennen, den eersten liefhebber van fraaie printen, dien ik ontmoette, welke met smaak en gevoel verzaamelde; en een uur van ESZLINGEN, hoorde ik, in een Wurtembergsch dorp, den kundigen ENGELHARD op het Klavier speelen, wiens uitneemende vlugheid, en sterke zenuwen, die hem kragt gaven, om on-

vermoeid, geheele dagen lang, daarin bezig te zijn, ik zeer bewonderde. Zeldzaam hoorde ik een grooter Klavierspeeler.

Op eene kleine reize na ALTDORF, leerde ik de kracht opmerken, waarmede de ijdele eerezucht, ook door boekverzaamelingen, op het hart des menschen werken kan. Hoe zeer ik zelve ook met andere dingen was ingenomen, kwam het mij vreemd voor, te zien, met welk eene verrukking de Leeraar dier plaats, ons in zijne bibliotheek bragt; en zijne boeken, in éénerlei banden, wit met blaauw, voor ons liet monstren, gelijk een Generaal zijne Soldaaten vertoont. „'t Geen ik het moeilijkst op deeze waereld „verlaaten kan, zeide hij, zijn mijne boeken.” Kort hier naa sterf hij, in het beste zijner jaaren. Hoe sterk kleeven onze zielen aan het nietige stof!

NEGENSE AFDEELING.

Bezoekreise bij mijnen grootvader HORNER,
te SULZBACH.

Naauwlijks was ik, van ESZLINGEN, te AALEN wedargekeerd, of het verzoek van mijne nabestaanden van moederszijde, en mijne eigene genegenheid, deden mij besluiten, een keer door het LIMPURGSCHÉ te doen. Zedert veele jaaren heerschte, in die streek, eene groote verwarring en regeeringloosheid. De Amtlieden, verre van den Landsheer, deden meest wat hun behaagde. Men vindt er, echter, eerlijke mannen, die even naauw gezet handelden, als of hunne gangen, met een scherpzichtig oog werden gadegeslagen: En, onder deeze braaven, werdt, door 't geheele land, mijn waardige, nu overleedene, grootvader HORNER geteld; die zijn uitgebreid bewind, als Opperamtman, en Jaagermees-

meester, met den prijswaardigsten ijver, tot in zijn tagtigste Jaar, waarnam. Juist toen ik in het land kwam, zag het daar droevig uit. Door een geschil, wegens de grenscheiding, met het nabuurige HOCHSTATT, was er eene bloedige schermuuzeling voorgevallen; waarbij verscheiden boeren gesneuveld waren, en ook een Oom van mij gekwetst geworden. Die goede, verstandige, en deugdzaame man bleef wel in 't leven, maar draagt nog de smertlijke gevolgen van dit ongeluk.

SULZBACH, de verblijfplaats van mijn grootvader, ligt, door bergen omringd, in een rotzig dal. Reizigers genaaken het maar van verre, of komen er eens in, als door een wonderwerk. Deszelfs bewoners, gelijken, in hun armlijk voorkomen, schier eene *colonie* uit KAMSCHATKA; en zij hebben eene zeer diepe spraak, die meer naar keelgorgeling, dan naar woordenklanken zweemt. Met dat al zijn zij beter menschen, en met hunnen stand zeer te vrede; onder welke mijn grootvader, inderdaad, een aartsvaderlijk léven leidde. Ik werd door hem zeer teder verwelkomd. Den braaven grijsaard rolden de traanen langs de wangen, toen hij mij hoorde prediken; en zijn genoegen deedt hem alle de kosten

ten vergeeten, welke mijn studeeren hem veroorzaakt had. Ik doorreed, en doorkroop zijne bosfchen, reisde voorts na OBERROTH, MICHELSBACH, ZWABISCH-HALL, GAILDORF, OBERSONNTHEIM, waar ik predikte, in de Kerk, in welke ik gedoopt ben; niet zonder aandoening en gevoel wegens dat voorrecht. Op deeze reize leerde ik, onder veele édele menfchen, ook verfcheiden leeraars kennen, welke ik, tufchen deeze fteenklippen, niet gezogt zou hebben; gelijk ik ook, op mijne geduurige togten, ondervond, dat er, overal, braave, vroomme, en ook bekwaame mannen zijn; wanneer men maar een oog heeft om hen te kunnen opzoeken, en een hart om hun Karakter te gevoelen.

TIENDE AFDEELING.

*Pooging bij den Vorstbifchop te ELLWANG.
Beroep na GEISLINGEN, tot Praeceptor
en Organist. Vertrek van AALEN.*

En nu was ik, met allen ernst, bedacht, op het zoeken mijner bevordering. Eenige ondernemingen waren mislukt. Ik beproefde het, dan, de dichtfnaaren te spannen; ten einde mij, bij den Vorst van ELLWANGEN, die niet alleen de predikplaatzen te AALEN, maar nog verſcheiden, zeer voordeelige, Lutherſche Kerken te vergeeven had, den weg tot eenen goeden ſtand te openen. Ik maakte een gedicht ter zijner eere, en liet het drukken. Ook ontſing Hij het zeer gunſtig van mijne hand. Een duiſch gedicht, van goeden ſmaak, was toen, en is
mis.

mischien nog regenwoordig, in ELLWANGEN (*) eene groote bijzonderheid. De geleerden toonden, daar, hun vernuft, in schraale latijnsche letterdichten; of, zoo het al eens duitsch was, vondt men er taal noch zout in. De waardige Vorst, die zeer weldaadig, en een ijverig voorstander der geleerdheid was, — Nu is de Godzalige man in de betere waereld ingegaan, om het loon der deugd te ontfangen! — beloonde mij niet alleen edelmoedig, maar beloofde mij ook eene bevordering, bij de eerste gelegenheid. Dan, GOD, die, ook in den storm, mijnen loop bestierde, had het anders beslooten. Ik was naauwlijks thuisgekomen, of ik kreeg een beroep als *Præceptor* en *Organist* te GEISZLINGEN. Hoe weinig mij dit beroep, of die plaats, in 't begin behaagen wilden; en hoe gering en sober de mij toegelegde bezolding was, nam ik het evenwel aan, om mijne ouders niet meer tot last te zijn. Ik nam dus afscheid van AALEN, werd algemeen betreurd, en reisde, met een zeer gedrukt hart, na GEISZLINGEN (†); —
 want

(*) ELLWANGEN ligt in de Zwabische Kreits, twee duitsche mijlen noordoost van AALEN.

(†) GEISZLINGEN mede in de Zwabische Kreits, niet ver van ULM.

want behalven een aantal dierbaare vrienden, liet ik er ook een meisje agter, dat mij teder lief had, maar welker ouders, die zeer gegoed waren, haar niet van zich verwijderd wilden hebben. Door eene zonderlinge schikking der Voorzienigheid, is zij, daarna, de echtgenoot van mijnen broeder geworden; en, onlangs, in den bloei harer ja: en overleeden. Lieve KATHARINA! Ook U hope ik zalig weder te zien!

Naa dat ik, te ULM, bewijzen mijner bekwaamheid gegeven had, aanvaardde ik mijn amt; met veel tegenzin; en meer dan eens, in beraad, om het weder te verlaaten, — de ruime waereld in te streeven, en van haar de beslissing van mijn geluk te verwagten. Zoo weinig begreep ik toen, dat een waardig onderwijzer in de scholen te zijn, bijna het edelste en verdienstlijkste amt is, dat men, onder alle de bezigheden deezes levens, vinden kan. Laat de waereld het schraal beloonen, en weinig achten; men heeft bezolding en eere in overvloed, wanneer men maar de waarde van het amt, in het oog van GOD, daarbij gevoelen mag. Dikwijls heb ik gedacht: de waereld beloont U zoo gering, gij waardige Schoolleeraars! op dat gij, in den grooten dag, een volkomen loon, zonder

der eenige afrekking, van uwen Heer zoudt ontfangen; — eene goede, nedergedrukte, en overvloedige maate in uwen schoot! Maar mijn onbepaalde geest was, toen, niet geschikt, voor bedaarde overweelingen.

 E L F D E A F D E E L I N G .

Tekening van GEISZLINGEN. Waarneeming van mijn amt. Letteroefeningen. Reize na AALEN, en terugkomst. Eenige mijner Schriften. Mijn huwlijk. Schets mijner huisvrouw. Mijne afwijkingen. Be-roep na LUDWIGSBURG. Af-scheid van GEISZLINGEN.

G E I S Z L I N G E N ligt in een vruchtbaar dal, omringd door rotfige bergen. Men vindt er Gezondheidsbronnen, heerlijke Landsdouwen en hoven, goedkoope Levensmiddelen, en bijna alles, waarmede de met weinig te vreedden waereldburger zijne eenvoudige tent versieren kan. Het eerst gezicht der Stad is treffend, voor een gevoelig reiziger. De bergen en rotfen, die op de huizen schijnen te willen nederstorten, — de

ruï-

ruïnen van den ouden Graaflijken burgt, en de Heidentooren, op de hoogste spitsse, in de staatljkste houding die men zich kan voorstellen, — dit alles is zoo *romanesk*, dat de bevalligste dichter hier het schilderagtigst toneel ontmoet, 't welk hij verkiezen kan. Dan, zoo aangenaam als de Natuur zich, bij dit plaatsje, voordoet, zoo weinig behaagt het voorkomen der ingezetenen, wanneer men uit de wijde waereld daar binnen treedt. Hunne manieren zijn zeer stijf; doch, bij nader onderzoek, ontdekt men, wel haast, een gezelschapje van oprechte, spraakzame menschen, maar die, in hunne houding, nog menig een trek, uit den heldentijd hunner oude Graaven, hebben overgehouden. Zij zijn naarstig, en vindingrijk; hoewel te veel in het kleine, om dat men nog aan beuzelagtigen arbeid, van ijvoordraaien en dergelijke, bepaald blijft. De heer VAN BALDINGER, uit ULM, in den tijd van mijn verblijf, de eerste Magistraatspersoon, was een man van veel beschaafdheid en ondervinding. Hij bezat ongemeene kundigheden, en een zeer edel hart; zoo dat hij hier niet regeerde, als een geweldenaar, maar als een tederlievend vader onder zijne kinderen. Het school, 't welk op mij wagtte, geleek meer een stal, dan een huis ter opvoeding van Chris-

ten kinderen: Zedert is het veel verbeterd. Ruftu
honderd schoolieren, dom en wild als stieren,
werden aan mijn opzicht aanbevoolen. Ik
schrikte nog meer tegen het onaangenaame, dan
tegen het moeilijke van mijn amt. Mijn getrou-
we schoonbroeder БОКН, gaf mij veele wijze
onderrichtingen; die ik, niettegenstaande alle de
vooroordeelen die te overwinnen waren, in 't
begin, met een zichtbaar goed gevolg, ter harte
nam; BALDINGER ondersteunde, door zijn ge-
zag, alle mijne goede ontwerpen; en, in korten
tijd, kweekte ik eenige zeer vatbaare schoolie-
ren aan; waarvan, zommigen, op het *Gymna-
sium* te ULM, in de voornaamste Klasse kwa-
men, en andere tot burgerlijke bedrijven geschikt
werden, die nog leeven, en, door hunne er-
kentenis, mijnen ijver beloonen. Ik onderwees
de Aardrijkskunde, de Geschiedenis, en de Na-
tuurlijke historie, — naamlijk in de beginze-
len: — Ook het grieksch en latijn, inzonder-
heid nog de schrijfkunst, de zuiverheid van
taal, en het opstellen van brieven; Alles met
gelukkige vordering mijner leerlingen. Ik oefen-
de hen in het voordraagen van kleine redenvoe-
ringen, en in het houden van toneelswijze ge-
sprekken. Met de oudsten ging ik dikwijts wan-
delen, woondē hunne lichaamlijke oefeningen
bij,

bij, en verkreeg, op die wijze, al ras, de liefde en achting van ouders en kinderen. Alleen beklag ik nu zeer, dat ik mij meer toeleidde, om bekwame burgers voor deeze, dan om inwooners voor de toekomstende waereld optevoeden. Hier door was mijn onderwijs, in den Godsdienst, koel en onvolkomen. O, wanneer zal er eens, volgens den wensch van een godvruchtig leeraar, in plaats van zoo veele *Philantropines* en Academien, een Christelijk sion opgericht worden! Wanneer zullen de Regenten en Opzieners der jeugd het recht bedenken, dat zij geene Heidenen, maar Christenen hebben op te kweeken!

De Kerkmuzijk, waarvan ik het hoofd moest zijn, werdt waargenomen, door eenige bejaarde burgers, die wel niet onbekwaam waren, maar wien het te moeilijk viel, zich naar mij te richten. Ik behielp mij daarom, zoo goed ik konde, met eenige door mij onderweezen schoollieren, die, zedert, daar de musiek hebben voortgeplant.

Behalven mijn inderdaad moeilijk amt, — want ik moest, daaglijks, négen uren lang, onderwijs geeven, — oefende ik mij ook in

het prediken, zoo te GEISZLINGEN als op de nabuurige dorpen. Inzonderheid nam ik te KUCHEN, een uur van GEISZLINGEN, gedurende twee jaaren, doorgaans, den dienst waar voor een' zieken leeraar; en, naar ik vertrouw, niet zonder zégen op den arbeid. Mijn amt bragt het mede, dat ik op de Kerkhoven, bij de begraafnissén der kinderen en bejaarden, dikwijls den lijkdienst had waarteneemen, waarin ik zeer gelukkig slaagde, met de sterkste algemeene goedkeuring. En inderdaad, geen predikstoel, of eenige spreekplaats is zoo wel geschikt, om de gewigtigste waarheden den toehoorders op het hart te drukken, dan boven een grafsteen. Nooit stond ik daar, op de overblijfselen der menscheid, zonder, in mijn binnenste, het treurig lot der sterfelijkheid te gevoelen; en, onder deeze aandoeningen, gelukte het mij, veeltijds, het hart mijner toehoorders te roeren. Het is te beklagen, dat men, in het ULMSCH gebied, dit gewigtig werk, niet zelden, aan domme en onbegaafde schoolmeesters overlaat, die hunne lijkredenen, uit een verfleeten Schrijver, of eenig oud afschrift, met hun eigen wartaal vermeerderd, opdischen; en dan, zonder eenig gevoel, bij het papier langs, tot verdriet der omstanders, heenrabbelen. Al dit werk, evenwel, trok mij

zoo

zoo weinig van de beoefening der Weetenſchappen af, dat ik nimmer naarſtiger ſtudeerde, dan in GEISZLINGEN. Waar ik mij bevond of wandelde, nooit was ik zonder boek. Ik begon nu te ſtudeeren volgens een zaamenſtel; en las, daartoe, het beſte uit de Oude en Nieuwere waereld; maar de leesgeest nam mij zoo geheel in, dat ik, zonder orde en onderscheiding, alles verſlond wat mij voor de hand kwam. Dit is zeer ſchaadlijk, en verwekt, ten laaſten, eene verdooving en verflapping. Alles wat wij overdrijven, of zonder regel behandelen, brengt, eindeling, eene ſluimering voort. Mijn bijzonderſte lievelingen waren KLOPSTOK, BODMER, OSSIAN, SCHAKESPEAR, GESNER, IJOUNG, en GLEIM. Deeze had ik geduurig in de hand. De overige dichters las ik wel, maar zij troffen mij minder. Onder de ouden las ik meest HOMERUS en VIRGILIUS, gelijk ook LUCANUS en HORATIUS. Voorts waren, onder de nieuwe Schrijvers in *proſe*, WINKELMANN, MENDELZOOON, LESSING, KLOZ, HERDER, HUME en ABT de voorbeelden, wier ſtil en oordeelkunde, ik, boven allen, volgen wilde. Ook vergat ik niet ARISTOTELES, CICERO, en QUINTILIAAN daarbij te voegen; waarbij het mij altoos tot veel vergenoeging was, te

ontdekken, wat de mannen van onzen tijd al uit de ouden ontleend hebben. Schoon de rechte geest der onderscheiding mij ontbrak, nam de bewondering voor onze geleerden, bij mij, merklijk af, toen ik PLATO en ARISTOTELES begon te bestudeeren. Het verhévene van den eersten, die zich, zomtjids, tot de hoogte der Geopenbaarde Waarheid, verheft, — de ongemeene zuiverheid van zijnen stijl, die, als éen heldere stroom, het minste goudstofje op den grond doet zien, — en het juisttreffende van den laatsten, zijn, naar mijn oordeel, onder de nieuwen, maar door zeer weinigen bereikt. Daarbij las ik de meeste oude en latere predikationen; maar zag, dat het, van veelen, eene dwaasheid is, hen, in kleine steden of dorpen, te willen navolgen. Ik deed het, een paar maalen, maar vond het beter, in mijn' voordragt, de behoeften mijner toehoorders tot mijn' regel te stellen.

De menigte der Opvoedingsgeschriften, die, toen, *Duitschland* overstroonden, doorlas ik meest allen, onder de voorlichting van mijnen vriend BOKH; en vond, met hem, dat daarvan, op onze scholen in SCHWABEN, nog maar weinig te gebruiken was. Dit weinige

maak-

maakten wij ons echter ten nutte; het droeg ook goede vruchten; en, zoo onder de Protestanten als Roomschegezinden, is het schoolwezen aldaar, gelijk ook in het WURTEMBERGSCHE, en aan andere oorden, zedert, van tijd tot tijd, verbeterd.

In TACITUS en XENOPHON, — In HUME en ROBERTSON leerde ik de beoefening der Geschiedkunde hoogachten; en in de Natuur- en Menschkunde, had ik, aan den nu overleeden Doctor RAU, — één der uitmuntendste Geneesheeren, en die de stadsarmen te GEISZLINGEN waarnam, — een leidsman, die mij veele belangrijke inzichten mededeelde. Ook gaf de fraaie bibliotheek en printverzameling, van den heer VAN BALDINGER, mij gelegenheid, om mijne sterke kunstmin eenigzins te bevreedigen. Hij zelve had veel smaak; welke, op zijne reizen, door ITALIEN en FRANKRIJK, eene aanmerklijke vastheid verkreegen had. Ook was er, te GEISZLINGEN, een jong schilder, met naame SCHNEIDER, die mij veele nuttige aanwijzingen gaf. Hoe betreur ik dien jongeling van goede hoop! Hij bezat uitnemende gaven, en had een groot meester kunnen worden, indien hij niet door de grootste

ongebondenheid, zijne dagen zeer verkort had. Hij was Musiekant, en las ook de dichters met gevoel. In meer dan ééne taal, schreef en sprak hij zeer goed. Zijn pinseel wist de natuur, dikwijls, juist te treffen, veelal in den smaak van HOGARTH; en zijn schildergeest vormde groote ontwerpen. Dan, in zijne losheid, verliet hij GEISZLINGEN, en trok na ULM, — nam dienst onder de Keizerlijke soldaaten, — werd vrijgekogt, — nog in AUGSBURG zeer ondersteund, — maar stierf, — of liever — hij verging — aan de gevolgen zijner buitenspoorigheden. Met GELLERTS zedelesfen in de hand, zeide hij nog, in zijn uitterste, — met de gebroken stem van het grievendst naberouw: „*Ach! Zoo moest ik geleefd hebben!*” Hoe te bejammeren! Zulk een einde bij zoo veel goeds! Hij had zijne arme moeder, en alle de zijnen, zoo lang hij konde, onderhouden. Hij was barmhartig omtrent alle noodlijdenden; en, nuchter zijnde, in gezelschap, ongemeen aangenaam en nuttig. Er was iets edels in zijn karakter. Oordeel niet, mijn Leezer! Wij willen hem aan de Godlijke Ontferming aanbevelen! Mijne vriendschap met deezen ongelukkigen, werd, bij zommigen, ten kwaade gedeut; en, het is waar, ik was, in mijne verkeerung,

wan-

wanneer ik vernuft en menschlievendheid vond, te toegeevend omtrent de Zeden.

In deezen tijd schreef ik eenige *Oden*, die gedrukt werden, en goeden aftrek hadden: Ook een dichtstukje, onder den titel: *De Toverijen*, dat eene ellendige navolging van OVIDIUS is; — een droevig gedenkteken, van een verdorven en misnoegd hart! van daar alle die scherpe aanvallen, op menschen veel beter dan ik; en die morrende klagten over mijnen staat, welke, evenwel, eene voorbereiding was tot iets beters; schoon nog niet nabij. Ik droeg deeze verzen aan WIELAND op, die het wel opmerkte, maar, volgens zijn' liefhebbenden aart, mij zeer zagt en toegeevend berispte. Met dien uitmuntenden man, waarvan ik de *eerste* helft zijner jaaren, toen zijn hart voor CHRISTUS brandde, hooger acht dan de *tweede*, waarin dat vuur, voor den Euangelischen Godsdienst, zoo aanmerklijk verflaauwd is. — BODMER noemde hem een gevallen Engel! — Met dien man stond ik eenigen tijd in briefwisseling; en zou, uit zijne verkeering, tot rijpwording van mijnen geest, veel nut hebben kunnen trekken; wanneer het mij, volgens zijne vriendlijke ooz-

mer-

merken, had mogen gebeuren, nader bij hem te zijn, en mij aan zijne Straalen te verwarmen.

In het jaar 1766, bezogt ik mijne ouders; en eene zwaare ziekte bragt mij, andermaal, op den oever van het graf. Ik liet mij, nog krank zijnde, na GEISZLINGEN brengen; en het behaagde GOD, mij, door den reeds met lof gedachten Doctor RAU, mijne gezondheid weder tegeeven. Deeze herstelling, en de herhaalde waarneeming, van den dienst bij de begraafnisfen, die mij dikwijls werdt opgedraagen, wekten mij op, tot het opstellen van eenige *Grafsliederen*. Ik deed het, met mijne gewoone schielijkheid, en gaf dezelve, in 't jaar 1767, in het licht. Zij werden, meerendeels, wel ontfangen; zommigen in gezangboeken ingevoegd, ook door den burgerstand gebruikt, en verscheiden drukken daarvan uitgegeeven. Zedert geleerd hebbende, dat het niet zoo gemakkelijk is, een geestlijk lied te maaken, als veelen meenen; gelijk dit ook blijkt, uit de weinige goede navolgers die wij van LUTHER en KLOPSTOK hebben, zag ik klaar, dat, aan mijne *Grafsliederen*, twee hoofdeigenschappen ontbraken, naamlijk *Eenvoudigheid* en *Zalving*, dat is *Licht* en *Kracht*

van

aan boven. Dit gebrek, zou, bij de best mogelijke verbetering deezer liederen, welke ik, in mijne gevangnis, dikwijls wenschte te onderneemen, nog bezwaarlijk te vervullen zijn. Met deezen arbeid heb ik, evenwel, het meeste nut uitgewerkt; en kan er, daarom, ook meest over te vreedden zijn. Mijne kleine proeven in de dichtkunst, en eenige opstellen in *prose*, welke, zonder naam, in de weekbladen geplaatst werden, bezorgden mij ook veel kennis aan zeer waardige mannen. Van de dichtlaurieren, waarmede ik vereerd werd, zal ik niet spreken, — zij verwelken te ras, — maar veel dierbaarer zijn mij de edele menschen, tot welker gezelschap mijn pen mij inleidde. Ik kreeg, te ULM, en op andere plaatzen, een aantal vrienden, met welken ik, van dien tijd af, eene bijna onafgebrokene briefwisseling onderhield, die, wanneer de brieven niet, door mijn volgend omzwerven, waren verstrooid geraakt, en dus der waereld konden medegedeeld worden, voor het algemeen veel belangrijker zou zijn, dan deeze arme geschiedenis van mijn leven. Ook werdt mij eene Rectorsplaats te OEHRINGEN voorgesteld; doch waarvan, door eene mij onbekende reden, niets geworden is.

Zoo lang ik in deezen kring van bezigheden verkeerde, had ik weinig tijd tot vrolijke gezelschappen. De bezoeken bij mijne ouders, — bij mijne broeders en zusters, — bij mijnen dierbaaren BOKH, — bij eenige veel belovende jongelingen te ULM, — en inzonderheid mijne aangename wandelingen, zoo na ALTENSTAD, tot een vriend, bij wien ik mij, telkens, naa den arbeid, verpoozen konde, als op de omliggende bergen, bij het naspooren der overblijfselen van de Oudduitsche Ridderkasteelen, maakten mij de tusschenuuren, in GEISZLINGEN, tot onbeschrijflijk zoete oogenblikken. Hoe menigmaal zag ik van den alouden, nu eenzaam tooren, die nog door heldensche handen is opgebouwd, met mijn verrekiiker, neder in het bloeiende dal, — op het wemelen van menschen en kudden! — Hoe dikwijls deelde ik, aan mijne lieve echtgenoot, daar zij op mijne schouders leunde, versch en vlug, de lieflijkste gevoeligheden mede, gelijk dezelve in mijn' borst opreezen! — Hoe dikwijls nam ik, daar, mijne kinderen op de knie, en zag, al heen en weder wiegende, de onschuld en blijdschap uit hunne oogen blinken! — Ach! Ik heb het verschooven hier van te spreken, want dit punt is het tederste in mijn léven! — Ik kan het

het niet aanroeren, of mijn gehe'e ziel versmelt! — Ik heb het verschooven, dat ik, reeds in 't jaar 1764, toen ik maar éven in GEISZLINGEN was, aldaar in den echt trad, met HELENA, eene dochter van den Tolmeester BUHLE. — Hoe zal ik haar schetzen? Zij is eene gulle en oprechte vrouw, — ootmoedig en nedrig van harte, — gevormd voor alle de verrigtingen van het huwelijksléven, — en eene waardige huismoeder. Zij bemint, volgens grondbeginzelen, en niet naar voorbijliegende zinlijke indrukken. Hierdoor heeft haare liefde bestendigheid, en eenpaarige warmte. Nooit bezat zij de losse, en haastig uitschietende bekoorlijkheden eener oneerlijke, maar, integendeel, de dieper liggende bevaligheid eener getrouwe huisvrouw, en van de tederste moeder. Haar gevoel werkte te gelijk met het verstand, 't welk, ongemeen juist en scherpziende, alle haare paden voorlichtte. Haare hartstogten lagen diep verborgen, als door het verstand gevangen gelegd; maar wanneer zij zich vertoonden, en aan de ketens trokken, dan waren zij héviger dan de mijne; — dan vondt zij geene hulp dan in het gebed. Haar hart stondt, altoos, in toegenegenheid voor allen open; — het ontsloot zich in medelijden, — het stortte zich

zich in zusterlijke liefde uit, tot haare broeders en zusters; — den nood van haare geliefden tradt zij moedig onder de oogen; — en, als moeder, bezat zij eene gevoeligheid, die, elk oogenblik, haar gereed deedt zijn, het léven voor het welzijn haarer kinderen opteofferen. Den Godsdienst in welken zij geboren was, omhelsde zij in eenvoudigheid. Tot burgerlijke oprechte menschen neigde zij meer, dan tot aanzienlijke, of die naar hooger stand in de wæ-reld haakten. Daarbij evenwel had zij een afkeer van alle laagheid. Een sober maal, door eigen vlijt verdiend, en bij haar' man en kinderen genoten, was haar veel aangenaamer, dan, aan de rijke tafels der Grooten, op hun overdaad en dikwijls vergifte wijnen, onthaald te worden. In stilheid te leeven, — huislijke zaligheid te genieten, — in een rustig bezit van een klein, maar rechtmatig verkreegen eigendom, te verkeeren, — zomtijds een aangenaamen kring van bloedverwanten of vriendinnen rondom zich te hebben, — haare kinderen verzorgd en gelukkig te zien, — en, eenmaal, met GOD verzoend, verzekerd van een onderling eeuwig wederzien, in de armen van haaren man te ontslaapen; — Dit was alles wat zij begeerde; — dit het toppunt haarer wenschen. Alle overige
din-

dingen waren, voor haare ziele, die in zich zelve te vrede stondt, overtolligheid en walging.

Men ziet, uit deeze getrouwe afbeelding, dat mijne vrouw, zich door haar huwlijk, niet gelukkig konde maaken. Het was eene verbinding, — van den storm met de kalmte, — van vuurige dwaasheid met het bedaard verstand, — van verwarring met orde. Ik was veel te woest van geest, om de zaligheid van het huislijk leven volkomen te kunnen gevoelen: en evenwel, er waren rustige oogenblikken, waarin ik dezelve zoo zuiver smaakte als iemand; en ik ben overtuigd, dat uitgenomen de hoogere vreugd voor den geest, welke uit de bewustheid onzer verkiezing in CHRISTUS, en uit den voormaak der toekomende zaligheid ontspruit, geene blijdschap haalen kan, bij het genoeg, dat genooten wordt, in *Man* en *Vader* te weezen. Mijne huisvrouw verblijdde mij met Zoonen en Dochters; waarvan ik één zoon, en ééne dochter, der waereld moet agterlaaten; — twee zoonen en ééne dochter hope ik haast bij GOD te vinden! Hoe beeft mijn hart, bij het gedenken, hoe ik menigmaal, met mijne kinderen in het lentegras gezeten, het zoete *Vaderwoord* van hunne lippen zoog! Ja! GOD zelve moet

F eenen

eenen wellust smaaken, die alle geschapene bevating te boven gaat, wanneer Hij, elken morgen, door millioenen redelijke schepzelen, die zich op Zonnen en Waerelden onthouden, als *Vader* verheerlijkt wordt. Dit is ook het hoofddoelwit van den Christlijken Godsdienst, dat dezelve ons GOD weder als *Vader* doet kennen; dien wij, in dit oogpunt, bijna geheel uit het gezicht verlooren.

Zoo veele aangenaamheden als mij omringden, — zoo veele gelegenheden om goed te doen, en tot welzijn van het algemeen medetewerken, — zoo veele verschooningen mijner gebreken, van GODS en der menschen zijde, hadden mij tot den dankbaarsten aanbieder, van GOD en van zijnen *Gezalfden*, behooren te maaken. Maar, onbegrijpelijke blindheid! Het had die uitwerking niet. Ik begon, daarentegen, al vroeg, aan de voornaamste waarheden van den Christlijken Godsdienst te twijffelen; — ik begon de stoutste stellingen, van de spotters en vijanden der waarheid, mij eigen te maaken; — ook het vergif, 't welk ik inzoog, weder medetedeelen en te verspreiden; waanende, dat men niet recht schrandere en geestig zijn konde, zonder een Vrijeest te weezen. Een

zaamenstel van ongeloof had ik nooit, — want er was niets waarin ik een zaamenstel had; — maar de brokken waren mij bekend, waarvan het ongeloof zijn paleis om hoog trekt. De voorgang mijner schaadlijke vrienden had op mij den sterksten indruk; en zoo leerde ik, al haast, van GOD en Godlijke zaaken, zeer koel te spreken; — op alle dingen, die des Geestes Gods zijn, met verachting nedertezien; — de wonderen der Openbaaring als sprookjes te verwerpen, — en den Godsdienst, welke ons JESUS voorstelt tot onzen Verlosfer, naar de gewoone taal der Vrijgeesten, voor eene vinding te houden, om het gemeen te blindhokken. Eerst ergerde ik mij aan den persoon van JESUS, dien ik, reeds toen ik *Candidaat* was, niet meer als GOD, maar voor eenen Middelaar, gelijk MOSES, en voor een vroom leeraar der menschen hield; hoewel ik Hem ver boven SOCRATES, CONFUCIUS, en andere beroemde wijzen stelde; — En, toen mij, hier over, geen ander licht opging, — want hoe zou de *Geest* van GOD, in den beroerden stroom van zulk eene ziele zijn beeld doen spiegelen? — zoo waande ik volkomen gelijk te hebben, en ging al verder in mijne

twijffelingen. Van tijd tot tijd werden mij alle Geloofsartikelen verdacht, — ik verloor alle vastigheid, en verbeeldde mij, bijna, dat het geheel geluk van een mensch bestond, — in, stout en zonder banden, op den losfen teugel heen te zwieren! Ik bad zelden, — Dikwijls geheel niet; — Ik werd onrustig, — onvgenoegd met mijn lot, — trotsch op mijne gaven, — buitenspoorig in mijne vermaakken, — veeltijds naalaatig in mijn amt, — een spotter met de Geestlijkheid, — in het verborgen, een haater van het beteugelend gezag der Overheden, — een verwaand beoordeelaar der gewigtigste dingen, en der uitmuntendste perfoonen; — en, daarenboven, geheel onrein in mijne zeden, — met één woord, — een ondeugdzaam mensch, die niet eens de kunst verstondt, om het tegenwoordig leven tot mijn genoegen te gebruiken; want, daar ik niemand ontzag, en altoos voor den dag kwam gelijk ik was, moest ik wel dikwijls mijn hoofd stooten, en minder genieten, dan ik, met eenige verberging van mijne ruwste kanten, had kunnen doen. Mijn schoonvader, een wijs en bedaard man, waarschouwde mij menigmaal, ondersteund door de vranen mijner echtgenoote; maar mijn
be-

bederf was reeds te diep geworteld, dan dat bedaarde raad, en vrouwentraanen het geneezen konden.

Tot mijn ongeluk, kwam ik, als door een rechtvaardig oordeel, op het denkbeeld om GEISZLINGEN te verlaten; en eene plaats op te zoeken, waar meer waereld, meer vrijheid, en meer ruimte was, om de lusten te doen uitbreken. Met mijne vrouw, deed ik een boek te ESZLINGEN, bij mijn schoonbroeder; en reisde, in zijn gezelschap, na LUDWIGSBURG; met oogmerk, om, bij gelegenheid der verjaaring van den Hertog van WURTEMBERG, eene nieuwe *Opera* te zien uitvoeren. Welk een gevaar voor mij, — zoo vurig van gestel, — zulk een liefhebber van de Mufiek, en die nooit een uitmuntend *Orchest* gehoord, noch eene *Opera* bijgewoond had! De geest der Mufiek was daar in den verhevensten smaak. — De uitvoering in den nieuwsten en besten stijl. Ik was geheel betoverd, — en nu, Vaarwel GEISZLINGEN! — met uwe eenvoudigheid, — met uwe bergen, — met uwe armoede, — met uwe onbekendheid aan de waereld, — met uwe plechtige begraafplaats, — en ingeslooten school! Met een vast besluit om

van daar te vertrekken, reisde ik na GEISZLINGEN terug; 't welk mij nu veel somberer dan ooit voorkwam. Het is waar, het schoolblokken begon, voor mijne gezondheid, naadeelig te zijn; Ik zag bleek; had dikwijls zwaare duizelingen; en begon eenig bloed optegeven: Dan, daar ik, nog onlangs, uit ELLWANGEN, weder nieuwe verzekering had ontvangen, wegens eene aanstaande gunstige verplaatsing, was het, voor mij en de mijnen, oneindig beter geweest, te GEISZLINGEN, mijne bevordering aftewagten, dan mij op het gladde ijs te gaan waagen, waarop een mensch, gelijk ik, ontwijffelbaar, hals en beenen moest breeken. Men meende, dat het lang leven van den ouden schoolmeester, wiens onderhoud uit mijne inkomsten moest verzorgd worden, bij mij een tegenzin in GEISZLINGEN verwekte, maar dit was zoo niet. De zucht na verandering, en om ongedwongener het leven te genieten, deedt het alleen. Bij alle mijne gebreken, had ik, in GEISZLINGEN, nog zeer veele goede vrienden; — Men achtte mijne gaven, en beloonde mij naar vermogen, met toegeevendheid jegens mijne dwaasheden. Ik gevoel nog mijne duure verplichting, aan veele uitmuntende menschen onder hen. GOD vergelde U, mijne waarden! al het goede dat
gij

gij aan mij en de mijnen beweezen hebt! Mijn hart bidt U den dierbaarsten zegen toe! Blijft op den weg der eenvoudigheid, in 't Geloof, en in den Wandel, zoo zult gij gelukkig zijn; reeds hier, door de zalige onbekendheid, die U onbevlekt bewaart van de waereld, — en éénmaal, zonder einde, in het koningrijk des *Verlosfers*, voor den troon der *eeuwige Liefde!*

Wel haast opende zich eene gelegenheid, voor mijne ongelukkige neiging, om de groote waereld interennen. Men zegt, te LUDWIGSBURG (*), een Organist en Directeur der Mufiek; En, door de poogingen van Profesfor HAUG, verkreeg ik die plaats. Mijn geweeten floeg mij fterk; en ik had, daaruit, kunnen opmaaken, dat deeze verandering ftrijdig was, met de Godlijke bedoelingen over mij. De laafte maal, predikte ik in het dorp BARTHOLOMAI; met zoo veel aandoening en weemoedigheid, als of ik wift, dat ik nimmer den predikftoel weder beklimmen zou. Dwaaze verwifeling! Wat is de eer van den grootften Mufiekant, tegen

(*) LUDWIGSBURG, eene residentieftad van den hertog van WURTEMBERG, ligt drie uren van STUTTGART.

gen den zegen, dien een waardig *Leraar*, — dien een *Volksonderwijzer* kan uitwerken! Professor HATG had de menschlievendste oogmerken met mij. Hij bedoelde, mij eene plaats te bezorgen, waar mijne gaven erkend, en de grond konde gelegd worden, tot een' voor mij aanzienlijken en voordeelig stand: Maar hij kende mij niet; en dacht, dat hij mij, door zijn voorbeeld, gemakkelijk, den weg zou leeren, om tuschen de voetangels doortegaan. Mijne bloedverwanten, integendeel, die mij beter kenden, waren er alle zeer verlegen onder; en mijn broeder JACOB, — de oprechste ziele die immer een lichaam bewoonde, — en die, kort daar naa, in de eeuwigheid overging, — mij bezoekende, nam een weenend afscheid: „Broeder! zeide hij: Ik ben U kwijt, Ik heb „U verlooren!” — Diepsnijdende weeklagt! welke, door zijn bleek aangezicht, en hoestenden toon, een onvergelyklijken nadruk ontving. En, hoe veel was er niet, dat mij had kunnen terughouden! Ik reken, daaronder, ook een aanmerklijken droom, dien ik had, in den nieuwjaarsnacht van 't Jaar 1769, en waarin ik, in 't vervolg, eene schets dacht te kunnen vinden, van de dieptens en rampen, die mij toen naakende waren, en hoe ik, eindeling, verlost zou worden.

Mijn

Mijn treurig afscheid van GEISZLINGEN naderde, maar intusfchen had mijn vreemd gedrag en besluit de mijnen van mij verwijderd. Mijne vrouw en kinderen hadden mij verlaaten, en waren na mijn' schoonvader getrokken. Ik onthield mij dus nog, te GEISZLINGEN, in het huis van één mijner bijzonderste vrienden; en meende, zonder afscheid te neemen, wegtesluipen. Dan, in den nacht voor mijn vertrek, kwam mijne vrouw voor mijn bed staan, — viel, snikkende en schreiende, op mij, — door zielefmart spraakloos, — om dat zij meende mij den eeuwigen afscheidskus te moeten geeven! Den volgenden dag kwam zij, in het huis waar ik mij bevond, viel op haare knieën voor mij neder, en smeekte mij met opgehéven handen: „*Ach, Lieve Man! Ik bid U, word toch een Christen!*” — Dit knielend beeld, en deezen toon der smeekende tederheid heb ik nooit kunnen vergeeten: Zelfs in den diksten drom der waereldsche ij'elheden bleeven dezelve mij tegenwoordig. En, o mijne waardstel hoe verheugt het mij, dat uw smeeken bij GOD verhoord is! — Ja, GOD heeft mijne banden losgemaakt, — Hij heeft mij van de twijffelingen bevrijd, — Hij heeft deszelfs vuurige pijlen uit mijn boe-

zem gerukt. — Ik weet in wien ik gelooff
Ik ben een Christen! —

Met duizend traanen reed ik van GRISZ-
LINGEN af, door de lange reeken van mijne
schoolieren, die mij allen een hartlijk af-
scheid, en hunne zegenwenschen toeriepen; en
waarvan, veelen, mij nog, door hunne ge-
schenken, vereerden. Mijne gedachten over-
stelpten mij zoo zeer, dat ik, met mijne
reisgezellen, naauwlijks een paar drooge woor-
den wisfelde, daar ik anders, in alle gezels-
chappen, het leven en de vrolijkheid bragt; —
en zoo kwam ik, in den herfst van het
Jaar 1768, te LUDWIGSBURG aan. Mijne
vrouw, door haare liefde tot mij getrokken,
schreef mij al haast; mij verzoekende, dat
ik haar en haare kinderen zou komen af-
haalen. Ik deed het, verzoende mij met
mijnen schoonvader; en, naa dat ik, op
nieuw, een aanzienlijk geschenk van den
Vorstbischof van ELLWANGEN ontving, trok
ik met mijn' vrouw en kinderen, na LUDWIGS-
BURG terug. Op deeze reize was ik ook ten
nittersten gedrukt van geest, in een bezwaarend
voorgevoel van het toekomende; hoewel wij zeer
luchtig gezelschap bij ons hadden.

TWAALF-

 T W A A L F D E A F D E E L I N G .

LUDWIGSBURG, *een zetel der schoone Musiek.*
Mijne behandeling derzelve. Mijne verkeer-
ring, en verwildering in denkwijze en
zedes. Geheel verval. Gevangen-
schap te LUDWIGSBURG.
Ontslag. Verbanning.

Moet ik mij niet schaamen, een levensloop aan het licht te brengen, en den leezer voor te maalen, gelijk de mijne? — een levensloop, dien men, zoo het mogelijk ware, liever onder de digste schaluwen verbergen moest? Dit vroeg ik mij zelve ook, in 't begin; maar eene andere gedachte gelastte mij voortegaan: Indien mijn voorbeeld slechts een éénig jongeling aan de ongeregeldheid en dwaaling ontrukkt, — Indien een ander wordt opgewekt, om mijne mislagen te vermijden, dan heb ik een

een goed werk verrigt. Laat niets mij dan terughouden; noch mijne eigene grievingen, noch de schande, die mij, wegens het herhaalen van de tooneelen mijnes levens, van anderen wedervaart, of nog, naa mijnen dood, kan toekomen! Weezenlijke voorbeelden moeten, toch, meer uitwerken, dan de tekeningen in een *roman*, van welken de geheele waereld weet, dat het verfieling is. Het geeft een zwak oordeel te kennen, wanneer wij zekere bijzonderheden, in levensbeschrijvingen, klein en niet gewigtig noemen, die wij, evenwel, in *romans*, gaarne leezen. Men maakt hier door de levensbeschrijvers, en vooral de zulken die hunne eigene verrigtingen ter neder stellen, zoo verlégen, dat zij, dikwijls, zulke omstandigheden te rug houden, die juist het karakter tekenen en in deszelfs waare licht plaatzen zouden. Heb ik mij, in mijn leven, zoo weinig wegens aanmerkingen bekreund, zoo zal ik ook nu maar voortgaan, en alle zulke bedenkelijkheden met moed voorbijstappen.

Ik werd te LUDWIGSBURG zeer wel ontfangen, om dat ik voldeed, aan de verwagting, die men zich, van mijne bekwaamheden in de Musiek, gevormd had. HAUG, die toen daar

woon-

woonde, nam veel moeite, om mij bij de beste gezelschappen in te leiden, en mijne talenten algemeen te doen kennen. Wel haast ontdeed ik mij van het Predikants-gewaad, en leide den zwarten rok en mantel af. — Mijne vrouw schreide toen zij het mij zag doen! — Met het geborduurd kleed, — Met den geborden hoed, en dégen, trok ik ook, naar het uitterlijke, den geest der waereld aan, gelijk dezelve mij, van binnen, reeds lang beheerschte. De Musiek, mijne hoofdzaak zijnde, zette ik dezelve als mijn voornaamste werk voort. Alle leiterkundige oefening was daaraan onderworpen. Ik tragtte, zoo spoedig mogelijk, met de *Vertuosen* aan 't hof, zoo Italiaansche als Duitse, bekend te worden, hunne *Concerten* en bijzondere kunst oefeningen bij te wonen, en, hier en daar iets van hun overteneemen, inzonderheid in den nieuwen Italiaanschen smaak. JOMELLI, HASSE en GLUCK muntten ongemeen uit. Schoon het zijne hoofdzaak niet was, gebruikte men, van den laatsten, eenige schoone stukken voor den Kerkdienst. Zijn beroemd *Requiem* behoort onder de meesterstukken van dien aart. Wie het hoorde uitvoeren, vereerde den Opsteller, met goedkeurende traanen. Ook heeft hij, in zijnen *éénenvijftigsten Psalm*, getoond,

toond, wat hij in dat vak had kunnen leveren, wanneer hij zich daarbij had mogen bepalen. Onder de Zangers en Zangeressen, die het Hof bedienden, had men er mede zeer beroemde, die alles, wat Natuur en Kunst vermogten, zaamenvoegden. Men vindt er ook uineemende *Componisten*, waarvan ik maar *DELLER* noemen zal. Hij stelde langzaam, maar met een doordringend oordeel. Bij eene meerdere maate van deugd, had hij één der grootste mannen van ons land kunnen worden; En aan zijne verkeerung en diepe inzichten, heb ik het meeste te danken, 't geen ik van de Musiek weet te spreken, of te schrijven. (*)

Bij zulk een bekwaam gezelschap tragtte ik mij, in mijn stijl voor het Klavier, en tot de uitvoering op het Orgel, meer en meer geschikt te maaken. Mijn eigen werk aan deeze mijne vrienden voorspeelende, genoot ik hunne aanmerkingen; en het hunne op mijn instrument brengende, of bij gemeenschaplijke oefening, konde ik veel van hun leeren. Mijn eigenlijk amt was, in de hoofdkerk, het Orgel te bespeelen,

(*) Van zijn overlijden te *MUNCHEN*, zie beneden in de zestiende Afdeeling.

len, en de eerste te zijn in het Kerkmusiek. Met het Orgel gaf ik algemeen genoeg, also ik er mij bijzonder op toeleide, om eenige schoonheden van de Hofmusiek op het zelve over te brengen, en daardoor den bedorven smaak mijner toehoorders te sircelen. Intusschen wist ik zeer wel, dat de natuur van het Orgel een geheel andere voordragt vereischt. Het *Cboral*-gezing moet, daarop, altoos de hoofdzaak blijven. De Organist moet dat, niet alleen volgens de regelen der kunst, maar ook met gevoel en kracht weeten voortestellen, naar dat de hoofdbedoeling het vordert. Bij de bediening van het Avondmaal, worden bijzondere opwekkingen der aandacht vereischt; — Op dagen der boete, een meer treffende toon; — Op de hooge feestdagen, de galmen des gejuichs, met alle de registers; — Bij het uitgaan der kerken, een sterk spreekend *alla breve*. Dit verwacht men van de oplettendheid van een Organist, in een volkrijke plaats, indien hij, met zijn werk, de vergadering behoorlijk geleiden zal. AMBROSIOUS zeide eens: „ Wanneer gij de Gemeente „ wilt voorzingen, moet gij eerst zelve gevoelen wat gij zingt ”: En dat is ook de groote zaak voor den Organist.

De Kerkmufiek was, in mijn' tijd, te LUDWIGSBURG zeer flecht. Ik zocht het mijne toe te brengen, tot eene geheele hervorming; maar het ingeworteld vooroordeel, — de veelheid mijner verftrooiingen, en mijn te kort verblijf veroorzaakten dat ik het niet ver bragt. Zomtijds, echter, leverde ik iets daar van, zoo als toen in Duitschland, inzonderheid onder de Proteftanten, nog zeer zeldzaam gehoord was. Mijn toeneemend vermogen op het Orgel, gelijk ook op het Klavier en de *Fortepiano* baande mij den weg tot de aanzienlijkfte verkeering. Ik gaf onderwijs aan verfcheidene Hofdames, waaronder ook Italiaanfche; en ik had het genoeg, en den roem, dat een aantal mijner leerlingen meesterlijk fpeelden. Ook eenige jonge lieden werden, door mijne lefen, gevormd; en zijn, door hnnne bekwaamheden, tot een' voordeeligen ftand gekomen. Alle vreemde Kuntsbroeders bezogten mij; en dus genoot ik, in die betrekking, aanzien en eere.

Dan, hoewel ik mij, in dien kring, ten fterkften, aan de Mufiek overgaf, werdt mijne liefde tot de Weetenfchappen en fraaie kunften, evenwel niet geheel door haar verdrongen. De verkeering met HAUG, en andere geleerde mannen,

her-

herinnerde mij geduurig, dat er nog edeler genoegens, dan bij haar, gevonden worden. HAUG maakte veele ontwerpen, om den Duitschen smaak uittebreiden, op eene plaats, waar het Fransche en Italiaansche alle Vaderlandsch gevoel dreigde te overstroomen. Hij zegt, daar toe, de beste Duitsche schriften algemeener bekend te maaken. Ik hielp hem daar in, en onderwees ook eenige voornaame Officieren, in de Weetenschappen; waarbij ik, vervolgens, nog openlijke voorlezingen voegde, over de Geschiedkunde, en over de Oordeelkunde in den schoonen smaak.

Deeze aangename bezigheden bragten mij in kennis, met verscheiden waardige mannen, die mijne dagen zeer vervrolijkten. Ook aan het hof had ik veele vrienden, die zich mijner belangens aantrokken; waaronder ik den Graaf PUTTBUS, en den Baron VAN RECHBERG nooit vergeeten zal. Den eersten gaf ik onderwijs, in het zingen, en op het Klavier. Hij was een man van veel smaak en gevoel, maar te openhartig om een hoveling te weezen. Ik bragt veele genoeglijke en nuttige uren bij hem door. Hij ondersteunde mij in alles; en, mijn vuurig natuurgestel, met het zijne eene

aanmerklijke overeenkomst hebbende , gaf hij mij menig een goeden raad, die de ondervinding hem geleerd had. Dikwijls riep hij mij toe: „*Heb GOD lief, en vrees voor de menschen*”; om dat hij wist, dat ik GOD te zeer vergat, en de menschen te weinig ontzag. Ik beminde deezen uitmuntenden man hartlijk, en stortte veele traanen, over het onheil dat hem zedert trof. Ik bezocht hem nog te ESZLINGEN, en nam daar het tederst afscheid van hem; — In mijne gevangenis was zijn dood voor mij nog zeer smertlijk. GOD zij zijner ziele genadig! Mijne tweede voorstander was de Baron VAN RECHBERG, een man van een juist, en, door veel ondervinding, opgehelderd oordeel. Wanneer hij een grondregel van waarheid ontdekt had, welken hij, doorgaans, in de Uitoefening bragt, achtte hij denzelfden hooger dan goud, en dan alle de toelachende gunsten van het hof. Hij was, inderdaad, toen reeds ziek van de wereld, en haarer ijdelheden zat; — Hij hijgde naar Waarheid en Weezen. Meermaalen verwijderde hij zich, daarom, van het hof, om, op zijn landgoed BELLENBERG, de vrije hemel-lucht in te ademen: En, wanneer hij mij daar met zich nam, waren het voor mij zeer aangename dagen. Ik had dan het genoeg, niet meer
den

den bepaalden en gedrongenen hoveling, maar den vrijen Waereldburger te zien. Hij las gaarne, maar was nog liever in verstandig gesprek, en oordeelde zelf zeer juist over voorkomende gevallen. Ook was hij een vriend der Musiek, en zocht meer de stille dan luidruchtige vermaaken. Omtrent mij bewees hij zich bijzonder gunstig: Ik heb zijne ruime milddaadigheid genooten, zoo lang ik te LUDWIGSBURG was; en, vervolgens, doorgaans wanneer ik het meest noodig had. De lieve man leeft nu stil te GUNZBURG; en, O, mogt hij nu de rust gevonden hebben, waarnaar zijn geest verlangde!

In andere der voornaamste huizen was ik mede zeer gezien; en leerde, ook onder de Grootten der aarde, veele waardige karakters kennen. Dan, al die goedkeuring, en gelegenheid tot een zeer ruim bestaan, konden mij evenwel niet voor nog magtiger vijanden, en zelfs, zomtijds, niet voor een daadlijk gebrek beveiligen. Ik leefde in den smaak der Italiaanen, dat is, geheel onbedwongen. Ik verloor mijn tijd en geest, in de gezelschappen der Hovelingen, Officieren, en Kunstenaars; met verzuim van de verkeerung derzulken, die mijn waar geluk hadden kunnen bevorderen. De Heer KERNER,

een Regeeringsraad, — een zeer braaf man, en de twee Burgemeesters der plaats hadden mij lief, en droegen, bij alle mijne gebreken, mij veel genegenheid toe; in de menschlievende verwagting, dat de storm wel bedaaeren zou. Maar er was één Geestlijke, de heer ZILLING, een geleerd man, doch voor mij veel te droog, en met wiens gestrengte ernsthaftigheid mijne grondbeginzelen geheel en al strijdig waren. Het was mij volstrekt onmogelijk, om, van dezen man, de vriendschap te zoeken, of te behouden; en dit deedt, wel haast den bodem instorten waarop ik mij bevond.

In het algemeen, was het, in mij, ten uitersten onvoorzichtig, dat ik, uit eene zekere innerlijke afkeerigheid, nooit met de Geestlijkheid wilde te doen hebben. Ik bedacht niet, van hoe veel gewigt hun invloed nog is, ook in Protestantfche landen. En, over 't geheel, is, toch, de haat tegen de Geestlijkheid, die thans, in Duitschland, zoo zichtbaar doorbreekt, kennelijk gegrond, in de Vijandschap tegen den Godsdienst zelve. Laat het zoo weezen, dat, onder de duizenden Geestlijken, zich een aantal onwaardige, trotsche en geveinsde menschen bevinden, — de stand zelve behoort niets daar bij

bij te lijden. Deeze is door GOD ingesteld, en de vereeringswaardigste onder alle standen. De grootste ophelderingen, in de Waarheid die ons van den hemel geopenbaard is, — zelfs in de Weetenschappen, Taalen en Kunsten, hebben wij ook, meerendeels, aan de zoo verachte Theologanten te danken. En, hoe veelen zijn er nog onder hen, die, in leer en leven, naar eene *Apostolische* zuiverheid trachten! — Ik ken er mannen onder, die in Geest en Kracht arbeiden; — die, met een opgehelderd oordeel, en een geheiligd hart, het zout der aarde zijn; en welke, door de Apostelen en Discipelen van onzen Heere, met broederlijke blijdschap, in hunnen kring zouden ontfangen zijn. Is mij dan, wegens mijne kleinachting van deezen stand, eenig nadeelig gevolg overgekomen, zoo heb ik het verdiend. Omtrent dezulken onder hen, die zich niet overeenkomstig hun amt gedraagen, denk ik nog éven ongunstig; maar ook met denzelfden afkeer, over oneerlijke Hovelingen en Rechtsgeleerden; of wie het ook zijn mogen, die niet aan hunne verplichting beantwoorden, en de waereld bederven. Men zal uit het vervolg zien, dat de heer ZILLING, wiens Godsdienstig zaamenstel ik zelf tegenwoordig omhelze, niet verkeerd handelde; en dat de schuld voor-

naamlijk bij mij was; dan, het is waar, hij had eene zekere beledigende gestrengheid, welke fluiten moest bij allen, die aan eene vrije gezellige verkeerung gewoon zijn; en dikwijls liet hij eene onverdraagzaamheid blijken, jegens dezulken die van hem in den Godsdienst verschilden: Met veel recht werdt dit in hem afgekeurd.

Ik had toen eene bezolding van omtrent zeventienhonderd guldens, — want ik moest wederom een oud man helpen onderhouden; — maar schoon ik, daarenboven, door ruime giften van den Vorst, voor mijne diensten in de *Opera*, en, door lessen in de Mufiek en wetenschappen, gelijk ook door bovengenoemde ondersteuningcn der Grooten, een ruim inkomen had, was dit alles, voor mijne verkwistende levenswijze, op verre na niet toereikende. Wanneer *ik* het ruim had, zoo had *elk* het ruim die mij omringde; want spaarzaamheid en huishoudkunde waren deugden, welken ik naauwlijks bij naam kende, en dikwijls belachte. Het komt mij voor, dat GOD de wegen der menschen zoo bestiert, dat het geen, in den dienst der vrolijkheid en der zinnen, zoo gemaklijk verkreegen wordt, weder door de vingeren wegdruipt, en geenen blijvenden zégen heeft; daar,
in-

integendeel, elke penning die met zweet bevoegd is, zoo menigmaal men denzelven uitgeeft, met anderen vermeerderd schijnt te rug te keeren. Hier door ziet men niet zelden, de gelijkheid, die door het verkeerd oordeel der menschen over de waarde der verdiensten, verstoord wordt, gelukkig hersteld.

Onder alle deeze verstrooiingen bragt mijn pen weinig voort, dat aanmerking verdiende. Mijne Voorredens evenwel, waarmede ik toen eene verzameling van KLOPSTOKS *kleine schriften* begeleidde, hoe zeer door eenigen gegispt, hebben veel goeds uitgewerkt; en, misschien aan den Dichter zelve, aanleiding gegeven, om zijne heerlijke *Oden* vroeger het licht te doen zien. Ik trachtte hem, gelijk ook BODMER, en andere onzer kragtigste dichters, meer in de handen te brengen; doch vond wel dra, dat men, onze wellustige en ontaarde tijdgenooten, den smaak, in het groote en sterke, te vergeefsch aanprijst. Gelijk de verzwakte arm geen' koperen boog kan spannen; zoo zijn ook de weeke jongelingen bedorven, voor 't geen den geest verhoogt. Den Smaak te prediken is, daarom, veeltijds, een ijdele arbeid.

Mijne lange ondervinding, in dit stuk, heeft mij geleerd, dat, doorgaans, lieden met een onbeneveld gezond menschen-verstand, die bij de waereld onbekend zijn, het waare *schoone* en *verbeene* veel ligter en sterker gevoelen, dan zij, welker zenuwen, door het volgen van den *mode-toon*, en der menigte van dwaaze vooroordeelen, die daar mede verzeld gaan, geheel verslapt zijn. Toen de Grieken geen smaak meer in HOMERUS vonden, was ook hunne kracht weg, en hun staatkundige dood nabij.

In mijnen tijd waren de menigvuldige gedichten over Afgestorvenen, en bij andere gelegenheden, nog zeer in zwang. Ik had veel daarvan te doen; en het gaf mij dikwijls aanmerkelijk voordeel. Zedert zijn dezelve, door den Hertog van WURTEMBERG, afgeschafft; en met reden, inzonderheid de Lijkgedichten, die zoo veel aanleiding geeven, tot laffe en verveelende vleitaal. Waarom verkiest men niet, liever, ten algemeenen nutte, bij het overlijden van een waardig man, in den eenvoudigsten stijl, eenige leerzaame bijzonderheden uit zijn léven, tot vermaaning en troost voor de overblijvenden, bekend te maaken; terwijl men den dooden de

zag.

zagte rust laat genieten? In dit vak zou nog veel goeds gedaan kunnen worden, zelfs ten beste van geheele Maatschappijen.

Wanneer ik mij alle de gelegenheden, die zich, bij de verkeerung met erwaarene kunstenaars in onderscheiden takken, te LUDWIGSBURG opdedden, niet maar tot mijne verlustiging, gelijk ik deed, maar ook, tot mijne vordering in weetenschap, recht ten nutte gemaakt, en alle mijne bezigheden behoorlijk waargenomen had, zou die plaats voor mij zeer voordelig hebben kunnen zijn. Maar, door mijn' onbepaalden aart was mijn leven slechts een geduurig omloopen, in den schitterenden kring van de lichtstraalen die mij omringden; en, bij het bedwelmend gevoel van het schoone, verloor ik niet zelden, — het nadenken.

Inderdaad, niemand verftondt de Kunst om te leeven minder dan ik. Voorzichtigheid was eene deugd, naar welke ik niet eens trachtte, om dat ik dezelve, in mijne gedachten, met arglistigheid gelijk stelde. Ik was wel Oprecht gelijk de Duif, — misfchien ook uit gemaklijkheid, want zich vermommen kost moeite; — maar van de Voorzichtigheid der Slang wist ik geheel

en al niets. Niemand heeft het zijnen vijanden ooit ligter gemaakt dan ik, want op den helderen middag liep ik in het net, 't welk zij mij gespannen hadden. Om dat ik geheel open, en zonder bedrog verkeerde, verwagte ik dit ook van anderen. Niet dat ik mij zelve hier mede wil vrijspreeken; want, volgens mijne tegenwoordige beginzelen, is hij, die op den vollen middag de huizen aansteekt, zoo wel een brandstichter, als die het in den duisteren nacht doet. Alleen men kan zich voor den eersten, als voor eenen onzinnigen, beter wagen. Ondeugende menschen, 't zij met of zonder masker, zijn éven afschuwelijk. *Ligtsinnigheid* en *Gedachte-loosheid* waren de kwaade geesten die mij in het verderf stortten. Een berg en een zandkorrel woogen bij mij éven zwaar. De denkbeelden uit elkanderen te ontwikkelen, zoo lang tot wij het besluit kunnen opmaaken, was mij veel te lastig en vermoeiende. 't Geen' ik niet, in één oogenblik, vatten en doordringen konde, liet ik onaangeroerd. Ik wilde maar genieten, en niet redeneeren. Ook achtte ik de menschen, voor mijn gebruik, alleen naar hunnen smaak. Terwijl ik dikwijls, bij een ambachtsman, zuiverer gevoel aantrof, dan bij den man van aanzienlijke opvoeding, zoo verwisselde ik, menigmaal,
den

den disch van eenen Graaf, met den wijnbank in de herbergen. Van daag reed ik, in een Koets van eenen hoveling, en morgen wandelde ik na buiten, met een schoenmaaker. Ik haatte niemand, schoon ik menig een met mijne geestigheden kwetste. Ik vergat, zoo de weldaaden die ik ontving, als die ik uitdeelde; en kwam, daardoor, onder de scherpste beschuldiging, van een ondankbaar mensch te zijn; 't welk ik, evenwel, niet verdiende: Maar er was geen geschenk, dat ik hoog genoeg schatte, om mij, voor altoos, aan slaafsche verplichting te onderwerpen. Ik gaf ook gaarne, en zonder draaien, maar mij omkeerende, verwagte ik geene sterke of uitvoerige dankbetuiging. Liefde voor Liefde te ontfangen was 't geen ik begeerde. Ik was wel gevoelig voor belédigingen, doch maar voor een oogenblik. Daardoor viel mij niets gemaklijker, dan mijnen vijanden het kwaade te vergeeven. Mijne oordeelvellingen waren ten uittersten sterk; doorgaans gegrond, maar zeer stout. Zij deden mij meer naadeel, bij anderen, dan mijnen overige buitenspoorigheden. De Wijn en de Vrouwen waren de klippen en draaikolken, die mij, beurtelings, heen en weder deden slingeren.

De gemeenzaamheid met Musiekanten, waar van de meesten mij, in losheid, gelijk, of nog erger waren, was voor mij zeer verderflijk. Het is zoo; Er zijn, Gode zij dank! nog eenige anderen: GLUCK en EMANUEL BACH, twee eerste lichten in de Kunst, waren godvreezende mannen, die den Godsdienst hartlijk aakleefden; gelijk ook de groote Zanger RAFF zeer voorbeeldig leeft: Maar hoe los zijn niet de zeden van het grootst getal der genen, die, in voornaame plaatzen, zich tot de Kunst vereenigen! En er schijnt maar al te veel aanleiding toe te zijn: Wie, van der jeugd af, in zulke oefeningen bezig is, waarbij de zinlijkheid en de verhitte verbeeldingskragt, meer dan het geregeld verstand, gebruikt worden, zal ten laatste, wanneer hij zich ten sterksten daaraan overgeeft, geheel zinlijk, — ijdel, — vleeschlijk worden. Waardste Kunstgenooten! Vergeeft het eenen ouden vriend, dat hij U vraagt: Wanneer zult gij leeren inzien, dat een welgeestend hart oneindig waardiger is, dan de lieflijkste toonen, die gij, uit uwe instrumenten, zoo streepende weet voorttebrengen? En gij, mijne Duitsehe broeders! Ontleent van den Italiaan het goede wat hij bezit, maar wagt U voor zijne ondegden!

Mijne geduurige verkeering, in den schaadlijken kring van losbandige Duitschers en Italiaanen, was de daaglijksche olij in mijn eigen, reeds zoo onstuimig opbrandend vuur. Van tijd tot tijd, werd ik, al voortgaande, koeler voor de Waarheid, en ongevoeliger omtrent Godsdienst en Deugd. Ik las de schriften der Vrijgeesten en Spotters; voorts dezulken die de goede zeden verachten, ja 't geen voor het bordeel werdt opgesteld! — en dat vergif, — O mijne zwaarste zonde, die mij nog helsche smerten in de gevangnis veroorzaakte! — dat vergif deelde ik weder mede, aan anderen — die door mij bedorven zijn! De scherpste spotternijen, en onreinste taal, werden mij zoo gemeenzaam, dat ik dezelve, dikwijls, uitwierp eer ik het wist. Ik stortte van steilte tot steilte neder, — van schande tot schande. Ik werd geheel onkuisch, en onbeschaamd. Het goede begeerde ik niet meer; en het verblijdde mij, dat ik mijne nietige schans van het Ongeloof bij de hand had, om dezelve, tot dekking mijner ongebondenheden, te kunnen opwerpen. Ik trachtte het menschlijk gevoel in mij te verstikken. Ik werd eene openlijke en vrijwillige weerspanning in het Gods-rijk; die, met opgeheven hoofd, alles wat heilig was uitdaagde; en die eindeling,

met

met alle mijne schoone talenten, voor mij zelve, en voor mijne waare vrienden, tot een' ondraaglijken last werd. ZILLING vermaande mij, dikwijls, op eenen straffen toon, dat ik op mijnen weg zou omkeeren; en, dit niets baatende, ontzeide hij mij, billijk, het Avondmaal. Ik bespote hem, en leefde als voorheen. Mijne ouders en vrienden schreeven aan mij, maar ik wierp hunne brieven, ongelezen, weg. Schandelijke kwaalen, die ik mij — — O, dat de zwartste nacht mijne gruwlen, en mijne straf bedekke !! — Mijne huisvrouw verzonk in de diepste zwaarmoedigheid; — haare traanen en spraaklooze verzuchtingen bragt zij voor GOD; — en haar braave Vader haalde haar, en mijne kinderen af, terwijl alles bitterlijk weende.

„Waarom zal één mensch, zuchtte zij, er ver-, scheiden ongelukkig maaken?” GOD heeft U gewroken, mijne Dierbaarsten! Uwe zuchtigen en traanen klommen, ten hemel, en zijn, als heete zwaveldroppelen, op mijn hoofd terug gedaald.

Wie kan het gelooven, dat, onder alle deeze stormen, mijn geweeten nooit geheel *verstorven* is? en evenwel het is de waarheid. Het was maar *verdoofd*. Bij meer dan ééne gelegenheid,
sprong

sprong het in mij te voorschijn; en dan schoot
 deszelfs richterlijk oog eene vuurige straal op
 mij neder, die sneller dan het licht, als een
 pijl des Allerhoogsten, mijne ziel doorkliefde.
 Ik herinner mij, nog, dat ik eens, in het holste
 van den nacht, met deezen pijl in mijn hart,
 door een digte donkere laan ging; en al hui-
 lende ten hemel riep: Godlijke Richter! Sla
mij neder door uwen donder, of ontferm U
 over mij! In zulk een akelig uur schreef ik
 eens op een blad, 't geen vervolgens HAUG in
 één mijner boeken vondt; en het bij zich stee-
 kende, naderhand, overal bekend maakte, toen
 ik gevangen werd. Indien het maar, aan één
 enkel mensch, met kracht gepredikt heeft, hoe
 diep de Zedeloosheid en Godvergeetenheid den
 mensch doen nederstorten, dan acht ik voor niets
 den smaad, die voor mij daar aan verbonden
 was, en HAUG heeft een goed werk gedaan.
 Hij zelf had het geluk, dat hij de toen zoo
 zeer besmette lucht schaadeloos doorkwam; en
 hij heeft mij menig een goeden raad toegedeeld.
 Ook bragt zijne vriendschap voor mij, hem,
 dikwijls, onaangenaamheden aan. Door zijne
 gulle getrouwheid, deelde hij in mijne oneer.
 Ik moet dit nog beklagen: GOD vergoede het
 hem! Hoe waar is het, 't geen LESS zoo na-
 druk-

druklijk zegt: „Dat de ondeugd de grootste
 „belediging der menschheid is” — Wij zijn
 het aan onze medemenschen verplicht, deugd-
 zaam te weezen: Door het niet te zijn, maa-
 ken wij ons bij allen schuldig. En tot deezen
 zaamenhang van beledigingen bragt mij, helaas!
 de Wellust; naa dat zij mij, trek voor trek, tot
 een monster misvormd had. (*) O mogt mijn
 voorbeeld veele anderen waarschouwen; en mogt
 onze natie eenmaal tot de kuischheid onzer voor-
 vaders wederkeeren! Hoe zeer is het te be-
 treuren, dat de onreinigheden des levens, in
 schandlijke liederen en toneelstukken, van buiten
 ingevoerd, nu reeds den Kinderen in de handen
 gespeeld worden; zoo dat zij, in laater tijd, al
 den afschrik daar van verliezen! ontzaglijk uit-
 zicht van verbastering, voor de geslachten die
 te volgen staan!

Mij-

(*) *Hominihus piis, fornicator est in adibus fugiendus, in congressibus abominandus, contumelia appropinquantibus, inimicis opprobrium, cognatis probum ac dedecus, iis qui simul habitant execrandus, dolor peccantibus, familia publicum ludibrium, vicinis ridicula narratio, si velit uxorem ducere, rejiciendus.*

GREGORIUS VAN NYSSA.

Mijne ongeregeldheden maakten mij tot een last der maatschappij. Zij die mij na LUDWIGSBURG beroepen hadden, werden moede van mij te draagen; en greepen de eerste gelegenheid aan, om zich van mij te ontlasten. Eene verdachte verkeering met een meisje, gaf hun, haast, gelegenheid, om mij aan te klaagen, en te doen gevangen nemen. Mijn lieve éénige zoon was, op dien tijd, doodlijk krank. Mijne vrouw — want zij was weder van GEISZLINGEN terug gekomen, en badt, met haare stille verzuchtingen, tot GOD, om mijne bekeering, — mijne vrouw, — de tederste moeder, zat, vermoeid en afgewaakt, bij het ziekbed, toen ik, als de gemeenste misdaadiger, in den tooren geflooten werd; en dat wel in het zelfde gat der gevangenis, waar, te vooten, een moordenaar gezeten had, dien ik, weinige dagen geleeden, had zien ter recht stellen, en zijn hoofd op een paal steeken.

Water en brood, — rottig stroo en aangrijpende koude, — eene zeer besinette lucht en haatlijk ongedierte waren hler mijne opwagters; een flauwe schets, van den staat, in welke de onbekeerde wellustige, naa zijnen dood, nederstort! Aan mijne rechthand raasde een

H

krank-

krankzinnige; — ter linkerzijde had ik het rammelen van een' dief met zijne ketens; beneden mij hoorde ik het zingen en huilen, — het vloeken en schreien der opgevangene hoeren, die, zedert eenigen tijd, LUDWIGSBURG tot een plaats der onreinheid gemaakt hadden.

Mijne kunstvrienden in de Musiek, en een zeer dankbaar leerling van mij, waagden hun leven. Zij beklommen een' zeer snallen, halfvervallen tuinmuur, en staken mij, aan een langen stok, wijn en voedzel toe, welke ik, door het tralieraam, tot mij trok. De wijnfles liet mij geen tijd overig, tot een lang droefgeestig nadenken over mijnen staat: Ik dronk, tot dat ik op het rotte stroo nederzank, en in slaap viel. — Toen ik, vervolgens, mijne vrijheid verkreeg, kroop mij mijn tedergeliefd zoontje, — die naa zijne zwaare ziekte, voor het eerst zijne kleine kragten beproefde, — te gemoet, hieldt zich aan de tafel vast, en verwelkomde mij, met een hartdoorgrievend: Vaderlief! Vaderlief! — Mijne vrouw betoonde mij haar gevoelig en liefhebbend hart, op de aandoenlijkste wijze. Zij vergaf mij alles; — Zij sloot mij, met beschreide wangen, in haare armen; en smeekte mij, om' toch, voortaan, door voor-
zig-

zigtigheid en deugd, mij zelve en haar, voor zulke bittere gevolgen te bewaaren. Ik beloofde het; en het was, inderdaad, ook mijn ernstig voorneemen, mijn woord te houden.

Er was, te dier tijd, te LUDWIGSBURG, een verbaazend verschil in de zeden. Gelijk de godloosheid daar heerschte, zoo vondt men ef ook veele godvruchtigen. Hemel en Hellscheenen beide geopend. Men konde den weg verkiesen, dien men begeerde in te slaan. En, onder de godsdienstigen, vondt men niet alleen kundige voorstanders der gewoone stellingen, maar ook waare discipelen van CHRISTUS, hoewel niet allen eenerlei. Er waren gestreng rechtzinnigen, meer bazunen des donders van HOREB, dan zagte verkondigers van het lieflijk Euangelie, welker ernst ik, dikwijls, voor liefdelooze trotschheid, en als een beledigend nederzien op anderen aanmerkte. Ik bezat het *altoos luchtige* der Studenten, in den hoogsten graad, ten minste uitwendig; en was gewoon, alles wat naar bedwang geleek, vrolijk weg te slijngeren. Dus haatte ik alle deftigheid naar buiten, — alle peinzende bedachtzaamheid, — alle terughouding of koelheid bij de ontmoetingen. Men had, te LUDWIGSBURG, ook een

goed aantal, inderdaad ijverige Christenen, doch die men als *finen*, — als *Bengeliaanen*, of *Pietisten* uitkreet. Zoo hemelsbreed als ik van deeze menschen verwijderd was, had ik evenwel achting voor hunne eenvoudige zeden, en voor hunnen tegenstand tegen den stroom der algemeene waereld. Niemand onder hen allen scheen mij toe, door zijn leer en wandel, den eigenlijken geest van het Christendom beter uitdrukken, dan de heer БЕРН, de Leeraar der Weeskinderen. Ook deeze is nu tot zijne rust ingegaan! Waardig discipel van JESUS! Welk eene zaligheid zal nu wel de uwe weezen! Hij was geleerd, en waarlijk vroom. Vol eenvoudigheid en liefde. Niet alleen een vriend zijner medegeloovigen, maar een vriend van alle zijne natuurgenooten. Bij de liefde tot de broederen, voegde hij de liefde tot allen. — Na hem heb ik nog maar éénen man aangetroffen, die *mijn* hart zoo sterk aangreep als *bij*. — Uit zijn aangezicht sprak een Engel; — In zijne oogen blonk de vrede met GOD, en de gegronde hope der heerlijkheid, die, binnen korte, op hem wagtte. Hij heeft veelen gerechtvaardigd, — veelen gered, en tot CHRISTUS gebragt. Een bekende struikroover herinnerde zich, nog in de gevangnis en op het bloedtooneel,

neel, aan de gezegende woorden van deezen heiligen man!

*O God! Wat zaligheid! hoe groot!
Een ziel te redden van den dood!*

Bij zijn verscheiden zag men zijne verheerlijking reeds doorbreeken; — Indien een Seraf sterven konde, zou het alzoo geschieden! — Gelijk de zon, die, bij het nederzinken, nog haare glansfen doet schitteren in de avondwolken, — zoo ontfliep hij! —

Nooit heb ik het kunnen goedkeuren, dat godvruchtige menschen zich zulk eenen somberen ernst aangewennen, die met het troostverwekkende, en de opbeurende kragt van de Leer van JESUS, niet schijnt overeen te komen. Het *Christendom*, of 't geen hetzelfde is, het *Licht* uit GOD, moest niet bewolken maar ophelderen. Een Christen heeft dan, omtrent anderen, geene stijve minachtende houding aanteneemen, die den zulken, welke nog op twee gedachten hinken, terug moet stooten: integendeel behoort hij hen voortekomen, met die helderheid van geest, met die gulle aanmoedigende hartelijkheid, die ook hun vertrouwen kan winnen; bij de

overtuiging , dat het Euangelie tot de waare blijdschap en menschenliefde opwekt. Dit zag men altoos in BEKH; en op die wijze kan er veel meer goeds uitgewerkt worden , dan met die naar-geestige uitterlijkheden, die bij zommigen plaats hebben. Men behoort , gelijk onze Heiland omtrend Judas handelde , zelfs aan den godloosten mensch , niet de minste verachting te doen blijken. Men moet hem , veelmeer , gelegenheid geeven , om optemerken , hoe diep , een Christen , de waarde des menschen , — en ook van den meest vervallen mensch , — gevoelt ! „ Laat ons tot de *Vriendlijkheid* gaan ” zeiden de tijdgenooten van JESUS , volgens het getuigenis van PAPIAS , — wanneer zij tot onzen Heere wilden gaan , en zijne leerlingen hooren. Hier door nam de Verlosfer der waereld de harten in , van Tollenaaren en Zondaaren , — van Onbuigzaamen en Losbandigen , — van Phariseeuwen en Sadducëers. En , gedankt zij zijn godlijk voorbeeld ! nog veelen zijner discipelen ademen denzelfden geest van algemeene liefde en zagtmoedigheid. Zulk een man was BEKH , en niet minder de groote OETINGER , die eerst , door de naakomelingschap , in zijne rechte waarde , zal geschat worden. Hoe zeer de geest der waereld en hunne vooroordeelen mij be-

vangen hadden, — Hoe diep het aangeboren waarheidsgevoel in mij gezonken en bedekt was, zoo erkende ik, evenwel, de onwederstaanbaare oprechtheid en grootheid deezer mannen; ook van den laatsten, welke zich, toen ik hem eerst kennen leerde, en toen ik, met verbaazing, zijne groote talenten bespeurde, door geduld en nederige vriendelijkheid, in het aangenaamste licht voor mij ontfloot; waarbij mijne ziele als een donker voorgevoel ontving, van den zegen, dien mij, in volgende dagen, nog door hem geworden zou.

Trouwens, voor elk die waarheid zegt, ontbrak het in het WURTEMBERGSCHE niet aan bekwaame leidlieden; en het zou er mij ook niet aan ontbroken hebben, wanneer ik hun onderwijs in ernst begeerd had. Het heeft GODE behaagd, mij, naa den doorgestaanen storm, weder in dit land op den oever te werpen, om mij daar de gelegenheid tot mijne grondige overtuiging te doen voorkomen.

Een Hekeldicht, door mij, volgens aanleiding van eenen anderen, op zeker aanzienlijk man aan het hof vervaardigd; en, inzonderheid, eene *Parodie* van een Kerkgebed of *Litanie*,

die wel te los opgesteld, maar nog veel erger dan mijne bedoeling was, werd uitgelegd, bepaalden mijne Overheid, om mij uit mijnen dienst te stooten, en zelfs het land te verbieden. Ik gehoorzaamde aan dit bevel oogenbliklijk, — vloog in woede uit LUDWIGSBURG, en liet mijne huisvrouw en kinderen, — van welken ik zelfs geen afscheid nam, — in de naaste omstandigheden agter; — overgeleaten aan de ontoereikende barmhartigheid van eenige weinige édele zielen, en blootgesteld aan de smaadlijke verwijtingen mijner vijanden. De schat, dien ik medenam, om in de ruime wereld eenen weg te zoeken, bestond in — één daalder.

't Geen mijne vrouw hier bij te lijden had, is zoo ontroerend, — zoo ontzaglijk treurig, dat ik de omstandigheden, daarvan, niet zonder het grievendst hartenwee zou kunnen herhaalen. — Zij vertrok na GEISZLINGEN, in haar vaders huis, en vondt daar een droevig gasthuis: Haare moeder en broeder lagen doodlijk krank; en, naa dat zij dezelve eenigen tijd had opgepast, werdt zij, door dezelfde ziekte, aangegreepen; — zonder te weten, waar mijn lot mij had heengevoerd.

DER-

 DERTIENDE AFDEELING.

Verblijf te HEILBRONN.

Oadertusfchen was ik te HEILBRONN (*) aangeland, en vond, terftond, een kring van nieuwe bekenden, die iets van mijne deugden en ondeugden hadden. Men vindt daar, reeds, veel meer van het Duitfche der groote fteden, dan te LUDWIGSBURG; fchoon de ingezetenen, gelijk meest overal in Duitschland, er op belust fchijnen, om zich met de lappen van vreemde zeden te verfieren, en de bearbeiding van hun eigen karakter te verzuimen. Zij verbeelden zich, beter gevormd en aanzienlijker te worden, wanneer zij, in alles, het vreemde aan-

nee-

(*) HEILBRONN ligt aan den NEKKER, in de Zwabifche Kreis, zes duitfche mijlen benoorden STUTTGART.

neemen. Dan, deeze geest van navolging, geeft, voor de vreemdelingen, aan HEILBRONN een zeer aangenaam voorkomen. Hunne, daar bij, in zwang gaande groote maaltijden, en bijzondere *concerten*, met het vrolijke der gemeenschaplijke togtjes, met rytuigen, of in wandelingen, vermeerderen de natuurlijke bekoorlijkheden van de ligging der stad, op eene uitnemende wijze. Gezellige vreugd schijnt het voornaame punt te zijn, waarnaar haare burgers zich uitstrekken. Terwijl nu mijne uitterlijkheden geheel naar den smaak der dartelende waereld waren, en men wel haast ondervondt, dat ik mij in alles bloot gaf, — Terwijl ik geenerleie banden kende, en dus geschikt was, om, bij drinkpartijen en andere feesten, een wakkere voorvechter te zijn, — gelijk die roep ook reeds van mij was uitgegaan, — zoo stonden, in weinig tijds, de eerste huizen voor mij open. Ik kreeg veel verkeer met Officieren, die mij ongemeen genegen waren. Men strooide zelf, in 't begin, uit, dat ik tot den *militairen* stand overging; doch daartoe had ik niet de minste overhelling: Ik zag te zeer, van nabij, hoe veele onheilen en blinkende ellendens aan dien stand verbonden zijn.

De Heer VON PANKUCH, één der stads edelen, kwam mij, daaglijks, in mijn logiment zoeken. Hij was een Heer van uitmuntend vernuft, die veel gezien, en geleezen had; maar hoe zeer was het te betreuren, dat deeze man, die groot had kunnen zijn, volgens de geestvermogens die hem verleend waren, zich door zijne grove buitenspoorigheden, zoo beneden het dierlijke verlaagde! De drank, de wellust, en de spotlust met de gewigtigste dingen, maakten hem geheel verachtlijk. Hij ging weinig ter Kerke, — zeldzaam ten Avondmaal, — had een doodlijken haat tegen alle Kerklijken, — en — sterf schielijk aan eene beroerte! Bij dat alles, ben ik, zomtijds, midden in alle zijne woestheden, een getuige geweest, van het verborgen worstelen van zijne ziele, naar Vrijheid en Verlossing; gelijk ook van zijn deelnemend hart, in den nood van anderen. Maar hij wilde, uit eene valsche schaamte, zelfs het goede bedekken, dat nog bij hem was. Dit is, voor mij, één der onbegrijpelijkste ondervindingen, dat, gelijk er menschen zijn, die het kwaade onder een huichelkleed verbergen, er ook huichelaars gevonden worden, geheel aan den anderen kant, die hunne beste zijde verborgen houden, en de slechte naar buiten keeren. Ik heb iemand gekend,

kend, die voor den stoutsten Vrijgeest werd uitgekreeten; — en, volgens zijn openlijk spreken en handelen, deedt men hem geen ongelijk: — En dien zelfden man vond ik, dikwijls, in 't geheim, met den Bijbel zitten; met betraande oogen naar den hemel ziende, en zuchtend tot mij zeggende: „ O! de Bijbel is „ een schoon boek!” Of ik zag hem, met groote behoedzaamheid, eenen armen iets in de hand drukken, en zeer zagt daarbij voegen: Ach! bid voor mij! Menigmaal zag ik hem het hoofd om hoog heffen, terwijl hij diepverzuchtende, zeide: „ O GOD! *Gij zijt Goed! Gij zijt „ Alles! Gij zijt meer dan de Bijbel van U „ zegt!*” — En zoo haast zijne spottende vrienden weder bij hem kwamen, was hij de eerste man in het raazen, en in het beschimpen van alles wat heilig was! Een verschijnzel, dat zich ook in mij vertoonde, en 't geen ik voor mij zelve nooit volkomen verklaren konde. Het moet zijn, dat het de stem van GOD in het geweten is, die zich in den diepen afgrond van het bedorven hart nog hooren doet, en waartegen de verkeerde wil geduurig aandruischt, om dezelve te verfoemen. Hoe doodlijk verwoestende is de zonde!

Ik vond te HEILBRONN de bijzondere *Concerten*, boven mijne verwagting, wel ingerigt, met een' ruimen voorraad van goede stukken, en meerendeels, zoo door de Stadsmuffekanten als liefhebbers, in de beste orde bediend. Daaglijks had ik gelegenheid, zoo in mijn' kunst, als in andere takken, zeer uitneemende vorderingen te zien. Dan, bij alle deeze bloemen die ik plukte, had ik eigenlijk geen genoegzaam bestaan. Het drukte mij geduurig, dat ik niet genoeg had om te leeven, en om eene huishouding te verzorgen, welke, op eenen verren afstand, in behoefstige omstandigheden verkeerde. Ik besloot, derhalven, over ANSPACH na BERLYN te gaan; om in laatstgenoemde stad, waar de geest der ingezetenen, toen, zoo geheel met den mijnen overeenkwam, mijn geluk te beproeven, en mijne dagen te eindigen. Ik hield mij verzekerd, daar een ruim bestaan te zullen vinden. Maar juist toen ik zou afreizen, ontving ik van eenen ouden bekenden, die zich te MANNHEIM ophieldt, het voorstel van een Professooraat, aan de Ridderacademie te SAARBRUCK. De ontwerper van zulk eene Academie, was zekere GRITSCHE, een zwerver en plannenmaaker, die overal omdooft, en niet veel van Academien wist. Zonder de omstandigheden te onder-

derzoeken, besloot ik, terstond, daar heen te gaan. Voor mijn vertrek, beklom ik, nog eens, met mijne vrienden, den hoogen wagttooren; van waar het uitzicht over eene oneindige verscheidenheid, van landen, en wijnbergen, — van rivieren en boschen, — van steden en dorpen, op eenen onmeetlijken afstand, zekerlijk, — uitgenomen de gezichten aan den Donau, — te deezer plaats, de heerlijkste vertooning van geheel Duitschland oplevert. En deeze schoone tooneelen, nog eens, in mijne ziele ingedrukt hebbende; nam ik een teder afscheid van eenige vrienden, die mij rijklijk ondersteunden, en waarvan er twee mij nog een eindweegs, in het schip, verzelden. Nog zie ik hen met de boot van mij wegvaaren, en mij het gevoelig laatst vaarwel toewenken. Van hen afscheiden, bragt het vaartuig mij na MANNHEIM.

VEERTIENDE AFDEELING.

*Reize na MANNHEIM en HEIDELBERG. Ver-
blijf aldaar, en te MANNHEIM en SCHWEZ-
ZINGEN. Ongunst van 't hof. Vriend-
schap van den Graaf van SCHMET-
TAU. Vertrek.*

Voor een mensch met een bevreedigd gewee-
ten, kan er niets aangenaamer zijn, dan eene
reize te water op de rivieren. In zijne ziele
vloeien de denkbeelden en aandoeningen zoo
rustig voort, als het scheepje op den stillen
stroom. Met een innig genoegen, weidt zijn
oog, op de graazende kudden, en langs de dor-
pen, die beide de boorden versieren; Op de
bergen beschouwt hij de eerwaardige overblijf-
zels van de magt der Voorvaderen; — Op
den stroom, de vermoeiende poogingen, der
scheepen die zich naar boven arbeiden; — In
het

het fchip, eene aartige mengeling van gezelschap, met allerlei oogmerken; — Voorts de geduurige verwisfeling, bij de Vlekken en Steden waar men moet aanleggen: En dit alles geeft, hem, duizend aanleidingen tot zeer genoeglijke befpiegelingen.

Wat mij betreft, ik was toen, reeds, te ver uit den fchoot der rust weggeflingerd, om deeze stille genoegens te kunnen fmaaken, Om vrolijk te zijn moest ik onftuimig weezen. Mijn fpreeken was een zwellend uitroepen; Mijn gevoel enkel vuur en vlam; Mijne grondbeginzelen geene Waarheid, maar een wartaal van bijeengeraapte valsche denkbeelden, met welker klatergoud ik mij verfierde; Mijn hart een broeinest van onreinigheden. Mijne geestigheid zocht meet de laffe spotternijen van het laagst gemeen, dan de fijne fcherts der verftandige berisping; en in mijne Verbeeldingskracht heerschte eene donkerheid, waardoor alles, wat zij wist voorttebrengen, doorgaans, naar en akelig was, voor die het hooren moesten. Van daar, dat elke stoot van zwaarmoedigheid, die op mij aankwam, genoegzaam *wanhoop* was; en de zagte uitvloeiingen van de fchoonheden der Natuut hadden haare sterke kracht op mij verlooren. Hoe
meer

meer licht in mijne ziele inscheen, zoo veel meer verschrikte ik, over de duisternis van den nacht die daar in heerschte.

Ik kwam te MANNHEIM (*) aan, niet zonder eene aangename verbaazing, over de fraalheid en regelmatigen aanleg van deeze recht Duitfche stad. Mijn vriend GRITSCHE ontving mij in zijn Kamer, en fprak met mij, over het ontwerp zijner Ridderacademie te SAARBRUCK. (†) Ik zag haast, dat zijn, op zich zelve prijswaardig oogmerk, weder een Kasteel in de lucht was, gelijk hij er reeds verscheiden gebouwd had, die in nevels en waterdruppelen verdweenen waren. Intusfchen had ik, evenwel, de eerste kennis, aan eenige waardige mannen te MANNHEIM, aan hem te danken; waarvan mij, reeds bij mijne aankomst, de vriendschap van KAZNER, dien ik te vooren kende, en die toen, wegens eenige belangen, zich hier ophieldt, het meest verblijdde. Met een opgeklaard ver-

(*) MANNHEIM ligt, als bekend, aan den RHYM, daar de NEKKER in denzelfen valt, tusfchen WORMS en PHILIPSBURG.

(†) SAARBRUCK ligt in de opperrijnsche Kreits, Vijfduitfche mijlen ten noordwesten van TWEEBRUGGE.

verstand , vereenigt zich , in deezen man , een zeer edel hart. Zijn teder broederlijk gevoel vloeit , als eene welriekende balzem , in zijne gesprekken en gedichten. Men bespeurt , terstond , den beminlijken geest waaruit zij voortkomen. Hij is teder , zonder gemaktheid of zwakheid , — een vurig vriend van zijn Vaderland , — een kenner en hoogachter van het waar verhévene , bij zeer goede en uitgebreide kundigheden die hij zelve bezit ; Hij heeft gevoeligheid , voor de vriendschap en liefde van anderen , in de hoogste maate ; — In 't kort , hij was , ten allen tijde , en is mij nog , één der waardste menschen , onder de veele vrienden , die mijn onrustige geest , in de dagen mijner omtobbingen opzocht. Hij bragt mij bij zijnen vriend SCHWAN , die , in verscheiden opzichten , hem gelijk was ; en die , in den volgenden tijd veel heeft toegebracht , om , door het invoeren van goede schriften , en het oprichten van Maatschappijen , in de PALTZ den besten Duitschen smaak te vernieuwen. Bij mijn verblijf , was die smaak , door de menigte der Fransche schrijvers , in bijna alle aanzienlijke huizen , onbekend en ongeacht geworden. De Keurvorst was genoegzaam de eerste , die leerde denken , dat de Duitschers , bij het *Verstand* 't welk hij in

heu

hen erkende, ook *Vernuft* en *Geest* konden voegen.

Terwijl ik te MANNHEIM was, kwam het slot van KLOPSTOKS MESSIAS uit, waar voor ik bijna mijn laatste geld uitgaf: En, ziet, in een scheepje op den RHYN vaarende, met het mij dierbaare boek, op een plank, voor mij, kwam er, ongelukkig, een dwarlwind, die plank en boek in den stroom wierp. Mijn geliefde MESSIAS dobberde nog een poos op het water, maar — ging te gronde! Mijne aandoening was groot. Ik had juist, met het diepst gevoel, uit mijn ongelukkig en getroffen hart, het zestiende gezang geleezen; en wel die plaats, waar de op THABOR geoordeelde zielen uitroepen:

*O Jupiter! God des Donders! Ontferm U
toch onzer!*

*Brama! Tien! Vader van allen! Wij dwaal-
den! Wij zondaars!*

*God der Goden! O Zeus kronion! Ontferm
U toch onzer!*

Nooit vergeet ik wat deeze woorden in mij naalieten, noch de droefheid over mijn verlies.

Mijne nieuwe vrienden gaven mij den raad, om van het plan van den Heer VON GRITSCH, dien zij beter kenden, af te zien; en, op eene andere wijze, iets voor mij te zoeken. Het gevolg heeft beweezen, dat zij dit wel beoordeelden. Zijn ontwerp geraakte schielijk in duigen.

Niet naders te doen wetende, besloot ik na MENTZ te gaan, bij de Gravin van WARTENSLIBEN; of na KOBLENTZ, waar ik dacht eenige aanbeveelingen te kunnen bekomen. Dan, hier toe gereed, viel mij plotsling in, om na HEIDELBERG te trekken, en daar mijn brood te zoeken, met de Studenten in de Mufiek te onderwijzen, en hunne Voorleezingen met hen te herhaalen. Met twee stuivers in mijn zak, nam ik den weg op, zonder, daarover, de geringste bekommring te hebben; want, hoe dikwijls ik ook aan heerlijke tafels spijsde, viel gebrek te lijden mij, nogthans, geheel niet zwaar. En zoo wandelde ik mijn pad voort, met een zindelijk kleed aan, en een paar hemden in de zak. — Mijn geheele rijkdom! — Op den weg ontmoette mij een Pruisfisch soldaat, met een houten been, al bedelende. „Daar, braave „krijgsmant! zeide ik: daar is alles wat ik „heb.”

„ heb.” Ik gaf hem mijne twee stuivers, en was nu zoo geldeloos als een bedelmonnik; maar vrolijk en wel te vrede. Te KASTELL komende, een aangenaam landgoed, digt bij den NEKKER, begon het te regenen. Ik school bij het huis, en luisterde na een Klavier, 't welk in de benedenkamer bespeeld werdt. Een vriendlijk jongman kwam ten eersten bij mij: „ Kom toch „ in, Ik zie, ge zijt doornat.” Op zijn gul verzoek, met een inneemende houding, trad ik, zonder toeven, de Kamer in, en vond eene jonge Barones aan het Klavier zitten, met den leermeester agter haar, — de eerste Klavierspeler van den Keurvorst. Hij, die mij in huis bragt, was de Hofmeester van den heer VAN KASTELL; en verneemende dat ik een Geleerde was, werdt hij nog veel vriendlijker, — onrhaalde mij op brood en wijn, en sprak met mij over eenige wetenschappen.

Toen de Barones van het Klavier opstondt, zette ik mij daarvoor, en begon te *fantaseeren*. Alles luisterde, met genoegen. Toen ik gedaan had, stondt de Heer van het huis agter mij, en betuigde zijne uitterste voldoening; Ook gaf de Keurvorstlijke Onderwijzer mij zijne volkomene goedkeuring; dien ik ook verdiende, want ik

had toen mijn hoogste punt bereikt. Ik speelde zeer zwaare stukken, en evenwel met smaak. Dus aangemoedigd, ging ik nog voort, en sprak, vervolgens, van het oogmerk mijner reize; waarop de Baron, een uitneemend vriendelijk heer, mij de verzekering van zijne toegene- genheid en ondersteuning gaf. Ik schreef, voor de Barones, eene *Rondo* met *Variatien*, — werd ruim beloond, en reed nu, op een' staat- lijken wagen met vier fraaie paarden, na HEI- DELBERG (*), waar ik bij den nu overleeden Raadsheer BOZENHARDT aftapte, aan wien ik was aanbevolen. Hij ontving mij zeer liefheb- bend, bragt mij in de beste gezelschappen, en beklom met mij de bergen van deezen schoonen oort. Men moet geheel ongevoelig zijn, wan- neer men te HEIDELBERG niet opleeft. De frische lucht, — het gezonde bronwater, 't welk zich, van boven, uit de Wolfsbron, van de ééne natuurlijke kom in de andere neder- stort, — De Nekkerstroom, die hier het breedst en diepst is, en langs de muuren der stad voor- bij vloeit, — de eerwaardige en ontzagverwek- kende overblijfsels, van de oude Paltzische Re- siden-

(*) HEIDELBERG ligt aan den NEKKER, Vier duitsche mijlen beoosten MANNHEIM.

fidentieplaats, — de schoone, door de Kunst niet bedorven tuinen, en het aloude aanzien der stad zelve, — Alles geeft den naauwkeurigen waarneemer het zuiverst vermaak. De burgt, als een gedenkstuk van den grootfchen fmaak der oude Duitschers in de Bouwkunde, trok mijne aandacht inzonderheid.

Indien de gunftige ligging eene Academie inderdaad groot deedt zijn, zou HEIDELBERG de voornaamfte Univerfiteit in Duitschland wezen; en dat is zij evenwel op verre na niet; — integendeel moet men haar onder de geringften rekenen. Bij een Boekverkoper gaande, moest ik mij over zijnen fchraalen voorraad verwonderen. Hij zeide, dat hem verboden was, de beſte Protestantſche werken, — zelfs de onſchuldige ſchriften van GELLERT te verkoopen. De Profefors, van de drie *getolereerde* Religien, leefden in geduurig mistrouwen omtrent elkan- deren; en hielden, daardoor, de uitbreiding tegen, van de *Waarheid* welke, gelijk GOD haar Oorſprong, de *eendracht* bemint. Aan bekwame mannen ontbrak het te HEIDELBERG nooit; maar de ingewortelde Religiehaat heeft hunne poogingen, doorgaans, vruchtloos gemaakt. Ik leerde Profefor WUND kennen; bij wien ik veel

goeden smaak ontdekte. De Studeerende jongelingen waren ongemeen vriendlijk, en zouden mij met blijdschap ontfangen hebben, wanneer men mij mijn eerste voorneemen niet uit het hoofd gepraat had. Bij gelegenheid, dat zeker jong Heer VON STENGEL, bij het aanvaarden der Doctoraale waardigheid, een maaltijd gaf, werd ik daarbij genoodigd. Ik vond hier den Minister VON BEKKER, en verscheiden van de eerste Grooten. Voor hen speelende, waren zij voldaan; en beloofden, met den Keurvorst, over mij, te zullen spreken. Dus verviel mijn oogmerk om te HEIDELBERG te blijven.

Ik ging na MANNHEIM terug, met eene nadrukkelijke aanbeveeling aan den Graaf VAN NESSELRODT; en werd, door deezen lieven man, boven verwagting, gunstig ontfangen. Hij boodt mij zijn' tafel aan; en een Zoon hebbende, die de Musiek en Fraaie Kunsten beminde, werd ik wel dra bekend, geacht, en als een lid van het huisgezin gerekend. Van toen af, had ik, doorgaans, in de PALTZ zeer aangename dagen. Mijn beschermer was van een' algemeenem smaak. Aan zijne tafel vondt men de aanzienlijkste gasten, en, te gelijk, Geleerden en Kunstenaars, van alle soort en natie. Hij verzamelde, met
smaak,

smaak, Schilderijen en Printen; en mijne bedrevenheid in beide deedt mij zijne geheele gunst verwerven. Ik zag, bij hem, twee *Ecce homo*, de ééne van CORREGGIO, en de andere van DURER; die, te meermaalen mijn' diepste aandacht tot zich trokken. Het beeld van CORREGGIO is een lijdende ITALIAAN, wiens smert' gevoel geheel uitterlijk is; en de Schilderij van DURER is een lijdende NEURENBERGER, die, met het edelst hart, en in een stil vertrouwen op GOD, alles doorstaat. Bij den eersten kan men het lijdende deel terstond ontdekken; bij den laatsten ligt het diep, en is moeilijk te vinden. Wederom een bewijs, hoe veel deel het Nationaal karakter in den stijl der Kunstenaars hebbe; — en niets is natuurlijker dan dit. 't Geen onze Verbeeldingskracht van der jeugd af ontfangt, stort zich uit over alles wat wij voortbrengen. Ik bragt de Printverzameling van den Graaf in orde; waar onder veele zeldzaame stukken van de eerste meesters zijn, en ook veele zeer waardige houtsneden, die men bijna nergens aantreft. Zijne tafelgesprekken betroffen, doorgaans, eenig onderwerp der Kunst; en, dikwijls bekwaame meesters in het gezelschap zijnde, was dit leerzaam en behaaglijk. Naa de tafel werdt, veelal, de Musiek ter hand geno-

men. De jonge Graaf speelde de Viool zeer goed; en had, in zijnen smaak voor de Muziek, genoegzaam het toppunt bereikt. Te gelijk las hij de beste schriften der Duitschers en Buitenlanders, — met gevoel van 't geen hij las. Ik was, meest, zijn Voorlezer; en veele aangename uren vloogen daarmede voorbij. Wij bezagen, te zaamen, de Kunstzaalen en zeldzaamheden van den Keurvorst, waarin veel schoons is. De Bibliotheek heeft een zeer fraai uitterlijk voorkomen. Bij den ingang, maakt het marmer borstbeeld van VOLTAIRE een ongemeene figuur, als of hij de GOD ware, die, over alle Wijsheid, de *Voorzittersplaats* verdiende! De boekverzameling bestaat, ten grootendeele, uit gedrukte schriften van den laateren tijd; weinig zeldzaamheden, en nog minder handschriften. De kostbaarste gedenktekens der geleerdheid zijn, van hier, na ROME geraakt, met de Heidelbergfche Bibliotheek. Meest werd ik getroffen in de zaal der Oudheden, waar de dierbaarste overblijfselen van den grooten geest der Grieken, in zeer fraaie pleisterbeelden vertoond worden. Hoe veel is hier niet te zien, en door een opmerkzaam oog natespeuren, waarbij alle beschrijvingen te kort schieten!

Een jong Kunstenaar kan, bij de voorbrenge- zels der Ouden, zijn' tijd even nuttig bestee- den, om het groote en schoone te leeren navol- gen, dan bij de Natuur zelve. Ea evenwel het blijven steenblokken, die mij geen woord op alle mijne vraagen kunnen antwoorden. Daarom zegt ik, onder al mijn omzwerven, geduurig na leevende menschen, en had mijn innig genoe- gen, in de verscheidenheid van hunne karakters. Ook was er, te MANNHEIM, toen, eene ruime gelegenheid om deeze begeerte vervuld te zien. De onderscheiden Godsdiensten, standen, Kun- sten en handteeringen, bragten veele bijzondere oorspronkelijke karakters voort. Roomschegezinden, Lutherfchen, Gereformeerden, Mennoniten, Joo- den, Vrijgeesten, Hovelingen, Soldaaten, Ge- leerden, Kooplieden, Ambagtslieden, en Kunste- naars, van alle soorten, leveren een geduurig veranderd voorkomen, voor eenen yreemdeling. Bedaarde rustige gemoederen, en schielijk op- bruischende geesten, ontmoet men hier, door elkanderen, op eene meer strijdige wijze dan wel op andere plaatzen.

Bij de *Roomschegezinden* vindt men het grootste aanzien, en de sterkste magt; Bij de *Protestan- ten*, doorgaans, eene terughoudende beschroomd- heid.

heid. De *Mennoniten* vertoonen, nog, veel van de eenvoudigheid en eerlijkheid der eerste *Apostolische* Kerk. Ik was eenige maalen in hun gezelschap, en hun zuiver licht maakte op mij eene aangenaame aandoening. De *Gereformeerden* hebben eene fraaie Kerk, en een uitmuntend Orgel; 't welk ik, eenige reizen, voor aanzienlijke toehoorders bespeelde. Nergens hoorde ik eene natuurlijker en zuiverer *Menschenstem*. Het Orgel heeft aan de Duitschers deszelfs volkomenheid te danken; en evenwel heb ik, in mijn léven, nauwlijks *twee* goede Orgels aangetroffen. Ik vond de *oude*, doorgaans, beter dan de *nieuwe*, die wel meer *registers*, maar zoo veel minder innerlijke *kragt* hebben. Recht goede Orgelmakers, zijn, onder alle Kunstenaars, de zeldzaamsten. Men maakt Klavieren, *Fortepianos*, en andere stukken voor de Huismusiek, maar tot de alles te boven gaande uitvinding der menschen, om een Orgel, in deszelfs hoogste volmaaktheid, zaamtstellen, daartoe ontbreekt het aan geld en aanmoediging. Zulk een Orgel, door eenen *VOGLER* bespeeld, zou geene andere instrumenten bij zich noodig hebben; Het konde alles doen. De *Gereformeerde* gemeente te *MANNHEIM* is ongemeen godsdienstig; en zeer broederlijk gezind, jegens allen, die genegenheid

heid betoonen om bij hen geficht te worden. In het voorbijgaan moet ik opmerken, dat, bij zoo veele Sentimenteele, Letterkundige en menigvuldig andere *Reizen*, die, zedert twintig jaaren, tot bevordering van de één of andere Weetenfchap, door EUROPA gedaan zijn, het een zeer wenschlijk werk ware, wanneer iemand eens eene Godsdienstige, Christelijke Reize fchreef, waarin men alles vindt, wat den nieuwften staat van den Christlijken Godsdienst, in ons Waerelddeel, of ten minften, in deszelfs voornaamfte landen, betrof: Maar de Schrijver moest zeer van vooroordeelen gezuiverd zijn, om het goede te kunnen prijzen waar hij het vindt. Uit den laatften tijd hebben wij, hierin, niets voldoende. Men fpreekt, meest, over het uitterlijke van den Godsdienst; en men dringt te weinig in het weezen in, waartoe dezelve ons behoort opteleiden. Een gebrek dat bijna alle Kerklijke Gefchiedeniften aankleeft.

Mijne nieuwe vrienden fleepen mij overal met zich. Dan bezogt ik de Kerken, en dan de vrolijke drinkpartijen. Aan de algemeene tafels leerde ik veele genoeglijke aangezichten kennen; en de veelerleie fchouwburgen gaven mij eene geduurige verwifeling, ter korting van

den

den tijd. Dan, midden onder deeze vermaaken, outfing ik fchielijk een bevel, om na SCHWEZZINGEN (*) te komen, en voor den Keurvorst te fpeelen: Een bevel, 't welk mij zoo veel aangenaamer was, om dat het anders moeilijk viel, bij deezen Vorst gehoor te verkrijgen. Ik reed, met den jongen Graaf VAN NESSELRODT, daarheen, en werd, terftond, bij hem ingeleid. Naar zijne gewoonte bevondt hij zich in het badhuis, een klein maar zeer fchoon gebouw in den tuin; met eenige lieden van den eerften rang rondom zich. Alle uiterlijke praal had hij afgelegd; — Men zag, in hem, den goeden en aangenaamen man in gezelfchap, Hij had een gezond en fterk voorkomen; — Zijn vriendlijk oog, waarmede hij vreenden en inboorlingen ontmoet, verzagt, terftond, het terugftootende van zijn aanzien en vermogen. Hij ontfing mij zoo gunftig, dat mijne befchroomdheid wel haast in vrijmoedigheid veranderde. Naa, dat hij, op eene inneemende wijze, na mijne omftandigheden gevraagd had, fpeelde hij zelve een ftukje, min of meer met fchroom.

Ver-

(*) SCHWEZZINGEN, een dorp met een Keurvorftlijk jagthuis en tuin, van welke een laan op HERDELBERG loopt.

Vervolgens speelde ik verscheiden stukken op de *Foitepiano*, — Zong een Russisch Krijgslied, 't welk ik onlangs gemaakt had; en stond toen op, bij nog eenig gesprek over Kunst- en Letterkundige onderwerpen. Bij het afscheidneemen zeide hij, met ongemeene vriendelijkheid: „ Ik „ wensch U dikwijls te hooren en te spreken.” Dit eerste goed gevolg storte blijdschap en hope in mijne ziele. Ik maakte, terstond, mijne opwagting bij den eersten Minister, en werd zeer wel ontvangen; 't geen de gunst van zijnen Vorst jegens mij bevestigde. En nu begaf ik mij, geheel en al, in den vollen stroom der Musiek, welke hier alles opleverde, wat, voor den Kunstenaar, begeerlijk was. Ook genoot ik groote vriendschap van de Paltzische liefhebbers. Ik heb nooit beleefder menschen aangetroffen. Hun huis en tafel stonden voor mij open, zoo lang ik te SCHWEZZINGEN was. Zij gaven mij deel, in hunne Kunstoefeningen en vermaaken; en, inderdaad, wanneer de Keurvorst zich hier ophieldt, had deeze plaats, voor een aankomend vreemdeling, die de Musiek beminde, een betoverend voorkomen; bij de oneindige verscheidenheid van zang en spel, die zich allertreffendst vereenigden. Ik vond daar zeer groote meesters, op bijna alle de instrumenten: Doch

't geen

't geen mij ten uittersten tegenstond, was de slechte staat van de Kerkmuziek, welke geheel verzuimd en bedorven werdt, door den stijl der *Opera* daar onder te mengen; zoo geheel en al strijdig met de onderwerpen van den Godsdienst. De *Opera*, integendeel, werdt zeer uitmuntend bediend. Men vindt daar alles, wat men, in dien smaak, begeeren konde.

Intusfchen waren de geneugten der Muziek, op verre na, niet genoegzaam, om mijne geheele ziele te verzaadigen. Dikwijls overviel mij eene zathed derzelve; zoo dat ik de eenzaamheid zocht, om door het leezen van verftandige boeken, of door gesprekken met denkende vernuftten, mijn' honger naar iets anders eenige voldoening te bezorgen. Zekere Graaf SCHALL, een kleinzoon van den beroemden zendeling na CHINA van dien naam, die te HEIDELBERG thuishoorde, hielp mij, door zijnen waarheidszoekenden geest, menig uur zeer nuttig besteeden. Ook trachtte ik, zoo veel de gelegenheid toeliet, den smaak in Duitfche fchriften meer en meer uittebreiden. Mijne Voorlezingen van onze beste fchrijvers vonden veel goedkeuring. KLOPSTOK zelve kwam, eenigen tijd daarna, te MANNHEIM, en genoot de eer,
die

die zulk een groot man verdient: Evenwel, hij was de schrijver niet, voor eene natie, die, half Italiaansch en half Fransch zijnde, nog zeer weinig van het echt Duitsche had. De geest van WIELAND, integendeel, vondt overal ingang. Zijn buitenlandsch voorkomen, — zijne wellustige schilderingen, — zijne losse Zedenkunde, — zijne kennis van des menschen bedorven hart, 't welk hij zoo aangenaam te vleien wist, maakten hem, zeer gemakkelijk, den lieveling van een volk, 't welk éven zoo gezind was. Eenige weinigen, maar de édelste, vonden smaak, in MILTON, SHAKESPEAR, YOUNG, OSSIAN, en onze recht Duitsche Zangers. De Keurvorst las zeer gaarne in onze taal, en sprak, toen ik de tweedemaal voor hem speelde, met veel achting van den geest der Duitschers. Hij gaf mij, toen, zelve een *tbema* op, om het op het Klavier uittevoeren; 't welk ik, tot zijn volkomen genoegen, deed. Voorts had ik de eer, dat hij mij verscheiden fraaie schilderstukken deedt zien, gelijk ik ook, daaglijks, gelegenheid vond, om op dergelijke en andere Kunstwerken onthaald te worden.

Mijn bijzonderst vermaak, — zoo ver ik nog voor vermaak vatbaar was, — genoot

K

ik,

ik, in de zoo verbaazend uitgebreide en schoone tuinen te SCHWEZZINGEN, waar alles wat CHINA, ENGELAND; FRANKRYK of ITALIEN, tot versiering der hoven, aan de hand geeven, bij elkander gevoegd is. Boschen, — trotfche laanen, — Fonteynen, — Vijvers, — Menagerien, — Grotten, — Tempels, — Marmere standbeelden, — Alles is er, en in den fraaiften en edelften fmaak. Dan, hoe fchoon mij dit, zomtijds mogt voorkomen, en mijne zorgen ftreelen, mijne innerlijke onrust was te groot, om op den duur te zwijgen: Onder deeze duizendvoudige verluftingen, kwamen mij, dikwijls, de geweldigfte aanvallen, van de naarfte zwaarmoedigheid, aan mijn ongelukkigen ftand herinneren.

Wanneer een mensch uit den toverkelk der zinlijke vermaaken, — wanneer hij, van het zoet vergif derzelve, te veel inhaalt, wordt hij wel haast overlaaden, en gevoelt er de walging van. Menigmaal ging ik in die verruklijke tuinen, — een Paradijs in fchoonheid! — Ik zag de waterspuitende Nymphen en Zeedieren; — Ik bekeek mijne dierbaare Standbeelden, — en — gevoelde er niets bij! Ik wandelde in hooge, digtbefchaduwde laanen, —

onder de aangenaamste belommering, — en — bleef geheel koud! Ik zag het bloeien van de honderdjarige Aloë, — ik genoot de lieflijke geuren van 't geheele bloemenrijk, — en — alles verdroot mij! In het diepst van het bosch verschoolen, overvielen mij de treurigste, de duisterste denkbeelden; — en, — aan den voet van de verwonderlijke rots, die uit den Rhijn hier gebragt is, en bestendig water uitstort, weende ik, vaak, de bitterste traanen. Mijne ziele zegt iets, — en — ik vond het niet! Ik wilde mij zelve in *Operaas* en *Concerten* gaan vergeeten, maar alle de hemelsche toonen sfietsen, zonder kragt of indruk, van mij terug. Mijne ziele zegt iets, — en — ik vond het niet! Niets konde mijnen druk wegneemen. Geene danfers of danferessen; — Geene spelen; — Geene drinkgelagen, waar de beste wijnen gloeiden, en waar de vrolijke scherts haaren zetel had; — Geene wandelingen in de diergaerde, waar het edel hert ons aanluurde; — Zelfs het alles verkwikkend oog van een' vriend konde, mijne diepgezonzene ziele, niet oprichten. Goede GOD! Gij weet het, — ik zegt iets, en ik vond het niet. Nog gedenkt het mij, hoe ik mij, eens, uit SCHWEZZINGEN losscheurde; hoe ik den hoogen Rhijn-

stroom opzigt, — en hoe ik, digt bij SPIERS, aan zijne oevers stond; — hoe ik, mijne onzaligheid gevoelende, naa een' langen tuschenpoos, verbaasd, ten hemel riep: O Gij die in Uwe hoogte woont! Schepper der waereld! Ontferm U mijner! Ik verga, midden in al den rijkdom der Natuur. Deeze volle stroom is niet genoegzaam om mijnen dorst te leschen! Neen, — Niets, — Niets is *voor mij* geschapen! De schoonheden Uwer schepping niet, — noch de edele genoegens, die Gij uwe lieve menschen wilt toedeelen, — want de woedende *Lust* heeft mij — ellendige! — tot een slaaf gemaakt! Ontferm U toch mijner! — Maar zal *Hij* zich uwer ontfermen, dien Gij bespot? — Met deeze allesnederflaande gedachte vlood ik na huis, en zegt, op nieuw, onder geraas en wijn te verkeeren, om mijn kloppend geweeten te verdooven, — te verstikken!

En evenwel, GOD heeft mij nooit losgelaten, — ook niet toen ik, geheel verwoest, hem tegendruischte! — Ook niet, toen ik, zonder eene enkele zucht tot Hem op te zenden, mij in het bed wierp! — Ook niet, toen ik Hem geheel en al vergat! Onuitsprekelijk

lijk Goedertieren GOD! Ontfang deezen vallenden traan! — Ach! hij vliet eerst in den Kerker! — Ontfang dien, als eene dankbare erkentenis, voor Uwe getrouwe hoede, — over mij! — over eenen Onzinnigen! — over een' Weérspanning! — over een' vijand van Uwen Zoon! O hoe gevoel ik het, mijn geheelen mensch beroeren, en alle mijne leden doorzidderent! Hoe klopt het in mijn hart, en hoe druipt het uit mijne oogen: — *Gij zijt GOD en geen mensch! Gij zijt de Liefde zelve!*

Wie stichting begeerde, konde toen geen onbekwaamer plaats verkiezen den SCHWEZZINGEN. De Roomschezinden blijven, ook hier, bij het Uitterlijke staan, zonder zich veel over hunnen inwendigen stand te bekommeren. Ik heb, echter, menschen onder hen gevonden, die iets meer begeerden; en die naar gronden uitzagen, om het heerschend Ongeloof te kunnen tegenstaan. De Lutherschen hebben hier een Kerk, en een enkeld Leeraar, maar in bekrompene omstandigheden. Zijne gemeente blijft in een' engen kring, van eenige weinige waarheden, bepaald, en neemt haare aandacht waar, bijna geheel in het verborgen. Zoo hier, als te MANNHEIM, zijn de Zeden vrij los; inzonder-

heid heerscht er, gelijk helaas! aan alle hoven, en in de groote steden van Duitschland, eene onbeschrijflijke Ilgtzinnigheid, in betrekking tot het stuk der Kuischheid. Hoererij en Overspel zijn de zonden der *mode*, die wel gebiecht, maar terstond weder gepleegd worden. De ontucht heeft ook hier haare Priesters en Priesteressen. Door haar maakt de Vorst der Duisternis de grootste veroveringen. O oude Vaderlandsche Kuischheid! Waar zijt gij? Alles is door den Wellust besmet. Het zoo zeer geroemd gevoelige schijnt, bijna, uit haar, deszelfs tederheid te ontleenen. Welk eene onvaste Deugd, die het nabijzijnde gevoelt, maar het afweezende vergeet! — die, voor een oogenblik, door een stervend vliegje getroffen wordt, maar een afkeer bewijst van onsterflijke gekwetsten, die in de hospitaalen jammeren! Een gevoel, dat, in de schouwburgen traanen doet storten, maar, bij de hutten der weezenlijk ellendigen, het versfeende hart zonder beweging laat! Men vindt er nergens meer van, dan bij de liefhebbers van het toneel, en van de Romans; maar de waare, en algemeen werkende Liefde des naasten, vereischt een hooger oorsprong. Inzusschen ontbrak het hier, aan het hof van den Keurvorst, niet aan weldaadige en goedhartige menschen.

Hij

Hij zelve is zeer medelijdend, en, onder de Musiekanten in deeze plaats, waren er verschelden, die 't geen zij vrolijk verdienden, ook weder vrolijk uitdeelden.

Mij betreffende, bij alle de aanzienlijke betrekkingen, die ik in de PALTZ verkreegen had, bleef mij een bestendig middel van bestaan ontbreken. In het begin, meenden, zoo mijne vrienden als ik zelve, dat de Keurvorst mij, ten eersten, in zijnen dienst zou neemen, om dat Hij zelve daar van sprak; Maar ook dit moest te niet loopen: Het was anders over mij beschooren. *Hij*, die, in het verborgen, mijn leven, en mijne lotgevallen regelde, ook toen ik, op de woeste zee der driften, heen en weder geschokt werd, liet het niet toe. Door eene vrije en onvoorzichtige beoordeeling, van de Academie te MANNHEIM, welke het troetelkind van den Keurvorst was, moest ik een misflag begaan. Gevleugelde boden bragten het, terstond, met veele verzwaaringen, tot den Vorst; en mijn zwak gebouwd Kasteeltje viel in het zand. Nu stond ik weder van allen verlaaten. Zelfs mijne vrienden keerden mij koele gezichten toe, waaruit mijne ongenade ten hove, als eene koude, op mij nederkwam. Ik ontvlood

hen; — want met koelheid ontmoet te worden, was, ten allen tijde, voor mij erger dan de dood. — Maar, — waar zal ik nu heen gaan? Ik droeg mijn geheele schat bij mij, en had geen duit geld. — Dan, midden in den nood, meldde zich de bediende van den Graaf van SCHMETTAU bij mij aan, met verzoek, dat ik, ten eersten, bij zijnen Heer zou komen. Ik vloog heen; en vond daar een jong mensch, uit wiens geheele houding, de *gulheid* en *dorst naar Waarheid*, met *Grootmoedigheid* en *Menschelijkheid* te leezen waren. Meer droeg dan vriendelijk, evenwel, zeide hij: „De Hofvlucht „waait niet goed voor U: Ge verstaat de „Kunst niet, om *daar in* te leeven: Intus- „schen, tot dat zich andere uitzichten voor U „opdoen, is mijn tafel en beurs tot uwen „dienst. Ik heb het ook niet ruim, doch ge- „noeg voor uwe tegenwoordige behoeften.” De Graaf hieldt zijn woord, nam mij bij zich, liet mij geheel in 't nieuw kleeden, en gaf mij de vrije kost, met het geld wat ik noodig had. Zulk een ongedwongen en edelmoedig Karakter heb ik nooit meer aangetroffen. Zijn vader was een Deensch Generaal, die te ALTONA stiel leefde, en zeer stoute schriften tegen den *Godsdienst* uitgaf. In zijnen ouderdom leerde hij nog
het

het hebreewsch, om op het *Oude testament* te kunnen aanvallen. Zijne blaadjes die hij schreef, onder den titel: *Uit liefde tot de waarheid*, doch die terstond verboden werden, lagen juist op de tafel van den jongen Graaf. Zij waren vervuld met het vijandigste, dat tegen den *Bijbel* kan gezegd worden. De Zoon was, evenwel, nog niet geheel overtuigd. „'t Kan zijn, zelde hij, „ dat mijn Vader gelijk heeft, *maar* „ *welk een troost blijft ons dan overig?*” Hoe jong nog, had dit edel mensch, reeds, in de waereld, een' grooten schat van ondervindingen opgedaan. Hij was eenige Jaaren, wegens den Keurvorst van SAXEN, Gezant geweest aan 't Spaansche hof, welke natie hij grondig had leeren kennen. Naa zijn ontslag, had hij de Duitse hoven bezogt, en nu de plaats van Keurpaltzische Geheimraad aangenomen. Hij had veel smaak in Boeken en Kunstwerken. Hij was verrukt, wanneer ik hem onze groote Dichters voorlas. Hij gevoelde hunne sterke trekken, om dat zijne ziele tot het waar Verbévene gestemd was. Hij zocht na oprechte, onbeschroomde, grootmoedige, nog eenvoudige, en door de beschaafdheid niet bedorvene menschen; en, om dat hij dezelve niet vondt, nam hij dikwijls voor, zich van alles aftezonderen, en al zijn

Adeldom en Eeretekenen in een' hoek te werpen, om voor de Waarheid te kunnen leven en sterven. Dit bijzonder, en, aan de hoven, geheel ongewoon Karakter, gaf hem het aanzien van een zonderlingen dweeper; en het verbinderde hem, in het vooruitkomen, en bevestigen van zijn tijdelijk geluk. Dus, overal het hoofd stootende, was alle vrolijkheid uit zijnen geest geweeken; — het verdriet gaf aan zijn gelaat eene aanhoudende somberheid; en, bij den eersten opslag, werdt men al gewaar, dat een worm, — dat *Onvergenoegdheid* den edelen man aan het hart knaagde. Geen raad wetende met zich zelve, sprak hij, niet zeldzaam, met vuurigheid, over den Zelfsmoord: „O, zeide hij eens tot mij, daar wij langs den Rhijn wandelden: „O, willen wij elkanderen in „de armen vatten, en ons in het water storten?” — Ja, zeide ik: Indien GOD, in eene andere wereld, onze dwaasheid niet straffen konde! — Juist dit houdt mij ook altoos terug, zeide de Graaf; want zou GOD zielen scheppen, om dezelve, maar eenige oogenblikken, voor zijn aangezicht te zien wémelen? en haar dan, hij het Graf, te vernietigen? — Nog meer, voegde ik daarbij, — zou het mogelijk zijn, dat *Zielen, gelijk de Uwe*, altoos

zoeken, en nooit vinden zouden? Zou het dierlijk *instinct* deszelfs verzaadiging ontmoeten? en zouden *Geesten*, met al hun streeven naar volmaaktheid, ten laatste versmachten; om met de bloemen des velds, bij het Graf, voor eeuwig te verwelken? — „Gij hebt gelijk”, riep hij uit „O *Waarheid! Waarheid!* waar hebt *Gij* „uwen zetel”? Op die wijze trachtte ik hem, dikwijls te troosten, hoewel ik zelve, in menig duister uur, nog aan de Onsterfelijkheid der ziele twijffelde. — Zou GOD de ondeugd eerst in het *toekomend* leven straffen, — dacht ik dikwijls in mijne dwaasheid, — wie heeft dan de geesfelroeden zaamgesteld, die mij *nu* reeds pijnigen en verscheuren? — die mij, menigmaal, — midden in het genot — verscheuren? En wie schenkt *reeds bier*, aan den *Wijzen* en *Vroomen*, die heldere en bedaarde houding? — dien hemelstraal, welke den *vreed*e van zijn hart aankondigt? — Grillen! *naa den dood is alles uit*. *Reeds bier*, — *reeds bier* wonen Hemel en Helle! De Hemel is *orde*; de Helle is *verwarring!* — Verwarring gelijk de uwe! Zoo dacht ik dikwerf, zonder het uitspreken.

Kort hier naa werd ik bekend, met den
Secre-

Secretaris van den Keurbeijerschen Gezant, den Baron VAN LEIDEN. Ik maakte mijne opwagting ook bij zijn' Heer; die mij zeer gunstig ontving, en tot het avondeeten bij zich hieldt. Over tafel sprak hij van de groote verandering, welke de val der Jesuiten-orde, ten opzichte der Ontwerpen voor de Opvoeding, in zijn Vaderland zou te wege brengen. „ Mischien, zeide hij, „ zoudt Ge nu in BEYEREN uw „ Fortuin kunnen maaken, wanneer gij besluiten kunt van *Godsdienst* te veranderen?” — Ik heb immers niets te verliezen, dacht ik, bij mij zeiven; en, zonder verder overleg, beloofde ik het, wanneer hij de goedheid wilde hebben, mij mede te neemen. „ Dat zal ik gaarne” zeide hij, gelijk een man dien het ernst is. Ik ging terstond na huis, en vertelde het genomen besluit, aan' mijnen Graaf. Hij keurde het goed; ten minste als een uitterst middel, dat men ter hand neemt. Ik nam dan overal afscheid, en ontving nog een geschenk van den Keurvorst. Toen ik dit wilde inpakken, en aan mijne vrouw zenden, vroeg de Graaf: „ Wien stuurt ge dat geld?” — Antwoord: Aan mijne arme vrouw en kinderen. — „ Goed, leg er deeze honderd guldens ook bij; — Maar ik zie al, „ ge kunt niet pakken;” — En daar mede ging

ging hij het alles bij elkander binden, leide het pakje op de tafel, en zeide: „ O schrijf „ naar huis, dat zij voor mij bidden moeten”! — Er iets meer bij te voegen, zou deeze edele trek van zijn hart minder treffend maaken. Goe-
de GOD! Zend, uit uwen Hemel, de hoogste belooning dien Gij geeven kunt, — O zend Uwen Vreede in deeze edele ziele neder; onder welk eene hemelstreek zij ook thans verblijven moge!

Op den laatsten dag, dien ik te SCHWEZ-
ZINGEN doorbragt, werd ik, plotsling, door eene bode des doods overvallen. Eene aandoe-
ning van beroerte raakte mij de geheele rechte zijde. Ik werd adergelaaten; Mijn lieve Graaf paste mij op, wreef mij, met eigen hand, de voetsoolen, en week niet van mijn bed, tot dat de doorstraaling hersteld was. Nog ziek, reed ik, op den volgenden dag, met hem na MANNHEIM, en begon, langzaam aan, weder te herstellen. Het onmatig gebruik van heete wijnen had mij dit gevaarlijk toeval aangebragt. Mijn GOD! hoe dank ik U, dat Gij mij toen niet hebt ter neder geslagen; — Ja, dat Gij mij uit den draaikolk hebt terug geroepen, — en, — schoon droevig bemorst, — op eene hoogte gesteld!

Nu

Nu nam ik ook afscheid van alle mijne bekenden te MANNHEIM, en, eindeling, ook, met een angstig weenend Vaarwel! van mijnen geliefden weldoener. O hoe verlang ik, naar eene eeuwige zalige wederontmoeting! GOD schenke ons dezelve, uit zijn oneindig Ontfermen!

 VIJFTIENDE AFDEELING.

*Reize met den Baron VAN LEIDEN over A-
SCHAFFENBURG, DARMSTADT, WURZ-
BURG, ELLWANGEN, NORDLIN-
GEN, AFFINGEN, DONAU-
WERTH en AUGSBURG na
MUNCHEN. Berigt van
mijn huisgezin.*

En nu zat ik in den reishagen, ter zijde van een aanzienlijk Gezant, — in het Karakter van een *Bekeerling!* Het geheel voorkomen, van den Baron VAN LEIDEN, was manlijk en deftig, doch zonder eenige terugstootende ernsthaftigheid. Zijn geest, gewoon aan een staatkundig zwijgen, gaf zich zeer langzaam bloot, of bleef ingesloten; naar maate hij zijn gezelschap, al of niet, meende te kunnen vertrouwen. Men zag, in hem, den eerlijken man in zijn amt,

en

en den vurigsten beminnaar van zijn Vaderland. Hoewel zijner Kerke ijverig toegedaan, achtte hij, evenwel, de geleerdheid en verlichting der Protestanten niet gering; maar stelde dezelve, geduurig, aan zijne landslieden ter naarvolging voor. Eens deed hij een togtje na GOTTINGEN, bepaald, om zijne denkbeelden, over 't geen tot eene goede Univerfiteit vereischt wordt, daarnaar te regelen, en er, bij gelegenheid, te INGOLSTADT, gebruik van te maaken. Hij was, op de reize, een groot voorbeeld van werkzaamheid, bedaardheid en maatigheid. In alle voorkomende gevallen, ontdekte men zijne menschenliefde en toegeevendheid. Met één woord, als een verftandig en deugdzaam staatsman, fchijnt hem weinig of niets te ontbreeken. Onder de aangenaamfte gesprekken kwamen wij te ASCHAFFENBURG (*), daar hij, met den heer VON GROSSCHLAG, gewigtige belangen te behandelen had. Deeze Minister is mede een zeer voortreflijk man; met wien ik het voorrecht had, een' geheelen dag doortebrengen. Hij heeft zich op alles toegelegd, wat men in een' wetgever wenschen kan; Ook fchijnt hij daar-

(*) ASCHAFFENBURG ligt aan den MAIN drie Duitfche mijlen zuidoost van HANAU.

daartoe geboren te zijn. Wanneer men zich te binnen brengt, welke zwaarigheden hij overwon, eer hij, in het gebied van MENTZ, de nieuwe inrigtingen der Opvoeding in orde bragt; en hoe veel hij te bestrijden had, in zijne poogingen ter herstelling van ERFURT; — en hoe smertlijk het hem moet gevallen hebben, toen de onverwagte dood, van zijnen wijzen Vorst, alle zijne groote en moeilijke ontwerpen ter neder wierp, — dan gevoelt men iets, van het verhevene van zijnen Geest, en van zijne onvergelyklijke waarde voor zijne landgenooten. Wij spraken over duizenderleie zaaken: Ik als de onbedrévene, Hij als de leermeester. Op mijne vrijmoedige vraag: Hoe hij toch die man geworden was? antwoordde hij: „ Ik was, in „ mijn jeugd, een geheel onbedacht, ligtzinnig, „ en wellustig mensch, tot dat ik eens, op de „ Jagt zijnde, als door een wonderwerk, een „ man aantrof, die zich met mij onder een' „ boom zette; en die, naa dat hij mijne gelaats- „ trekken naauwkeurig bezien had, daaruit be- „ gon op te leezen, wat ik, naar de vermo- „ gens die mij geschonken waren, worden kon- „ de; waarop hij, vervolgens, mijne daar tegen „ strijdende zeden ernstig bestrafte, en mij, in „ korte, maar veel omvattende, grondbeginze-

„ len, aanwees, hoe ik, in het toekomstige,
 „ mijn leven moest inrigten Ik volgde deeze
 „ regelen, en ben nu 't geen ik ben. Mijn
 „ MENTOR een oud ervaren edelman, ver-
 „ blijdde zich, en is, onlangs, in vrede, ge-
 „ storven". In het gezelschap van deezen uit-
 neemenden man, zag ik den Mainstream, gelijk
 dezelve na beneden, en digt aan het slot voor-
 bij vloeit; en, met een greeg oog, omvatte ik
 de geheele schoonheid van deeze uitgebreide
 landstreek, terwijl mijn oor de diepzinnige spreu-
 ken van mijnen leidsman aanhoorde. Hoe veel
 nut had ik uit dezelve niet kunnen trekken;
 maar mijn geest was nog te verward en onbe-
 paald, tot eenig doorwerkend verftandig genot.

Met moeite verliet ik deezen braven staats-
 man, en reisde, met mijn befchermer, over DIE-
 BURG, na DARMSTADT (*); waar ik het
 schoonste en regelmatigste Krijgsmufiek hoorde,
 't welk ik immer aantrof. De Oorlogsgeest
 werdt, daar door, in mij opgewekt, maar mijne
 ziele ook weder verzagt, en tot zwaarmoedige
 aandoeningen ingeleid, toen ik, in de tuinen

VAD

(*) DARMSTADT, tusfchen FRANCFORT en
 MANNHEIM.

van den Landgraaf, in een allerdonkerst boschje; het graf beschouwde, met deszelfs treurige Lijkbus, waar zijne wijze en Christlijke Gemalin haar rustplaatsje besteld heeft.

Wij kwamen te WURTZBURG (*), waar de Baron VAN LEIDEN, van den uitslag zijner reize, verslag moest doen, aan den Graaf VAN SINZHEIM, den eersten Minister van BEYEREN; die thans bij zijn' broeder, den Vorstbischop alhier, een bezoek afleide. Hier speelde ik voor den Vorst, en sprak met hem over verscheiden gewigtige onderwerpen. Hij heeft veel goede inzichten, en bezit een helder verstand. Ook was hij zeer vriendlijk. Op zijn bevel; moest men mij alle de schoonheden van zijn slot laten zien; 't welk, in bouwing en aanleg, inderdaad uitmunt. Mijne opmerkzaamheid behaagde hem, en hij begeerde mijne aanmerkingen te hooren. Ik zag ook het Vorstlijk Zomerhuis VEITZEBACHEN; waar ik met beleefdheden overlaaden werd, doch weinig bijzonders vond. In WURTZBURG genoot ik zoo veel; van de hier vrolijke en woelige waereld, als ik

(*) WURTZBURG, in de Frankische Kreits aan den MAIN.

ik konde. Ook bezogt ik, onder anderen, den, door zijne Schriften, bekenden *bekeerling* HERWIG, maar konde niet bespeuren, dat zijn afval van de Lutherfche Kerk zijne achting of rust vermeerderd had.

Ik zette mij nu weder, bij mijnen geëerden reisgenoot, in het rijtuig. — Onbedachtzaam en verwilderd liet ik mij heenenrollen, waar het mij brengen wilde. Echter, zoo onbeschrijflijk ligtzinnig als ik was, schoot zomtijds, gelijk een vuurstraal, de gedachte door mijn binnertste, — welk een ledig leven toch het mijne ware! — hoe geheel zonder doelwit! — hoe onnut, beide voor den dienst van GOD, en tot het heil der menschen! — hoe ik, door mijne buitenspoorigheden, mijne gezondheid verwoestte! — hoe ik mijne schoone talenten, door eene voorthollende onorde, bedierf! — en hoe ik nu op het punt stond, een stap te doen, die mij, bij mijn geheel geslacht, tot een affchrik zou maaken! — terwijl toen, onder veele Lutherfchen, *Roomfchgezind te worden*, en *voor eeuwig verlooren te gaan*, éénerlei gerekend werdt. Deeze gedachten drongen fterker, en met meer beangftiging op mij aan, hoe nader ik bij het verblijf mijner bloedverwanten kwam.

Wij bleeven één dag te ELLWANGEN, drie uuren van AALEN, waar mijne Ouders woonden; die mij reeds lang als een' verlooren zoon aanmerkten, in de naare onzekerheid, waar de storm mij in de waereld heenendreef. Ik verbeeldde mij de Vaderlandsche lucht, op mij aandringende, te gevoelen; en ik beefde, bij dat gevoel, als een misdaadige. Maar, dacht ik, de golf der verwarring heeft U reeds te ver in de diepte gevoerd; — Laat het dan nu gaan, zoo het wil! In de weinige uuren, die ik mij te ELLWANGEN ophield, leerde ik den Graaf VAN OETINGEN kennen, één der zeldzaamste Karakters, en van een' zeer bijzonderen smaak, inzonderheid als beminnaar van Oostersche schriften en Oudheden.

Wij kwamen te NORDLINGEN, en hielden daar het middagmaal. O hoe klopte mij het hart, daar elke steen op de straten mij aan mijn voorig verblijf alhier herinnerde! Ja, hoe hévig sloeg het mij, toen ik aan mijnen, hier nog woonenden, lieven BÖKH dacht, en aan mijne beminde zuster JULIANA; welke ik echter, uit vreeze voor hnnne verdiende bestraffing, niet durfde onderneemen te bezoeken! Niemand kan zich mijne geestgesteldheid hier bij voorstellen,

dan hij, die, met mij, de grievingen van een verkracht geweeten ondervonden heeft. Ik zag daar tegen over staan, den zoo gelukkigen stand, van deeze mijne vrienden, die, reeds dertien jaaren lang, in den schoot der deugd en der goede orde, bij de blijdschap van een bevreedigd geweeten, de huislijke en gezellige vreugden des levens gesmaakt hadden; en die door niets beangstigd werden, dan door de droevige berigten, die van mij inkwamen! Dit gevoelde ik, — dit kwam met angst, als eene vuurige kool, op mij neder; Zoo dat ik naauwlijks het oogenblik konde afwagten, dat de wagen mij weder uit **NORDLINGEN** bragt. Dan, helaas! maar even was ik uit deeze beklemmende dampkring verlost, of de oude nacht verstondt den ingeschooten lichtstraal, en eene nog zwaarer duisternis verving deszelfs plaats.

Wij kwamen, eindelijk, over **DONAUWERTH** en **AUGSBURG**, te **AFFINGEN** aan, een Landgoed van den **Baron VAN LEIDEN**, twee uren van **AUGSBURG**. De werkzaame, en, door de reize, vermoeide staatsman, was hier, nu, eenige weken, Man, Vader, Richter en Landman. Tederheid, Liefde, Gerechtigheid, en goede Orde verzelden elk zijner schreden. Als een

een gejaagde, liep ik zijn Landgoed op en neder; — Ik zwierf door de boschen, — door de Kamers, — bij de schilderijen, — bij de boeken, — en in de tuinen; — Ik bezogt de Geestlijken in de nabuurschap; — Ik bemorste eenig papier met wartaal; — Ik reed, tuschenbeide, na AUGSBURG, om, met de Duitche toneelspelen in die stad, te spotten; — Ik kwam terug; — Ik at, — Ik dronk; — Ik leerde veelerlei menschen kennen; — Ik trachtte mij vrolijk te maaken, — maar werd ook door zwaarmoedigheid nedergeslagen; — Alles door elkander; gelijk men het verwagten kan, van een' verwarden geest, die, gelijk de mijne, door de hartstogten en driften heen en weder gejaagd werdt.

Midden onder dit alles, ontving ik twee brieven, te gelijk, van' mijne waardige huisvrouw. Beide ademden zij tedere zwaarmoedigheid, — klaagende liefde, — innige erkentenis voor het gezondene, — en vrouwlijke bezorgdheid ten mijnen opzigte. Terwijl *ik* in de waereld voortjoeg, en tijd en kragten verbeuzelde, moest *zij* eene aaneenschakeling van lijden doorstaan. Eenigen tijd bleef zij te LUDWIGSBURG, zonder menschlijke hulp, en blootgesteld aan de

bitterste verwijtingen mijner vijanden. In alle gezelschappen werdt zij als eene bedelaares aangezien. Zij ondervondt een koel medelijden, en eene scherpe verachting; tot dat zij, zich op GOD verlaatende, besloot, met haare kinderen, naar het ouderlijk huis te gaan. Daar vondt zij, gelijk ik boven reeds gezegd heb (*), haare moeder zwaar krank, aan heete koortsen. Met veel tederheid bediende zij dezelve, gelijk ook haaren broeder; en, nacht noch dag geene rust kunnende genieten, greep haar dezelfde ziekte aan. Zij lag dus, eenige ontzaglijke dagen, buiten zich zelve; en toen zij haare oogen weder voor het nieuwe leven opende, was het eerste woord, 't welk zij stamelende uitbragt: Waar is mijn Man? En, op dat oogenblik, reikte haar getrouwe Vader, — die haar nooit verliet, — op het krankbed, haar een' brief van mijne hand toe, welke haar meer dan alle artsenijen verkwikte. Zij genas, en vatte weder nieuwen moed in betrekking tot mijn zedelijk herstel: Want nooit heeft die braave vrouw, zelfs bij de grootste verduisteringen over mijne ziele, alle hope op mijne wederkeering tot GOD laten vaaren. Zoo veel treuriger als het met mij gesteld was, zoo veel

vuu•

(*) Bij het slot van de twaalfde Afdeeling.

vuuriger badt zij, voor mij, in het verborgen; en het schein, dat de zekerheid van de verhooring haarer smeekingen haar geduurig bijbleef. Mijne kinderen gingen in het school te GEISLINGEN. — 't Huis zijnde, stonden zij, menig uur, voor mijne afbeelding, welke zij, met haare traanen en tedere uitdrukkingen, als wilden levendig maaken. Ja, ik onwaardige! ik had eene echtgenootte en kinderen, die mij nimmer beledigden, — die mij nimmer bedroefden, — die, integendeel, zich altoos beijverden, om, door gehoorzaamheid en liefde, mij de levensuuren tot enkel vrolijke dagen te maaken. — O hoe pijnigden mij deeze gedachten! Dikwijls verborg ik hanne brieven voor mij zelven, en zocht gelegenheid, om de naare denkbeelden, welke zij in mij verwekten, met geweld uit mijnen geest te verdrijven. Die gelegenheid was er haast, alzo ik, in October van 1773, met den Baron VAN LEIDEN, te MUNCHEN aankwam. — Omtrent deezen tijd, had ik aanvallen van eene benaauwdheid der ziele, in welke ik, geduurig, ergens heen wilde vluchten, zonder te weeten, voor wien? of waarheen? Onder alle mijne woelingen, schein ik alleen daarbij eenige lucht te scheppen. Ik wilde vluchten, — vluchten, — maar voor wien? Was het

voor GOD? - of voor *mij zelven*? - Ach! voor beide! GOD stelde ik mij voor als mijnen vijand, en *mij zelven* was ik tot een' last geworden. De toekomstige staat der rampzaligen begint hier, reeds kenlijk, bij den Godvergeetenden. Ach! welk een staat was *de mijne*!

 Z E S T I E N D E A F D E E L I N G.

*Mijn verblijf en bezigheid te MUNCHEN. Teken-
ning van den Heer von LORI. Gedachten
over mijne verandering van Godsdienst, die
geen voortgang had. Mijne treurige gemoed-
staat, en hoe ik MUNCHEN verlaaten
moest, zonder te weteen waarheen.*

En nu bevond ik mij te MUNCHEN, —
in die oude, staatige, volkrijke en prachtige
stad. Mijn edele beschermer bezorgde mij eene
wooning, bij zijnen gewezenen Secretaris KÄ-
SER, een vlug, schrander, bekwaam en open-
hartig man. Zijn gevoel voor de Waarheid, en
voor het schoone, ontwikkelde zich meer en
meer, en gaf hem het zagtste karakter, waardoor
hij ongemeen geacht was, bij elk, die uitmun-
tende menschen naar waarde te schatten wist.
Hij leerde mij den nationaalen geest in BEYEREN
ken-

kennen, welke te MUNCHEN, wel omkleed, doch niet vernietigd was. Een vreemdeling ontdekt hier, ten eersten, eene vrijpostigheid, die nabij het plompe komt. Wanneer zij schertzen, kan men niet nalaaten, in lachen uit te breeken; en hunne deftigheid heeft veel van den Spaanschen ernst. Het gemeen was toen nog onder het diepste bijgeloof bedolven, en de Grooten scheenen, over den Godsdienst, weinig na te denken. Er is evenwel veel *weetgierigheid* in BEYEREN. Op de jaarmarkten worden de Protestantische Boekverkoopers meest ledig gekogt. De gewoone gesprekken, in de Koffihuizen, over tafel, of bij groote gezelschappen, zijn van eenen letterkundigen inhoud. Welhaast in de voor naamste hulzen toegang hebbende, stond ik niet weinig verbaasd, de eerste Dames van het Hof zich te zien ophouden, met Italiaansche, Fransche en Engelsche boeken; waarover veele gezond wisten te oordeelen; — Eenige weinige slechts lazen Duitsche schriften — ja, onder deeze Vrouwen van rang ontbrak het niet, aan dezulke, die, op eene aangenaame wijze, de penne konden voeren. Zelf de Keurvorstin werkte voor het Duitsch Tongel,

Mijne vrienden, en mijn eigen' neiging, maak-
ten

ten mij, haast, onder de Musiekanten bekend, in welker kring ik zeer bekwaame mannen vond. De nu overleeden Keurvorst had, zelve, een' zeer goeden smaak in de Musiek, speelde meesterlijk op de *Gambo* en *componeerde* verscheiden stukken voor den Kerkdienst. Ik genoot de eer, eenige reizen, voor hem te speelen; en had, daarbij, gelegenheid zijn uitmuntend en nederig karakter te bewonderen. De diepe eerbied voor GOD, die hem nooit verliet, deedt hem, bij tijden, den voorbijgaanden glans der aardse hoogheid verachten, om zich tot eene waardigheid uitteftrekken, die in eeuwigheid blijft. Wanneer ik, in mijne godvergeetenheid, langs de straaten liep, was het, menigmaal, een opwekkend en beschuldigend gezicht voor mij, onder eenen aandachtvertoonenden hoop volks, deezen Vorst, te voet, met een waschkaars in de hand, zich naar de deur van eenen armen stervenden te zien haasten, om daar, knielende, te wagten, tot dat de Geestlijke hem het hoogwaardig Sacrament toereikte. Al het dwaalende en uitterlijke daar van afgezonderd, was toch het grondbeginzel, van eerbied voor den Godsdienst, geenzins verachtelijk.

Mijne lieffte bezigheid, te MUNCHEN, was
de

de Kerken te bezoeken, en de uitvoering der Misen te hooren; want ik droeg geduurig, — en doe het nog, — een denkbeeldig ontwerp van Kerkmufiek bij mij om, 't welk ik zeker dacht hier te zullen aantreffen. Dan, zoo wel als elders, vond ik mij ook hier bedrogen. Eenige stukken op het Orgel werden, met het gezang, op de oude manier, wel voortreflijk voorgedraagen; maar al de Kerkmufiek, door andere instrumenten vergezeld, was, doorgaans, in zeer on-aandachtige toonen, zonder de minfte vereeniging van Onderwerpen en Klanken. Het gebrek, aan alles, wat den geest godsdienstig roeren of verheffen konde, maakte het geheele werk meer ergerlijk dan tot fichting. Ik hoorde eenige *Lofzangen*, maar zonder *Kragt*; — eenige dichterlijke *betuigingen aan God*, maar zonder *vuurigheid*, — eenige *Pfalmen*, maar die in een *ongevoelig Amen* of *Hallelujah* doodliepen. Daar dit, vrij algemeen, de gedaante onzer hedendaagsche Kerkmufiek is, moesten onze voornaame *Compofitisten* er zich op toeleggen, hoe zij dit verbeteren konden, om de rechte waardigheid en aandacht, in het huis des Heeren, te bevorderen en te onderfteunen. Te weenen fchijnt men het, in dit ftuk, vrij ver gebragt te hebben.

Op het Klavier vond ik, te MUNCHEN, weinig groote meesters. Voorts had men er, op de andere instrumenten, verscheiden. En daar ik dikwijls, met de ooren vol Musiek, naar eenige verandering trachtte, zocht ik ook de liefhebbers op in andere Kunsten, en voornaamlijk onder de Schilders. Ik vond daar DESMARETZ, een groot portraitschilder, en anderen. Ook ontbreekt het er niet, aan geoefende oogen, om het schoone te beoordeelen.

Mijne geheele opmerkzaamheid bepaalde zich, toen, bij de verandering, welke, door den val van de Orde der Jesuiten, zou te weeg gebragt worden. Alles stond daar over verstormd, en alle oogen waren daarop gevestigd. Het *gemeen* dacht, dat de Waereld nu niet langer staan konde, en de *Geleerden* bouwden allerlei nieuwe Ontwerpen. Men zeide: het Opvoedingswerk der Jesuiten ligt nu nedergeflagen; Wij hebben eenen nieuwen bodem; Nu moet er een beter, duurzaam gebouwt opgerigt worden, waarin geene mannen onderwijzen, die, naar willekeur, de waarheid verbergen, maar de zulken, die Wijsheid en goeden smaak, als algemeene waaren, voor elk openstellen. De Baron VAN LEIDEN bragt mij bij den Geheimraad VON LORI, dien ik, onder eene menigte Papieren,

ren, van gedrukte en gefchrevene Opvoedingsontwerpen, beflooten vond; en die, met een' Vaderlandschen ijver, dit werk wilde opvatten. Ik zou hem ter hulpe zijn. Hij sprak, terftond, over het stuk, met veel doorzicht; en nam mij in zijn huis. Ik had nu een eigen Kamer, — een Klavier, — zijne fchoone Boekverzaaming, — en, boven alles, de leerzaame verkeerling met zijn perfoon. Onze morgenuuren werden meest tot geleerde gefprekken gefchikt, waaraan dikwijls ook andere, inzonderheid LIPPERT en KOLLMAN, deel namen. Ik deelde hun mede, 't geen ik van het Opvoedingswerk der Proteftanten wist; maar vond al haast, dat het zeer netelig is, zich in zaaken in te laaten, in welker behandeling rees twee of meer partijen ontftaan zijn. De bekende Kanunnik BRAUN was het hoofd van eene sterke partij; en hij was een geleerd man, die zijn zaamenftel uit het beste der Proteftanten en Roomschegezinden had opgemaakt, doch waarin alleen het gebrek plaats had, dat er te weinig in was, voor de bijzondere behoeften van zijne landgenooten. LORI zag dieper, en fchikte zich, in zijn Ontwerp, naar de plaatslijke omftandigheden. Hij verwierp veel, dat niet dienftig fcheen voor zijn Vaderland, en drong, inzonderheid, op zulke algeme-

mee-

meene gronden der Opvoeding, naar welke, te gelijk, burgers voor de tegenwoordige, en voor de toekomstige Waereld, konden gevormd worden. BRAUN zette door, en heeft, daarna, in verscheiden schriften, zijne Ontwerpen voor het algemeen opengelegd, die zekerlijk zijne uitgebreide Kundigheden bewijzen. Het ontbrak, intusfchen, hier, ook niet aan zeer oppervlakkige Vernuftten, die ontwerpen vormden, waaruit, voor het volgend geslacht, weinig kragt konde voortkomen. De bewijzen daarvan zijn reeds voorhanden.

Wat den Heer VON LORI betreft, bij wien ik woonde, deez' verschafte mij meer dan ééne gelegenheid, om hem van nabij te leeren kennen, en zijn édel karakter te bewonderen. Hoe geleerd en vol schoonheden zijne Schriften zijn mogen, zijne bijzondere Gesprekken en Beoordeelingen ontslooten nog veel dieper kundigheden, uit het zuiverst gevoel der Waarheid ontspruitende. Nacht en dag verzelden hem de Weetenschappen; en, daar hij, genoegzaam, de Wetgever van de Universiteit te INGOLSTADT was, heeft men ook de meeste schoone inrigtingen derzelve aan hem te danken. Van den *Boom der Kennis* was; hem, niet slechts een enkele tak bekend, maar ook de wortel, de stam, en de geheele kroon. Over de

gebreken der Geestlijken was hij even scherp, als over die der Rechtsgeleerden, Geneesheeren, of Wijsgeeren. Zijn zedelijk karakter was uitmuntend, en éénig in zijn soort. De zuiverste Vaderlandsliefde, en belangelooze Deugd waren er de grondslagen van. Toen er, tot beraaming van de inrigtingen der Opvoeding, eene bijzondere Commissie gesteld werdt, en zijne medeleden, over de bepaling van hunne bezolding, voor deezen nieuwen arbeid, spraken, rees hij op, en zeide met eene edele outevreedendheid: „Wie zulk een werk „om loon ter hand neemt, zal een zeer slechte „raadgever zijn; Ik begeer er niets voor” — Niemand kan, omtrent waereldsche Grootheid en Rijkdom, onverschilliger weezen, dan hij was. Hoewel hij het hoogste aanzien bij zijn' Vorst genoot, en in de gewigtigste zaaken gebruikt werdt, bleef hij dezelfde eenvoudige man, recht en slecht, als te vooren. Hij leefde zeer maatig. Hij had één kleet voor den Zomer, en één voor den Winter; Dit was zijne *Garderobe*; en, met het geld had hij zoo weinig op, dat hij er niet gaarne van telde of bij zich droeg; geevende alles wat hij van zijn inkomen overig hieldt, aan de armen, en aan zijne vrienden. Van lieden welker hoofdzaaken de *mode* en de uitterlijkheden zijn, had hij een doodlijken afschrik. Oprecht- heid en Openhartigheid, — Geleerdheid en

Vaderlandsch vuur, — Manlijke ernst in een vriendlijk kleet, — deeze eigenschappen moest men bezitten, om bij hem aangenaam te zijn. Een oneerlijk mensch bleef, voor hem, een haatlijk gezicht, schoon in het prachtigst hofgewaad. Zijn Verstand was ongemeen helder, wanneer het door de nevels van zwaarmoedigheid niet verdopkerd werdt, gelijk nog al dikwijls het geval was. De Waarheid natevorschen, — dezelve in alle hoeken op te speuren, — de gevondene Waarheid met verrukking te vereeren, en zich, voor altoos, daaraan toebetrouwen, — dit was het eigenlijk, bijzonder Karakter, van deezen édelen en schoonen Geest. Met één woord, hij behoorde, wel, onder de eenigzins bijzondere, maar ook onder de uitmuntendste menschen van ons Vaderland; het hoogst geacht bij GOD, om dat *Hij* alleen dezelve het best kent. Verscheiden groote mannen, gelijk, onder anderen, HALLER, onderhielden briefwisseling met hem, en zonden hem hunne schriften toe. Meest beminden zij in hem, zijn wijs geduld in het naspooren der Waarheid, tot dat eene hoogere ontsluiting dezelve klaarer deedt kennen; gegrond op eene kennis van de menschlijke zwakheid, en een daaruit volgend nederbuigen, onder den hoogen GOD. „ Men moet „ wagten, riep hij dikwijls, volgens LEIBNIZ, „ tot dat alles rijp wordt.” O hoe verootmoe-

digend was het voor mij, in bedaarde tijden, mij met zulk eenen man te vergelijken! Het lot, 't welk hem, zedert, trof, onder de volgende regeering, is bekend. Hij stierf te NEUBURG, als een verbannene, maar hooggeacht, en in zijne armoede ondersteund, door een aantal zijner braave Beijersche landgenooten. Ik maakte nog een graffchrift op hem.

Mijne dwaaze lust, tot eene geduurige verandering, dreef mij, op de golven der onrust, herwaard en derwaard. Nu was ik hier, dan daar. Nu bij den geleerden, en, naa eene korte poos, bij den vrolijken. Evenwel, alles wat groot en oorspronkelijk was, in uitmuntende Karakters, konde mij niet ontgaan; En, onder de leden der Beijersche Academie, schoon dezelve iets van haaren ouden glans scheen verlooren te hebben, waren nog zeer waardige mannen. De Bibliothecarius OEFELE, te MUNCHEN, schrijft een schoon en kragtig Latijn. De Bibliotheek heeft veele ongemeen zeldzaame handschriften, inzonderheid de oude Musiek betreffende. Voorts wist ik mij, in hooge en laage gezelschappen, en overal waar eenige vreugd was op te doen, bekend te maaken. O hoe ben ik in dien draikolk omgeslingerd, tot dat ik duizelde, en nederzonk! Hoe dikwijls scheen mij mijn Geleigeest, — het was de stem des

Onzienlijken! — Hoe dikwijls scheen die goede, langmoedige Geest, die mij nooit geheel verliet, mij te waarfchouwen, midden onder de doodlijkste en gevaarlijkste vermaaken, — of bij de glansrijkste bijeenkomsten der Grooten, — of bij het sterkst en welluidendst snaarenspeel! Hoe dikwijls scheen het mij toe, niet met een' zwakken adem, maar met een bazuingefchal, mij uit de *THYESTES* van *SENEKA* te hooren toeroepen.

- „ Stet, quicunque volet, potens
 „ Aulæ culmine lubrico;
 „ Me dulcis faturet quies!
 „ Obscuro positus loco
 „ Leni perfruar otio!
 „ Nullis nota Quiritibus
 „ Aetas per tacitum fluat!
 „ Sic, cum transferint mei
 „ Nullo cum strepitu dies,
 „ Plebejus moriar fenex!
 „ O illi mors gravis incubat,
 „ Qui notus nimis omnibus,
 „ Ignotus moritur sibi!
- „ *Neen, Gij glibbrige steilte des Hof's! Neen,*
 „ *Vorsten paleizen!*
 „ *Dat een ander, wien 't lust, vrij, uwe*
 „ *hoogten beklimm'!*

- „ *Neen, de Rust zij mijn deel! de lieflijke rust*
 „ *in de schaduw!*
 „ *In een' laageren stand, die mij de oogen*
 „ *onttrekt!*
 „ *Zonder het minste gerucht, gaa, daar, mijn*
 „ *gang door de dalen!*
 „ *Aan geen' Grooten bekend, vloeie mijn leven*
 „ *daar heen!*
 „ *Zoo zal Grijsheid mijn' dagen in zagte*
 „ *vrede bekroonen,*
 „ *En ik gaa stervende beenen, stil, als mijn*
 „ *stand was.*
 „ *Zwaar, zwaar is hem het sterven, die,*
 „ *al te bekend bij de waereld,*
 „ *Sterft, onbekend met zich zelf!*

Zulke spreuken der Wijzen doorsneden mijne ziele; en dit inschijnend licht deedt mij, dikwijls, schoon maar bij oogenblikken, den geheelen drom der onreinigheden van mijn hart voor mijne oogen komen.

Ik werd nu gedrongen, om mijne belijdenis van Godsdienst, in welke ik geboren en opgevoed was, aan die der Roomsche op te offeren. Dan, eene onwederstandlijke tegenzin, onwrikbaar in mij gevestigd, hieldt mij, daarvan, terug. Anders: Ik zag veele deugdzaame, groote, godvruch-

vruchtige menschen rondom mij, die inderdaad minder bevreesd scheenen, voor het doornepad der verlochening en naarvolging van CHRISTUS, dan veelen onzer Protestanten. De uiterlijke Godsdienst, was zinnelijk, — prachtig, — menigmaal zeer geschikt om het hart te raaken. Een aantal ordens en broederschappen, die zich, door de waarneeming der strengste regels, tot de uitoefening van Christelijke deugd bekwaam maakten; — Priesters, die den geheiligden grond des tempels kusten, — Duizend handen tot milddaadigheid geopend, — Knielende zondaars voor de voeten der geestlijken, die mij weder aan de Kerketucht der Apostolische tijden herinnerden; — Deeze, en andere uitwendigheden van Godsdienstigheid, zouden, zonder de terughouding die mij bewaarde, al haast eene aanmerklijke kragt op mij hebben kunnen oefenen.

Eene andere wending mijner zaaken voorkwam ook, verder, deeze mijne verandering. Dan, ik moet bekennen, ik was dikwijls getroffen. Nog staat een eerlijke Franciskaaner voor mijn' geest, dien ik, in den tuin van zijn Klooster, aantrof, zoo als hij oprees, naa dat hij knielend gebeden had, voor eene afbeelding, *in Fresco*, van den lijdenden CHRISTUS, als nog bloedende van de geesfelstraamen. Zijne heldere oogen schitterden

van de vurigste aandacht. — Dat is eene heerlijke afbeelding, zeide ik; en, vriendlijk lachende, gaf hij mij ten antwoord: — O! het oorspronkelijke is oneindig heerlijker! Ik weder: Waarom wendt gij U dan niet tot het Oorspronkelijke? Hij: „ Gij schijnt een Protestant te zijn: „ de Schilder komt maar mijne verbeeldingskracht „ te hulp; Mijn *hart* is bij den *waaren* CHRIS- „ TUS: Kunt gij bidden zonder U eenig beeld „ voor te stellen? en kan de hand des Kunstenaars „ ons daarin niet behulpelijk zijn?” Ik moest hem bewonderen. Hij leidde mij den tuin om, en liet mij het Klooster zien; nog zeggende: „ *Via* „ *crucis est via salutis: De Kruisweg is de weg* „ *ter Zaligheid.* Dit hebben CHRISTUS en alle „ heiligen gezegd; 't zij gij Protestantsch blijft, „ of tot ons overkomt, gij zult, op den weg „ van het Kruis tot de zaligheid moeten in- „ gaan” — Met een hartlijken zegenwensch verliet hij mij; — *Kruisweg!* dacht ik, mijn weg is de allernaarste! — Ik draag de Ketens der ongerechtigheid, en heb, boven dien, nog den vloek te verwagten. De *Christelijke* Kruisdraager heeft rust; hij geniet den lieflijksten vrede, midden onder zijnen last; want hij volgt zijnen Heere naa. — Maar Gij!! Gij wentelt U in den besmetten poel der waereld; — Gij zijt gene walging, voor U zelven, en voor ande-
ren;

ren; — Gij draagt den vurigen pijn der ontevredenheid, in uw binnenste, met U: — Gij hebt geene vrijmoedigheid, om ten Hemel op te zien; — Gij zijt een tweemaal gestorven, en verrotte boom; — Ja, wat zijt gij? — Gij zijt een monster! — een monster van de laagste soort; — veracht, zelfs door den Duivel, daar gij te dwaas zijt, ook om de goederen van het tegenwoordig léven te genieten! — — Want, inderdaad, midden in den uiterlijken overvloed, leed ik dikwijls gebrek. Van daag spijsde ik aan de rijke tafel der Grooten, en morgen, menigmaal, geheel niet. Hier bij kwam de treurige naargeestigheid; die mij nergens zwaarer pijnigde dan te MUNCHEN. Alles wat mij dan omringde, zag ik in de akeligste voorstellingen. De Wanhoop greep mij aan, en de Zelfsmoord wilde zich mij aangenaam maaken; maar die ééne gedachte: Wat zal er van uwe Vrouw, en van uwe Kinderen worden? — die ééne gedachte hieldt den geweldigen slag terug.

Ik schreef, te deezer tijd, eenen zeer weemoedigen brief aan mijn' vrouw, die, in plaats van te troosten, haar nog vreeslijker nederdrukte. Ik zelve zocht troost, en vond die niet, om dat ik mij aan niemand ontdekte. Het verneemen van het treurig einde, van mijn' vriend DELLER, die

hier te MUNCHEN gestorven en begraven was, gaf mij ook zeer smertlijke aandoeningen. Hij was, uit WEENEN, waar men hem bestolen en mishandeld had, hier na toe gekomen, om voor de Keurvorstin-weduwe van SAXEN, die eene groote liefhebster was, eene Misse te *componeren*; en, daarmede bezig zijnde, overviel hem eene rotkoorts. Men bragt hem in het Klooster van de *barmhartige Broeders*, alwaar hij, in den bloei des levens, overleedt; naa, met duizend traanen, zijne ongebondenheden beweend te hebben. Ik zocht zijn graf op, en een der broeders wees het mij, bij den muur van het Klooster. De Broeder konde zich niet bij mij ophouden. Ik stond dus *alleen* hier, — Ik stond bij het stof van een edel vernuft, en één mijner geliefdste vrienden! — Met het scherpsnijdend zwaard der bekommring in mijne ziele, stond ik daar! „ O DELLER! hier rust Gij dan, mijn „ Kunstgenoot! Gij die eene ziele ontvingt, om „ een mensch te kunnen zijn, in nadruk! maar „ die, gelijk ik, — door den *Wijn* en door „ de *Liefde*, — door de *onorde*, — door „ de *lichtzinnigheid* en door de *twijfelzucht*, „ zijt omgedreeven, en gegeesfeld geworden! „ Gij zocht de *rust*, gelijk ik! Hebt gij ze „ *bier* gevonden, bij de armen en verminkten? „ bij de zieken en ellendigen? Hoe erbarmlijk

„ is de roem, een vlugge geest geweest te zijn,
 „ maar — zonder Deugd!! De armoede heeft
 „ U voortgejaagd, om op eenen vreemden bo-
 „ dem te sterven; terwijl menig gelukkig toe-
 „ hoorer, die, in Schwaben, door uwe Hemel-
 „ sche toonen geroerd werd, in den schoot
 „ zijner echtgenooten en Kinderen, de zalighe-
 „ den van het stil en deugdzaam leven smaakt;
 „ tot dat hij eens, oud en der dagen zat, in
 „ het geloof aan JESUS ontslaapen zal! *Dier-
 „ baare goede orde!* Dierbaare deugd! hoe veel
 „ uitnemender zijt gij, dan de sterkste vuur-
 „ straal van het schoonst Vernuft, die, als een
 „ Komeet, ongeregeld voortrukt, niets dan on-
 „ heil voorspellende! En nu; rust, mijn arme
 „ DELLER! O, dat GOD U in genade heb-
 „ be aangezien! *O, dat Hij het ook mij doe.*”
 De heetste traanen rolden mij de wangen ne-
 der, en ik moest mij van het Kerkhof loscheu-
 ren. — — Een Broeder kwam met zijn
 gereedschap, om, digt bij DELLER, een nieuw
 graf te delven, voor een reiziger die nu gestor-
 ven was.

Zulke klagende uren had ik menigwerf;
 en — wie kan het gelooven? — dat daar-
 bij, nog zomtijds, mijne vermetelheid zoo ver-
 ging van te bidden: „ Goede GOD! O heb
 „ nog

„nog een weinig geduld met mij! — Nu
 „ben ik verdoold! — Nu ben ik dron-
 „ken, Nu ben ik dwaas! maar wanneer ik
 „ontnuchtere, zal het beter gaan!” Dit was
 mijne bedekte meening in het gebed. Eens on-
 dervond ik ook, in eene zeer gewigtige om-
 standigheid, de duidlijkste verhooring van het
 gebed, 't welk ik toen deed. Wie gewoon is,
 naar de maate der menschen, over GOD te den-
 ken, zal dit niet gelooven kunnen. — Het is
 evenwel de waarheid: *Ook somtijds hoort God*
de zondaars; en zoekt hen, door zulk eene
 alles te boven gaande nederbuiging en goedheid,
 nog te gewinnen. Deeze overtuiging en onder-
 vinding, heeft, in laater tijd, mij veel goeds
 gedaan. En nog dank ik U, mijn GOD! mijn
 weenend oog heft zich, schreiende en bidden-
 de, tot U op! Ik dank U, dat Gij mijne arme
 verdoolde ziele zijt nagegaan, en mij dikwijls,
 op eene hoorbaare wijze, hebt toegeroepen:
 „Waar wilt gij heenen loopen, mijn Zoon!
 „O, keer weder! keer weder!”

Indien er reeds hier beneden, een hoogste
 punt voor de deugd is, 't zij in het zwaarste
 lijden, of aan den oever des grafs, zoo heeft
 de ondeugd ook, zekerlijk, een punt, waarin
 zij tot de grootste duisternis komt; en dan moet
 zij,

zij, of in den eeuwigen nacht verzinken; of de vermoeide ziele moet weder de zonne zoeken, en zich verwarmen en verlichten. MUNCHEN was mijn duisterste standpunt. Nergens was ik zoo verward, en onbekwaam om iets voor den dag te brengen. Niets dat ik ondernam wilde mij gelukken. Geen *Ode*, — geen lied, — geen *menuet*, geen brief zelf, kwam, in goede orde, uit mijn handen. Ik was eene waterlooze wolk. Behalven het geeven eeniger lessen op het Klavier, en het opstellen van eenige aanleidingen tot de Geschiedenis der Letterkunde, met dergelijken kleinen arbeid, heb ik, te MUNCHEN, niets nuttigs uitgerigt. De Kanunnik BRAUN boodt mij het *Privilegie* aan, 't welk de Keurvorst hem verleend had, om eene geleerde Courant te Schrijven; maar het stond vast, dat ik, vooraf, van Godsdienst veranderen moest: en dat stiet mij geweldig tegen de borst. Voor eerst, zag ik klaar genoeg, dat eene Kerkdienst, gelijk de Roomsche, die bij al het goede 't welk men in dezelve moet erkennen, zoo ver van de bron der Waarheid is afgedwaald, iemand, — of tot het Bijgeloof, — of tot het Ongeloof moet brengen; zoo dat het verstand en het hart daarbij nooit geheel bevestigd kunnen worden; en verder behoefde ik, maar, op het land, en in de bos-

schen

fchen te gaan, om, op honderd plaatsen, bij de opgerigte beelden der heiligen, de bedrogene onnozelheid te zien nederknielen; behalven dat ik, allerwege, onder het Volk, zulk een verlaagend bijgeloof vond, dat ik, menigmaal, mij verbeeldde nog de tijden van het duisterst Heidendom te beleeven. Twee lijnen, uit recht tegen over staande punten getrokken, naderen elkanderen, en vereenigen zich ten laaften. De overgang van het Bijgeloof tot het Ongeloof is zeer kort. Te MUNCHEN zijn verscheiden huizen, waar men, op de ééne verdieping, de beuzelagtigste Legenden leest, en daar, op de andere, de Schriften van *Voltaire*, en andere Vrijgeesten, vereerd worden. De kleinachting en onverschilligheid, omtrent den *Bijbel*, was, toen ik daar verkeerde, zoo groot, dat, zelfs *Doctoren in de Theologie*, den zelven niet in de grondtaalen leezen konden; en de *leeken* waren er geheel van verstoken. Zedert, evenwel, is het merklijk ten goede veranderd. De toon in prediken was geheel niet deftig. De godsdienstige Boeken waaren zoo ellendig gefchreeven, dat een kundig Lutheraan er zich geheel niet mede zou kunnen ophouden. De Godgeleerdheid en Uitlegkunde, gelijk ook de onpartijdige Kerklijke Gefchiedenis, werden in alles verzuimd; en nog ééne omftandigheid die nieuwe

bekeerlingen moest afschrikken, was, dat dezelve, naa hunnen overgang, zeer koel, en als het nitschot van huane oude geloofsgenooten behandeld werden.

Juist, terwijl deeze zwaarigheden mijnen geest bezig hielden, was er een aanzienlijk man te MUNCHEN, die iets naders, wegens mijn persoon en Karakter, willende weten, deswege na STUTTGART geschreeven had; en het antwoord, 't welk hij ontving, had ten gevolge, dat alle mijne ontwerpen en bedenkligheden met éénen slag vervielen. Zijn Correspondent, die, met waarheid, veel ongunstigs van mij zeggen konde, schilderde mij nog erger af dan ik was, ontnemende mij zelfs het weinigje goede, dat ook mijne Vijanden in mij meenden te bespeuren. Hij voegde, inzonderheid, nog daarbij, dat ik in geenen *Heiligen Geest* geloofde; en, voornaamlijk daarom, het Wurtembergfche land had moeten ruimen. Nu was het te MUNCHEN overal: *Weg met hem!* Ik had nauwelijks den tijd om afscheid te neemen; en, uit beschaamdheid, verzuimde ik dezen plicht, zelfs omtrent den zoo waardigen Heer von LORI. De Keurvorst, en eenige mijner vrienden, gaven mij, echter, nog aanzienlijke geschenken; en ik vluchtte, als een verdreevene die de
vrije

vrije lucht zoekt. Het zal haast blijken, hoe de Voorzienigheid, zelfs mijne vijanden gebruikte, om mij, langzaamhand, tot het punt te brengen, waarop ik mij, op mijnen weg eenmaal zou omkeeren, met een waar berouw mijne dwaasheid betreuren, en GOD zoeken.

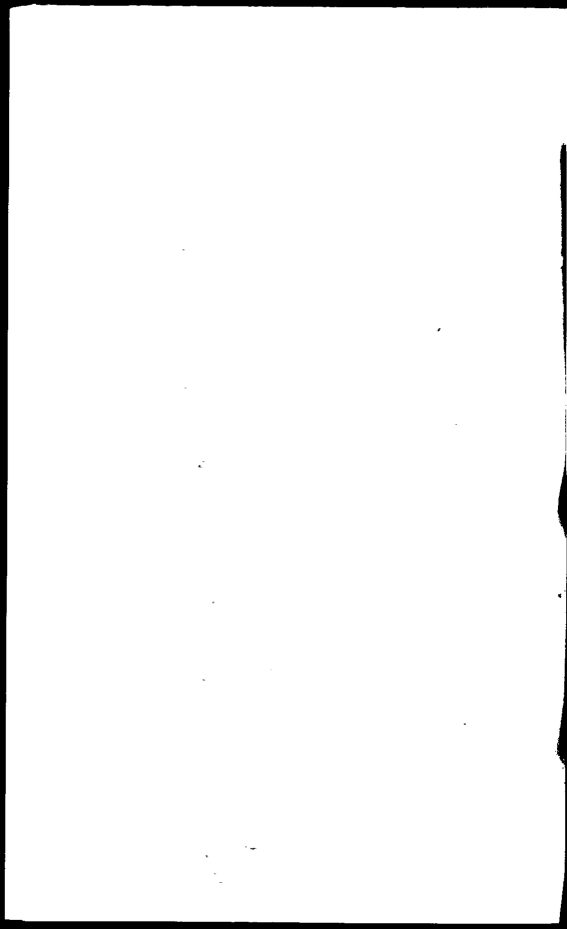
Waar nu beenen, Vriend? dacht ik, toen ik de poort uitreed. De Postwagen werd mij, wel haast, te benaauwd. Ik ging daaruit, en snakte naar lucht. *Waar beenen Vriend?* STOKHOLM, PETERSBURG, WEENEN kwamen mij geduurig klaarer voor den Geest, tot dat ik besloot na STOKHOLM te reizen, hoewel ik te PETERSBURG en WEENEN ook wel zeer goede uitzichten had. Het Karakter van den Koning van ZWEEDEN, en dat van den Engelschen Gezant DES VESMES, die onlangs van MUNCHEN na ZWEEDEN gereisd was, werkten het sterkst mede tot dit besluit. Ik dacht: ik ben vrij gezond, en wil mij, op de groote waereldzee, laten omslingeren, waar de golven mij brengen zullen.

EINDE VAN HET EERSTE STUKJE:

SCHUBART.

DOOR HEM ZELVE
GESCHETST.

IN DE GEVANGENIS OPGESTELD.

SCHUBART.

DOOR HEM ZELVE
GESCHETST.

IN DE GEVANGENIS OPGESTELT.

*Met eenige bekorting
uit het Hoogduitsch Vertaalt.*

Ia! gy zyt God! en geen mensch!

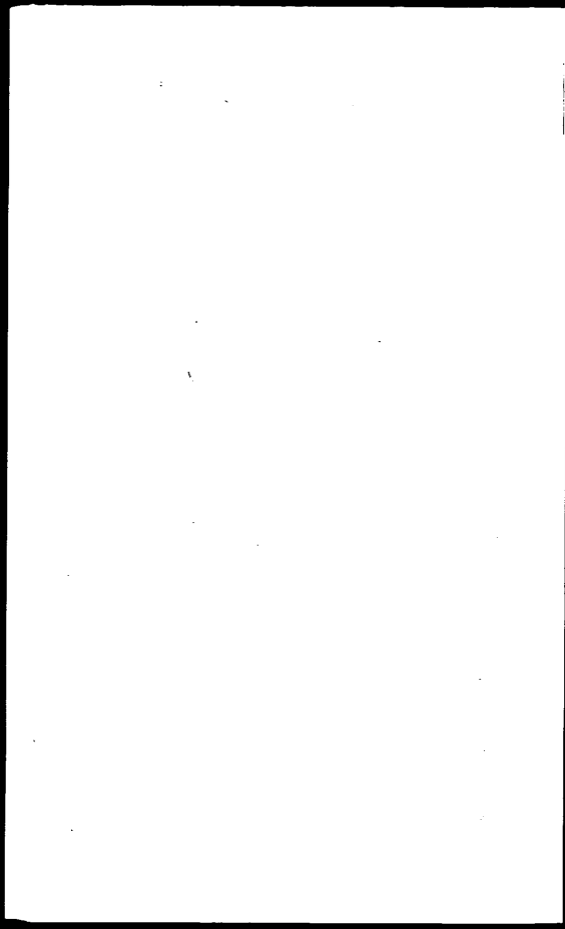
T W E E D E S T U K J E .

TE AMSTERDAM,
J. VAN DER BURGH EN ZOON,

TE UTRECHT,
J. VISCH.

1798.

Bij }

HET LEVEN EN DE BEKEERING

VAN DEN HEERE

C. F. D. SCHUBART,

DOOR HEM ZELVEN IN DE GEVANGNIS OPGESTELD.

ZEVENTIENDE AFDEELING.

Mijn vertrek van MUNCHEN. Aankomst te AUGSBURG. Mijn ſchrijven van de Duitſche Kronijk, welke aldaar verboden werd, en te ULM voertgedrukt Karakter der Augsburgers. Mijne verkeering en werkzaam leven in die plaats. Mijne vrije ſchrijfwijze verwekte mij veele vijanden onder de Geestlijkheid. Ik werd gearresteerd, en, vervolgens, uit de Stad gebannen.

WAAR HEENEN VRIEND! Ja, zoo dacht ik; en de geheele waereld lag voor mij open, gelijk eertijds voor THOMAS JONAS, toen hij

zijns vaders huis verliet. Ik ging op den postwag. n, en vond er een dikken welgemesten Franciskaner. In zijne plompe Saltzburger straattaal, begon hij verschriklijk uittevaaren, tegen de hervorming der schoolen in BEYEREN. Hij noemde LORI, COLLMAN, BRAUN, en allen die zich met het schoolwezen bemoeiden, met den scheldnaam van LUTHERAANEN, — een woord, 't welk, bij hem, het gruwlijkste van *alle* ketterijen zaamenvoegde. Toen bij het te grof maakte, ontwaakte ik uit mijne sombere mis.roostigheid, en begon hem, in 't latijn, kort en scherp, te beduiden, welk een zot en beuzelagtig mensch hij was, — ETIAM HÆRETICUS! ETIAM HÆRETICUS! (*) brulde hij weerom, en schudde zich in den postwagen zoo geweldig, dat ik vreesde te zullen omgeworpen worden. Ik besloot daarom er uit te gaan, en zeide, in een ernstigen toon: „ Heer „ Pater! tot *uwe* Religie behoort ik niet, maar „ tot eene waarvan gij en uwe broeders nog „ veel leeren kunnen. God bekeere U!” Met dat woord sprong ik uit den wagen; en, met een toegeduwden vuist, sprak hij nog een gru-

(*) Ook al een ketter! Ook al een ketter!

gruwlijk ANATHEMA over mij uit, doch 't geen mij, Gode zij dank! in eeuwigheid niet treffen kan.

Daar stond ik nu weder. Ik sloeg mij zelven tegen het voorhoofd, zuchtte mijn wanhopig WAARHEEN? en ging den weg op. De hemel blonk in het vriendlijkst gelaat, — deszelfs blaauwe azaurenboog sprak enkel vrede, — maar *ik* konde er geen acht op neemen, — De lieflijkste windjes van den Schepper der Natuur bewogen zich, — maar *mij* verkoelden zij niet. Ik was te zeer bedrukt; — ik gevoelde het akelige van zulk een onzeker omzwerfen. Eindeling kreeg ik het ruime LECHFELD voor mijne oogen; en, uit de blaauwe kimmen, reezen de toorens der Rijksstad naar om hoog, gelijk zij schitterden door het goud der westerzonnestraalen. Ik kwam te AUGSBURG, en begaf mij ten huize van een biertapper, een verre neef van mij. Terstond schreef ik aan mijne huisvrouw te GEISSLINGEN, en maakte haar mijn besluit bekend, — een besluit om na STOKHOLM te gaan, en daar, onder den scepter van GUSTAVUS, mijne dagen doorte brengen.

Intusfchen moest ik mij van eenige kleeding

voorzien; want in dit stuk was ik een *waare* *DIOGENES*. Mijne vrienden moesten het mij altoos onder het oog brengen, wanneer mijn kleed of linnen begon te verslijten. Daarbij had ik het ongeluk, dat de eenige rok welken ik bezat, mij, kort naa mijne komst te *AUGSBURG*, ontstolen werdt. Ik was het haast vergeten, en dacht daarbij: Misfchien heeft de steelder denzelven nog noodiger dan gij. Ook had ik nooit lang gebrek aan eenige behoefte. De menschen, — O de lieve menschen! zij zijn veel, — *veel* beter dan de norfche zedemeester waant; — zij bemerkten mijne zorgloosheid, en ondersteunden mij, zoo dra zij zagen, dat mij iets ontbrak „ Geeft hem wat hij noodig heeft, zeiden zij: Geld is hem toch niet „ betrouwd.” Dus had ik zeldzaam eenigen nood, en dikwijls overvloed. Ook was ik reeds zoo gewoon, met mijn nooddruft te vrede te zijn, dat een onthaal aan de biertafel, en de rijkste disch in voornaame herbergen mij onverschillig waren. Dit was geene deugd, maar losheid, waardoor ik dan eens in het laag en beroekt verblijf van den gemeenen man mijn vermaak zocht, en dan weder in den glans van beschaafder gezelschappen verkeerde.

e

Mijn

Mijn logiment was de herberg der Weevers, die, zedert de tijden van FUGGER, te AUGSBURG de talrijkste en welvaarendste handwerkslieden zijn. Zij maakten mijn avondgezelschap uit, en ik wist hen te vermaaken. Ik moest deel neemen aan hunne vrolijkheden, en de Duitfche rondheid deezer menfchen voldeedt mij. Als dichter heb ik onder de laagere ftanden veel meer geleerd dan onder de Grooten, om dat zij nader bij de natuur komen.

Het geviel mij altoos te AUGSBURG ongemeen wel; ook trachtte mij een zeer liefhebberend vriend, dien ik te GEISSLINGEN had leeren kennen, te overreeden om daarte blijven, maar, bij gebrek van goede uitzichten, had ik er weinig zin in. De boekverkoper STAGE verzogt mij, dat ik het één of ander, naar den fmaak van het publiek, voor hem fchrijven wilde, maar ik bedankte daar voor. Dan, mijne huisvrouw fchreef mij, en verzogt, met dringende weemoedigheid, dat ik haar toch niet verlaaten, en niet zoo ver omdoolen zou. Dit bepaalde mij fterker, dan alles wat mijne nieuwe vrienden mij voorftelden. Ik beftoot te blijven, en een *roman* te fchrijven, dien ik reeds lang, genoegzaam geheel, in mijnen geest ontworpen

had. Met eene vliegende pen schreef ik eenige vellen vol, maar zag haast, hoe langwijlig dat werk, voor mij en den uitgeever, worden moest. Ik sloeg hem, daarom, als een tusfchenwerk, voor, om, in plaats van zijn mislukt *Zwabisch Journal*, een nieuwspapier voor hem te schrijven, onder den titel van *Duitsche Kronijk*, volgens een eenigzins uitgebreider plan. Met allen eerbied voor het publiek, — zoo veel denk ik als immer iemand bezielde, — begon ik de eerste bladen. Mijn oogmerk bepaalde zich, toen, op AUGSBURG EN BEYEREN; maar vervolgens betrok ik daarin ook de door mij bereide strecken, en, eindeling, geheel DUITSHLAND. De goedkeuring op mijn blad was veel grooter, dan ik, bij de omstandigheden, in welke ik schreef, had kunnen verwagten, het vertier klom, van honderd tot honderden, niet tegenstaande ik zelve het minste daar over te vreedde was. Ik schreef, of liever, ik *dicteerde* mijn *Kronijk* in mijn herberg, onder een pijp tabak, bij den bierkan, uit den kleinen voorraad van mijne ondervinding, en met het weinigje geestigheid, waarmede de natuur mij beschonken had. Met ruimer tijd, en minder verstooringen, zou ik, veelligt, geen onaangenaam bladschrijver geworden zijn. Ik bezat eenig vuur, —

ik

ik wist waar men de menschen moet aangrijpen, — ik schreef, in mijn moedertaal, beter dan men daar nog gewoon was, en dikwijls was ik niet ontbloot van den luim der *Britsche* pen- nen: maar gebrek aan voorzigtigheid, waar van mijn geheele leven, en ook mijn geschrift vol was; — de ongewoone vrijheid, welke ik mij, in eenland waar alles onder bedwang stondt, wilde aanmaatigen, en mijne stoute, — dikwijls in het wilde zwermende voorstellingen, konden mijn *kronijk* wel geen' langen duur doen ver- wagen. Ook maakten mijne omstandigheden, en mijne verschillende geestgesteldheid, mijn stijl zoo ongelijk, dat men, buiten A U G S B U R G, geloofde, dat ik, zomtijds, een broodschrijver tot noodhulp had. Van daag geleek mijn blad naar een gloeiende *Lava*, en het volgende was weder zoo koud als een *sneeuwberg*. Dit was juist gelijk ik zelve. Een opstel is een afbeeld- zel van den schrijver in 't klein, — zijn echt portrait in *miniatur*. Wanneer buitenspoorig- heden, of verborgen kwelling mijne zenuwen verflapten, zonken de denkbeelden, zonder vuur of kracht, na den bodem, gelijk pijlen van een ontspannen boog. Hoe waar is het, dat een schrijver, zonder deugd en orde, ook met de beste natuurlijke vermogens, van het medelij-

dend publiek, weinig meer te verwagten heeft, dan de vernederende zucht: O het is jammer van dien man!

Geen bedrijf konde, voor een driftig mensch gelijk ik was, en ter plaatse waar ik mij bevond, daar de waereldlijke en geestelijke magt tegen alle vrijheids gevoel aandruischte, zoo gevaarlijk weezen, als het schrijven van een Nieuwspapier. De Vorsten en Hovelingen te vleien, — de heerschende partij, waar men schrijft, nooit te kwetsen, — de Koffhuizen en 't Gemeen stof tot gesprekken te verschaffen, in den gewonen smaak, — de medeschrijvers altoos te ontzien, — deeze regels waren voor mij te hoog en steil. Ik had er geen geduld of voorzigtheid toe, en liep er duizendmaal tegen aan. Van daar, dat mijn *Kronijk* den uitgeever onuitspreeklijk veel verdriet, en, eindeling, mij zelve de zwaare gevangnis veroorzaakt heeft, waarin ik, zoo veele jaaren, tijd en gelegenheid had, om alle mijne dwaasheden te betreuren.

Wel haast werdt het drukken van mijn blad, te AUGSBURG, verboden, en toen te ULM voortgezet. Intusfchen werd ik zeer bekend, en door veele gezogt, maar ook, door honderd oogen,

oogen, in alle mijne gangen nagespeurd. Men nam acht op alle mijne woorden, gebaarden, en daaden; en mijne groote onvoorzigtigheid stelde mij, ontelbaare maalen, voor allerlei aanval en verstricking bloot; maar ook dit bekommerde mij weinig: mijn stelregel was: „Laat een ander leeven gelijk hij wil, ik zal het ook doen.”

Dit gevaarlijke van mijn stand ter zijde gesteld, heb ik, te AUGSBURG, één der aange naamste Jaaren van mijn leven doorgebracht. Schoon de levenswijze in die plaats, voor iemand die aan het woelige der Residentiesteden gewoon is, klein en doodsch voorkomt, werd ik er doch iets van de lucht der Ryk-steden gewaar, waarin mij best beweegen konde. Hoe zeer het ongeveinsd en moedig karakter onzer oude Vaderlanders verzonken is, daar van zijn echter, bij de tegenwoordige inwooners van deeze Stad, nog eenige kenlijke trekken waarteneemen, die hun gebrek, aan geest en fijnen smaak, schijnen te vergoeden. Een Augsburger, die mij in zijne bescherming neemt, houdt zijn woord zoo heilig, als een Engelschman of Zwitser; en dit heeft men onder de hooge en laage standen, in-

zonderheid ook onder de Kooplieden, by welken men veel gulle braafheid vindt. Dan, men moet het *karakter* deezer Augsburgers niet beoordeelen naar de *bouding*, waar mede zij zich in publieke bijeenkomsten vertoonen, maar zoo als men hen, tusfchen hunne eigene muuren, ontmoet, wanneer zij openhartig zijn. Daar vindt men de waardigfte Duitschers, — de edelste Vaderlanders, — de eerlijkste Kooplieden, — fterk nafpeurende Wijzen, — Kunstenaars met gevoel begaafd, — braave Burgers, — zedige Dochters en getrouwe Huismoeders, — oneindig edeler dan de opgepronkte menschlijke beelden aan menig hof, die van weezenlijke kracht en glans ontbloot zijn.

Het ongelukkigfte te AUGSBURG, en 't geen den vreemdeling terftond in de oogen valt, als eene bron van miftrouwen en verdriet in het gezellige leven, is de *gelijkheid van aandeel*, 't welk beide de Religien, de *Roomfche* en *Lutherfche in de regeering* hebben. Dit is een tweehoofdig monfter, dat uit beide kaaken bryt, en 't welk vergiffigd wantrouwen in de gemoe deren blaast, zoo dat alle gemeenfchaplijk genoeg en daar voor wijken moet. De *magt* van Ra-

Rome is wel veel verzwakt, maar haare *staatkunde* leeft nog. (*) Die kerk is toegevender, waar zij heerscht, en anderen verdraagt, dan waar zij met anderen het gezag moet deelen. De *Lutherfchen* te Augsburg zijn in de kunsten, in welvaart, bekwaamheden, verlichting, en fraaie zeden, zoo zeer boven hunne medeburgers verheven, dat men nergens meer dan hier, het weldaadige der Reformatie leert kennen; en evenwel, neemen de *Roomfchgezinden* zulk eenen hoogen, burgerlijken rang aan, boven de *Lutherfchen*, dan men er, zonder hunne ondersteuning, onmogelijk te recht kan komen.

De Lutherfche geestlijken leeven hier zeer geregeid. Zij bezoeken en vertroosten hunne ledemaaten in ftilheid, prediken zonder opzien te maaken, en verdienen volkomen de achting en den eerbied, welke zij van hunne gemeentens genieten. De oude URLSPERGER, BRUKER en GRAFE zijn er wel niet meer, doch vindt men er, bij aanhoudendheid, mannen, die tot eer van hunnen ftand zijn. De *Rektor* MARTENS werd, al rasch, mijn vriend. Met hem zag ik
de

(*) Men herinnere zich dat dit gefchreeven is, be-
treklijk 1775.

de Stads Bibliotheek, welke eenige waardige griekſche handschriften heeft. De ijver van deſen man, voor de Letterkunde en beſte opvoeding, vorderen de dankbaarheid zijner medeburgers, en de goedkeuring zijner tijdgenooten. Zijne uitnemende geleerdheid en ſchoone gaven verheffen hem tot den eerſten rang. De verkeerſing met hem, en met andere edele vernuſten gaf mij groot genoeg. Altoos verblijdde het mij, wanneer ik oorspronkelijk-duiſche en onbedorven karakters ontdekte, die mij, door hunne oprechtheid, aan zich verbonden. Onder deſen moet ik, boven allen, PAUL VON STETTEN noemen. Zijne ſchoone ſchriften, waarmede hij ons Vaderland onderwijſt, en tot blijdfchap wekt, zijn ſlechts zwakke afdrukzels van een oneindig ſchooner ſtempel. Hij is eene rivier, die, ſtil en diep, binnen zijne oevers ſtroomt, — die de beemden van zijne Vaderſlad bevogtigt en vruchtbaar maakt, — en die nimmer opbruiſcht, dan wanneer hij den tegenſtand van hardnekkige onkunde ontmoet. Door zijnen ruſtigen geest, is hij, bij uitnemendheid, geſchikt, voor het gevoel van ſchoonheid en waarheid; terwijl zijne oordeelvellingen over de werken van ſmaak, ook daaruit, veel juistheid ontleenen. Hij bezit een zeer verlicht en
be-

beproevend oog voor de fraaie kunsten, alleen schijnt hij eerder de *bevalligheden* van het *kleine*, dan het *Godlijke* van het *grootte* optemerken. Zijn hart behoort tot den rang der Zagtmoedigen, van welken CHRISTUS het hoofd, en de geliefde JOANNES het zijnen meester volgend voorbeeld is. Van daar die stilheid, — die goedaartigheid, — dat vriendlijke en liefhebbende, welke in het zagte licht van zijn gelaat te leezen zijn. Hij is nog een sieraad voor zijne stad. Ik heb aan Hem, en aan zijn waardig geslacht, ook voor mij, wegens bekende en onbekende ondersteuning, zeer veele verplichtingen.

Hoe zeer deeze stad in minachting gekomen is, door de afneeming van haaren ouden luister, zoo in welvaart als kunst, zijn er evenwel nog vrij duidelijke sporen van te ontdekken. Een denkend vreemdeling kan er nog zien, wat een Duitscher vermag, het zij men hem ondersteune of niet.

Een van mijne grootste vrienden was ook STEIN, wiens Orgels, Fortepianos, Klavieren, en inzonderheid zijne groote uitvinding van de *Melodika*, hem, voorlang, reeds eene aanzienlijke

lijke plaats, onder de uitvinders en verbeteraars der Musiek instrumenten, verworven hebben. Meermaalen bespeelde ik zijn meesterlijk Orgel, in de Barvoeter-kerk, met verrukking. Hoe onnaavolgiijk zuiver gestemd! Hoe behendig de zoo natuurlijke gebreken der Orgels verborgen! Welke lieflijke registers! Welk eene brommende zwaare *Bas*, geschikt om de talrijkste vergadering, op de feestdagen, te treffen en te ondersteunen! Niets kan den geest meer verrukken, dan een *Orgelfonaat*, met andere instrumenten verzeld, of ook wel een *Concert* op dit Orgel uitgevoerd. Ook hoorde ik, in deeze Kerk, het schoonst *Choral* gezang, 't welk de geheele ziel zoo magtig aangrijpt, en aan haare onsterfelijkheid herinnert. Het waar kerklijk *Pathos*, — de volmaakte overeenstemming van de oude Grieken, — het Psalmgezag van *ASAPHS* verhevene reien, — de onbeschrijflijke verscheidenheid in *éénheid*, is toch in onze *Choral*-gezangen nog eenigzins bewaard, en nergens anders. Voor mij, en mijn vriend *STEIN*, waren de zangtoonen der gemeente, menigwerf, een heerlijk onthaal, wanneer wij naar beneden zagen, en de blijde galmen opvingen. O; zeide ik dikwijls: Wanneer zal eens een *Duitsche* *ASAPH*, al het groote, al het schoone en edele der

der nieuwe muziek, — alle de uitmuntendheden der blaasinstrumenten, — de heerlijke baszuin niet te vergeeten — wanneer zal hij eens de kracht des Orgels, en aller Snaarspeeltuigen, met deeze hemeltooncn doen inéénsmelten, en daaruit dat groot *gebeel* vormen, waarvan het denkbeeld in mijne ziele zweeft, maar de zaak niet gevonden wordt! STEIN, door mijn vuur verwarmd, antwoordde: ja, zoo zal het in den *hemel* zijn, maar *op aarde* zult gij, van dat *gebeel*, maar een *deeltje* vinden. Dus opgewekt, sneed ik hem de hemelsche verzen op, van onzen eersten zanger, die, schoon geen muzikant, echter dit alles gevoelde, — voor uit gevoelde:

(*) — — — — Hij besef niet,
 Wat het al zij, zich in feestvreugd te verliezen,
 Die den Godsdienst, verzeld, verzinlijkt
 Door de gewijde muziek,

En door des Pfalms heilige vaart, niet gevoeld heeft,
 Zacht niet gebeefd, als de scharen in den Tempel
 Vrolijk zongen! en, wierd decz' Zee stil,
 Chooren van boven gehoord!

O

(*) Ode van Klopstok: *die Chöre*; door v. d. Kastele.

B

————— O ik hoore
 't Christengezang! welk'een volksheir is er samen!
 Zo zag Cephas voorheen vijfduizend
 Jesus op éénmaal gewijd!

Hoort gij? Den Zoon zingt nu zijn volk! het gezang is,
 Even als 't hart van de Zangers, zo eenvoudig!
 En meer hoogheid, dan deezer weereld,
 Heft het ten hemel omhoog.

Boven begint nu ook de Psalm, dien de chooren
 Zingen, Muziek, als die kunstloos uit het harte
 Snellijk stroomde! hoewel de Leidsman
 Binnen haar oevren ze houdt.

Krachtig en diep dringt zij in 't hart! Zij veracht nu
 Alles wat ons tot gewezen toe niet verhemelt!
 Wat den geest niet vervult met sidring,
 Of ook met hemelschen ernst.

't Hooge gezang stort in ons hart met den feestklank
 Hemelschen ernst. Profetij-zang, en vervulling
 Wisflen chooren met chooren! G'nade!
 Zingen zij dan, en 't Gericht!

Langer nu niet, langer niet meer! De Gemeente
 Valt al te saam, op haar aanschijn, ten Verbondsmaal,
 Daar de Beker op blinkt! Stroomt ijlings!
 Stroomt in der chooren triumf!

Rust mijn gebeent éénmaal ook daár: bij een tempel
 Ergens mijn stof, daar de Choorpsalm der Gemeente
 Klinkt; dan beeft er mijn graf, en schooner
 Bloeien de bloemen er op.

Als men gedenkt, hoe uit de steenrots de Doode
 Straalde, en 't gejuich met den feestrei Hem nazweeft!
 Want ik hoore het, en Verrijz'nis!
 Fluistert een stem uit het graf.

Uitneemend schoon! zeide S T E I N , evenwel
 ik zal u, binnen korte, ook iets doen hooren,
 dat u behaagen moet: En, op goeden vrijdag,
 haalde hij mij af, om met hem in de Domkerk
 te gaan. De Priesters, met eenige Jongelingen
 op het Koor, zongen daar het verheven *Miserere*
 van ALLEGRI, in eenen Psalm, slechts
 met zwakke toonen uit het Orgel verzeld, zoo
 voortrefflijk, — zoo in de éénheid van een
 hemelsch gevoel wegsneltende, — zoo in de
 volle kracht der vier stemmen, en, te gelijk,
 naar het vermogen der tederste harten afgemeen-
 ten, dat ik alle de fraaie vindingen, en alle de
Aziatische versieringen der nieuwe musiek daar-
 bij vergar. Nog hoor ik den naagalm in mijne
 ziele, — zoo sterk drong het op haar in!
 Des avonds werdt, op een fraai gebouwde mu-
 siekzaal, een *Oratorium* van SEIFFERT uitge-

B a voerd;

voerd; — dien grooten *Componist*, nog naa zijnen dood geëerd, wegens de voortreffelijkheden, welke zijn werk bijzonder eigen waren. Ook op andere instrumenten vindt men, toen, te AUGSBURG eenige mannen, van uitneemende verdiensten. De tegenwoordige Directeur der musiek, GRAF, weet het zwaarmoedig schoone, 't welk zijn eigen hart opgeeft, op eene uitneemende wijze, in zijne stukken te brengen. Hij heeft een paar *Cantaten*, van mij, zeer treffend in musiek gesteld. Ik kan het mij zelve naauwlijks vergeeven, dat ik dit vak der dichtkunde, waartoe ik geene ongelukkige neiging had, niet verder heb voortgezet. Het ware der musikalische Dichtkunde was mij, meer door ondervinding dan uit boeken, bekend. Daarom stelden de musiekanten mijne verzen ook gaarne en gemakkelijk in musiek: En hierin is voor den Duitscher nog veel te doen. Het schoone veld der geestlijke *Cantaten* is nog bijna geheel onbearbeid, gelijk HERDER en GÖTTE reeds hebben opgemerkt. Het is waar, wij hebben geen DRYDEN, noch geene *Cecilia-odes*, maar evenwel uitmuntende *Oratorien* van NIEMAYER, en Zangstukken van KOSEGARTEN, die der moeite zeer waardig zouden zijn.

Onder mijne vrienden noem ik mede, met eenig gevoel van zelfverheffing op dat voorrecht, den naam van BRANDER, uit wiens gelaat de groote werktuigkundige te leezen is, welken Duitschland, en zelf het trotsche Engeland in hem bewonderen. De eenvoudigheid zijner zeden, en de nedrigheid, met welke hij van zijne groote uitvindingen spreekt, en van de vriendschap die zelfs Koningen en Vorsten hem beweezen, gaven den rechten glans aan zijn uitmuntend vernuft.

De bestendige werkzaamheid van mijn leven in deezen tijd, — de verandering van voorwerpen, tot welken ik mij naar alle zijden keerde, — de veele gelegenheden om iets te verdienen, — de opwekkende toegenegenheid mijner vrienden, maakten AUGSBURG voor mij langs zoo aangenaamer; ik begon weder eene nadering tot rust des harten te bespeuren, hoe meer ik mij tot een leven van orde en algemeene nuttigheid schikte. Nergens was ik bezig dan hier. Ik gaf lessen op de *Fortepiano*, en had het geluk, van, in weinig tijds, een paar jonge lieden te bekwaamen, die zich, openlijk, met goedkeuring hooren lieten. Ik speelde op Orgels en Klavieren, tot genoegen

van veelen. Ik hield voorlezingen over de fraaie wetenschappen en kunsten. In mijn huis had ik bijéénkomsten, van geleerden en kunstenaars. Ik zag de nieuwste schriften en muziekstukken. Ik beoefende schilderijen, gedenkpenningen, kunstprinten, en handtekeningen. Ik doorsnuffelde gebouwen, manufactuuren, bibliotheken en kunstzaalen. Ik ontving vreemdelingen, en gaf bezoeken; schrijvende onder alles, mijne *Kronijk* voort, met steeds toeneemende goedkeuring. Ik schreef ook Voorredens, Inleidingen tot andere werken, en gedichten in menigte, bij voorkomende gelegenheden, of zonder dezelve, dan eens goed, en dan eens slecht, naar dat mijn geest gestemd was. Eenige jonge kooplieden verzogten mij om eene *Encyclopedie*, naar hunne vatbaarheid. Ik beloofde het. Men schreef, 't geen ik daarvan opgaf, zeer verminkt, bij elkanderen. Een boekverkooper te MUNSTER, gaf het, zoo verward en ellendig als het was, met veel vreemde bijgevoegde aanmerkingen, in het licht, naar dat ik reeds gevangen zat. Het was eene waare marteling voor mij, dit droevig geraamte onder het oog te krijgen. De Heeren Recensenten wisten de treurige ongelegenheid, waarin ik mij bevondt, en waren, evenwel, inzonderheid de

Algemeene Duitſche Bibliotheek, onbarmhartig genoeg, om mij te vonniſſen, als ware ik zelve de uitgeever geweest. Mijn oogmerk, in dien tijd, was, ook, een handboek te ſchrijven voor alle kunſtenaars, — voor ſchilders, plaatnijders, beeldhouwers, bouwmeesters, muſikanten, tooneelſpeelers, enz. waarin ik bedoelde, hun de voorbereidende kundigheden mede te deelen, welke zij noodig hebben; maar mijn volgende rampspoed te AUGSBURG heeft dit plan den bodem ingeſlagen; en ik verblijde mij, dat zedert de Profesſor HISMANN te GÖTTINGEN het zelfde ontwerp onder handen heeft genomen, en op eene nuttige wijze uitgewerkt.

Eén der ſterkſte trekken van mijn karakter was, dat ik niets voor mij zelve alleen behouden konde. Had ik geld zoo moest een ander het ook hebben; — Genoot ik de vrolijke verrukking wegens een aangenaam landtoneel, — of over een kunſtſtuk of voortreffelijk boek, zoo moest ik mededeelen wat ik genoot, of er aan barſten. Wanneer ik met een verrukt, en zich verwijdend oog, de fraaie toneelen rondom AUGSBURG van eene hoogte voor mij had, — wanneer ik eenige ſchoone gecomponeerde muſiek op mijn tafel had liggen, of wanneer ik leeſende was in

één van mijne geliefde Auteurs, zoo zag ik, met een' vurigen blik, op den medezienenden of luisterenden vriend, en rustte niet, voor dat hij iets gevoelde, en te kennen gaf, van 't geen in mij bewogen werdt. Daaruit ontstonden de *lees-uuren*, welke ik te Augsburg begon, zoo in bijzondere huizen als in publieke zaalen, en die aanleiding gaven tot eene aanmerkelijke verandering in den smaak. In 't begin las ik de nieuwste stukken van GÖTHE, LENZ, LEISEWIZ, en anderen, met tusschengevlechte ophelderingen; en ziende dat dit zeer in den smaak viel, verkoos ik, toen, KLOPSTOKS *Messias*, om, in een belangrijk voorbeeld, te beproeven, of zich de *Odeën* der Ouden ook op den Duitschen bodem wilden laten overbrengen, en of men, daarbij, ook onder ons, konde tot fortuin komen? Ik had eene schoone musiekzaal tot mijn gehoorplaats; en, daar ik, bij natuurlijke begaaftheden, mij, van der jeugd af, in het voorlezen geoefend had, en mijnen schrijver genoegzaam van buiten kende, slaagde ik zeer gelukkig in dit werk. Ook overtrof de algemeene toeloop mijne verwagting. Bij elk nieuw *Gezang* vermeerderden mijne toehoorders. De *Messias* werdt greetig opgekogt. Men zat, in plechtige stilte, rondom mijnen leerstoel. Menschlijke aandoe-

nig.

ningen ontwaakten, naar dat de geest van den Dichter die opwekte. Men weende en zidderde, — men zat, in verbaasdheid, bij mij neder, en het gaf mij een onuitspreeklijk gevoel van blijdschap, hoe open eene *Duitsche* ziele staat, voor alles wat schoon, groot, en verheven is, wanneer men haar daar bij te bepalen weet. Eene andere gewigtige opmerking houdt mij niet minder opgetoogen, naamlijk: Waar weinig zoogenoemde *beschaaving* is, wordt KLOPSTOK veel zuiverer gesmaakt, dan waar veel versijning gevonden wordt. Dat is, inder daad, de grootste lofspraak voor den Dichter, want dit heeft hij gemeen, zelfs met den geest van het Christendom, welke, in eenvoudige buigzame gemoederen, veel gereeder ingang vindt, dan in rijk verzaadigde zielen, die van alles eene walging hebben, en die eerst veel verliezen moeten, eer zij de waare spijs des gemoeds ontfangen, en verdraagen kunnen.

KLOPSTOK vindt te AUGSBURG algemeene bewondering, onder Roomschezinden en Lutherschen, — onder edelen en onédelen, — onder mannen en vrouwen. Men herhaalde, thuisgekomen, het *Gezang* 't welk men gehoord had; — men vroeg mijne onderrichtingen over

moeilijke plaatsen, en gevoelde, niet zelden, de kracht van zijnen verwonderlijken geest: — een klaar bewijs, dat hier nog veele menschen van een onbedorven smaak zijn! Dikwijls werd mij ook de waarneeming bevestigd, dat, naa het *agste Gezang*, het sterk gevoel, en de medestroomende deelneeming iets schijnen te verminderen. Gaarne zou men, dan, getuige zijn, van het uitgaan van den Messias uit Jerusaleem, en den Heiland, van stap tot stap, naar den kruisberg verzellen; maar, in plaats daarvan, neemt ons de Dichter mede, onder de reiën der Engelen op Golgotha, om, daar, de gesprekken en de gezangen te hooren, van hemelgeesten en afgestorvene heiligen. Dan, hoe schoon deeze stukken, op zich zelve, ook weezen mogen, zij maaken bijna geenen indruk, wanneer zij, naa dat het voorige gehoord is, zelf door den oplettendsten voorlezer, worden uitgesproken. De *Messias* is eene *piramide*, van onderen, breed en geheel zichtbaar, — in het midden, door wolken omgeeven, — en, aan de hooge spits, zoo ver boven het bereik, dat men een wel gewapend oog daarbij noodig heeft. Men wordt het gewaar, dat de Schrijver, onder het werk, zijn ontwerp iets veranderd; en, ten laaften, voor al in de *Triumfgezangen*, de kunst wat sterk heeft

heeft te baate genomen. Van daar, dat het vurig gevoel der toehoorders, onder het voorlezen, zoo afwisselende blijft, — dat het zich als een koorts verheft, of daalt, en geene be-
daarde gezonde warmte behoudt. Ook vervie-
len mijne toehoorders, niet zelden, meer tot de
bewondering van den Dichter, dan dat zij stil
stonden, bij het *gewigt*, en bij het *grootte* van
het behandeld onderwerp; waarbij men den Dich-
ter, evenwel, op eenen verren afstand, vergee-
ten moet. — Doch, wat zal *ik* hier van spree-
ken! Mijne ziele is, op het oogenblik, waarin
ik dit doe nedertellen, te treurig, om mij over
zulk een gewigtig onderwerp, verder te kunnen
uitbreiden. Genoeg, wanneer ik er nog bijvoeg,
dat ik, uit eene beproeving van agtentwintig
jaaren, mischien meer dan iemand in Duitsch-
land, de uitwerking van den *Messias*, op mij
zelven en op anderen, heb leeren kennen; en dat
ik, van haare zedelijke en *poëtische* waarde, ge-
lijk ook van haaren grooten invloed op de veré-
deling van onze taal, ten sterksten overtuigd
ben. Bij alle gebreken, welke men, in dit on-
sterfelijk werk, erkennen moet, is er wel, be-
zwaarlijk, iets grooter of beters te wagten, in
onze bekrompene eeuw, in welke men zich aan
kleinigheden vergaapt, en waarin de geesten zich
langg

langs hoe meer laten beperken. Onze beste jonge dichters, die *eiken of cederboomen* zouden kunnen planten, vergenoegen zich met kleine bloempjes te leveren, die voor de flauwe zintuigen der *mode* genoegzaam zijn. Gij, o KLOPSTOK! Gij trekt en behoudt onzen diepsten eerbied! U hope ik eens, in het betere Vaderland, te ontmoeten; en daar, van mijne onreinigheden gezuiverd, uwer vriendschap waardiger te zijn!

Zoo veele bezigheden, welke mij allen ruim beloond werden, hadden mij het aangenaamste leven kunnen bezorgen, indien ik de kunst van te leeven beter verstaan had. Het gaf mij wel de innigste verkwikking, dat ik mijne arme vrouw en kinderen weder ondersteunen konde, doch mijn stand bleef nog geheel onvast.

In het begin was ik reeds onvoorzigtig genoeg, om, in mijne *Kronijk*, de gevallen orde der Jesuiten aantetasten; die wel nedergestort, maar niet gestorven, en nog magtig genoeg was, om allen die haar te na kwamen, in haaren val te doen deelen. Dit was de *eerste steen* tot mijnen *kerker*; en wel haast kwamen er meer bij. Mijn val werdt beraadslaagd. In het midden der

voor-

voorrechten welke ik genoot, en bij al de eer, dien ik bij veelen ontmoette, was de bodem ondermijnd, waarop ik stond; — de *mijn* was gegraven, — de lont lag gereed, — om mij armen zwerver in de lucht te doen springen. Op een rustigen avond zat ik, in een kring van getrouwe en beproefde vrienden. Een edelman van buiten bezocht mij. Ik speelde met gevoel op mijn klavier. De vriendschap blonk op aller aangezichten. Ik had geen argwaan over iets kwaads, of tegen eenig mensch. En ziet! onverwagt werdt mijn huis door soldaaten omringd, — eenige drongen den trap op, en een bode van den regeerenden burgemeester, van de Roomsche zijde, de kamer intreedende, zeide mij *arrest* aan. Te gelijk nam hij alle mijne geschrevene Papieren weg, verzegelde mijn armoe-dig huisraadje, en wilde zelfs den aanwezenden de zakken doorzoeken. Mijn vriend, de edelman zette zich stout hier tegen aan, nam afscheid, en vertrok met het geheele gezelschap. Ik bleef alleen bij eenige soldaaten, die mij in de kamer bewaakten, — de overigen waren bij den trap, en aan de huisdeur geplaatst. Mijn oude eerlijke bediende werdt ook in hechtenis genomen, en scherptijk onderzocht. Mijne vrienden, die eene aanzienlijke partij uitmaakten, verwekten

al-

allarm, en de geheele stad kwam in beweging. De Lutherfche kooplieden waren de eersten, die zich mijner aannamen. Door het venster bezorgden zij mij eenige verkwikking. Naa een' slaaploozen nacht kwam mijn drukker bij mij, die reeds dapper voor zijnen fchrijver geworsteld had, en de vrijheid verkreegen, dat men mij bezoeken konde. Spijze, drank, en geld werdt mij in overvloed toegebracht. Niets trof mij meer dan de hartlijkheid van één' mijner discipelen, een uitmuntend Jongeling van veertien jaaren. Hij leide zijn gefchenk op de tafel neder, en, geen woord kunnende fpreken, begon hij overluid te weenen, naa dat hij eenige gebroken toonen, al beevende, uit het Klavier had doen voortkomen. Ik drukte hem aan mijnen boezem, — ik bevoigtigde zijt edel voorhoofd met mijne traanen, en dus fcheiden wij van elkanderen.

Mijne voorftanders vermeerderden van uur tot uur. De voornaamften van den Proteftantschen Raad der Stad betuigden openlijk tegen het geweld mij aangedaan, en drongen op mijn daadlijk ontslag. Ik verkreeg, dienvolgens, mijne vrijheid weder, doch niet om in de Stad te mogen blijven. Ik moest voor één der Burgemeesters verfchijnen, die mij, zonder omflag, op een'

een' harden toon, aanzeide, dat ik, op bevel der hooge Overheid, terstond, de stad moest ruimen. Ik vroeg naar de reden van dit besluit. Het antwoord was: Wij handelen niet zonder reden; Laat dit u genoeg zijn!

En dus gaf men mij weder mijn afscheid, — geen geschreven, maar een uitgebulderd afscheid, van eene stad welke ik beminde, en daar ik mijn leven wenschte te eindigen. Het zou niet te verwonderen geweest zijn, wanneer zulke schielijke, geweldige stooten in mijn lot, — wanneer het geduurig heen en weder scheuren, van eere tot schande, — van overvloed tot gebrek, — wanneer dit onzeker zweeven als tuschen hemel en aarde, mij onzinnig gemaakt had. Naauwlijks was ik van den burgemeester thuisgekomen, of mijne getrouwe vrienden stonden rondom mij, allen verstomd, — met het laatst vaarwel in den boezem, en met een oog vol traanen, mij medelijdend aanziende! — „Wat wilt gij van mij hebben? Lieve vrienden! Ik ben een ongelukkig schepzel! men jaagt mij van de eene plaats naar de andere, en” — mijn hart brak, — de traanen ontrolden mij; — Mijn God! is het mogelijk, — moet ik zulke edele zielen verlaten! Dit sprak ik, en mijn oog bleef

bleef schreiende, zoo lang ik in AUGSBURG was. In weinige wegfuellende oogenblikken nam ik afscheid, van allen waar aan mijn hart verbonden stond, en, verzeld door een geheele schaar, die mij hardijk beminde, trok ik de poort uit, om, bij het naastgelegen dorp, den Postwagen te beklimmen. De ruime velden lagen met dikke sneeuw bedekt, welke mijne vrienden met mij doorwaadden, om mij zoo lang mogelijk te genieten. Een mijner toehoorders, reed ons naa, en had een ige wijn in den wagen, om voor mij en ons gezelschap nog ter verkwikking te dienen; maar het rijtuig raakte om ver, en mijn vriend brak den arm. — dit was mij het allergevoeligst. Hoe onwaardig was ik, door zoo veele edele, braave, en tedere zielen bemind te worden! God zegene hen, met de beste zijner gaven! Ik omarmde alle mijne broeders, met traanen en snikken, — en nam afscheid, — ja — afscheid! — een bitter woord, indien er geen toekomend leven ware!

 AGTTIENDE AFDEELING.

Mijne reize. Ontmoeting te GUNSBURG. Aankomst te ULM. Dood van mijnen vader. Bezoek bij mijne huisvrouw te GEISSLINGEN. Zij volgt mij na ULM. Bericht van die stad. Mijne verkeering met MILLER. Bezoek bij mijn schoonbroeder BÖKH, en ontmoeting mijner moeder. Vermeerdering mijner vijanden, door de Duitſche Kronijk. Onrusten en genoegens te ULM. Bewaaring in gevaaren in 1776. Bezoek bij mijn schoonvader. Waarschouwingen wegens mij dreigende gevaaren. Verradelijke uitnoodiging in 't begin van 1777, en mijne involging derzelve na BLAUBEUREN.

Eer ik met den postwagen voortga, moet ik nog met dankbaarheid, het aandeel erkennen, 't welke de waarlijk edele VON STETTEN in

C mijn

mijn droevig lot nam. Toen ik al buiten de poort was, liet hij mij nog, door zijnen bedienden, van zijne deelneeming en ondersteuning verzekeren. Dan het was voor mij te laat. Hoe sterk gedrongen, om eene wertige voldoening te eischen, heb ik de geheele zaak laten vaaren, daar ik toch geen oogmerk had, om, andermaal, mijn verblijf te AUGSBURG te neemen. De klippen schrikten mij af. — En nu zat ik in den Postwagen, beladen met de smert der grievende scheiding, van mijne Augsburger vrienden; en nog zwaarer gepijnigd, door het peinzen op de ruwe wegen, langs welken de eenwige Voorzienigheid, aan welke, — ook in den duistersten nacht mijner afdwaalingen, — ik nooit getwijfeld heb, beslooten had mij te leiden. — Ik kende menschen van zeer middelmaatige bekwaamheden, die, in rust en zonder kommer, gemakkelijk door de waereld kwamen; — en ik alleen! — ik stiet over al het hoofd! Met alle mijne talenten, konde ik het nergens lang houden. Van stad tot stad, — van land tot land werd ik voortgejaagd. — Als vogelvrij verklaard, leefde ik in geduurige angsten, en vond geen plaatsje voor het hol van mijnen voet. — Alles rondom mij was eene *vloed*, — en geene *ark* onder mijn bereik. Intuschen bleef

het

het gevoel van mijn eigen schuld mij bij; zoo dat ik mij zelve, in alles, als de oorzaak mijner rampen erkende, en alle andere menschen, zelfs mijne woedendste haaters vrijprak. „Wie heeft „ u gelast, zeide ik tot mij zelve, om den vreed- „ zaamen kring uwer medeburgers, door uwe „ onstuimigheid te ontrusten!” Dergelijke gedachten martelden mij, en trokken een dik sloers over mijn gelaat, daar ik in den wagen zat. Een Pruisisch Officier, naast mij, bemerkte het, en beproefde om mij op te beuten. „Waarom zoudt „ gij 't hoofd dus hangen laten,” zeide hij zeer trouwhartig; „naar ik zag, hebt gij veel goe- „ de vrienden verloren, maar; wat zwaarigheid? „ Gij zult wel wederom anderen vinden. Ik „ weet, het valt niet aangenaam; het is mij ook „ wel gebeurd, dat ik mijne liefste kameraaden „ aan mijne zijde zag wegschieten: maar, de „ waereld is groot; — zij heeft menschen in „ overvloed, — en ook, wel degelijk, zulken „ die braaf zijn, — wanneer men hen maar „ weet te zoeken.” Ik sprak veel met deezen mijnen eersten nieuwen vriend, en ontdekte mij zelve aan hem, geheel openhartig, — trouwens niemand was hier toe gereeder dan ik. Mijn naam was hem reeds bekend, uit het gerucht 't welk van mij uitging; en hij was blijde

met mijn gezelschap. Ik werd er ook zeer door gesterkt, bij den angst die mij overviel, toen wij GUNSBURG naderden; waar ik wist, dat ik, wegens mijne bemoëijing met de zaak der Jesuiten, bij de Roomschgezinden, zeer gehaat was. Ik vond het, in die plaats, ook geheel niet gunstig. In de herberg, daar ik aftrad, bevondt zich een geheele drom van Geestlijken, zeer luidruchtig bij den bierkan, met één der laatste bladen van mijne *kronyk* op de tafel. Men kan denken, hoe ik ontzette; — zij voeren schriklijk uit tegen mijn blad, en veroordeelden den SCHUBART tot galg en rad. Slechts één man van 't gezelschap, die een waereldlijk amtenaar scheen, wilde nog een woord tot mijne verschooning zeggen, en dat de *kronijk* toch nog al iets goeds en vermaaklijks aanbragt; — dat zij zoo liefdeloos en streng niet moesten oordeelen; — maar zijn zedepreek vondt geen ingang; hun bevig tieren verdoofde alles. De herbergier luisterde met open mond; en, gelijk men denken kan, ik stond, bij zulk eene welkomst eerst geheel verstomd, al rasch begrijpende, hoe ligt ik, door de veele *pourtraiten* die van mij uitgingen, konde onderkend worden. Inmiddels verzamelde ik mijne kracht, mengde mij in hun kring, raasde nog ruim zoo erg, en verwierf zelfs hunnen

nen lof voor mijnen ijver. Gedurende den nacht had ik mijn getrouwen hond ten wachter, en nam hem op mijn borst. In den bene elen morgenstond ging ik mijns wegs; en gelijk een gestrand matroos, die den oever bereikt heeft, schudde ik mij af, toen ik GUNS BURG agter den rug had. Mijn Pruisische vriend noemde mij bij eenen anderen naam, en dus kwam ik veilig op het Uimfch gebied. Hoe zeer ging mijn hart open, toen ik de eerwaardige Munstertorenen, uit de blaauwe dampen, zag oprijzen, en, ten laatsten, naa veele slaaplooze en kommervolle uren, te ULM aankwam, waar ik reeds door eenige goede vrienden werd opgewagt. Ik dronk, met mijn Officier, nog eene fles bourgonje wijn; en, bij het afscheid, klopte hij mij met een Krijgsmans vuist op den schouder „Mijn, „ braaven Heer! Wees maar goed Pruisisch, en „ geen sterfeling zal u eenig leed doen!”

Naauwlijks te ULM gekomen, ging ik den Amtman HÄKHEL opzoeken, die een doopgevader mijner kinderen, en, onder alle mijne omzwervingen zedert tien jaaren, mijn getrouwe vriend was. Wegens gewigtige belangen der stad, met den Baron WELZER, eene reize na WEENEN afgelegd hebbende, had hij mij reeds,

te AUGSBURG bij mij zijnde, aangemoedigd, om mijn verblijf te ULM te neemen, met belofte van zijne bescherming. Intusfchen waren mijne eerste dagen aldaar bestendig dagen van rouwe. Mijn vader was gestorven toen ik nog te AUGSBURG was. Het ongelukkig leven van zijn' oudsten zoon verscheurde zijn gevoelig hart, inzonderheid, om dat hij, zedert een geruimen tijd, niet wist waar mijn kwaade gees: mij heen dreef. Eenige bladen van mijne *Kronijk* in handen gekreegen habbende, vatte hij nieuwe hope op mijne verbetering, en gaf zich veel moeite, om, ook in zijnen omreik, het vertier te bevorderen. Een ongemak aan den voet, 't welk open geraakte, en schielijk toeliep, herinnerde hem aan zijnen dood, met een voor hem ontwijffelbaar voorgaveel. Op den predikstoel nam hij een zeer aandoenlijk afscheid, van de gemeente welke hij dertig jaaren geliend had, — ging na huis, en leide zich op het bed, van waar hij niet weder opkwam. Met waaren heldenmoed stondt hij de smertlijkste insnijding door, welke de heelmesters aan zijn been noodig oordeelden, en bereidde zich voorts tot zijnen dood, als tot een vrolijk bruiloftsmaal. Zijn vertrouwen op God was onbepaald, — sterk bijna als een geloof der wonderen, „Ik laat u niets naa,”
zei-

zeide hij tot mijne schreiende moeder, „ maar
 „ u zal niets ontbreken. God zal u verzorgen,
 „ en eerlang zult gij aan mijne zijde rusten!”
 Wanneer hij zich mijner herinnerde, verzonk hij
 dikwijls in een treurig gepeins: maar, kost voor
 zijn einde, richtte hij zich op, — strekte zijne
 beide handen bidende ten hemel uit, en sprak,
 weenende: O Heere JESUS! Verlaat toch mijn
 CHRISTIAAN niet; *en kunt Gij hem niet door
 liefdekoorden aan u verbinden, o, grijp hem
 dan door ellendel!* Met deeze woorden zakte
 hij terug, en maakte met zijne hand nog eenig
 teken, als om mij te zegenen. Vervolgens wil-
 de hij, dat men de gordijnen zou toefchuiven,
 begeerende te sterven zonder gezien te worden.
 Men vondt hem dood, — met ontblooten
 hoofde, — zijne muts tusfchen de gevouwen
 handen, — Zalige geest van mijnen Vader!
 „ waar gij ook zijn moogt! — Is het u mo-
 „ gelijk, zie dan neder op uwen armen zoon,
 „ die thans den heeten traan der boetvaardigheid
 „ kan fchreiën, welken Gij, voor hem, van
 „ uwen Verlosfer hebt afgesmeekt! Eens hope
 „ ik, ten aanhooren der hemelsche getuigen, u
 „ vergeeving te vraagen, voor de duizendvou-
 „ dige bekommelingen, welke mijne dwaasheid,
 „ en mijn woeste léven u veroorzaakt hebben!”

Nog vloeiden mijne traanen, toen ik ook den dood bezong van den *Kasfier* HÄKHEL, den vader van den *Amtman*, mijn weldoener en Vriend. In het huis van den laatsten bedekte ik mijne smerten, zoo goed ik konde; maar de wonden braken open, — wijd open, toen mij ook deezen dierbaaren vriend, vier weeken naa' zijns vaders overlijden, naa' eene korte ziekte, in den bloei zijner jaaren, door den dood ontrukkt werd, daar zijn geheel geslacht, met alle schoone uitzichten in dit leven, met hem ten grave daalde. Geen donderslag kan zwaarer treffen, dan de smert, waar mede dit verlies, mij, geheel onverwagt, ter aarde stortte. Sterfgevallen mijner vrienden, maakten altoos eenen geweldigen indruk op mijn hart. Nooit konde ik eene begraafnis, en veel minder een open graf, of nederzinkende kist aanschouwen, of ik gevoelde eene schok — iets, waarbij ik, met verborgen angst, tot mij zelve zeggen moest: „zoo „zal het ook met u gaan! en wat zal er dan op volgen?” Ik zong het sterflied van mijnen vriend, — maakte zijn grafschrift, en schreef het, met eigen hand, op den steen. — En nu, rust zalig, mijn HÄKHEL!

„ Geluk! mijn vriend! dat gij gestorven
„ zijt.

Onder zulk een zwaarmoedig gevoel reed ik naar GEISSLINGEN; — Alles rondom mij scheen den dood te ademen, — Ik reed naar GEISSLINGEN, om, naa twee jaaren afzijns, mijne echtgenootte weder te zien. Ik trad de fombere kamer in, waar zij, ziekelijk, aan eenig naaiwerk zat, en om mijn welzijn zuchtte. Mij ziende vloog zij op, — breidde haare verlangende armen uit, en verstomde, — bleek als dood. „ Daar hebt gij uwen omzwerfer” zeide ik, en viel op den stoel neder. — „ Ach! het is goed, dat gij er maar zijt”! sprak zij, in den tedersten toon der liefde. Zij schreide, en ik zat spraakloos, gelijk een blok — tegen onweer en regen gehard. — Eindeling „ zeg: Wilt gij „ met mij gaan? Ik ben nu te ULM. De storm „ heeft mij ook uit AUGSBURG gejaagd: wat „ ik heb is het uwe!” — „ O ja, ik zal met u „ gaan, en de dood alleen zal ons voor de twee „ demaal scheiden kunnen”! Hierop bragt zij mijne kinderen binnen. „ Nu behoeft ge niet meer „ met uws vaders *pourtrait* te praaften: daar is „ hij zelve” — *Vaderlief! Vaderlief!* stamelden mij deeze onnozele mondjes toe. —

„ Rechtvaardige God! hoe kunt gij aan eenen
 „ onwaardigen, — aan eenen weerspanning,
 „ zulk eene dierbaare vrouw, en zulke on-
 „ schuldige kindertjes toebetrouwen! — Was
 „ het ook tot een oordeel over mij? — Ach,
 „ tot een oordeel?! —

Ik ging, vervolgens, bij mijnen braaven
 Schoonvader, die w.l. nitterlijk, eenige koel-
 heid vertoonde, maar, in zijn hart, mij zulk
 eene vuurige genegenheid toedroeg, als of ik
 nimmer zijne onguist verdiend had. Nu, zei-
 de ik tot mij zelve, nu zult gij vrede zoeken
 met God, en met alle menschen! Dit was het,
 't welk ik met diepen indruk dacht, — 't geen
 ik, voor den Allerhoogsten en mij zelve, be-
 tuigde, — *maar niet bield*; want ik was
 veel te ver van God verwijderd, dan dat de
 wedertoenadering tot Hem zoo plotsling moege-
 lijk ware. Ik ging te rug naar M. Mijne huis-
 vrouw en kinderen volgden mij; en, van het
 oogenblik af dat wij weder bij elkanderen wa-
 ren, begon er eene rust en kalmte in mijn hart
 te komen, welke ik, zedert veete jaaren, niet
 gesmaakt had. In 't begin was mijne vrouw ziek-
 lijk, maar, tot mijne grootste blijdschap, her-
 stelde zij spoedig. Haare weltevredenheid nam
 ook

ook zeer toe, daar wij eene eigene wooning konden huuren, en, bij haare spaarzaamheid, een vrij goed bestaan genieten. Ik won, maandelijks, dertig Guldens, voor mijne *Kronijk*, en kleine bijkomende verdiensten, door gedichten op bijzondere gelegenheden, en anderen arbeid. Er was te ULM, met de pen, niet zoo veel te doen, of te haalen, als te AUGSBURG. Mijn zoon, die *daar* reeds eenigen tijd bij mij geweest was, ging nu in het *Gymnase* te ULM; 't welk, onder het opzicht van den beroemden Rector MILLER, nog altoos veel goeds behieldt. Daarbeneven liet ik hem in 't bijzonder onderwijzen, en zag de ontwikkeling zijner vermogens met vaderlijke vreugd. Mijne dochter, een aartig en schrander meisje, met veel gevoel begaafd, had een schoon talent tot zingen, en was mij en anderen, bij het Klavier, tot ongemeene vergenoeging. En nu kwamen ook vele nieuwe vrienden op mij af, waar uit ik een keuze deed van dezulken, die in natuur en genegenheid met mij overeenstemden; welker vriendschap mij ook is bijgebleeven.

Het karakter der ingezetenen van de vrije rijkstad ULM is stouter en ongedwongener dan dat der Augsburgers. Eene ongedeelde regeering

ring hebbende, is hunne verkeerling veel luchtiger en vrijer. Ook heeft men er, misfchien om dezelfde reden, veel uitgebreider goeden fmaak, en zucht tot weetenfchappen. Wanneer mij vreemdelingen bezogten, die dan, met mij, onder mijne vrienden verkeerden, zag ik, dikwijls, met vergenoeging, hunne verwondering, over menfchen, die, in eenvoudige kleeding, onder een dikken tabaksrook aan de bierafel, met fcherpzinnigheid, over de gewigtige onderwerpen uit de Letterkunde, zeer gezond wiften te fpreken. Alleen moet men zich niet aanzekere ruwheid van manieren flooren, welke hier, doorgaans, bij gebrek van befchaafder opvoeding, ook den ftudeerenden aankleeft. De Studenten komen, meerendeels, al tot eene aanmerklijke rijpheid van oefening, eer zij naar de Univerfiteit gaan; en, 't geen het bijzonderfte is, zij verkrijgen dit meest door eigen blokken, en in de onderlinge verkeerling. Jammer is het, dat hunne omftandigheden, veelal, zeer bepaald zijn, waar door zij met anderen te moeten onderwijzen om te kunnen leeven, alleen de fnipperuuren tot hunne bijzondere ftudien overig houden. Intusfchen ftrekken de voorbeelden van Doctor MILLER, Abt HABERLIN, FRIKS en anderen, ten bewijze, dat ULM reeds me-

nig

nig waardig man voor Duitschland geleverd heeft. In de kusten is hier minder te doen, doch liggen dezelve nog niet geheel begraven. De Directeur MARTIN bezat ijver en bekwaamheid voor de muziek. Hij deed de beste en nieuwste stukken hooren, zoo veel zijne bepaalde gelegenheid toeliet. Men bemint, hier, meer de *zwaarmoedige harmonie*, dan de vrolijker gezangen; dus zou in het kerkmusiek hier het meest te doen zijn. Het *Choral* gezang, galmende door de gewelven van de eerbiedwekkende hoofdkerk, heeft eene staatigheid, waar door het koelste hart getroffen wordt. Het orgel is één der besten in Duitschland; deszelfs toonen brommen door als die der zwaarste klokken: maar de overige Kerkmusiek is te zwak, om de gemeente aan zich te verbinden.

De boekwinkels in deeze stad zijn, voor de pen van een dagbladschrijver, gelijk ik was, eene onuitputbaare voorraadsbron. Alles wat in Duitschland uitkomt, is hier terstond te vinden. Zelfs veele vreemden laten hier hunne werken drukken, bij den beroemden WAGNER. De vrijheid van de pers is hier zoo groot als ergens in ons land, waar door hier veele schriften van den stoutsten toon het licht zien,

De

De levenswijze te ULM is zeer ongemakkelijk en eenvoudig. De herbergen, zoo binnen als buiten de Stad, zijn gemeenzaame vergaderplaatsen van alle de raagen der Ingezetenen. Zelfs de Geestelijkheid verkeert in dezelve, en op eene wijze die geen aanstoot geeft. Alleen strekt het tot ergernis, dat de *Candidaten* tot de *Theologie*, zich, op den volen dag, met hunne jonge vriendinnen, op de openbaare wandelplaatsen vertoonen, en met haar zelfs de danszaalen bezoeken. De lange tusschentijd eer zij in den dienst kunnen geplaatst worden, geeft er veel aanleiding toe.

De burgerlijke gesteldheid van deeze eerwaardige oude Rijksstad, was, te deezer tijd, reeds zeer vernederd. Men hoorde klaagens genoeg, maar het verderf scheen te diep ingeworteld te zijn, tot eene grondige herstelling. De Wanhoop had reeds het afschuwelijk besluit gevaard, — het besluit, 't welk de naakomelingen eens vervloeken zullen: „wanneer het mijn tijd maar withoudt!” — Indien onze voorvaders zoo gedacht hadden, hoe zou het er met ons uitzien! — O bedorven, — onuitspreeklijk bedorven nageslacht! — Of er zal geen nageslacht meer zijn, of — God moet den besmet-

finet-

smetten klomp wegwerpen, en uit de steenen weder kinderen verwekken! — Het echt republikeinsch gevoel is bij de meeste ingezetenen verlooren. Elk zoekt maar de publieke amten te bekomen, en er het zijne van te scheuren; terwijl de grond-esten van het algemeene welzijn meer en meer instorten. Ik gevoelde deeze waarheid, menigwerf, als eené vuurige kool op mijn hofd vallen, daar ik eerste ongemeene hefde voor deeze Stad had opgevat, en haar gaarne een onveranderlijk geluk zag genieten. Gedurende mijne omzwervingen had ik nog nergens vergenoegder geleefd; hoewel mijne onstuimige geesgesteldheid mij ook hier aan duizenden kwellingen hielp.

Mannen van uitnemende verdiensten bleeven mij nog ongemeen waardig. Ik had ook hier eenige zulke vrienden. MILLER, die den *Siegwart* heeft voortgebracht, — de Schrijver die bij onze natie zoo zeer bemind wordt, was mij, in de dagelijkse verkeerung, als onontbeerlijk voor mijn hart. Wie zijne schriften met genoeg leest, — en wie zou dat niet? — wordt nog in bewondering opgetoogen, wanneer hij den Maaker van pe soon leert kennen: En niets is gemaklijker dan dit. Met één drop-
pel

pel openhartig bloed in de ontmoeting, verwerft men zijne broederliefde. Zijne geheele ziele doet daar bij haare edelheid gevoelen. In niemand zag ik sterker de verschillende menschlijke eigenschappen uitblinken. Tederheid en moed; — Vuurige liefde tot alles wat goed en schoon is, bij verontwaardigende afkeer van het kwaade en laage; — Milddadigheid met wijs overleg; — Beleefdheid en koele verachting; — Naarfigheid en een betzaamlijk genot van de aangenaamheden des levens; — Stilte naar buiten bij innerlijke diepe werkzaamheid; — Barmhartigheid en onverbidlijke ernst. Dit alles vindt men bij hem te zaamen vereenigd, om het schoonst *gebeel* uittemaaken. Hij bemint zijn Vaderland, van geheeler harte, en werkt, onafgebroken, ten beste van onze Natie. Hij onderhoudt briefwisseling met verscheiden van onze grootste mannen. Hij is vol, — geheel vol met ontwerpen, om ons volk te veredelen, zonder het, door vreemde zeden te doen ontaarten, of maar anderen te doen naäpen. Hij haat alle openlijke of bedekte, — priesterlijke of ongewijde oneerlijkheid. Alles strekt zich bij hem tot stille waare grootheid uit; alleen zichtbaar voor hem, die ook daartoe gevormd is. Een gemeen oog merkt in zijne schoone ziele slechts

slechts de buitenste Lichtpunten op; terwijl een onbeneveld gezicht den geheel glansrijken innerlijken mensch door en door ziet. Wie hem van nabij beschouwt, — wie in staat is hem te zien, gelijk hij inderdaad is, wordt van verbaasheid getroffen. Mij zijn eenige daaden van zijn hart bekend, die veel schooner zijn, dan zijn *Siegwart*; en die genoeg bewijzen, dat een fraai schrijver ook een éven zoo goed mensch kan weezen.

De verkeerung met MILLER was mij ongemeen voordeelig. Met eene broederlijke hand trok hij mij terug van menig verleidelijk gezelschap. Hij leerde mij de deugd, door zijn voorbeeld, hoogschatten, en maakte mij weder opmerkzaam op den Christlijken Godsdienst, dien ik bijna had laten vaaren. Hij verlichtte ook mijn oordeel, over veele onderwerpen van mijne *Kronijk*, en ik genoot door hem, in onze gemeenzaame wandelingen, veele zalige oogenblikken, waarbij zich het voorgevoel van mijne tegenwoordige overtuigingen in mij openbaarde; — een voorgevoel van onuitspreeklijke, — van hemelsche voorwerpen, die, met eene aangename ontroering, zich, in 't verschiet, aan mijnen geest vertoonden. — „SCHUBARTI”

D

zei.

zeide hij dikwils : „ U ontbreken grondbegin-
 „ zelen; en, in blijdschap of treurigheid, ge-
 „ voelt ge naauwlijks, dat gij een mensch zijt.
 „ O word een *Christen!* dan zult gij gelukkig
 „ zijn. *Ik* ben ook niet in staat, om zommige
 „ tegenwerpingen tegen het Christendom te be-
 „ antwoorden; maar ik gevoel het echter diep,
 „ dat J E S U S mijn H E E R is! ” — Ik nam dan
 ook ernstig voor, om de Christelijke Openbaa-
 ring eens grondig te onderzoeken, mijne buitenspoorigheden geheel te verlaten, en, zoo veel mij mogelijk ware, het tierannisch juk der kwaade heblijkheden van den hals te werpen. Maar altoos dacht ik: het is nog tijds genoeg! en doorgaans was ik in te overvloedige gelegenheid, om mij aan den stroom der waereld overtegeeven, — om het doodlijk vergif der zonde nog meer inteflorpen, schoon ik daarvan reeds overladen was.

Mijn *Kronijk*, en mijne talenten als Musiekant, hadden mij wijd en breed bekend gemaakt. Alles wat naar ULM kwam; — edel en onedel, — geleerd en ongeleerd, — kunstenaars of kooplieden, — alles kwam mij bezoeken, of noodigde mij op drinkpartijen in de herbergen: En, door dergelijke ongeregeld-
 he-

heden, verzwakte ik niet alleen mijne reedsafneemende gezondheid, maar maakte mij zelven ook onbekwaam, om, met eenpaarige bedaardheid en kracht, aan mijne *Kronijk* te arbeiden; gelijk het groot aantal mijner lezers, en derzelve aanmoediging het verdiende. Ik dacht, zedert, dikwijls, in de gevangnis, over de duurre verplichtingen van eenen schrijver aan het publiek; en het berouwde mij hartelijk, dat ik dezelve, menigmaal, zoo slecht had waargenomen. Eene verstandige bijzondere Catechismus tot onderwijs voor Autheuren was er, inderdaad, wel eens noodig; daar zoo veele schrijvertjes opschieten, die, met onbegrijpelijke losheid, alle gezonde zedekunde onder de voeten treden. Hoe noodig was het, hun eens, duidelijk, te zeggen: „ Alles wat gij schrijft, moet eerst „ door u zelve verstaan, bepeinsd, en bearbeid „ zijn. — De eer van GOD, en het heil uwer „ broederen, moet uw eerste doelwit weezen. „ — Algemeene goedkeuring moet u noch „ hoogmoedig, noch naalaatig doen worden. „ — Nooit moet gij uwen broeder, door „ liefdelooze berisping, beledigen. — De „ hooge GOD, die onnutte woorden, welke „ *gesproken* zijn, en welker klank slechts in de „ lucht vervloegen is, op zijne weegschaal

D 2

„ weegt,

„ weegt, zal onnutte *geſcbreevene* woorden,
 „ welke in wezen blijven, en die, in duizend
 „ afdrukken, door tienduizenden gelezen wor-
 „ den, met een veel zwaarer oordeel thuiszoe-
 „ ken!” — Ach! wie bedenkt dit, wanneer
 hij de pen opvat! — Wie heeft ſterkte en
 verlochening genoeg, om den ſchoonſten, gee-
 ſtigſten inval, als eene vuurige pijn des boozen
 aantezien, en van zich te ſtooten, zoo dra
 Godsdienst, Deugd, Goede zeden, of braave
 menſchen, daar door eenigzins in een belachlijk
 licht geſteld worden! Geene zonden, denk ik,
 roepen ſterker om des hemels wraak, dan die
 der ſchrijvers; want zij roepen nog, naa dat de
 ſchrijver reeds ten grave gedaald is.

Intuſſchen vermeerderde de af trek van mijne
Kronijk, van week tot week. Ik kreeg er veele
 vrienden door, maar, tegelijk, niet minder, en
 zeer magtige vijanden. Men begon met ſchot-
 ſchriften en ſpotprinten, gelijk ook met valſche
 berichten in de Couranten, mij, op veelerleie
 wijze, te vervolgen. Inzonderheid was men,
 in de nabuurige Roomsche landen, verſchriklijk
 op mij verbitterd. Ik zou daar mijn leven niet
 zeker geweest zijn. Daarbeneven was dit zeer
 verergerd, door een geval met zeker Roomsche-
 ge-

gezind Student in de Rechten, die, uit begeerte tot de Weetenſchappen, tegen de gewoonte zijner landlieden te TUBINGEN geſtudeerd had, en mij zomtijds te ULM kwam bezoeken. *Ik* had, over den Godsdienst, met hem geen enkel woord geſproken, maar, op zijn verzoek, hem eene zeer onſchuldige *Roman* geleend. Dan, wat gebeurt! Hij had de onvoorzigtigheid, eenige *Deiſtiſche* gronden, welken hij miſſchien te TUBINGEN had opgedaan, in eene Roomsche herberg uit te kraamen, en hij werdt aangeklaagd, — voorts, in het klooster WIBLINGEN, in eene afſchuwlijke gevangenis gezet, en — als een Godſlasteraar — ſchandlijk ter dood gebragt. — Een ſchriktooneel, dat alleen in den duifterſten hoek van SCHWABEN konde plaats hebben. — En naauwlijks was hij dood, of *ik* werd overal genoemd, als de oorzaak van zijn verderf, om dat men wist, dat hij met mij geſproken had. Ook vonden zijne Inquiſiteurs de gemelde *Roman* bij hem, uit welke zij, in hunne onkunde, meenden, dat hij zijne denkbeelden ontleend had. Dan, geſloofd zij God! van deeze zonde ben ik vrij.

Door dit voorval was ik genoegzaam in ULM ingeſlooten, daar, buiten de ſtad, onder het

Roomsch gebied, een gelijk droevig lot op mij wagtte, in gevalle men mij in handen konde krijgen. Ik dankte God, dat Hij mij daar voor bewaarde, maar ondertusfchen werd ik er niet wijzer door. Alle deeze bedreigende voorval- len, met veele waarschuwingen van vrienden en vijanden, maakten mij nog niet voorzigtiger, in het fchrijven van mijne *Kronijk*. Integen- deel; taste ik, van het Roomfchgezind ge- meen, den éénen Afgod naa den anderen aan, waar onder mijne aanvallen op den Pater MERZ te AUGSBURG, door wien, in zijne Twistpre- dikation, dikwijls, de grootste mannen der Pro- testantfche kerk beledigd werden, mij de alge- meene vijandschap zijner geloofsgenooten ver- wekten. De *Exjefuit* GUGLER taste mij aan, in een blaauwboekje, 't geen dikwijls gedrukt werdt, en in alle handen kwam. Ik lachte met al dit werk, en besloot mij van alle mijne vijan- den te gelijk te ontdoen, door hen, in eene *Comedie*, in den fmaak van ARISTOPHANES, ten sterkften ten toon te stellen, en mijne wraak eens volkomen aan hun te koelen. Reeds had ik, van dit onbedachte werk, het ontwerp ge- vormd, en er den naam toe gevonden, toen ik er weder van afzag, bedenkende, dat ik den Vorfbifchop van ELLWANG ook daar mede kwet-

kwetsen konde, en daar door mijne eigene familie benadeelen. Hij had nog onlangs mijne moeder en zuster onder zijne bezorging genomen; en dit hieldt mij te rug. Ik zweeg dus, en liet alles over mij heen-waaien. Van agteren zag ik ook, dat dit een goed besluit was geweest, daar mijne partijen, al haast, in het openbaar, stil zweegen, hoewel zij nimmer op-hielden, met, in het verborgen, hunne ontwerpen tot mijn verderf te smeeden.

Ik bezogt, te deezer tijd, mijnen waardigen schoonbroeder BÖKH, te NORDLINGEN, en vond daar mijn geliefde moeder, welke ik in meer dan tien jaaren niet gezien had. Zij reikte mij de hand toe, maar sprak, weenende: „CHRISTIAAN! Gij hebt ons veel zorg veroorzaakt! De hoofdplank van uws vaders doodkist is van u gekomen!” — Een woord, dat mij door 't hart sneedt, en in den kerker nog bloedige traanen kostte. Mijne zuster en de uilmuntende BÖKH ontmoetten mij vriendlijk. In hunne oogen zag ik meer medelijden met mijn lot, dan verwijt over mijn gedrag. Ik vond mijn zwager nog onafgebroken getrouw, aan het eenvoudig plan, 't welk hij, van het begin af zich had voorgesteld: naam-

lijk: God en den naasten in oprechtheid te dienen, en zijne tusschenuren aan de Vriendschap en het Huwlyksgeluk toe te wijden. Hij was, toen, de eerste man, in het zaamenstellen van het zoo nuttig *School-magazijn*, en, vervolgens, van de *Bibliotheek der Opvoeding*. In alle zijne werken spreekt zijn hart; hier-door zijn zijne beoordeelingen over de nieuwste schriften zoo toegeevend, en broederlijk zagtmoedig. Hij hekelt de gebreken, maar bemint den schrijver. Schoon het hem aan geene geestigheid ontbreekt, maakt hij er nooit gebruik van, wanneer hij eenig boek heeft aantekondigen. „Gebreken „ des verstands moeten met de grootste zagtheid „ behandeld worden, maar gebreken des harten „ verdienen de *knoet*. Het eerste wensch ik te „ doen; maar het laatste laat ik aan den harten „ Rusch over.” Dit zegt hij dikwijls, en doet ook alzo. Zijn vriend, de superintendent LANG te TROCHTELFINGEN, de schrijver van den *Landpredsker*, en andere nuttige schriften voor het algemeen, is van het zelfde edelmoedig karakter; 't geen hen wederzijds tot het genot der vuurigste vriendschap verbonden heeft. Dien grooten man leerde ik toen ook kennen, en bragt eenige zeer schoone levensuuren bij hem door. Bij deeze gelegenheid bezogt ik, mede
het

het hof te WALLERSTEIN, waar eene uitmun-
tende muziek behandeld werdt. Ik ontmoette
daar, den bekwaamen BEKE, gelijk ook JA-
NITSCH en anderen.

Toen ik, kort hier naa, mijne vrienden te
AALEN ging zien, en een kleinen streek door
het Ellwangfche gebied reisde, had ik wel een'
vreemden naam aangenomen, doch werd, des-
niettegenstaande, wel haast gekend en bespied.
Ook zou men mij flecht behandeld hebben, zoo
niet de braave Vorst ANTON IGNATIUS, die
altoos een afkeer getoond heeft, van den geest
der vervolging, die onder zijn volk heerschte,
allen die mij beledigen zouden, met zijne onge-
nade bedreigd had.

Intusfchen, hoe zeer het mij streelde, dat
mijne *Kronijk* zich uitbreidde, zoo in Duitsch-
land als buitenlands, tot in Engeland, Vrank-
rijk, Holland, en Ruschland, zoo vermeerder-
den ook, te gelijk, de verdrieten, welken ik
mij, door dezelve, op den hals haalde. De
hoven van MENTZ en TWEEBRUGGE, zelfs
dat van VERSAILLES, achtten zich door mijn
blad beledigd, en drongen op herroeping van
eenige bijzonderheden. Door niet voorzigtig

geplaatste *Anecdotes* verwekte ik mij ook wel vijanden; en, om mijne vrienden te behaagen, kwam ik, dikwijls, in het geval, van niet juist, naar mijn eigen oordeel te schrijven. De waarschuwingen der Overheid te ULM hielden zomtijds mijne vrije pen te rug; maar waar door het werk dan koel en flauw werdt. Dit benam mij vervolgens den lust, daar ik, onder bedwang, en slechts uit nood schrijvende, mijn vuurige geest geene gelegenheid had, deszelfs kracht te toonen. Ik ondervond, dat, voor eene gesteldheid gelijk de mijne, niets gevaarlijker was, dan de schrijver van een nieuwspapier te weezen, hier toe moet men, in Duitschland, schrandere, buigzaam, en listig zijn. Een driftig, openhartig, niets terughoudend mensch, die dwaaslijk, gelijk ik, de pen, zoo min als zijne tong te regeeren wist, kan zich bij dien arbeid niet staande houden. Daarenboven was ik bijna van alle bescherming ontbloot. Ik was geen burger, noch te ULM, noch te AALEN, noch te GEISZLINGEN; — alleen een waereldburger, welker rechten men wel in het algemeen, maar niet in bijzondere gevallen erkent. Ik beminde mijn Vaderland van geheeler harte, en vond, evenwel, zoo weinig schaduw onder de vlegelen die het bedekken! het beschermde

mij

mij niet. Dit is nog altoos eene der smertlijks-
te denkbeelden, die mij, in mijne gevangnis
overstelpen, — in het skelig verblijf, waar in
ik, waarschijnlijk, onverhoord, mijn' geheele
léven zal moeten verkwijnen! Ook werden hiet
te ULM, mijne huislijke genoegens, die anders
nergens in zoo ruime maate over mij werden uit-
gestort, door deeze bedenkingen zeer verbit-
terd.

Ik beminde mijne huisvrouw, en kinderen, met
de tederste liefde, en ik genoot de hunne in geen
minder graad. Zij droegen mij eene innige hart-
lijkheid toe. Mijn geliefde en braave schooni-
vader bezogt mij ook, en ik hem, bij herhaa-
ling. Liefde te geeven, en Liefde te ontfan-
gen, maakte mijne geduurige blijdschap uit.

Hoe menigmaal wandelde ik langs den staal-
gen Donau, verzeld door vertrouwde vrienden,
of aan de zijde mijner dierbaare echtgenootel
Hoe vrolijk plukte ik, dan, den eerst bloen-
den tak der schoone haagdoorn, om er mijnen
hoed mede te versieren! Hoe geheel verrukte
het mij, wanneer ik, in het bekoorlijk bosch te
STEINHEIL, in de nabuurschap van ULM, na
de

de onvergelyklijke toonen van den nachtegaal luis-
terde, — die voor mij langs hoe lieflijker door-
floeg, naarmate ik weder tot een geregelder
stand kwam. Intusfchen bleef het zoo, dat
grootheid en ontzagverwekkende *hoogtens*, mij
altoos sterker troffen, dan enkel rustige *fchoon-
heid*. Nooit gevoelde ik meer, dat mijne ziele
zich nog daar voor openen konde, dan wan-
neer ik den beroemden hoofdtooren der Stad be-
klim, — die gewijde *piramide*, dewelke
Gode ter eere, en den stouten geest der Duit-
fchers tot roem, door de sterke handen der voor-
vaders is opééngestapeld. Van hier zag ik, be-
neden mij, Steden, Dorpen, Velden, — al-
les vol van mijne geliefde medemenschen; —
Bosfchen, Stroomen, Bergen, Akkers, — ge-
doopt in het goud der Zonneftraalen; — Bo-
ven mij, het blaauwe hemeldak, zich vriend-
lijk uitfpannende tot op een onmeetbaaren af-
ftand. Hoe zeer werdt mijne ziele daar bij uit-
gebreid! Hoe gevoelde zij de tederverrukkende
gewaarwordingen van haare toekomstige groot-
heid! Hoe blonk mij de onfterflijkheid toe, uit
de aangezichten mijner broederen in de dalen!
Hoe vergat ik geheel, dat, — nog dieper on-
der mij — ook *graven* waren! en hoefchaam-
de

de ik mij voor mij zelve, wegens mijne bekrompene twijffelingen, over de eeuwige duurzaamheid van mijnen geest! — Ja, hier was het, dat ik eens, geheel agter over hellende, met gevouvene handen en betraande oogen, in één der schoonste lentenachten; van den appel des toorens, den hoogen hemel, met zijnen *sterren-gordel* beschouwde, vuuriglijk wenschende, om, met God verzoend, op Christenvleugelen, naar de waerelden des Lichts te mogen heenen vliegen, en dit stoflijk lichaam op den tooren terug te laten! — Maar ach! hoe beefde ik! — hoe gevoelde ik de vleugelen van mijnè verbeeldingskracht — als door treffend loot geknakt, wanneer ik recht bedacht, — wanneer ik het diep in mijne ziele gevoelde, *wie ik was!* — welk een verstoorer der hemelsche orde! — welk een wederspanning, tegen dien God, die dit geheele sterrenheir regeert en blinken doet! — Terug, — Terug, dacht ik; — en, al zidderende, ging ik de steenen trappen af van het reuzengesticht. — Neen! — de strecken des Godlijken lights, zijn *uw* element niet! — de oude duisternis verwagt u! zulke gedachten deden mij dikwijls den dood aan, en lieten geen zoet, geen groot, geen ten hemel verheffend gevoel

voel bij mij tot rijpheid komen. NIETS IS HET UWEL O dit verschrikkend woord voor den Zondaar! — een woord, dat *bier* reeds waar is; — en hoe ontzaglijk zal het *dan* eens blijken waarheid te zijn, wanneer God zijn eif. deel uitdeelt!

Voor het overige genoot ik, toen, veel meer onschuldig levensgenot, dan veele, duizendmaal betere, waereld burgers. Welke edele menschen leerde ik niet kennen, onder de menigte vreemdelingen, die mij te ULM bezogten, of die ik zelve, met den sterkst begeerenden aandrang, ging opzoeken, welke drift, echter, zoo veel ik weet, nooit beledigend was! Hoe aangenaam waren mij, SULZER, de PLATO voor Duitschland, — de beide uitmuntende Graven van STOLLBERG, waar van inzonderheid de jongste ons een bijna verheerlijkt gelaat vertoont, — de groote KAÏSER, en zoo menig voortrefflijk man, welker stille waardigheid mij aanstraalde! Bij de gevoelige herinnering van hunne verhevenheid boven mij, werdt, te gelijk, mijn hart meer dan immer tot bewondering geopend, — ja, tot eene overéénstemming en tederheid van menschenliefde, welke ik, zeldzaam, zoo sterk ge-

ge-

gewaar werd. Inzonderheid waaren de Zwit-
zers de menschen naar mijn hart. Ik onderhield
briefwisseling met veelen der waardigste mannen
onder hen, en zocht die natie overal op, 't zij
dat zij geleerden of kooplieden waren. 'Mijne
ziele ontdekte in hun, die standvastigheid en
dat waardig karakter, — die hoogheid en een-
voudigheid welke onder de wijsheid van hunnen
regeeringsvorm geboren werden. Onder hen kan
men leeren, waar toe de vrijheid verheffen kan.
Jongelingen! gaat naar ZWITZERLAND en
HAMBURG, om te zien wat de vrijheid uit-
werkt; en bezoekt dan de Hoven, om op te
merken, hoe de slavernij den mensch tot in het
stof vernietigt!

Wanneer men mij beschouwt, als, van der
jeugd af, een ijvrig najaager van Kunsten en
Weetenenschappen, zoo kan men denken, hoe er
geen gewenschter stand voor mij konde uitge-
dacht worden, dan waarin ik mij thans bevond.
Ik ontving alle Couranten en Journaalen met de
post. De nieuwste boeken, — de schoonste
Musiekstukken, — de fraaiste Printen, —
Afdrukzels van Gedenkpenningen, en 't geen
er verder uitkwam, — Dit alles werd mij,
doorgans, ten geschenk toegezonden, met ge-
het-

heime letterkundige berichten, om er mijne *Kronijk* mede te versieren, of te bekladden. Maar het behaagde God, mij door al dien voorraad, gedeeltelijk zeer beufelagtig in zich zelve, zoodanig te laten aanvallen, dat het mij haast wagen moest; op dat ik zoo veel vroeger leeren mogt, dat dit alles geen blijvend voedzel toebragt, 't welk den geest, die tot het genot der waarheid geschapen is, op den duur verzadigen kan. Over het geheel, daar ik mijn Vaderland hartlijk beminde, pijnigde het mij dikwijls niet weinig, wanneer ik zag, hoe zeer de Duitfche Natie in allen deele begint te daalen. Niemand heeft meer gelegenheid om dit optemerken, dan een nieuwsfchrijver. Hoe veele geweldenaars heerfchen daar, in plaats van de oude Verdedigers der Vrijheid! Hoe veele verhuizingen naar andere gewesten, in ftede van de ftille rust bij de Vaderlandfche kudden! Hoe veele *spaden* zijn tot *zwaarden* geflagen! Hoe groot is het verval in den Koophandel, en in de Kunften! Hoe veele burgers zijn tot brasfaards en dronkaards ontzaard! en, hoe veelen, zelf van den aantreklijken boerenftand, die het gevoel der onfchuld en oprechtheid verlooren hebben! Welk een mager geraamte is onze Geleerdheid geworden! Hoe is de beoefening van den BIJBEL, en de

waare GODSKENNIS vervallen! Hoe veele Rechtsgeleerden zijn er onder ons, zonder iets van den geest der Wetten of der Wetgevingte bezitten! Hoe veele Geneesmeesters zonder eenige Menschkunde! En hoe veele doodkoude Wijsgeeren, die, met een kring van nieuwmodische Godgeleerden, tegen het Koninkrijk van den Verlosser zaamenzweeren, en die de arme, naakte, beevende Menschheid, met het spinne-web van hun zaamenstel, bekleeden willen! Welke beschroomde, kruipende, en onvaste Historiefchrijvers! (*) Hoe laag zijn onze Dichters gezonken! Hoe oneindig ver beneden de waardigheid der bijbelsche *Zienderst*! — Ja, beneden de hoogte van HOMERUS, OSSIAN, SHAKESPEAR, MILTON, YOUNG, BODMER en KLOPSTOK! Welke een traage, arbeidschuwende geest in de meesten onzer nieuwe schriften! Welk een kinderagtig publiek, dat, agter den eersten schreeuwer der besen, zaamenchoolt, en al rasch beschaamt staat over zijne lig geloovigheid! Welke nietige kunstenaars, in vergelijking met onze oude meesters! —

(*) Toen hadden, MOSER, PLANK, SPITTLER en SCHILLER hunne meesterstukken nog niet geleverd.

Hoogduitsche uitgever.

terst — Doch, waar zou ik eindigen? Elk
 Vaderlandsch hart beweent den geest der Klein-
 heid, onder welke wij gebukt gaan. O LEIB-
 NIT si! Waardige LEIBNITS! Het blijft nog
 eene waarheid, 't geen Gij eertijds der waereld
 leeren wildet: „ het schijnt” — dit waren uwe
 woorden — „ het schijnt, dat wij nog be-
 „ stendig op de eerste trappen der Weetenſchap-
 „ pen en Kunſten hangen blijven; en, door een
 „ zeker treurig noodlot, verhinderd worden,
 „ om de weldaaden van onzen Schepper, —
 „ om de ſchatten der Natuur en der Genade
 „ naarſtig te doorzoeken. De menſchen zou-
 „ den ongelooflijke dingen voor den dag bren-
 „ gen, indien zij niet zoo traag waren. Maar
 „ hunne oogen zijn als door een toverband ge-
 „ bonden, en men zal den tijd moeten afwag-
 „ ten, tot dat alles rijp wordt.” (*) Men zou
 dee-

(*) „ *Videmur*” zijn de eigen woorden van deezem
 grooten man „ *Videmur in primis ad huc ſcientiarum viis*
 „ *herere, et fato quodam impediri, ne beneficia Crea-*
 „ *toris, et naturæ et gratiæ theſauros ſolertius rime-*
 „ *mur. Puto homines incredibilia fore præſtituros, ſi*
 „ *majorẽ diligentiam adhiberent. Sed oculi ipſorum*
 „ *fascia quaſi obducti; et tempus expectandum eſt, de-*
 „ *nec omnia maturescant.*

deezc mijne klagten voor het zwaarmoedig zuchten van eenen gevangenen kunnen aanmerken, die, uit bedorven oogen ziet, indien HERDER, HAMANN, LAVATER, FUESLY, MENGES, MARPURG, FORKEL, en zelfs de *tolerante* WIELAND niet, lang voor mij, dien klaagtoon hadden aangeheven.

In het jaar 1776, — het laatste mijner vrijheid — geraakte ik tweemaal den dood zeer nabij. Eerst bij de volgende gelegenheid: Ik gaf een *Concert* te MEMMINGEN, waar ik weder verscheiden goede menschen leerde kennen, en reed na BABENHAUSEN, om, bij den Graaf van die plaats, mijne opwagting te maaken, maar onderweg had ik, in den wagen, eene waarschouwing eener beroerte, gelijk ik nog eens had ondervonden. Ik liet terstond omkeeren, kwam thuis, en herstelde zagties aan, onder de liefderijke oppassing mijner huisvrouw, en bij de opwekkelijke bezoeken van mijnen braaven vriend, den Prediker SCHELHORN, een man van veel verdiensten. MEMMINGEN behoort, in betrekking tot den goeden smaak die daar heerscht, buiten twijffel, onder de beste steden van SCHWABEN. Haare ingezetenen leezen, doorzoeken en gevoelen alles wat schoon en groot

is; met eene uitterlijke deftigheid, die ook den Josfen waereldling onder ontzag houdt. Op mijne tweede reize na deeze aangename Stad, zag ik de zoo hoog geroemde Kerk te OTTENBEUREN. Dezelve staat dwars op eenen heuvel, en gelijkt, van buiten en van binnen, naar een *Opera* huis. In de hoofdkerk te ULM wordt men omgeeven van eerbied voor de Godlijke Majesteit, welke daar vereerd wordt: — hier, integendeel, bevindt zich de aanschouwer verftrooid en verward, door de menigte der af-trekkende sieraaden. Zoo zeer verschilt de oude van den nieuwen stijl.

Het *tweede* levensgevaar. waar uit ik alleen als door een wonder der Godlijke magt gered werd, trof mij te ULM, in het zelfde jaar, op den 20 Augustus. Ik had, met eenige vrienden, het genoeg genomen, van in den Donau te baden, waar op mijn zoon, met zijne moeder en zuster, aankwam, willende dat onder mijn oog oók eens beproeven. Dan, naauwlijks was hij te water, of de rivier rukte hem mede in haare golven. De Vaderliefde sprak: schoon ik reeds weder aangekleed was, en niet zwemmen konde, sprong ik in den Donau, en riep mijnen jongen, van wien ik dan eens het hoofd,

hoofd, en dan eens een voet zag, onophoudelijk toe: Rechts, LODEWIJK! Rechts! Wel haast gevoelde ik zelve geen' grond meer, en werd evenwel, door het water als onder de armen opgehouden. Eindeling zag ik mijn kind aan den oever geworpen, en arbeidde mij zelve ook behouden aan land. Hij had, gelukkig den wortel van een wilgenboom gegreepen, en zich daar aan vasthoudende, kroop hij, door het riet en de takken, den wal op. Nog één takje had hij in zijne beevende hand, toen men hem door de struiken optrok. Daar stonden nu Vader en Zoon, druipende van het water, tot bewijs van het bijzonder Vaderlijk opzicht der Godheid over haare schepzelen. Op eenen verre afstand waren nog mijne vrouw en dochter, bleek als dooden; en, daar zij ons, naa deeze wonderbaare redding, levendig voor zich zagen, werden zij ook als verrezenen die weder adem haalden. De Baron SCHAFLIZKY was bij ons, en ik moet nog zijne getrouwheid erkennen, dat hij, toen ik er uitkwam, reeds mede in het water gesprongen was, om mijn leven te koopen, in gevaar van het zijne. O mijn God! reeds dikwijls heb ik u, voor deeze redding gedankt; en ook nu, wil ik, met heete traanen, uwen roem op dit blad nederfchrijven.

ven. — Immers, mijn Vader! Gij hebt mijne ziele in geen eeuwig verderf willen storten! Dat hebt Gij niet gewild, voor dat Gij nog de ernstigste proeve genomen had, of deeze onvaste, ligtzinnige en omzwervende ziele nog te redden ware? Dit, Godlijke Vader! Dit alleen was uw wil! Daar voor zal u dan ook deeze ziele prijzen tot in eeuwigheid!

Behalven mijne *Kronijk*, schreef ik, te ULM, nog Voorredens voor verscheiden boeken, en andere kleine opstellen en gedichten. In het leven van den grooten Paus GANANELLI, 't welk bij GAUM werdt uitgegeeven, zijn de *Inleiding*, en het geheele *Vierde deel* van mij. Ook schreef ik het leven van IKSTADT, op verzoek zijner vrienden; en het bleef nog mijn bestendig voorneemen, om den *Roman* op het papier te brengen, dien ik, reeds jaaren lang, in mijn geest ontworpen had. MILLER en mijne buitenvrienden zetteden mij gestadig daar toe aan. Dan, juist toen ik daar aan beginnen zou, was het tijdpunt gekomen, dat ik zelve, voor het oog van mijn Vaderland, den held van eene treurige *Roman* worden moest.

Mijn hart scheen mij reeds lang het zwaarste

cnheit te voorspellen. Mijn droevig en nabijzijnde noodlot zweefde mij, dikwijls, voor de oogen, midden onder de vrolijkste genoegens. De *voorgevoelende* kracht mijner ziele sprak altoos zeer sterk. Ik behandelde, uit dien hoofde, mijne huisvrouw en kinderen, met zoo veel tederheid, als of ik wist, dat ik eerlang van hun scheiden moest. Onder zulke een angstig voorgevoel reed ik ook na AALEN, in gezelschap van den mij zeer waardigen Amman SCHLEICH, en nam van mijne oude moeder, en van mijne broeders en zusters, zulk een roerend afscheid, uit den diepsten grond van mijn hart, als of ik van de poort der Stad naar mijn graf gebragt werd.

Met de intrede van het jaar 1777, bij het slaan van twaalf uren, — want wij waren beide nog niet te bed gegaan, — drukte ik, met onuitspreeklijke weemoedigheid, de hand van mijne dierbaare halsvriendin, — en, haar in het verbleekend aangezicht ziende, konde ik niets uitbrengen, dan „ *Dat ik u lief heb,* „ *weet gij!* — Wat kan ik u wenschen? —” Wij stamelden, — wij lachten elkanderen vriendlijk toe, — al weenende. — Wij zidderden van gevoeligheid, en ach! onze zoo

nabij zijnde scheiding hing in zwaare wolken, boven ons hoofd, terwijl maar enkele, doch zeer groote, druppelen onze oogen ontrolden.

Terstond op den eersten dag des jaars, ontving ik van mijnen vriend GRIESZBACH, te KARLSRUHE, bericht, dat de Kapelmeester SKIOTTI aldaar, overleeden was; en dat ik sterk ondersteund zou worden, wanneer ik lust had om die plaats te verzoeken. Reeds lang was het mijne verborgene begeerte, een Vorst te dienen, voor wien, gelijk ook voor zijne verstandige Gemaalin, ik den diepsten eerbied had. Deeze brandende ijver zou ook, mischien, wel dra, het gemis dier hoedanigheden in mij vervuld hebben, welken ik begreep, dat, tot een Kapelmeester, vereischt werden. Ik werke reeds, in mijnen geest, aan ontwerpen, hoe ik, aan dit Hof, waar oor en hart voor het *groot* en *schoone* geopend staan, de Kerkmusiek zou vestigen, en haar nader brengen tot het punt des Lichts, 't welk KLOPSTOK, in zijne uitmunde *ode Sion*, zoo juist gevat en getroffen heeft. Ter zelfder tijd werd ik na MANNHEIM genoodigd, om daar, in eene nieuwe *Opera*, den zegepraal der *Duitsche* taal boven de *Italiaansche* te zien voorstellen. Alleen gebrek aan reisgeld

ver-

verhinderde mij, aan stonds op te breeken, om, aan één deezer twee Hoven, te beproeven, of ik mijn fortuin niet op vasten voet konde brengen, dan met het schrijven van Nieuwspapieren mogelijk was? Ik stelde mijne reize van dag tot dag uit; en hier door ben ik, op den klaren middag, in den strik geloopen, welke reeds lang voor mij gespannen was. Ook te NEURENBERG was een man van aanzien en geleerdheid werkzaam, om mij, in die Stad mijner Vadersen, een gevestigd bestaan te bezorgen. Maar het heeft niet moeten weezen!

Mijn laatste uitstap was een bezoek na EIBACH, bij den Graaf van DEGENFELD. Ik deed dat reisje in gezelschap van de Heeren VAN HAILBRON, VAN SURMANN uit Danzig, en den Konfistoriaalraad MIEG, die onlangs van WEENEN gekomen was. De aangename verkeerung met deeze Vrienden, en de uitmuntende hoedanigheden van den beminlijken Graaf en Gravin, maakten deeze uitspanning voor mij zeer verkwiklijk.

Op de terugreize zag ik mijnen lieven schoonvader voor het laatst. Nog staat zijn eerlijk aanzicht, met grijze hairen omgeeven, voor mij-

ne oogen. — Nog druk ik hem de hand, en roep hem toe: vaar wel! beste Vader! — De wagen raasde over de steenen, en ik zag hem niet weder. O dierbaare Moeder, die mij onder uw hart gedraagen hebt! O tweede Vader, die mij uwe dochter gaaft! Ach, vergeeft eenen armen ongelukkigen, wiens onstuimigheden u zoo menig treurig uur verwekten! Thans bidt hij voor U, vernederd in het stof van zijne gevangnis, — maar hij hoopt, — hij hoopt het geduurig levendiger, — dat hij, in de vreedzaame dalen van eene betere waereld u eerlang zal mogen omhelzen.

Nooit was ik nog in eene ernstiger gestalte geweest, — Nooit had ik meer uren van aandachtige bepeinzing, dan in de laatste dagen mijner Vrijheid. Mijn hart was als onder eene drukkende lucht, zwijgend verlegen, een onweder verwagende. Ik genoot de gewoone *Carnevals* vermaakken, — inderdaad eene onbetaamlijke en gezondheid verstoorende vrolijkheid voor den staatigen Duitscher, — met zoo weinig aandeel, dat ik, doorgaans, des avonds ten tien uren reeds weder thuis was: Mijn voorneemen, om den Godsdienst in ernst te gaan onderzoeken, en partij te kiezen, werdtdaaglijks

lijks sterker. Ik haalde ook reeds de boeken bij een, welken ik daar toe noodig achtte. In alle bijeenkomsten met mijne vrienden liep het gesprek over den Godsdienst; en nooit heb ik klaarer leeren inzien, dan toen, dat de twijfelzucht eene wezenlijke en zeer pijnlijke ongesteldheid der ziele is. Dit bleek mij te ULM, uit verscheiden treurige voorbeelden. Ik had waare *Denkers* bittere traanen zien storten, om dat zij niet wisten hoe zich uit dien doolhof te ontwarren? Een denkend Wezen, — weenende, — om dat het de Waarheid niet vinden kan! — Welk een voorwerp voor God! zou Hij zich zijner niet ontfermen? Het geheel ontoereikend onderwijs in den Godsdienst is, ook hier, het ei, waaruit *Twijfellaarig* en *Ongeloof* geboren worden. Gelijk op veele plaatzen, zoo zijn, ook te ULM, de *Symbolische* boeken de grenslinien, over welken men niet ongestraft zijne voeten mag zetten. Men roert maar een *gedeelte* van den Godsdienst aan, en stelt den zelve nooit in zijn *geheel* voor, waar door alleen alle twijfel kan weggenomen worden. Hier door behelpen zich dezulken die lust tot onderzoek hebben, zoo goed zij kunnen. SPALDING, SEMLER, TELLER, BAARDT, EBERHARD en JUNKHEIM vonden grooten ingang bij

bij jonge lieden. MILLER, die het met HERDER en LAVATER, maar nog meer met zijnen Oom, den zagten Theologant MILLER te Cöttingen hieldt, stelde zich dikwijls met grooten ijver, tegen een zaamenstel, 't welk GELOOF, LIEFDE en HOPE, deeze grondzuilen van den Godsdienst, dreigt om ver te werpen, — 't welk verscheiden gewigtige krachten onzer ziele als nutteloos maakt, en ons den zaligsten troost, zoo voor het leven als in het lijden en sterven, uit de handen rukt. De aanhang der koude spitsvindigen konde nooit de zijne zijn, en zij was ook de mijne niet. Hoe menigmaal dacht ik: O dat de Christelijke Godsdienst de waarheid ware! — maar — neen, hij is niet waar! — Wie kan vertellingen gelooven, van welken in de geheele natuur geene wedergae te vinden is? — Neen, — hij is niet waar! — Maar wat is dan Waarheid? Dus benaauwde ik mij, door angstige, schrikbaarende twijffelingen; en niemand outnam mij dezelve. De zwaarmoedigheid nam mij zoo geheel in, dat zelfs de wijn, die mij anders zeer vrolijk maakte, mijne droefgeestigheid nog meer opwekte; en dikwijls stortte ik, in het verborgen en openlijk, geheele vlooden van traanen. De waereld, die mij zoo zwaar aan zich gekluisterd had, werdt mij ge-

geduurig meer tot last; maar ik had geen moed genoeg, om mij van haar los te scheuren. Als een speelbal, werd ik van de ééne hand in de andere geworpen; — Elk oogenblik was ik slaaf van hun die mij bepaalden. Er verliep geen dag, dat mij geene vreemdelingen bezogten, die, door allerlei wind van veranderingen, het verborgen zuchten, van de ontwaakte begeerte, onder de asfche bedolven.

Ik ontving ook te dier tijd, verscheiden schriftelijke en mondelinge waarschouwingen, om op mijne hoede te weezen, alzo eene zwaare bui tegen mij opkwam. Wegens zekere kleinigheid, was de Keizerlijke Minister te ULM zeer op mij verstoord; — zijne geloofsgenooten bliezen het vuur aan, en, bij gelegenheid van een bericht uit WEENEN, in mijne Kronijk geplaatst, volgens een brief mij toegekomen „ dat de „ Keizerin plotsling door eene beroerte over „ vallen was”, meende hij aanleiding genoeg te hebben, om mij te vatten, en naar HONGARIEN te laten voeren, in eene eeuwige gevangenis. Dan God, wiens besluit over mij reeds genomen was, wilde dat niet gehengen. De Minister gaf den Hertog van WIRTEMBERG de opening van zijn ontwerp, die hem terstond
be-

beloofde, mij in hechtenis te zullen neemen, om dat hij ook zelve niet weinig ten mijnen laste had. Meer verborgene omstandigheden behoeven, noch ik, noch de leezer, te weten. De dag der eindelijke beslissing zal alles openbaaren! Alleen moet ik, tot mijne verontschuldiging, zeggen, dat het daar naa uitgestrooide gerucht, als of ik een beledigend gedicht gemaakt had, op iemand welke den Hertog zeer waardig was, van allen grond ontbloot is. *Priesterbaat* was de eigenlijke oorzaak van mijne gevangenneeming.

En nu waren de bevelen daar toe gegeven. Zoo mijne huisvrouw als mij zelve, drukte het gevoel van onze naderende scheiding gelijk een persfende last ter neder. Ik wist het genoegzaam zeker, dat mij eenig onheil ontmoeten zou. Den naaren droom, die mij over agt jaaren ont-rustte, had ik op nieuw, en ik werd, meer en meer, die schrikverwekkende filte gewaar, die, gewoonlijk, eenig onheil aanduidt, gelijk de kalmte die eene zwaare orkaan voorafgaat. De hand was ontzaglijk opgeheven, die, met eene verplerterende woede, op mijn huis moest nedervallen.

Den 22 Januarij 1777 kwam de Onderamtman SCHOLL van BLAUBEUREN, dien ik te voo- ren reeds kende, tot mij, en verzogt mij op den middagmaaltijd in den *Baumstark*. Ik was juist aan het *musiceeren* met eenige vrienden, en wilde des avonds een *Concert* geeven. Evenwel, ik nam zijoe noodiging aan. Met hem gaande, zeide hij, met kenlijke verlegenheid: Gij zoudt mij eene zeer groote vriendschap kunnen bewijzen? „ En waarin zou dat bestaan? ” Mijn zwager, de Profesfor B.... van E..... is bij mij, en wenscht u te leeren kennen. „ Wel, die heeft mij al te STUTTGART gekend; ook moet ik morgen mijne *Kronijk* schrijven. — Ik ga echter met u, mijn *Kronijk* zal daarom wel gereed komen! ” Mijn laatste blad was het zévende stuk in het jaar 1777.

Zoo gewillig en geheel onbedacht haastte ik mij, naar den voor mij gespannen strik. Te ULM zou men mij niet hebben kunnen vatten, daar ik zoo veele en aanzienlijke vrienden had. Maar een hooger hand bestierde het geheele kluwen, en ik moest volgen. Ik spijsde met mijnen Doodsengel, en bragt den dag vrij vergenoegd door. Naar het Concert haalde mijne vrouw mij af,

en .

en ging zoo stom en gedrukt aan mijne zijde na huis, dat ik haar na de reden haarer zwaarm bedigheid vroeg. „Ik weet niet, wat mij scheelt” zeide zij, en liet een traan vallen. Voor de laatste maal sliep ik in haare armen, — zoo zagt en rustig als mij in lange tijd niet gebeurd was. Dit heb ik meermaalen opgemerkt, dat ik, wanneer eenig ongeeluk naskende was, zeer wel sliep. Zoo versterkt de getrouwe hemelsche Vader zijne schepzelen, om hun lijden te kunnen draagen.

De dag brak aan. Ik stond op, en kleédde mij. Mijne kinderen waren zwijgende rondom mij. Mijne echtgenoot was beangstigd. De sleede, die mij in den *Baumflark* zou brengen hielt voor de deur stil. — Vaarwel, Lieve Vrouw! — Zij gaf mij de hand, — werdt bleeker, — alle trekken van haar aangezicht beefden. „Kan dan die vreemdeling niet bij u komen?” — En dit was het laatste woord van haare liefsaalige lippen! Ik haastte mij den trap af, en klom in de sleede. Mijn zoon, die al een tegenzin had opgevat, tegen het valsch gezicht van den *Amtman*, riep nog uit het venster: *Vaderlieft kom toch gaauw terug!* Mijn
hart

hart sloeg geweldig, en, mijns ondanks, biggelden de traanen mij langs de wangen. Ik hield mij maar eenige oogenblikken op, in den *Baumstark*, — en de snellende sleede scheurde mij uit ULM; — verwijderd van alle mijne geliefden, — van mijne dierbaare vrouw, — van mijne kinderen, — van mijne vrienden, — zonder hen nog eens aan mijn hart te kunnen drukken, — zonder hen, voor alle de bewijzen hunner liefde te kunnen dankzeggen, — zonder de benaauwde, de heete, de bloedige afscheidstraan aan hunnen hals te kunnen weenen! — Ach, hoe dikwerf heb ik, zedert, dezelve zoo veel te meer in den kerker geweend! GOD heeft het gezien, — Hij heeft de traanen geteld, — Hij heeft de vurigste, dankbaarste wenschen gehoord, die ik, voor uwe en uwer kinderen welvaart, o mijn hartlijk geliefde ULM! ten hemel heb opgezonden. Ja, gewislijk, Hij zal u vergelden, — Hij zal u beloonen, wat gij aan mij, arme, omdoolende vreemdeling, — en wat gij nog, naa mijn vertrek, aan mijne weduwe, en aan mijne weezen hebt goeds gedaan! Eene weduwe en weezen, — zulk eene geliefde weduwe, en zulke onschuldige lieve weesjes te hebben, — die te

hebben, terwijl men nog hier beneden is, en hen, op de waggelende knie niet meer het zoete *Vaderlief!* te hooren stemmen! O Rechtvaardige Richter der Waereld! Hebt gij, in den kelk des Lijdens, nog bitterer droppel dan deeze? — ach, dan deeze! dien Gij mij armen ontobgenden pelgrim te drinken gaaft!

NEGENTIENDE AFDEELING.

*Mijne aankomst te BLAUBEUREN, en mijne
gevangenneeming aldaar, op last van den
Hertog van WIRTEMBERG. Komst op den
ASBERG. Akeligheid mijner gevangnis.*

Dus vloog ik nu, ter zijde van mijnen leidsman, over besneeuwde velden heen, — ik vloog weg van mijne vrienden, welke ik een reeks van duistere maanden lang, niet meer zien zou. Het zwaard van een pijnlijk voorgevoel doorgriefde mijne ziele. Met moeite hield ik mijne traanen terug. „Mij zal immers geen ongeluk ontmoeten?” Dit was het waar op mijne gedachten uitliepen, — 't geen, gelijk eene snelle vuurige pijl, mijn hart in brand zette. Mijn leidsman, geheel verzonken in zijn verraaderlijk ontwerp, en mischien uitrekenende, hoe veele voordeelen eene vangst van dezen aart hem kon-

de aanbrengeu, sprak maar zeer weinig; en ik, die anders zulk een spraakzaam reisgezel was, zat verstomd als een beeld. Twee ruïnen van oude Kasteelen, op de bergen staande, digt bij **BLAUBEUREN**, deden mijne verbeeldingskracht een oogenblik ontwaaken; en met dezelve zwierf ik om, in de oude helden-tijden van ons Vaderland, toen de seele reeds stil hieldt, en ik, door mijnen begeleider, in zijn verblijf gebragt werd. De eerste intrede in de kamer voorzeide al niets goeds. Er was niemand die mij verwelkomde, en alles was zoo stil als in een sterfbuis. — Zelfs mijn leidsman verliet mij; en nu bleef ik alleen, bij een meisje, dat treurig aan het spinwiel zat, en 't welk mij zoo dikwijls haar voet den grond raakte, met een zuchtend medelijden onder de oogen zag. Ik nam een boek van den wand; — het was *Sebaldu Notbanker*. De geveinsde Priestertronien van **CHODOWIEKI** sprongen mij, met vernieuwenden tegenzin, onder het oog. Een weinig daarin gezien hebbende, opende zich plotsling de deuren. De Majoor van **VARENBUHLER** tradt aan de spitse: Agter hem de Graaf van **SPONEK**, de Opperamman van **BLAUBEUREN**, en — MIJN LEIDSMAN! — en ziet! de Majoor zeide mij *arrest* aan, op last van den Her-

Hertog. Ik hield het voor scherts, daar ik den Heer van VARENBÜHLER, zedert mijn verblijf te LUDWIGSBURG, zeer van nabij kende. Maar zijn nedergeslagen oog, en eenige meer bepaalde uitdrukkingen, beweezen mij, haast, den volkomen ernst van zijnen last. „ *Ik hope dat de* „ *Hertog mij niet onverboord veroordeelen zal;* „ *en nog minder, dat bij mij in den kerker zal* „ *laaten verkwijnen!*” Dit zeide ik, met eene houding, zoo sterk en manlijk als mij eenigzins mogelijk was. De Majoor betoonde mij een ongemaakt medelijden; gelijk ook de Opperamtman. Deez' drakte mij broederlijk de hand, sprak mij moed in, en vereerde mij zijne handschoenen tot de reize, met een oog waarin de traanen blonken. Welk een troost is het, ook in de ellende, nog goede menschen te vinden! Hij is nu tot zijne rust ingegaan. Deeze kleine erkentenis ruste op zijn Graf!

Men gaf mij vrijheid om aan mijne huisvrouw te schrijven; maar mijne hand was als verlamd. Ik at des middags niets; en beklom, gelijk een misdaadiger, omgeeven door het nieuwsgierig gemeen, den reishagen. De Majoor zat bij mij, nog meer verstomd dan ik zelve. „ Ach, mijne vrouw! Ach, mijne kinderen!” Dit was

alles wat ik dacht, — zuchtte, — flamelde; — zij vervallen nu tot den bedelzak, zeide ik tot den Majoor; — ik heb hun naauwlijks het noodige voor een paar dagen agtergelaaten; — O, wat zullen zij zeggen, wanneer deeze droeve maare hun als een donderflag in de ooren klinkt: *uw man*, — *uw vader is gevangen!* De Majoor vertroostte mij, met belofte, dat hij mijn huisgezin, met alle nadruk, in des Hertogs gunst zou aanbeveelen. Hij heeft ook zijn woord gehouden; en ik weet, G O D zal het hem vergelden!

Bijna de geheele reize rookte ik tabak, eene gewoonte, waar door ik, dikwijls, mijne bekommeringen trachtte uittedampen. Ons nachtverblijf namen wij te KIRCHHEIM, waar ik door Soldaaten bewaard werd, die mij kenden, en, fluisterende, haatlijk over mij spraken. Ik hoorde het, en sliep maar weinige minuten. Men zondt van daar een boodschap aan den Hertog, om zijne verdere bevelen te vraagen. Eerst was zijn oogmerk geweest, mij op de Vesting HOHENTWIEL te zetten; maar God neigde zijn hart anders, en al vroeg, met het aanbreeken des daags, van den 24 Januarij, werdt mij aangezegd, dat ik op den ASBERG, in zeer
naau-

naauwe bewaaring moest gebragt worden. Ik was ongevoelig, en als verftokt. Des middags fpijste ik te KANSTATT, met eenige graagte; en fchreef, beevende, een paar regels aan MILLER, te ULM. „O zorg toch voor mijne vrouw, en kinderen! ik kan het niet meer doen, want ik ben gevangen.” Dit was alles wat ik fchreef; maar de brief kwam niet te regt.

Op de geheele reize trof niets mij zoo gevoelig, als een Schoolmeester te KANSTATT, die mij te LUDWIGSBURG had leeren kennen. Hij had naauwlijks mijne aankomst, en mijn lot vernomen, of hij kwam mij, deswege, met betraande oogen beklagen. Op de ootmoedigfte wijze verzocht hij den Majoor, of hij mij niet wel eene flesse wijn mogt brengen? — Hij had er eene die goed was, — eene roode, — en zou mij nog, tot affcheid, zoo gaarne daar mede verkwikken? De Majoor weigerde het, om dat wij genoeg te drinken hadden. — En nu ftondt hij weenende voor mij; — de geheele volheid zijner troostreden vloeide hem van de lippen! „O, God de Almagtige zij met u! Hij zal u niet laten verderven; want Hij is genadig, barmhartig, langmoedig, van groote goedertierenheid en waarheid! Geen onheil

„duurt tot 'slevens einde!” Dit sprak zijn hart, — hij zegende mij, en vertrok met beschreide wangen, die zijn diepst mededoogen tekenden.

Een kille schrik ging mij door het gebeente, toen zich de ASBERG uit de blaauwe dampen verhief, en voor mijne oogen stondt. Ach! wat staat mij daar te wagten? — dacht ik, toen de wagen al voor de vesting stil hieldt: De Hertog was zelve tegenwoordig, en bepaalde den kerker, waarin ik moest bewaard worden. De angst mijner ziele, op dit oogenblik, is niet te beschrijven. — eene doodlijke pijn trof mijn hart. De Kommandant RIEGER, een man, die, door zijne vlugge werkzaamheid, — door zijne aangenaame en treurige lotgevallen, en door goed en kwaad gerucht, in Duitschland zeer bekend is geworden, kwam terstond tot mij. Ik beval mij in zijn medelijden. De Majoor nam afscheid, en ik werd in den tooren gebragt, dicht voorbij het vertrek, waar uit de Hertog en zijne Gemaalin naar beneden zagen. Ik verzogt, op de dringendste wijze, de voorspraak van den Kommandant bij den Vorst, voor mijne arme vrouw en kinderen. Hij kwam, in weinige oogenblikken, terug, en bragt mij het verblijdend bericht,

richt, dat de Hertog voor mijne vrouw een jaargeld van Tweehonderd Guldens bepaald had, en dat hij mijne kinderen in de Academie te STUTT-GART aannam. Welk een steen was dit van mijn hart gewenteld! Hoe veel meer gesterkt, konde ik, nu, de kastijdingen en het lijden draagen, welke mij beſchoren waren!

Nu knersten de deuren agter mij toe, — en ik bevond mij *alleen*, — *alleen*, in een ake-
lig, donker gat, uit de rots gehouwen! Ik stond, en schrikte terug door ontzetting; gelijk iemand, die door de holle zee verflonden werdt, en wiens ziele, in de waereld der geesten, weder tot zich zelve komt! Hier in deeze naare grotte, — in dit jammerverblijf, moest ik geheele driehon-
derd en zeven en zeventig dagen en nachten doorworstelen! — De *Mandarins* zeggen. „ Er is maar ééne *belle*, — en dat is, de *Gevang-
nis*.” Deeze helle omvatte mij nu met haare vleugelen, — Zij omwondt mij in eene schrik-
lijken nacht, — Zij geesfelde mij met haare verteerende vlammen! —

 TWINTIGSTE AFDEELING.

Eerste dagen in den kerker. Eenige verbreeking des harte. Tijdverveeling. Troostlijke bezoeken van den Kommandant RIEGER. Ontdekkingen hoe de zonde mij verwoest had. Sterke wroegingen van mijn geweten. Groot nut uit de schriften van HOLLAZ. Mijne toevlugtneeming tot CHRISTUS. Genot van eenigen troost, naa het leezen van de gelijkenis van den verlooren Zoon. Inzien in het moeilijke mijner bekeering. Uitstap tot eenige berinnering nopens de wijze derzelve. Nadere beschrijving mijner verslagenheid.

Mijn eerst opkomend gevoel was, de verbaazing, over de vervulling van den droom, dien ik, agt jaaren geleden, gehad had; en waarvan ik reeds gesproken heb. Mij dacht, als wat zich nu aan mij voordeedt, — die
half

half afgebroken tooren, — dit zwart gewelf, — deeze harde legerstede, — die ijzeretralien, — die zelfde man, mijn Overste RIEGER, — alles kwam, trek voor trek, over één met het geen ik toen slaapend zag. Zoo benaauwd: als ik, in dien droom, door gloeiende asfche moest heenen waaden, zoo benaauwd ging ik, nu, de *exerceerplaats* van ASBERGS vesting over, toen, ik, onder het oog van den Vorst, in deezen kerker geleid werd. — Neen; men moet alle droomen niet belachen!

Toen de verschrikking, met haare ijzere hand, een weinig van mij afliet, verzonk ik in de diepste zwaarmoedigheid, en kwam den Wanhoop zeer nabij. Geheele uren, zat ik, stijf en onbeweeglijk, op mijn stroobed. Ik bekeek de naare, zwijgende muur rondom mij; — Ik zag op den ijzeren ring, die daarin vast gemet-zeld was, om, naar het bevel van den Vorst, bij den minsten misflag, mij daar aan te kluisteren. Mij dacht, ik zag mij reeds aan den keten, — ik hoorde ze kletteren aan mijn' trillenden arm, en akelig slaepen aan den beevenden voet. Voor mijn *vrij* gevoel was niets ontzaglijker dan een keten. — Voorts, om
mij

mij te *troosten* vond ik niets! De menschen, die mij mijn traanenbrood, en het water der verdrukking bragten, lagen onder het gestrengst bevel, van geen enkel woord met mij te spreken. Geen boek, — geen klavier, — geen inkt noch pen, — geen potlood noch papier; — En ach! geene moeder, — geen vrouw, — geen kind, — geen vertroostend vriend! — Alles wat mij omringde was stom, — gelijk het graf rondom eenen dooden. Van den top der vrolijke genoegens, in dezen kuil der spraakelooze wanhoop; — uit de aangenaamste gezelligheid des levens, overgebracht in deze naare eenzaamheid, — overgebracht, waar geene menschheid leefde; — uit het genot der Vrijheid, nedergedaald tot de verachtelijke boeien! Welk eene omkeering, — zoo plotsling, — zoo schriklijk! Met zulk eene vuurige ziele, — met eene stoute, doorgaans geweldige, verbeeldingskracht, — met deeze altoos levende gevoeligheid voor mijne medemenschen, — met die, dikwijls, onstuimige drift tot werkzaamheid, — met dat alles bij elkandren, zich *alleen* geplaatst te zien; — *alleen*, zonder uitzicht!! O mijn hemelsche Ontfermer! Gij hebt mij bewaard! U alleen moet ik

Ik danken, dat ik niet onzinnig werd, en, daar door, buiten staat, om mijne zonden te beweenen, en genade bij U te zoeken.

Eerst naa eenige dagen, konde mijn hart breeken, en een vloed van heete tranen storten. Ik waagde het, eenige verzuchtingen tot God op te zenden. Maar de gedachte sloeg mij, als een donder, ter neder: Gij hebt, *jaaren lang*, niet gebeden; — en nu zal GOD u terstond verhooren, nu gij in de ellende zijt! Laage ziele! schaam u over uw galgenberouw! Moet gij dan, gelijk een offerdier, bij den keten tot het altaar gesleept worden? Neen, bid niet, — GOD verhoort u niet! — Gij zijt verworpen, — Gij zijt weggeworpen, tot een ontzaglijk toonbeeld voor anderen; en dank GOD maar, wanneer er geen toekomende staat is!

Te midden in zulk een wanhoopig uur, kwam er, als eene zachte stem, tot mijn hart: IK BEN GOD EN GEEN MENSCH! En, op dat oogenblik, zonk ik, als door God gegreepen, op het stof van mijne gevangnis neder, en bad, voor de eerstemaal, een vurig, snikkend traanengebied:
 „ JA: GIJ ZIJT GOD EN GEEN MENSCH! Gij
 „ hebt uw wederspanning volk gehoord, toen het,
 „ uit

„ uit Babel tot U riep; — Gij hebt den „ Afgodischen MANASSE gehoord, toen hij, „ in de ketens, u om ontferming smeekte; ja, „ Gij zoudt den SATAN hooren, indien hij bid- „ den konde! Want Gij zijt genadig! barmhar- „ tig! Gij hebt geen lust aan den dood des „ zondaars! Gij zijt de *Liefde!*” Door dergelijke gedachten bewaarde God mij voor den Wanhoop. Dikwijls was dezelve niet ver; en dan scheen, voor mijn' beroerden geest, het denkbeeld van den Dood, mij anders altoos zoo verschrikkend, eenigzins aangenaam te worden. Met roet schreef ik aan den wand: DENK AAN DEN DOOD! en wanneer ik dan mijn stroo opschudde, zuchtte ik: „ O, dat dus eene barmhartige hand haast de spaanen in mijne doodkist opschudde!” Hóe treurig is het, dat een zwaar en drukkend lijden alleen in staat schijnt, om het sterven gemakkelijk te maaken! — Ach, dat men niet, midden in het genot van Léven, Vrijheid, en Welvaart, met Paulus zeggen kan: *Ik heb begeeste om ontbonden te worden, en met Christus te zijn!*”

De tijdverveeling was de eerste geesfel, die mij, allergevoeligst, pijnigde. Ik telde geene dagen meer, maar uren, en mijn gehoor werd

zoo fijn, dat ik de minuten docht te onderscheiden. Een afgelegde dag deedt zich aan mij voor, als een zwaare rots, die weder van mijn hart gewenteld was. Ik telde mijne treden, mijne polsslagen, alle scheuren en reeren in het gewelf der gevangnis, ja de draaden in de deken die mij bedekte. Ik herhaalde, bij het *Alphabet* langs, alles wat ik, van verscheiden Weetenschappen en kunsten, in mijnen geest verzameld had; maar dit tijdverdrijf werd ik het eerst moede; want alle *Weetenschap* is *ziele-smert*, wanneer dezelve verftoken is, van den wellust der *Mededeeling*. Dan, terwijl ik menschen konde *hooren*, schoon ik hen niet *zag*, zoo was het mijn voornaamste en liefste bezigheid, dat ik naar hunne stemmen luisterde, en beproefde, hoe veel men, van het natuurlijk, verstandelijk en zedelijk karakter der menschen uit de stemmen kan gewaarworden. Bij veelen is het mij gelukt, zoo als ik naderhand bemerkte. Gelijk de Ouderdom, naar deszelfs verschillende trappen, zich in de *stem* des menschen doet onderscheiden, zoo openbaart hij daar in, ook, niet zelden, zijne *bekwaamheden*, en de gesteldheid van zijn *hart*. Klaarheid en Dofheid; Diepte en Hoogte; Zwaarte en Luchtigheid; een heldere en duistere toon; Vlug-

Vlugheid en Traagheid; Eentoonigheid en aangename afwisseling; eene hooge luide *Discant* en eene diepe sleepende *Bafs*; — met één woord, — Alles wat tot de klank behoort, van het eerste hoorbaare geluid af, tot in den slag van den wedergalmenden donder, heeft deszelfs bepaalde beduidenis; en men zal het, waarschijnlijk, nog wel eens zoo ver brengen, dat men, bijna even zeker, als LAVATER, en nog grooter Gelaatkundigen, met het oog, ook met het oor de karakters der menschen zal kunnen beoordeelen.

Zoo gevoelde ik, in mijne treurige woestenij, het nederdrukkend geweld der Tijdverveeling. Hoe duidelijk en schoon werdt voor mij nu de plaats uit den *Mesfias*, daar de ziele van THOAS in eene onbewoonde eenzaamheid verbannen wordt.

(*) „ Zij was alleen; — geheel verlaaten;
 „ — verlaaten van alle wezens. Zij bevondt
 „ zich niet in de *Schepping!* — niet op de
 „ wae-

(*) Deeze fraale plaats, uit Klopstoks 16-Gezang, in verzen overtebrengen konde de vertaaler niet ondernemen.

„ waereld der ftervelingen, — niet op *baare*
 „ waereld! zij zag ook het aangezicht niet van
 „ eenig onsterflijk wezen! In haaren bitteren
 „ weedom, vernam zij geene hemelsche stem!
 „ zij dacht gelijk eertijds; ook konde zij van
 „ plaats veranderen, doch bleef, zich bewee-
 „ gende, steeds in de volstrektste eenzaamheid.
 „ Ach! elk tooneel van nieuwe inzichten was
 „ voor haar weggezonden: alleen het voorgaan-
 „ de, — alleen zich zelve bleef voor haar ove-
 „ rig! zij bevondt zich zonder vrienden, —
 „ zonder eenig hoorbaar antwoord op de bange
 „ vraag: *wanneer* de Richter zijn oordeel zou
 „ voleindigen? dit bleef haar alleen, dat, uit
 „ de oude gedachten, zomtjids nieuwe denk-
 „ beelden ontfonden, welke, doch dit wist zij
 „ niet, de haare niet waren.”

Hoe louter waar is dit! dacht ik, met een
 gloeiend voorhoofd! Naar KLOPSTOKS voor-
 treffelijke schilderij, zag ik de *Eenzaamheid* voor
 mij staan:

„ Met den beker der vreugde in de rechte,
 „ In de linkerhand de blinkende dolk! —
 „ Den gelukkigen reikt zij den beker der vreugde toe; —
 „ Den ellendigen den blinkenden dolk!

Ja, mij reikte zij den blinkenden dolk toe; en

dikwijls hief ik den arm om hoog, om, met éénen woedenden stoot, de plaagen van mijn hart te doen eindigen. Dan, mijn Beschermengel wendde den dolk af, en gaf mij, hoewel naa veele doorgejammerde maanden, zelfs eenige droppelen uit den beker der vreugde te smaaken! Maar, Broeder! Gij die ondervonden hebt, wat ik ondervond, of Gij die het nog ondervinden zult! Gij weet het, of gij zult het weeten, dat de eenzaamheid de droevigste kwaal is, wanneer wij ons, bij een ontroerd geweten, in dezelve, niet over de Godlijke tegenwoordigheid verheugen kunnen.

Onder deeze gemoedsworstelingen en smerten werden, vervolgens, de bezoeken van den Kommandant RIEGER mijne eerste en éénige troost. Ik ondervond haast, dat het eene Godlijke schikking was, mij juist aan deezen, en aan geenen anderen man ter kastijding overtegeeven. Hij was, in voorigen tijd, in gelijke, en nog zwaarer benaauwdheden geweest; en het verhaal van zijne vierjarige gevangenis, — van zijn gedrag daar onder, en van de wonderbaare Godlijke verlossingen daarbij, welke zich aan Hem verheerlijkten, en hem tot een verlicht belijder van den Godsdienst vormden, waren voor mij
zeer

zeer leerzaam en verkwiklijk. Zijn staat was de akeligste, welke men zich kan voorstellen. Vier jaaren lang zag hij geen menschlijk aangezicht; want zijne schraale spijsze werdt met een touw van boven nedergelaaten; hij had noch stoel, noch tafel; zijne gevangnis werdt nimmer schoongemaakt; men liet hem baard en nagels wasfen; en hij liep gevaar van in zijne onreinigheden te vergaan. Daarenboven, moest hij de lange wintersche nachten in de naare duisternis doorzuchten. Hij kreeg geene de minste tijding van zijne familie, en had, behalven den Bijbel, geen geschreven noch gedrukt blad in zijne handen. — En, bij dit alles, werdt Hij door God bewaard, en zoo magtig gesterkt, dat hij, in zijnen kerker, geestlijke liederen opstelde, vol aandacht en godsvrucht. Hij verzamelde voor zich, in zijne eenzaamheid, ook zulk een' schat uit de Heilige Schriften, dat ik nauwelijks iemand gekend heb, die, zoo geheel en al, daar mede vervuld was. Zijn voorbeeld leerde mij, hoe de honger der ziele naar Waarheid, bij het gebruik des Bijbels, den zegen verkrijgt; daar, buiten dezelve, de Godlijke woorden, zonder blijvenden indruk, weder van het hart afstuiten, en geenerleie troost, of vruchten der heiligmaaking naalaaten, wanneer dezelve niet

in het leven van den in en uitwendigen mensch indringen, en de spijsze voor den geest worden, gelijk het brood voor ons lichaam is. De grondwaarheden van de heilige Schrift, door ons begeerig ontfangen, ombeld, verstaan, en in ons tot kracht geworden, kunnen ons alleen verlichten, heiligen, en tot menschen naar Gods harte maaken. Deeze waarheid zag ik al dra, en leerde, vervolgens, nog, in eenige voorbeelden, bewonderen, tot welk een edel en sterk karakter het Christendom deszelfs waare aanhangers hervormt. Mijn Verzorger en Opziener verkwikte mij, dan eens naar 't lichaam, door spijsze en drank, geneesmiddelen en oppassing; en dan eens geestlijk, door zagte en harder bestraffingen, — door het buigen en ter neder slaan van mijnen nog opvliedenden geest, — door krachtige troostgronden uit de Openbaaring ontleend, en inzonderheid door het mededeelen van boeken, in den echten geest van het Christendom geschreeven.

Zijn vader was een godvruchtig schrijver geweest. Deszelfs schriften, met die van JOHAN ARENDS, BENGEL, en andere vroome mannen, zijn mij, in mijne eenzaamheid van groot nut geworden, hoewel zij meer dienden, om
mijn

mijn hart te openen, dan om aan het zelve de drukkende twyffelingen te ontnemen. Ik moest troost hebben, en konde gelooven, dat God, ook voor zulke omftandigheden, waarin zijne fchepzelen, door losheid en onvoorzigtigheid komen kunnen, reeds vooruit gezorgd hebbe. Mijn Kommandant zeide: „ Gij hebt fchipbreuk geleeden, en u blijft nog maar ééne plank overig om u te redden, en dat is — DE GODS-DIENST!” Ik greep ook na deeze plank; en inderdaad zoo greetig als de fchipbreukeling, die het drijvend hout aanvat, en zich daar mede aan den oever werkt. „ O mijn God! wees „ Gij mijne hulpe! Uwe pijlen zijn in mij ge- „ daald. Ik ben gezonken in gronde'ooze wa- „ teren!” Dus riep ik in mijne fpelonk, en gevoelde voor de eerfte maal, wat het is, de *Pfalmen*, met een weenend en bloedend hart, in eene gelijke benaauwdheid der ziele, den gewijden Dichter te kunnen naabidden.

Het eerfte, 't welk God aan mijne ziele deedt, was, dat Hij mij toonde, hoe verbaazend de zonde mijnen inwendigen mensch verwoest had. Met mijne geheele ziele bepaalde ik mij tot het læzen van den Bijbel, en van 't geen God daarin den Zondaaren aankondigt. Alle de bedreij-

gingen en straffen betroffen *mij*. Mijn ontwaakt gewisse sprak, als een gestreng maar waarachtig getuige: „ *Dat zijt gij! Dit gaat u aan! Dit hebt gij te wagten!* In het tweede hoofddeel van den brief van PETRUS, vergeleeken met den brief van JUDAS, vond ik mij zelve, zoo naar het léven getekend, dat ik deeze plaatzen ontelbaare reizen las, met eene onbeschrijflijke beklemming des harten.” Ja, zeide ik „ Gij zijt „ die litzinnige, — die onbandige, — „ die vermetele lasteraar van God en zijnen „ Zoon! Gij zijt die waterlooze fontein, — „ die wolk van eenen draaiwind gedreeven! „ Gij zijt die schender der oneindige Majesteit! „ — God heeft oproerige Engelen ter neder „ gestort; — Hij heeft eene waereld van „ menschen, door den Zondvloed, doen ver- „ gaan; — Hij heeft de bloeiendste steden, „ door een zwavelvuur, omgekeerd; — Hij „ heeft zijn eigen, Hem zoo dierbaar volk, om „ hunner ondankbaarheid wille, tot een schouw- „ spel der Natien gesteld! — en zou Hij u, „ die gij alleen staat, — u armen en naak- „ ten weerspanning, verschoonen? — Neen, „ *bier begint* slechts uwe straf, en het oordeel „ van den grooten dag, — de *eeuwige* ban- „ den der duisternis wagten op U!”

Dan,

Dan, naar den rijkdom van zijne ontferming, toonde God mij mijn verdorven staat niet op eenmaal, maar al voortgaande. Hij leidde mij, van tijd tot tijd, van trap tot trap, van de schemering, dieper, in de zwarte duisternis, welke mijn inwendigste vervulde. Hij ontdekte mij, bij de snelle instraalingen van zijn Godlijk Licht, de verwoestingen, welke de Ondeugd in mij had aangerigt; — Ik zag, hoe alle mijne zielsvermogens misbruikt waren; — hoe mijn Verstand aan ijdel en Waan geketend lag; — hoe mijne Verbeeldingskracht, en mijn Geheugen met onreine beelden waren opgevuld; — hoe mijne Geestigheid in haatlijke Spozucht ontaard was; — hoe het Menschegevoel als verdronken lag; — hoe elke Zedelijke kracht, gelijk graan door den hagel, was ter neder geslagen! — eene Waereld die vergaan was!! Een *Chaos*, over welks diepten geen lévenwekkende geest zweefde!! O hoe ontzettend drukte mij, nu, het misbruiken mijner schoone natuurgaven op de ziele! Welk een afschuw had ik, van alles wat ik gedacht, gesproken, gedaan, geschreeven had, schoon ook onder goeden schijn! In welke schrikverwekkende gedaanten stonden de menschen voor mijn aangezicht, welken ik, in mijne verkeerdheid, beledigd

had! — mijne arme vrouw! mijne kinderen! mijne moeder! mijne bloedverwanten! mijne vrienden en vijanden! — want, dit ondervond ik: het ontwaakt Geweeten wreekt de beledigingen, aan menschen gepleegd, eerder en sterker, dan onze zonden jegens God. Zoo hoog wordt de mensch geacht, in de oogen der Godheid; en zoo ver is de Eeuwige van *zijn* recht bij ons het eerst te doen gelden!

Mijne huisvrouw had de gewoonte, van teksten uit den Bijbel op kleine briefjes te schrijven, en dezelve op plaatzen te leggen, waar ze mij in handen moesten komen. Ik scheen die te verachten, maar zij bleeven mij allen in het geheugen; en in de gevangenis daalden zij als vuursprankelen op mijne ziele. Sloeg ik den Bijbel op, zoo troffen mij de donderstemmen der Godlijke wer. — Wanneer ik sliep, werd ik door de schriklijkste droomen gefolterd. — Dan zag ik mijn Vader, op zijn smertlijk sterfbed; — dan weder afgestorvene bekenden, uit den kring mijner bedorvene medgezellen, die mij scheenen toeteroepen: „ Uwe spotterij, nijen met den Godsdienst hebben ons vergiftigd, — wij zondigden, — wij stierven, „ Dat het eeuwig *Wee* u trefsel!” Ik scheurde mij

mij van mijne legerstede, — Ik viel op den kouden, steenen grond mijner gevangnis neder; — met wringende handen, en met het verstijfde oog der Wanhoop, zag ik, door de treurige tralieu ten hemel: Dan stond ik op, en nam, woedend, het besluit, om zulk een léven, op eene geweldige wijze, af te snijden. — Maar de Engel des Heeren, wiens nabijheid mij, in zulke beslissende oogenblikken, het gevoeligst was, bewaarde mij voor den Zelfsmoord. De gedachte aan mijne vrouw, — aan mijne kinderen, en aan mijne moeder, — *niet* de gedachte aan mijn eeuwig verderf, — hieldt mij te rug. Om mij een weinigje optebeuren, vergeleek ik mij zelve, dikwijls, met andere menschen; maar ik ontdekte aan hen allen, zelfs aan de genen die met mij gezondigd hadden, nog altoos zoo veel goeds, — in mij zelve, integendeel, zoo veel duisters en verwerplijks, dat ik volkomen overtuigd stond, dat *ik* — een *monster* in de waereld was.

Men vergelijkt zich zelve zoo gaarne met anderen, en verblijdt zich, wanneer zij het niet beter maaken dan wij. — Maar, gij bedrogene ziele! Zal God u oordeelen naar het voorbeeld der menigte? Is ZIJN Woord niet uw Wet-

boek? Wat helpt het den SATAN, meer duivels rondom zich te hebben? Zal het u, in de toekomstige waereld, troost kunnen geeven, wanneer gij eenen mederampzaligen nevens u ziet? Deeze ontwaakende, en allen eigen-roemdoodende, zelferkentenis bragt mij, eerlang, zoo ver, dat ik, buiten betrekking tot de staatkundige oorzaaken mijner gestrengte gevangnis, mij dezelve, en nog zwaarer, volkomen waardig keurde: ja, had ik door het vuur moeten verteerd worden, zou ik, van den brandstapel, gedrongen geworden zijn, om te belijden, dat elke zonde op zich zelve, — nog meer, dat elke buitenspoorigheid der wellust, — dat elke uitgespogen zwadder tegen de heiligste Waarheden, door den God des hemels geopenbaard, — dat zelfs elke belediging van den mensch, die het beeld Gods is, en waarin de broederlijke liefde geschonken wordt, zulk eene gestrengte thuiszoeking wel verdiende. Worden de grootste misdaden, door waereldlijke Richters, die medezondaars zijn, en die ook zich zelve zoo veel te verwijten hebben, niet altoos *naar den aard der schuld* gestraft, zeker evenwel zal GOD *dit* doen, die het gerichte weegt naar het paslood, aan allen, die de aangeboden vergeeving in onbekeerlijkheid verworpen hebben. Het was
niet

niet wegens den roof van het Babylonisch Overkleed, dat ACHAN zoo streng gestraft werdt, maar om dat hij het gebod des Hemels had overtreden, — om dat hij de hoogheid Gods niet gevreesd had! Wie het oordeel, 't welk de Almagtige zal uitspreken, en daarstellen, naar de maate der menschen wil meeten, vergeet, dat hij, dus doende, den Oceaan met zijne vuist omvatten wil. —

Gij zijt een wederstreever der Godlijke Majesteit! Dit vonnis scheen met eene hand aan den muur mijner gevangnis geschreeven. Uren lang lag ik op mijn aangezicht, en kroop in het stof. Het moet zijn, dat de helle zich ook *in ons* doet gevoelen; — haare vlammen verteerden mij. — Meer dan eens, smeekte ik mijnen Richter, om slechts éénen verkoelenden druppel, — om maar één enkele straal van vertroosting! Om de *gebeele afwendig* mijner smerten durfde ik niet bidden, — alleen om de *verlichting* derzelve. Dus, geheel verlagen in de Wanhoop, en nabij den Dood, greep ik eens naar den Bijbel: — ik sloeg denzelven open, en, zonder nog te leezen, viel ik op het boek neder, uitroepende: „Dat ik dan sterve, Richter der Waereld! met uwe straffende Wet onder mijn

mijn hoofd! En, ziet! toen ik, met een vuurig, schreiend oog, de plaats aanzag, was het de Gelijkenis van den *Verlooren Zoon!* — Ik las die gelijkenis; — mijn geest verslondt ze met de greetigste begeerte. De onzichtbaare Godlijke kracht doordrong mij; — mijn hart verhieft zich, gedraagen op de vleugelen der hope. „Mischien, Hemelsche Vader! mischien „zult gij uwe armen ook tot mij uitstrekken? „ — Ja, ik heb gezondigd, — ik ben niet „waardig uw zoon genoemd te worden! — „Ach, mischien, — mischien zult Gij u „mijner ontfermen!” Traanenbeeken vloeiden uit mijne oogen, en besproeiden den Bijbel; en, naa eenen genuimen tijd geweend te hebben, braidde zich eenig licht van hemelschen vrede in mijne ziele uit. Ik stond, Godlijk gesterkt, van den kouden bodem mijner gevangnis op; en dus behaagde het God, meermaalen, mij eenigen troost te doen ontfangen. Geen diep getroffen wederkeerend zondaar zou ook den weedom van zijn hart kunnen doorstaan, wanner er geenerleie verpoozingen kwamen!

Maar nu ontbrak mij eene nadere aanwijzing, hoe ter bekeering voort te gaan? In de tijden der Apostelen, toen zoo veel Godlijke kracht

in

in de geloovigen sprak, en anderen ten klaarsten deedt zien, waarin de bekeering bestondt, was dezelve niet zoo zwaar als tegenwoordig, nu men, inzonderheid in zulk een verlaaten staat als de mijne, wel jaaren lang strijden kan, eer men zich van zijnen genadestaat verzekeren durft. LESS was mij zeer nuttig. Ik las zijn werk over de waarheid van den Christelijken Godsdienst, en zijne Predikation over de Zondags-Evangelien. Zijne gestrengte zedekunde, evenwel, dient meer ter *verwonding* dan tot *geneezing*. Onze latere Godgeleerden zijn meer Geneesmeesters, ter voorschrijving van eenen goeden leefregel, dan ter wegneeming van de Zielekwaal: Hun raad is: „ Gij moet u voor buitenspoorigheden wagten, anders zult ge ziek worden.” Dat is wel! maar ik heb mij daar voor niet gewagt; en nu ben ik doodlijk krank; *hoe word ik gezond?* Dit was nu de scherpe dringende vraag, welke ik uit de boeken wilde beantwoord hebben. HOLLAZ. dien ik, eertijds, als een dweeper verachte en wegsmeet, heeft mij dit, in het begin, nog best beantwoord. Toen ik zijne *Evangelische Genade-orde* de eerste maal opsloeg, vond ik aanstonds de plaats: „ Hoe gewigtig het nu is, dat gij uit *Sodom* „ zijt uitgegaan, en op den *berg* eene wijkplaats
ge-

„ gevonden hebt, zoo weet evenwel, dat gij
 „ nog een gevaarlijken vijand rondom, en nabij
 „ u hebt, — uw eigen vleesch naamlijk, en
 „ uwen ouden mensch. Breng dezelve, *op*
 „ *deezen berg*, Gode ten slagtoffer! Bind uwen
 „ eigenwil de handen en de voeten! Offer u
 „ geheel den Heere op! Ding door, met al het
 „ zondige af te sterven, tot in de gemeenschap
 „ aan Christus dood!” Aan deezen eenvoudigen
 en kleingeachten Leeraar, heb ik de eerste
 schreede, tot de waare bevrediging van mijn
 hart, te danken. Te vooren, was ik in eene
 zoo angstige, pijnigende eigenwerklijkheid in-
 gekomen; — Ik belastte mij met zulke zelf-
 gezogte afmartelingen van het vleesch, dat mijn
 staat, daardoor, veel ellendiger werd. De al-
 gemeene verbeelding, dat ik eerst gereinigd
 moest zijn, eer ik vrijheid had, om tot Chris-
 tus te naderen, matte mij af. Ik verviel in
 eene weezenlijke, hoewel goedgemeende over-
 drijving; en zou, daarbij, in doodlijke ver-
 moeienis en krachteloosheid verzonken zijn,
 wanneer het langer geduurd had. HOLLAZ gaf
 mij het zeer eenvoudig onderwijs: „ Gevoelt
 „ gij uwe geestlijke krankheid, — Gaa dan
 „ tot CHRISTUS — en laat u geneezen!”
 Dus het gevoelen der zondekwaal, — het

zoeken der genade bij JESUS, — en het begeeren van de *daaruit voortvloeiende* heiliging — waren de inhoud van het eerste voorschrift, 't geen ik, voor mijne zielsbehoeften, bij de ondervinding goed bevond. Maar hoe moeilijk viel het mij, JESUS te vinden, wiens vijand ik tot hier toe geweest was! Ik konde niet aan Hem gelooven, zoo lang ik niet wist, wie Hij was? Zijne Godheid kwam mij, nog, als zeer ongelooflijk voor. Ik hield Hem voor het eerste volmaaktste schepzel, 't welk GOD tot een Opperhoofd over de Menschheid bestemd had, en bad Hem zoo aan; — hoewel met bekommering, of ik niet Gode zijner eer beroofde? Verder konde ik het nog niet brengen. Duizendmaal bad ik Hem, dus, om de vergeeving mijner stoute beledigingen van zijne hoogheid; — Ik bad Hem, om zijne voorbidding bij God; — om de toepassing van het voor mij verworven heil der zondverzoening, uit kracht der verdiensten van zijn vergoten bloed; en, inzonderheid, om de wegneeming der twijffelingen die mij verteerden. Ik dacht, op deeze waereld zal toch niemand meer u van uwe twijffelingen ontlasten kunnen. Geloof 't geen in den Bijbel staat, — Betreur uwe zonden, en beter u! —

Met

Met deeze gedachten heb ik mij een geheel jaar trachten op te beuren, veeltijds bekommerd, op de golven der twijffeling, omtobbende. Echter mijn gebed was, dikwijls, zeer vurig, en werdt kenlijk door zegen agtervolgd. Ik begon, nu, mij nauwkeurig aan den Bijbel te houden, en mijn leven daarnaar te schikken. Dan, Goede God! Wat vond ik hier niet door te worstelen! Ik was *alleen*, maar mijn *Ik*, mijn grootste vijand, was bij mij. Sterk opbruischende Wel-lust, — Wraakzucht tegen mijne vijanden, — Onstuimige Vrijheidsdrift, — woedend Ongeduld, — Morren tegen de gestrengheid der Christelijke Zedekunde; — Dan eens Bijgeloof, en dan weder Ongeloof, in derzelver schielijke overgangen, — Dan Hope, en dan weder Wanhoop, — dan Lust tot de Waereld, en dan een hijgen naar den dood, — Deeze allen vielen op mij aan, en slingerden mij armen gevangen, in mijne spelonk, herwaards en derwaards; zoo dat ik, menigmaal, den staat van eenen Christen voor den ellendigsten onder alle standen hield.

Intusfchen verleende God mij, van tijd tot tijd, zijne verborgene ondersteuning, die mij door alle stormen heenen hielpen. Eens lag ik des

des nachts, in mijne worstelingen, op den bodem, in de vuurigste gebeden, — voor mij zelve, — voor mijne dierbaare nabestaanden, — voor mijne vervolgers, — voor de wereld! — Ik besloot, naar mijne gewoonte, met de verzuchting: *Dat niets mij scheide, van de LIEFDE GODS, welke is in JESUS CHRISTUS mijnen Heere!* En toen ik het woord LIEFDE uitsprak, omgaf mij een zalig gevoel; — ik zwom, als 't ware, in stroomen van licht. Het Licht scheen mij geheel te omgeeven; — het scheen uit mij te vloeien, en in mij te stroomen, — zoo zuiver, — zoo hemelsch, — zoo mijn geheel bestaan, in deze nieuwe gewaarwording als verslindende, dat ik onmagtig liggen bleef. GOD IS DE LIEFDE! dit was de beevende taal mijner ziele, — en Gij! — *Gij* zoudt u verteeren in een wanhoopend angstgeschrei? Traanen, gelijk ik toen weende, weent men alleen in den hemel, aan de voeten van den Allesverzoenenden Middelaar! Afgemat, door blijdschapsgevoel, leidde ik mij op het stroo; en door den vrede omvangen, sliep ik zoo gerust in, als een zuigeling, in den schoot van de tederlievendste moeder.

Deeze overtuiging, dat GOD de LIEFDE is, en dat, zelfs zijne meest gevoelige en treffende schikkingen, het welzijn zijner Schepzelen ten doel hebben, werdt wel haast de spil van mijn nieuw Zamenstel. 't Geen ik met dit grondbeginsel niet wist overeen te brengen, verwierp ik met drift. Daarom was de stelling, van de volstrekte oneindigheid der straffen, in het toekomstend leven, mij voortaan niet aanneemlijk meer. Ik verheugde mij, in te kunnen gelooven, dat Jesus niet zal ophouden het werk der Verlossing te volvoeren, tot dat Hij, in waarheid, de Verlosser van alle gevallen Schepzelen is; — tot dat Hij alle de vijanden tot een voetbank zijner voeten zal gelegd hebben. (*)

On-

(*) I Cor: 15: 25. Men weet, dat, volgens het verband, naar kundige uitleggers, deeze woorden van den Apostel Paulus eene andere uitlegging vorderen. Ik heb de uitweiding van den Schrijver, over dit téder stuk, aanmerkelijk bekort. Zekerlijk is het veiligst, ook hier niet verder te gaan, dan het Woord van God ons duidlijk voorlicht. De geleerde *James Oswald*, in zijn *Beroep op het gemeen gevoel*, 2 deel pag. 186. zegt voorzigtig: „ Dit is eene leere, welke geen goedaar-
„ tig mensch zal willen tegenspreken; en welke geen
„ zedig mensch zal willen beweeren. buiten het gezag
„ der

Onder de wonderen der Godlijke Almagt, waar door dezelve zich nog daaglijks bij de menschen verheerlijkt, is de bekeering van eenen zondaar, zekerlijk, het grootste. Wanneer wij, met het oog van eenen Engel, de verstooring van alles wat in ons is, en welke de zonde veroorzaakt heeft, konden doorzien; — wanneer wij elk bijzonder deel van ons werktuiglijk zamenstel, — wanneer wij elke geknakte zenuw, — wanneer wij de ontelbaare indrukzels, door Logen en Waan in onze hersenen voortgebracht, — wanneer wij het ongeregeld vloeiend bloed door onze aderen, — wanneer wij elke verkeerde richting, — elke misvormde trek in onze geheele gestalte, — alle de trekken, van het door de ondeugd verwoeste aanzicht, — alle onze klanken, — wanneer wij zelfs onzen gang, en alle de zondige gebaarden, die onze inwendige breuken volgen en uitdrukken, — wanneer wij dit alles, in het zuiver licht der Waarheid, zien konden, zoo zouden wij, bijna, den Heidenen toevallen, die,

„ der Openbaaring; naardemaal, ingevalle van verbeuring, het aan den Rechter, en aan Hem alleen, „ staat, ontslag te verleenen.”

De Vertaaler.

die, naa het veertigste jaar, alle zedelijke verbetering voor onmogelijk hielden: ja, dezelfde Magt, welke God gebruikt heeft, om de wereld te scheppen, en om zijnen Zoon uit den dooden op te wekken, — dezelfde magt gebruikt Hij ook, tot opwekking en herschepping van den Zondaar, dood in de zonden en misdaden. Elke ware bekeering is eene, inwendige en uitwendige, vernieuwing, van ons geheel bestaan; doch op zulk eene wijze, dat, elk, voor zich, de *invidueele* tekenen van zijn natuurgestel behoudt. Het is mij opmerklijk, dat een groot Gelaatkundige, de beroemde MAS-KOVSKI, reeds over zestig jaaren, geschreeven heeft, dat men, uit de *Physionomie* van eenen vrijwillig wederkeerenden Zondaar, geen karakter meer kan opmaken. Zodanig spreekt onze *inwendige* gesteldheid nog in ons *uitwendig* beeld, zelf naa dat de eerste reeds aanmerklijk hersteld is. Ach! hoe veel werk had de Geest van God niet in mij te verrigten! Een *ligtzinnige* moest *bepaald*, — een *gedachteloos* mensch, tot *naauwkeurig nadenken* gebragt worden; — een *Wellustige* moest tot *Kuischheid* geraaken, en zijne togten in onderwerping krijgen; — een *Spotter* met heilig en onheilig, moest veranderd worden, tot een mensch die *God* en *den naas-*

ten ontzag; — een geduurig dartelend vernuft moest ernstig worden; — een eerst schreeuwer in gezelschap moest herschepen worden, tot een stillen Denker, — een kind der Waereld tot een Discipel van Christus, — een wilde Dwaeper tot een oprechte Waarheidsvriend; — een kortstondig strooovuur moest de plaats ruimen, voor eeuwig vuur van den Godlijken altaar: — Wankelmoedige Losheid moest wijken voor onbeweeglijke Standvastigheid, — Onzuiverheid in alles voor reine Zeden, — eene Duisternis op den afgrond, voor nieuwgeschapene Orde en Licht, — een Storm voor het zuizen eener zachte Stilte! Een werk, 't geen alleen door Godlijke kracht begonnen, en tot stand gebragt kan worden!

CIPRIANUS heeft gelijk, wanneer hij, in zijne *Apologie*, als ééne der sterkste bewijzen voor het Christendom, dit aanhaalt, dat het hem, die, tot in zijn vier en veertigste jaar, één der ruwste Heidenen was, — die alle hunne gruwelen pleegde, — grondig geneezen konde. — God genas mij, van mijne ondeugden, voornaamlijk, hier door, dat Hij dezelve voor mij ten uitersten bezwaarlijk, en de daar tegenoverstaande veranderde gesteldheid,

mij daaglijks noodzaaklijker en aangenaamer maakte. Ik bespeur, dat de *bekeering*, niet, gelijk ik dikwijls dacht, eene vernieuwing van ons *wezen* is, welke *plotsling*, en op *ténmaal* in ons gewerkt wordt; maar zulk eene, die *trapswijze* geschiedt, door menigvuldige herhaalde oefeningen, onder den Godlijken bijstand en invloed, zijnde eene voortgaande *herstelling* en *verbetering van onze inwendige en uitwendige krachten*. Dikwijls gaat dezelve zeer langzaam, naar dat de tegenstand van des menschen zijde aanmerkelijk is. De koornakker, welke, door eene zwaare plasregen, is nedergeslagen, richt zich, in de kracht der Zonnestralen, van tijd tot tijd, van halm tot halm, weder op; en zoo verheffen zich, in ons, de ternedergeslagene zedelijke krachten, onder de aanstraling van den *levenwekkenden Geest*. Menigmaal beangstigde het mij, of God ook den mensch eerst alsdan begenadigen zal, wanneer zijne *bekeering voleindigd* is? maar ik zag dra, dat de *volkomene heiliging, in dit leven* niet te verwagten is; en dat God het zich heeft voorbehouden, om den Zondaar aanteneemen, zoo haast hij zich, op zijnen weg, inderdaad, omkeert; en, in oprechte verlegenheid en vertrouwen tot Hem, kan uitroepen: *Vader! Vergeef mij! Ik heb*

gezondigd! De hemelladder heeft veele sporten: Wie op de *eerste* sterft, wordt daarom niet terug gestooten, maar hij klimt voort, — hij klimt voort, ook naa den dood; — indien hij maar, met vasten voer, en met eene *vernieuwde wille*, den dienst der zonde verlaten, en het Evangelie, beide als de troost voor zijn hart, en als het richtsnoer van zijn leven, omhelsd heeft.

Voor het overige heb ik, voor mij, zeer duidelijk, de volgende trappen opgemerkt, welke ik, bij mijne wederkeering, betreden moest. God liet over mij, eene zeer verschrikkende gebeurenis komen, welke alle de uitzichten van mijn leven ter aarde wierp. Ik ontwaakte, — en onderzocht, ernstiglijk, naar de oorzaak van deeze toelating of schikking. De angst dreef mij naar het woord van God, en in het zelve vond ik, bij afwisseling, mijne veroordeeling, en mijn troost. Ik verschrikte, over den akeligen staat mijner ziele; — Ik leerde mij zelve kennen, als een slaaf der zonde, — der verdoemenis waardig; — en ik zag, reeds, mij zelve aan, als een mensch, welken God, tot een affchrikkend toonbeeld voor anderen, en als een gedenkteken van zijn heilig misnoegen, in

het land waarin ik het meest gezondigd had, op eene spitse wilde stellen. Zijne hand bleef nacht en dag zwaar op mij, tot dat ik aan zijne voeten erkende, dat ik, tot hier toe, zijn Vijand geweest was. De zonde werdt daaglijks afschuwlijker in mijne oogen; en ik bechouwde haar als het *eenig waare kwaad*, om welks afwendig wij te bidden hebben. De Heilige Geest maakte mijn geweten langs hoe tederer; zoo dat ik ook mijne opwellende strijdige gedachten veroordeelde, en daar tegen worstelde. Ik trachtte, zoo veel mij mogelijk was, in de rechte kennis van den Godsdienst toe te neemen; — Ik trachtte het kruis, 't welk op deelen weg te draagen valt, op mij te laaden, en onzen grooten Meester naarte volgen. Heilige Dingen en heilige Voorstellingen, — het denkbeeld aan den Dood, — aan den staat der afgescheiden zielen, — aan de Opstanding, — aan de heerlijkheid des Toekomstigen levens, — Dit alles werdt mij, van tijd tot tijd, gewigtiger; — het oefende meer kracht op mij, en verdrong, al voortgaande, de aardfche gedachten en beelden, die in duizenderlei gestalten, — onder oneindig veele gedaanten, voor mijne ziele zweefden. Nu was er niets meer, 't geen ik als *onverschillig* konde aanzien. Ik begon op de

de minste, en geringstschijnende mijner daaden opmerkzaam te worden. Ik werd jegens mij zelven gestrenger, dan mijne vijanden het ooit geweest zijn. Ik streed tegen de zonde, met eenen ernst, welke mij dikwijls zweet en traanen kostte. En dus, onder duizend begaane mislagen, — onder de gewaarwordingen der ongestadigheid van mijn hart, — nog gebukt onder veelerleie onrust, en angstige twijffelingen; — aan de andere zijde, onder nog maar zeer zwakke overtuigingen van mijne begenadiging, bragt ik, treurende, het eerste jaar van mijne gevangenschap ten einde.

Men zal mij, hope ik, een' kleinen uitstap, betreffende de wijze mijner bekeering, ten goede houden.

In onze koude dagen, in welke, met onbegrijpelijke eigenzinnigheid, bevroozen deugd, en koele redeneering, ver verheven wordt, boven een warm gevoel van den Godsdienst, — boven ijvervolle deugd, — en alle tekenen van het inwendig leven van den Geest; — In deeze dagen, wordt alle bekeering, van dien aart als ik de mijne heb medegedeeld, voor Dwee-

perij, of voor het gevolg van afneemende verstandsvermogens gehouden; — of men ziet dezelve aan, als eene uitwerking van zwartgallige verstoppingen: En dus rekenen men, voornaamlijk, Grijzaards, — Zwakverstandigen, — Oude vrouwtjes, — teleurgeffelde Jongvrouwen, — Gevangenen of ter dood veroordeelden, — Zieken en Stervenden — vatbaar, om die denkwijze aanteneemen. Onder dit oordeel zal ik ook vallen, wanneer deeze levensbeschrijving het licht mogt zien. Maar ik wil den lezer, eer hij tot deeze beslissing der *mode* vervalt, nog wel het volgende in bedenking geeven.

I. BEKEERING is iets wezenlijk; het is eene verandering der Oude neigingen in Nieuwe, — een overgang uit de Duisternis tot het Licht, — uit de Logen tot de Waarheid. Dus kan dezelve, met het sterkst gevoel, ook plaats grijpen, bij eene volkomene rustige overweeging van het Verstand. PAULUS, CIJPRIANUS, AUGUSTINUS; en, uit de latere tijden, de Graaven van ROCHESTER, en STRUENSEE, met ontelbaare anderen, die uit grove afwijkingen terugkeerden, waren, zekerlijk,
 noch

noch dweepers, noch dwaaze menschen; en wie zal hunne bekeering aan zwartgallige zwaarmoedigheid toeschrijven?

2. Ziektens zijn immers mede, dikwijls, zeer bevorderlijk tot de bekeering, als tuchtmidde-
len; gelijk Armoede, Vervolging, en duizend andere rampen, doorgaans, ernstige roepstemmen, en dringende aanzoeken van God zijn, tot het groot Avondmaal, 't welk Hij voor wederkeerende zondaars bereid heeft. Zou de gevangen staat, bij de verleende hulp, daartoe bij mij niet hebben kunnen dienen? Zalig hij, op wien het *laatste* middel ter redding nog eene gezegende uitwerking heeft!

3. 't Geen waartoe wij ons, eerst, als dwingen lieten, wordt, eindeling, onze eigene vrije verkiezing. Welk een deugdzaam mensch dankt niet zijne Ouders, of Leermeesters, voor de gestrenge tucht zijner jeugd; hoe zeer hij, als kind, daarin geen genoegen konde vinden!

4. Hoe zeer mijne omstandigheden daartoe medewerkten, de *eerste* oorzaak van de verandering mijner neigingen is, geenzins, in zwaarmoedigheid, of in het bedwang mijner gevangenis

nis te zoeken, maar alleen in eene vrije, voorkomende genade van God, welke die omstandigheden gebruikte, tot bevordering van mijn hoogst belang. Op zich zelve staande, hadden zij die vrucht niet kunnen doen. In het begin was de sterke aandrang mij wel zeer onaangenaam, maar nu dien ik God, met de volkomen instemming van mijn hart; en ik dank Hem voor zijne gestrengheid.

5. Door de herstelling van den inwendigen mensch wordt ook de uitwendige verbeterd. Men heeft meermaalen gezien, dat de gezondheid der ziele die des lichaams bewerkte. De vreeze Gods is een boom des levens, — eene lampe des Heeren, *doorzoekende de binnenkameren des buiks*. De Bijbel is de beste **PHYSIOLOGIE**, zegt de waardige OETINGER.

Dit is hier tot mijn oogmerk genoeg. Ik heb nu mijne ziele, in haaren strijd afgeschilderd, — mijne ziele, welke aan een zwaluw gelijk is, die gedurende het onweder de laage aarde zoekt, maar in het licht der zonne naar boven stijgt. Nu moet ik ook zeggen, hoe ik mij, als mensch, over het geheel bevond? en mijn antwoord is: Doorgaans ellendig! Ik zag, soms,
mij

mij zelve aan als eenen gestorvenen, wiens afgescheiden schim, door den Richter der Waereld, tot deeze spelonk veroordeeld was. De geluiden, welke ik rondom mijn gewelf hoorde, kwamen mij, wel eens, voor, als het klaagen van afgescheiden geesten, die, tot een zelfde oordeel, door den Engel des Doods, mij voorbij gebragt werden. Dikwijls werkte de aandrang tot Vrijheid, in mij, ook zoo onstuimig, dat ik, met mijne vuisten, tegen de muren sloeg, en mij zelve lucht wilde verschaffen. De dampen mijner gevangnis, — want geene lucht vondt er eenige doortogt, — greepen mijne borst aan; — zij drukten mij den adem neder; — zij werkten eene doodende afmatting, door alle mijne leden, en maakten mij het sterven langs hoe begeerlijker. Veele nachten moest ik slaapeloos doorweenen. Wanneer de slaap, in gouden druppelen, van de vleugelen van onzen beschermengel, op ons nederstrijkt, en ons onze ellende vergeeten doet, o! welk eene groote weldaad, voor den armen vermoelden Sterveling! maar, integendeel, verlaat hij ons in de uren der jammerklagten, — verlaat hij ons, gelijk hij mij verliet, in de eenzame en hopelooze duisternis, — Ach! hoe
zucht

zucht dan de ziele ten hemel: „*Wachtter! wat is er van den nacht?*” — Daarenboven, eer ik tot de rust der ziele kwam, breidde de kwaade geest der zwaarmoedigheid zijne draaken vleugelen geduurig schriklijker over mij uit. Midden onder leezen of bidden, of in rustelooze nachten, schemerden, zomtijds, alle foort van haatlijke schrikbeelden voor mijne benevelde oogen. Dikwijls ook overviel mij eene woede, als om, plotsling, raazende op te vliegen. De vrienden, die mij best kenden, vreesden dit ongeval; en, in de maand Augustus van dit jaar, was er, inderdaad, een gerucht van mij uitgegaan, dat ik, als een onzinnige, aan den keten lag. En gewislijk, alleen door een wonder van Gods vaderlijke Goedheid, ben ik daar voor bewaard gebleeven. Ter aarde nedergeboogen, met het verhitte hoofd op den kouden grond mijner gevangnis, bad ik Hem, met dulzend tranen, dat Hij mij toch niet in een stand zou laten komen, in welken ik buiten staat zou weezen, om tot Hem, of tot het goede weder te keeren: Dikwijls ook, wanneer ik, op den oever der krankzinnigheid, in dien afgrond nederzag, gevoelde ik de uitreddende hand van God, die, kenlijk, mijn verstand in
eene

eene geregelde werkzaamheid herstelde. Dan, duisternis bleef geduurig, als eene drukkende onweersbui op mijne ziele liggen. Wanneer de stormwinden rondom mijne gevangnis huilden, was het mij aangenaamer, dan het stille rusten der zonnestraalen op de ijzere staaften van mijn trallevenster; en in dien tijd vielen er juist eene zeer zwaare onweersbuien. Eene felle blikzem floeg in het dak van het blokhuis, bij den tooren waarin ik mij bevond, en toen konde ik bidden, zonder merklijken angst des harten; ook wel met den wensch, om daarbij mijn einde te vinden. Ik zong.

Wanneer, bij 't blikzemlicht,
Mijn hart tot God zich richt,
Zoo is Hij mijn bescherming:
Ik rust in zijne ontferming.

Ach! eene slaaplooze nacht in de gevangnis, wanneer het gewelf door de blikzemschichten verlicht, en het akelig hol van den kerker door de donderslagen vervuld wordt, — wanneer alles rondom als in stukken kraakt, en het geweten daarbij geene rust geniet, — dit is eene ontzaglijke omstandigheid! Maar heeft het hart de rust gevonden, dan vreest men niets; —
dan

dan kan men, in eenen Christlijken zin, H O -
R A T I U S nazeggen:

— — Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinæ."

Of liever, uit den 46^{en}. Psalm, vers 3. (*)

Het aardrijk schudde heen en weer
't Gebergte storte in 't hart der Zee:
Wij echter vreezen niet.

Voor een hart, 't welk zoo zeer tot gezelligheid gevormd was als het mijne, was het gebrek aan verkeerung één der grootste plaagen. Van alles wat leven ontfangen had, en zich in mijne gevangnis bewoog, doodde ik niets. Geheele uren verdreef ik, met het beschouwen, zoo van den arbeid der spinnen, als van haare natuurdrift om voedzel te zoeken, en haare prooi in het net te krijgen. De glimworm aan den wand was mij, des nachts, een zeer aangenaam gezelschap. Des winters hield ik, ter rustgaande, mijn kachel warm, op dat de vliegen niet ster-

(*) Vertaaling van Professor H. Muntinghe.

sterven mogten, welker gedommel nu het muziek voor mijne ooren was. Eene waereld, zonder levendige schepzelen, hoe schoon dezelve ook weezen mogt, zou, gelijk het mij nu voorkwam, niet anders dan eene helle kunnen zijn, voor hem die haar *alleen* bewoonde.

In het begin maakte ik ontwerpen in mijnen geest tot *Romans*, tot gedichten en andere boeken, beproevende zomtijds, of ik niet, gelijk MOSER, met den kaarsfuitcr schrijven konde? het gelukte; en, op die wijze, maakte ik menig Geestlijk Lied, en andere verzen; waar van, zommigen, wel waardig zouden geweest zijn, gedrukt te worden. Maar men bemerkte het haast, en veilde de punt van den fuitcr af; waar door ik mijne aangename tijdkorting in eens kwijt raakte. De vervaardigde gedichten werden mij ontnomen, en zijn vervolgens verlooren gegaan. Ik beklag daar onder een stukjen, onder den titel van *de Vrijheid*, voorts een gedicht aan KLOPSTOK, één aan MILLER, en ééne schets. *De verlooren Zoon*. Daarna beproefde ik het nog, met eene tong van mijne kniegcspen, en schreef weder eenige dingen; maar ook deeze werden mij afhandig gemaakt. Eindeling behield ik nog eene vork, om iets

mede te doen; maar men ontdekte dit ook, en dreigde mij met den keten. Nu liet ik alles vaaren, en gaf mij geheel aan stille geestlijke oefeningen over.

Op den tijd van het Kersfeest was ik als op het toppunt mijner jammeren. Ik werd geheel overmeesterd, door treurigheid over het gemis van de mijnen, — door angst als van eenen misdadigen, en door het ondraaglijk gevoel van een staat zonder uitzichten. Ik stond des middernachts op, wierp mij op de steenen neder, en bad God om mijnen dood. Mijne krachten waren verdroogd, — mijn vleesch was geslonken, — mijne oogen, welke ik, in een gebroken vensterruit, op den zwarten grond gelegd, beschouwen konde, waren door de traanen uitgeteerd. Ik konde niet eeten; ik deed niets dan jammeren; Mijne zenuwen trilden, — mijne hoofd zuizelde, — mijn hart beefde, — mijne kniën knikten! O mijn Vijand! die, ook in den kerker, mij nog vervolgen kondet! zijt gij niet voldaan, met deeze jammergestalte, tot welke de dwaasheden mijner jeugd mij verneederd hebben? — Ik heb geleerd voor u te bidden, en ik deed het, menigmaal, met zulk eene hartlijkheid, dat ik, snikkende, voor uwe be-

belangen, den Hemel aanriep. Immers zult gij *mij* ook vergeeven? Ja, broeder! ik heb u beledigd; maar het was mijne wille niet; en nooit dacht ik, dat Onvoorzigtigheid en Losheid zulke schriklijke gevolgen naar zich slepen. O, wees aan God gelijk, en vergeef mij! Onder zoo veele nooden besloot ik mijn eerste gevangenisjaar.

 EENENTWINTIGSTE AFDEELING.

Treurig begin van het jaar 1778. Mijne verplaatsing in een beter verblijf. Begin van hope op Gods genade. Vrijheid om het beilig Avondmaal te gebruiken. Versterking des harten uit des Heeren woord. Mijne overtuiging van de noodzaaklijkheid eener grondige vernieuwing des harten en des levens. Woelingen der verdorvenheid. Ondersteuning in den geestlijken strijd. Mijne gebeden voor mijne huisvrouw en Kinderen.

Men ziet, dat mijne aandoeningen nog zeer onbedaard waren, toen ik reeds een jaar lang in mijne gevangnis was smachtende, en men kan zich wel eenig denkbeeld vormen van mijnen staat: inderdaad zeer nabij aan die der onzalige geesten. Eene der vreeslijkste gewaarwordingen in langdurige zwaare gevangnissen is het
ge.

gevoel, — dat men langzaam verteert. De Jooden hebben grofflijk gebeuzeld „ dat de God- „ loozen *in bet graf* hünne verteering gevoe- „ len;” — maar hadden zij het gezegd van eenen gevangenen, zoo ware het geen fabel. Ik zag, — ik werd gewaar, hoe mijn lichaam kwijnde, — elke verwelkende trek, — elke verouderende kring rondom mijne oogen, — elke vermeerderende vermoeienis, — elke doffer wordende klank mijner stemme, — elke toeneemende flapheid, — elk grijzend hairtje op mijn hoofd; — Ik gevoelde ook zeer diep, hoe de vermogens mijner ziele, gelijk roozen aan de brandende zon blootgesteld, zich nederboogen en inkrompen. Mijne geestigheid was nu esne vlinder met verzengde vleugelen, die, met pijnlijke trekkingen, zich nog maar in het stof beweegen konde; — mijne uitvindingskracht een kuil vol doodsbeenderen; — mijn verstand geheel afgewerkt door gestadig peinzelen, — mijne verbeelding verlamd, en alle zenuwen der ziele genoegzaam ontspannen. Dus bevond ik mij; en geen wonder; want gelijk op een hoogen tooren, of op een verheven gebergte, onze ziel zich uitbreidt tot het gevoel van grootheid, zoo wordt dezelve, in tegendeel, in eene dompige gevangnis, al beëngder en klei-

ner. Met de diepste weemoedigheid gevoelde ik zeer klaar, hoe alle kringen van wezens, in mijne voorstellingen, van dag tot dag als inkrompen, — bijna zoo eng, dat het mij, zomtijds, in de verbijstering, voorkwam, of ik God en zijne geheele schepping in het hol van mijn gewelf omvatten konde. Muuren, gredelen en ketens zijn de dood voor den Geest.

Ingevalle ik langer in deezen stand gebleeven was, zou ik nu niet meer in wezen, en reeds half verteerd zijn. Dan, God ontfermde zich mijner! Hij wilde mij nog bewaaren, en gelegenheid geeven, om in zijne kennis, — in het geloof, — en in de lijdzaamheid grootere vorderingen te maaken. Hiertoe verlostte Hij mij uit dit akelig gat, eer ik het verwagte. Het was ook met mij tot een uiterste gekomen. Ik konde niet meer recht op gaan, en moest mij rondom aan de muuren vasthouden, om niet te vallen, en hulpeloos te blijven liggen. Maar op den 3 Februarij 1778, kwam de Kommandant, en bragt mij, op bevel van den Hertog, uit mijnen tooren, nae een luchtig, droog en helder vertrek, waar ik weder, gelijk een verreezene opleefde, toen ik den ruimen schoonen hemel, en acht mijne lieve menschen wederzag! Het en-

enkel zien van mijne broeders, — het vrolijk dartelen van de spelende jeugd op de binnenplaats der vesting, — een medelijdend oog, dat, zomtijds nae mijn tralievenster opkeek, versterkte mij meer dan alle de artsenijen der waereld zouden hebben kunnen uitwerken. Nooit heb ik de liefde tot de menschen, en hunne onuitspreeklijke waarde treffender gevoeld, dan in deeze zalige oogenblikken. En hoe door-griefde het mijn hart, wanneer zoo menig één wel met mij spreken wilde, — wanneer ik den naderenden troost op zijne lippen zag, — en wanneer hij, aan het hoog verbod gedenkende, weder verstomde! O mijne broeders! Eens zullen wij onze harten uitstorten; — eens zullen wij genoeg met elkandren spreken, waar geen magtwoord onze monden meer sluiten zal! God vergelde het een iegelijk die mij getroost heeft, of troosten wilde!

Hoe meer de Liefde van God, door zijnen geest, in het hart wordt uitgestort, zoo veel grooter en sterker wordt in ons het gevoel van algemeene toegenegenheid, van medelijden, en van barmhertigheid jegens onze broeders. O hoe pijnigde mij de aandrang om mij te kunnen mededeelen! Ik wenschte goed te doen aan allen;

en ach! ik was zelve zoo behoefdig, dat ik de hulp van allen noodig had. Ik wilde mij uitbreiden, en de akkers van mijne broeders begieten; en ik was zelve eene verzegelde bron, waaruit niemand eenig water vermogt te putten. „ Uit de algemeene orde der dingen te zijn „ losgescheurd, en tot het welzijn van het ge- „ heel niets meer te kunnen toebrengen, is de „ grootste straffe der verdoemden” zegt ORIGENES; en ik onderteken deeze waarheid met mijn bloed: — Maar Gij moest zelve, eerst, meer licht en leven in u ontfangen, eer gij het anderen zoudt mededeelen! — dit dacht ik, en denk het nog tegenwoordig, wanneer de aandrijving tot mededeeling mij afmat.

Dan, aan het wederzien van menschen rondom mij, was ook weder nieuwe smert verbonden. Eéne van de bitterste aandoeningen gaf mij het gezicht van zoo veele ellendigen, als ik nu daaglijks voor mijne oogen had. Te vooren hoorde ik maar het geraas der ketens, nu zag ik ook de ongelukkigen die dezelve droegen, hoe hartdoorgrievend is het gezicht van menschen, die, bij water en brood, ketens draagen, en agter den kruiwagen zuchten moeten! Eens zag ik, hoe de vrouw van zulk eenen gekluisterden,

den, hem bezogt hebbende, bij hem zat, en schreiende nae zijn voetijzer zag, — hoe zij het wegſchoof, en de ruwe plaats gewreeven hebbende, die met den balzem uit haare oogen bedroop. De man rookte tabak, zoo ſterk hij konde, om zijne eigene traanen te verbergen: „Judith! zeide hij, Wees zoo bedroeft niet, „wij zullen het nog wel eens anders hebben!“ Dit was alles wat hij konde uitbrengen. Zoo menigmaal zulk een ongelukkige ontslaakt werdt, viel ik op mijne kniën, en dankte God, met een innig gevoel van blijdschap. Nooit zag ik ook gevangenen, 't zij gewezene amtenaars of burgers, die, of uit overijling, of uit gebrek aan huishoudkunde bij een talrijk huisgezin, of uit dwaaze zucht tot Loterijwinst, zich aan de penningen van den Vorst vergreepen hadden, — altoos met een voorneemen om het terug te geven, — of ik ſtede mij de onderſcheiden ſtrafgerichten der toekomende waereld voor, en het zuchten nae verloſſing uit dezelve. O hoe zeer, hoe boven alles, zijn die menſchen te beklagen, welke hunne ellendens zich zelve op den halze gehaald hebben! Deeze zijn de ongelukkigſten onder de zonne, om dat hun de troost van een goed geweten ontbreekt! jaaren lang konde ik mij de vertroostingē der heilige

schriften niet toeëigenen, in het denkbeeld, dat dezelve alleen tot dezulken behoorden, die om der waarheid wille te lijden hebben. De woorden van Petrus: „*Wat lof is het, indien gij verdraagt als gij zondigt, en [daarover] geslagen wordt?*” 1 Petr. 2: 20. en: *Dat niemand van u lijde als een doodslager, of dief, of kwaaddoener, — maar indien iemand, lijdt als een Christen, die schaame zich niet, maar verbeerlijke God in deezen deele.*” H. 4: 15. — Deze woorden waren mij dikwijls tot een vuur in mijne beenderen, tot dat ik, uit het heilig woord, en door het licht van den Godlijken geest, erkende, dat de geheele inrigting der Verzoening zich, bepaald, uitstrekt tot de Verlossing der zulken, die zich zelve elendig gemaakt hebben. Niemand der zondaaren heeft immer onschuldig geleeden! Jesus leedt voor allen, maar de heiligste martelaars droegen den last van hunne eigene schulden. Men heeft de wreedheid, doorgaans, de boervardigheid der tuchtelingen een galgenberouw te noemen, en te onderstellen, dat zij, weder uit de benaauwdheid komende, erger zouden weezen dan te vooren. — Het kan zijn, dacht ik voor mij zelve, al beevende! dat gij u weder aan het waereldsche leven zoudt overgeeven, maar zij daar-

daarom uwe tegenwoordige gewaarwordingen geene waarheid? — „O God! Omzet mij! „behoed mij! bewaar mij tot het eeuwig leven! Wilt gij mij nog weder de vrijheid doen „genieten, geef mij dezelve *dan* eerst, wanneer ik die niet meer misbruiken zal!” Mocht men zich toch meer wagten, om een haastig oordeel der verdoemenis over zijne medebroeders uittespreken! Geen mensch, wanneer hij niet tot de uiterste verharding vervallen is, is zoo verdorven, of hij heeft nog iets waarbij God hem kan aangrijpen, en uit het slijk verheffen.

Het eenvoudig verhevene tempelgezag, 't geen ik nu weder, uit de nabijzijnde Kerk konde hooren opzingen, verkwikte mijn hart. Ik zong mede, — ik vierde den zondag, met verrukkingen van aandachtigheid, en gevoelde de Godlijke zegeningen nooit sterker dan op dien dag. De voorzienigheid van God verheerlijkte zich aan mij zoo kenlijk, dat ik haare bestierende hand konde opmerken, ook in de kleinste voorvallen van mijnen zoo naauw beperkten levenskring. Ik was zeer bezig met zelfbeproevingen, het zwaarste werk voor eenen Christen, — en gevoelde, met eene pijnlijke smert, elke nog duistere vlek in mij; maar ieder

der gevoel van dien aart' is toch ook eene smert, waarbij eene nieuwe vrucht des lichts geboren wordt. De *nieuwe* mensch, deeze waare zoon van God, wordt, gelijk de *oude*, onder gevoel vanbaarensweën voortgebragt. Met verbaazing, en diepe aanbidding, begon ik nu de mogelijkheid intezien, dat ik *bersteld*, of liever, dat ik, naar Gods beeld, *berfchapen* konde worden. Hoe meer ik dit inzag, zoo veel meer nam de liefde Gods in mij toe; en hoe meer deeze toenam, zoo veel duidlijker zag ik de spooen van zijne genade, in alles rondom mij. Wanneer ziekte of mismoedigheid mij eens zodanig nederdrukte, dat ik naauwlijks meer zuchten konde, zoo ontstondt er wel eens plotsling, een onuitspreklijk gevoel in mij, waarbij ik schreien en smeeken moest: O eeuwige Liefde! Uw ontfermen is te groot, dan dat ik het sterke daar van nog draagen kan!

Dikwijls sprak mijn hart tot mij: Wat zoekt gij God buiten u? Hij is in u tegenwoordig! In u heeft Hij zijn heiligdom, gelijk eertijds in den tabernakel onder zijn oude volk, waaruit Hij zich aan uwe biddende ziele openbaart. Christus werdt in een stal geboren, misfchien ook op dat wij het gelooven zouden, dat God
zij-

zijnen tempel in de vervallene menschheid wil oprichten, — een tempel die, in deszelfs onuitspreeklijke heerlijkheid, verschijnen zal, wanneer alles wat nu onzichtbaar is, zichtbaar zal worden. — Alle deeze herinneringen strekten mij ten bewijze, dat ik onder het opzicht van een ontfermend God staa; en het gevoel, hoe noodig elke versterking des Geloofs voor mij onmagtigen was, ontstak in mij, wel haast, een sterken honger en dorst naa het heilig Avondmaal; van welks gebruik ik zedert langen tijd verstoken was geweest.

Er waren nu reeds agt jaaren verloop, zedert dat ik van dit Gedenkmaal der Christenen, en toen met recht, was uitgeslooten. Het was moeilijk, de kerklijke vrijheid tot de wedertoe-lating te verkrijgen; dan eindeling ontving ik dezelve van het *Konfistorie* te STUTTGART; en hoewel er eene ernstige bestraffing was bijgevoegd, kuschte ik evenwel den brief van den *speciaal zilling* van LUDWIGSBURG, den eertijds bij mij gehaatten man, om dat dezelve die vrijheid voor mij behelsde. — Hoe kan de Godlijke genade de trotschte harten vernederen! Ik ontving het Avondmaal des Heeren, op den derienden Maart van dit jaar, uit handen van
den

den braaven Leeraar PAIJER, met het aangenaamst gevoel van de liefde van Christus, hoewel ik nog duizend twijfelingen omtrent mijnen Verlosfer in mijn hart had. Hoe waar is het, dat God niet zoo zeer op groote verstandlijke inzichten ziet! — en welke zouden *groot* voor HEM zijn! — maar veel meer op eene oprechte, eenvoudige, kinderlijke gesteldheid des harten! Duizend *gebreken des verstands* beschouwt Hij met onberekenbaare langmoedigheid, terwijl Hij niet één *gebrek des barten* onbestraft laat. Het genot des Avondmaals, waardoor ik mij met de kerk weder verzoende, gaf mij als een nieuw leven. De geheele Natuur scheen ook voor mij te verfraaien, hoewel ik Haar, in mijne gevangnis, maar van ter zijde aanzag. De Maan, mijne oude vertrouweling, was mij, tot verrukking toe, aangenaam, wanneer zij boven de vestingplaats stond: En ik gevoelde het lieflijk naderen van de lentewindjes door mijne geheele ziele, hoewel mijn lichaam, te deezer tijd, zeer zwak was. Mijn hart breidde zich uit, — mijne vindingskracht repte de vleugelen, en ik bemerkte weder lust en bekooring tot de Dichtkunst. Zoo ligt een kanarievogel als dood in zijne beslootene *celle*, — men besproeit hem met levend water, — hij beweegt zij-

zijne vlerken, — hij opent de oogen, — hij springt op, — hij beproeft eenige toonen, — en, naa weinige dagen, kan hij, uit de vrije keel, weder zijnen vollen zang doen hooren.

Terwijl ik alle mijne verzen alleen in het geheugen vervaardigde, zonder gebruik van pen of inkt, of eenig schrijftuig, konden zij onmogelijk uitvallen, gelijk dezelve, naar mijne kundigheden van de dichtkunst, weezen moesten. In de gevangnis kan men weinig nieuws scheppen, en voornaamlijk maar klaagen. De agtentaigste, de honderd zesendertigste Psalm, — de klaagliederen van JEREMIAS, en het gebed van MANASSE waren lang de fluiten, naar welke ik mijne toonen stemde, tot dat God mij leerde, dat men in den kerker ook juichen kan. De Psalmen, waaronder zoo veelen op mijnen stand toepaslijk waren, gelijk de honderd zevende, de honderd zes en veestigste en veele anderen, hebben mij het onderscheid leeren gevoelen, tusschen een gebed 't geen harteloos, en eene verzuchting die vol geest en kracht is, — tusschen een Lied, dat, in springende rijmen, noch zout noch vuur heeft, en een Gezang des harten, 't welk in waarheid ten hemel stijgt,

slijgt, en tot den altaar nadert. Met schaamte wilde ik mij verschuilen, wanneer ik mijne koude, — ijskoude regelen daar nevens leide. Hoe weinige Geestlijke liederen bezitten wij nog, die zich door korthed, — door eenvoudigheid, — door zuiverheid en kracht aanprijzen! En hoe weinig schijnen, onze noordlijke, bevroozene, en afgetrokkene denkbeelden, in rijm gebragt, of met onzen koelen toon uitgesproken, — waardoor alle stoute Oosterfche verbeeldingskracht verfmoord wordt, — zich met de hooge hemelvlugt der Lofgezangen van eenen DAVID en ASAPH te kunnen vereenigen! Hier mogt men ook wel zeggen: „ De heerlijkheid Gods komt van Parant! ” — De toonen van veelen onzer geestlijke dichters springen zoo flap van de harten terug, om dat zij onze inwendige snaaren niet weten te raaken, gelijk de Godlijke profeteen. Een uitmuntend man zegt: „ Men stemt voor zich zelve een instru-
 „ ment te zaamen van aangenaame toonen, ge-
 „ deeltelijk uit de heilige schriften, en gedeel-
 „ telijk uit de bij de menschen aangenomene
 „ accoorden, dan met welks *geheel* men slechts
 „ een' flauwen indruk kan maaken, om dat
 „ het *eeuwige*, door God in onze harten inge-
 „ drukt, den grondtekst daarvan niet uitroakt;
 „ ge-

„ gelijk in Davids Psalmen, maar doorgaans,
 „ als eene bijzaak, koel en zonder leven be-
 „ handeld wordt. Welk eene aanhoudende en
 „ bepaalde vorming zal er niet vereischt wor-
 „ den, om zulk eene geheel bedorven smaak te
 „ verbeteren!”

Voor mij zelve kan ik zeggen, dat ik mijne van dag tot dag toeneemende hoogachting en liefde voor het woord van God, als ééne der grootste genadegiften aanmerk, welke ik van Hem ontving, en te gelijk als een teken, dat het Hem behaagde, mij onder de Verlosten te stellen. Een Christen, en wel inzonderheid een Christen, die onder zulk een drukkend aanhoudend lijden verkeert, gelijk het mijne, vindt in den Bijbel veel meer Schoonheid, Verhevenheid, Kracht, Geest en Leven, dan GLASSIUS, LOWTH, MICHAELIS, MENDELSONN, TOBLER, OETINGER, LAVATER, SCHULZ, en andere onderzoekers der heilige schriften hem aan de hand geeven. Zoo haast mijne oogen hier omtrent geopend werden, vond ik ontelbare schoonheden en waarheden, — hoogten en diepten, zelfs in die plaatzen, welke ik eertijds voor Joodsche wartaal hield. Voorheen, was het mij tot ergernis, dat mannen door den

Geest van God gedreeven, gelijk de schrijvers van het Nieuwe Testament, in gemeener taal en stijl zouden schrijven, dan onverlichte Heidenen. Dan, weldra ontdekte ik eene diepe wijsheid in deezen weg van God. Indien HOMERUS, OSSIAN, XENOPHON, PLATO, TACITUS, SHAKESPEAR, MILTON, KLOPSTOK, BACO, NEWTON, LEIBNITZ en HERDER de twaalf Apostelen geweest waren, — wanneer Zij, in hunne schoone verzen of uitmuntende schrijfwijze, de daaden en leeringen van den Verlosfer der waereld hadden medegedeeld, — zou men dan de uitbreiding van deeze Leer niet meer aan het vermogen van hun Vernuft, dan aan derzelve inwendige kracht hebben toegeschreeven? Paulus heeft dit, in zijnen eersten brief aan de CORINTHERS, zoo opzettlijk behandeld, als had hij, door den Geest, onze tegenwoordige tijden bedoeld. Dan, in de heilige Schrift, is voor de behoeften van alle tijden gezorgd. Daarin liggen ontelbaare waarheden verborgen, die eerst op hunnen bijzonderen tijd zullen ontwikkeld worden. En heeft God, onder het oude Testament, niet door de uitmuntendste verstande met de menschen gesproken? Wie is bij MOSES, DAVID, SALOMON, JESAIAS of DANIEL te vergelijken?

ken? Dan, daar deeze allen onder de Jooden zoo weinig konden uitwerken, en ook de Heidenen, met al de voorlichting hunner verhevendste Vernuften, gestadig in godloosheid toenamen, heeft het Gode behaagd, door eene eenvoudiger verkondiging, zijne wijsheid te openbaaren, en de menschen zalig te maaken. Hiertoe verkoos Hij onaanzienlijke, meest ongestudeerde lieden, ontbloot van schitterend vernuft, en dikwijls uit de laagere klasse des volks. Hij deedt hen de eenvoudigste taal spreken, zonder kunstige sieraaden, of regelen van redeneerkunde; maar Hij verlichtte hun verstand, en bragt zijne verhevene Godsgedachten in hunne eenvoudige woorden, die, tot op onze tijden toe, met eene onwederstaanlijke, — met eene allesvermogende, doorsnijdende kracht hebben voortgewerkt. — En, op gelijke wijze, schoon in veel lager kring, is nog tegenwoordig de Christen, in het nedrig gewaad 't welk zijne heerlijkheid bedekt, de bewondering des hemels. Door den geheelen loop der huishouding van het nieuw Verbond, schijnt God deezen weg verkooren te hebben. THOMAS à KEMPIS, JOHAN ARNDSZ, TAULERUS, SPENER, FRANKEN, STEINHÖFER, STATIUS EN LICHTSCHEID, waarvan niemand als

een *genie* kan genoemd worden, hebben grootere daaden gewrocht, dat is, zij hebben meer onderdaanen voor het koningrijk van Christus gewonnen, dan mannen van het blinkendst vernuft, met de uitgebreidste Geestvermogens. Deeze overweegingen, welker waarheid mijn hart gevoelde, maakten voor mij het nieuwe Testament zoo aangenaam, zoo heilig, zoo onuitspreeklijk dierbaar, dat ik, menigmaal, met gebogene kniën, daarin las, en, naa een vurig gebed over het gelezene, zulke ontsluitingen der waarheid verkreeg, welke ik niet anders dan aan de medewerking van den Godlijken Geest, die mijn hart opende, konde toeschrijven.

Hoe onverantwoordlijk is het, dat men (in onze Duitfche taal) geen grooter vlijt besteedt, om den Bijbel, — het richtfnoer der waereld, — voor alle standen bevatlijk te maaken? Uit een kinderagtig bijgeloof laat men in LUTHERS overzetting, die, voor den tijd waarin hij fchreef, zeer uitmuntte, nog de onvergeeflijkste misflagen overblijven, welke deeze groote man, wanneer hij nog leefde, reeds lang zou hebben weggenomen. MICHAELIS draait en vormt het Oude Testament naar zijn vernuft, om het wonder-

derbaare natuurlijker te maaken; GRYNÆUS giet onophoudlijk water in het heilig vuur, op dat het de zwakke oogen van de tegenwoordige zieke eeuw niet te zeer zou aandoen. Anderen verlammen de zenuwen van de taal van Gods Geest op nog onderscheidene wijzen. Wanneer zal de groote Bijbelvertaaler eens opstaan, wiens geest, in het Oosten tot rijpheid gekomen, en door Godlijk licht bestraald is, zoo dat hij, in onze taal, zoo sterk, — zoo krachtig kan spreken, als de JEHOVAH zelve zou gedaan hebben, wanneer het tot ons volk, en in onze taal geweest was, dat Hij, uit de heilige donkerheid van SINAI, of door den URIM en THUMMIM, of uit het zuizen eener zachte stille, zijne ontzagvermeekende verborgenheden geopenbaard had!

Maar, dacht ik menigmaal, wat zal het u baaten, dit Godlijk Wetboek natevorschen, indien uw leven niet daarnaar geregeld wordt? Daarom trachte ik mij den *geest* der heilige schrift, door de uitoefening van derzelve voorschriften, geduurig eigener te maaken, en de zwaare verzuimnisen van mijne jeugd, zoo veel mogelijk, intehaalen. De gestrengheid van de Christlijke Zedekuude maakte mij veel werks,

inzonderheid kwamen mij, in het eerst, de leer van de Verlochening van zich zelve, — van de naavolging van JESUS, — van de opoffering van onzen geheelen mensch, — van de daaglijkche affterving der vleeschlijke begeerlijkheden, — met één woord, de geheele *Kruisweg* als overdreeven voor, en geheel niet berekend naar de natuur des menschen, gelijk dezelve zich thans bevindt. Dan het vergelijken van de heilige Schriften, — het naadenken over dezelve, en het gebed benamen mij, van tijd tot tijd, alle tegenbedenkingen. In mijne alleenspraaken tot mij zelve, zeide ik dikwijls: Welke zwaare verplichtingen hebben de Heidensche Wijsgeeren, PYTHAGORAS, ZENO, PLATO, zelfs EPICURUS, en de tegenwootdige Braminen en Bonzen in ASIE hunnen leerlingen niet opgelegd! Hoe gestreng zijn niet onze hedendaagsche Wijsgeeren en Zedekundigen, die meerendeels nog hooger eischen hebben dan Christus, zonder de kracht daartoe medetedeelen! Ja, wat vordert de Waereld zelve niet van ons! — en dat menigmaal voor eene zeer sobere bezolding! Hoe veel wordt er in den krijg g. waagd, en hoe weinig verkreegen! Er is geenerlei genot zonder verlochening; en zou dan Christus, voor de onverganklijke heerlijkheid

heid van zijn Koninkrijk, het afstaan van de verganglijke goederen des tegenwoordigen levens niet vorderen mogen? Het kan gebeuren, dat gij vrouw en kinderen verlaten moet om zientwille, — maar moet gij in den dood ook niet van hun scheiden? — Moet gij de werkingen des vleesches dooden, is het niet op dat de geest leeven zou, en eenmaal eene nieuwe heerlijkheid en onverwelklijkheid aan het vleesch mededeelen. Gij moet Christus naavolgen door veele doornepaden, en met menig gevoel van grievende smerte; Dan, gij hebt Hem niet maar te volgen tot op den bloedigen doodsheuvel, — maar gij zult ook met Hem voortgaan op zijnen weg, tot in de gewesten der Onsterflijkheid! Uw pad loopt, onder zijn geleide, tot in het eeuwige, — tot in het onuitspreeklijk zalige Gode-leven! De herstelling, waartoe Christus ons brengt, is geen stukwerk, geen enkel schijnbaare geneezing; — Hij neemt het kwaad met den wortel weg. De *doodslag*, niet alleen, maar de eerste opwelling tot *broederhaat*, — de *echtbreuk* niet alleen, maar het eerst *wellustig aanzien* eener vreemde vrouwe, — de *valsche eed* niet alleen, maar elke *onoprechte bevestiging*, — niet maar de *grove logen*, maar elke *bedekking der waarheid*, — niet

maar de *vuile spotternij*, maar elke *baatlijke scherts* is verdoemlijk, in het oog der Godlijke gerechtigheid. Elke Wetgeever moet de natuur, en nationaale bestemming van zijn volk kennen, wanneer hij grondige en weldaadige wetten zal geeven. Terwijl nu Christus, die mijn Heer is, mij duizendmaal beter kent dan ik mij zelve ken, — terwijl Hij het perk mijner bestemming reeds volkomen bepaald heeft, zoo moet het Hem ook best bekend weezen, door welke wetten ik tot die bestemming, door Hem moet voorbereid worden. Wie de toekomende waereld niet bij de tegenwoordige voegt, — wie de geheele Zedekunde tot het tijdlijk leven bepaalen wil, kan de Bijbel niet verstaan. Zij is, voor hem, overdreeven en onuitvoerlijk, Dat hij die liggen laate! Hij kan zich met een burgerlijk Wetboek beter en voldoende behelpen.

De Allerhoogste zou eene *blinde* gehoorzaamheid van ons vorderen kunnen, maar Hij wil zijne redelijke schepzelen niet als slaaven behandelen, daarom ontdekt Hij hun de redenen van zijne bevelen, waarvan zij, bij het eerste naadenken, de billijkheid bevatten kunnen. *Reinigt u, op dat gij tot de gemeenschap met God,*
waar-

waartoe een diep verlangen in uwe ziele ligt; bekwaam moogt worden! — Ontleedigt u, op dat God u vervullen konne! Dit zijn de voorname punten, waarop de geheele Christelijke Zedeleer uitloopt. Wie geleerd heeft, met zijn hart niet meer te kleeven aan iets buiten God, verdient alles te bezitten. Hoe zalig zal de afgescheidene ziele rusten, die al het stof der aarde van zich heeft afgeschud, — en hoe woevende, integendeel, zal zulk eene ziele in de naare duistere doodsvaleien omzwerven, die met alle haare krachten nog aan de dingen hangt, welke zij voor eeuwig verlooren heeft! O gedachte van het afsterven der tegenwoordige wereld, en van alle genietingen die alleen aan de aarde verbonden zijn! hoe welkom zijt gij mij! In u vind ik nu mijne waare, mijne volkomene en verkwikkende rust! Alles wat goed, wat edel, wat schoon, wat Gode-gelijkvormig is, zal ik toch wedervinden! Het overige verdient niet dat het door eenen Christen beweënd worde!

Wanneer ik, in de eenzame uren van mijne gevangenschap, over het Joodsch-Heidensch Christendom van onze dagen dacht, konde ik menig eene heete traan storten. Men prijst de

DEUGD, en schijnt haar wel te mogen lijden, maar niet in Christus, of in hun die Hem toebehooren. Men roemt de maatigheid en onthouding van DEMOCRITUS, — ARISTIDES, — CIMON, — CURIUS; maar deeze zelfde deugden noemt men *overdrijving*, zoo dra dezelve bij eenen Christen plaats hebben. Men verheft het sterven voor het Vaderland, in CODRUS, — CURTIUS, — LEONIDAS, — EPAMINONDAS, — de heldendeugden van eenen REGULUS, — VIRGINIUS, — LUKRETIA, — ARRIA, met andere voornaame mannen en vrouwen onder de Heidenen; — maar zich met de martelaars voor de eer en het koningrijk van Jesus opteofferen, dat noemt men eene dweepende dwaasheid. Welk een geest van partijdigheid! De vijandschap tegen God en zijnen Zoon spreekt in dezelve, en te gelijk, naar 't schijnt, een donker voorgevoel, dat dezelfde verachte JESUS eens onze RICHTER zal weezen. Want de onrechtvaardige haat *Hem*, die de magt heeft, om zijne ongerechtigheden te straffen. Hoe meer ik de Zedeleer van Christus inzag, zoo veel uitnemender, — ja zoo veel redelijker vond ik dezelve. Christus verboodt de huwlijksgenoegens niet, maar wel de hoererij en den echtbreuk. Hij verboodt geene
vrien-

vriendenmaaltijd, noch den hartverkwikkenden wijn; — hij zelve bediende zich hier van, in alle betaamlijke vrijheid, — maar overdaad en dronkenschap hadden zijne gestrengste afkeuring. Elke natuurvreugd, — Alle vrolijk gevoel van vriendschap en broederliefde, — Elk verrukkend gezicht der ontluikende menschheid, in de bloeiende roozen der schuldellooze jeugd, — Alle vergenoegingen van het edel verstand, of van de scheppende verbeeldingskracht, — Elke vlugge vinding, of meer bewerkte arbeid van den geest, — Elke aangenaamheid van de rust naa de vermoeienissen des levens, — Dit alles wordt door zijn voorbeeld goedgekeurd en aangeprezen. Alleen de buitenspoorigheden, die, zelfs naar het getuignis van Geneeskundigen en Wijsgeeren, voor lichaam en ziele schaadlijk zijn, — deeze keurt Hij af, — deeze verbiedt, — deeze veroordeelt Hij. En bewijst dit ook niet zijne hemelsche zending? hebt uwe vijanden lief! ook die u in de gevangnis werpen! Ook die u na 't leven staan! Een ontzaglijk hard gebod! Maar begeert gij het zelfde niet van God, wiens vijand *gij* waart? En is het u niet genoeg, dat deeze God zich uwer belangen aantrekt, en u wreken wil! Zal ik het mijnen vijand misgunnen, wanneer hij zich bekeert

en

en leeft? Zou ik in hem niet het werk van Gods vingeren vereeren? Zoo dacht ik, wanneer eene inwendige haat tegen mijne vervolgers in mij opkwam; en deeze donkere wolk voorbij gedreven zijnde, zag ik duidlijk genoeg, dat God mij grooter weldaaden liet toekomen door mijne vrienden. — Hartlijk kan ik nu voor hun bidden, daar ik overtuigd ben, dat zij meer en meer mijne beste vrienden worden zullen.

Niets viel mij moeilijker te bestrijden, dan de neiging tot het schoone geslacht. Deeze drift, van der jeugd af nooit wederstaan, was mij tot eene tweede natuur geworden, zoo dat ik dezelve als onverwinlijk aanmerkte. En nu daaglijks weder menschen kunnende zien, werd ik, zomwijlen, daar door zeer gedrukt. Dan, ik vond het gebed een krachtig middel te zijn, tegen alle de onreine opwellingen, en ik moet, tot eer van God, erkennen, dat, ook voor mij wellustigen, de gestrengste Kuischheid van dag tot dag ligter werdt. De Alomtegenwoordigheid van den heiligen God, — het reinste wezen, — en zijn donderend magtwoord: *Buisten zullen zijn de bonden.* Openb. 22: 15. werkten zeer sterk op mij. Zalig hij, die ook hier overwinnen kan! O wellust! hoe hebt gij mijn

mijn hart bezoedeld, — mijn verstand ver-
stompt, — mijne verbeelding vergiftigd, —
mijn lichaam, bedorven, — mijne ziele ver-
zwakt! In *deze* waereld is het onherstelbaar,
't geen uw tierannisch geweld mij heeft doen
verliezen. Zult gij, o Licht der eeuwigheid!
deze lidtekens geneezen?

Indien de worstelingen welke ik reeds be-
schreeven heb, door de Godlijke goedheid over
mij, niet door tijden van eenige herhaaling wa-
ren afgewisfeld, zou ik voorlang, reeds magte-
loos ten grave gedaald zijn, zonder de palmtak
der overwinning bereikt te hebben: Maar God
gaf mij, door menigerlei verkwikkingen telkens
moed en kracht tot nieuwen strijd. De bezoeken
van mijnen Kommandant werden meer, en
voor mij opwekkijker. Zijne vriendlijkheid, en
zijne verstandige gesprekken, — de berigten
welke hij mij zomtijds mededeelde van 't geen
er in de waereld omging; — ook verschei-
den, en dikwils zeer goede geschriften, die hij
mij ter leezing bragt, met de lichaamlijke ver-
kwikkingen waar door hij mij versterkte, hiel-
den mij menigmaal den moed op, wanneer de-
zelfde bezwijken wilde. Inzonderheid waren de
tijdingen van mijne lieve Vrouw en Kinderen
mij

mij tot onuitspreeklijke blijdschap. Menigwerf, naa lange worsteling met de liefde tot mijne wederhelft, verheugde mij plotsling een brief van haare hand, vol van de hartlijkste deelneeming aan mijn ongelukkig lot. In de eerste verrukking wilde ik mij wel eens een ader openen, om, in plaats van met inkt, met mijn bloed een antwoord te schrijven, maar godsdienstige werkzaamheden deden deeze *romaneske* dwaasheid bedaaren, en bragten de vuurige liefde, tot deeze mijne dierbaare echtgenoot, in de rustige bepaalingen van het Christendom. Onvermoeid bad ik voor Haar, en voor mijne Kinderen; en het staat genoegzaam vast bij mij, dat het hun, naa mijnen dood, zal welgaan. Ik smeek voor hun, om geene waereldsche grootheid, — om geene verzaadiging van aardfche goederen, maar dat zij beveiligd mogen worden voor de verleidingen der waereld, en bewaard tot het eeuwige leven. Christenen alleen kunnen met vertroosting denken, aan een wederzien in het toekomstig leven. Deeze ééne waarheid, en die onwrikbaar vast staat, behoorde ons tot de ijverigste Christenen te maaken; zoo wij anders onze ouders, onze vrouwen, onze kinderen, tot verhooging onzer eigene gelukzaligheid wenschen weder te vinden, en in een eeuwig zalige ver-

verbinding met hun te leven. Gewislijk zal het ééne der gevoeligste smerten der rampzaligen zijn, in eene hoopelooze verwijdering van hunne geliefdste panden hun bestaan verlengd te vinden, onder een smachtend verlangen nae 't geen niet te bereiken is.

T W E E N T W I N T I G S T E A F D E E L I N G .

Bezoek van LAVATER en HAHN, in Junij 1778. Tweede overbrenging in eene andere gevargenis, naast welke de heer VON SCHEIDLIN zijn verblijf had, met wien ik eenige verkeerung konde houden, schoon ongezien. Brief aan mijne huisvrouw, bij mijne toereemende zwakte.

Den 24 Juny, 1778, was mijn geliefde broeder, en den 26 waren LAVATER en HAHN bij mij. Men kan denken, hoe mijn hart floeg, nu ik weder vrijheid had, om met menschen te spreken, die mij zoo dierbaar waren, en met welker denkwijze ik zoo veel overeenstemming had. LAVATER gaf ongemeen veel vertroostend medelijden met mijne omstandigheden te kennen, en gaf mij eenige zeer goede gemoedsbestieringen. Hij heeft ook aan mijne huisvrouw

on-

ondersteuning verleend; — 't geen hem de allesbeloonende God duizendvoudig vergeldet! Het is mij nog niet bekend, wat mijne Vrienden, wijd en ver, al voor mij en de mijnen gedaan hebben. Mijne Vrouw weet het, en zij zal, [indien mijn wensch vervuld wordt,] deeze gaping aanvullen, wanneer deeze mijne levensbeschrijving, naa mijnen dood, in 't licht zal komen. — Ja, ik ben volkomen overtuigd, dat de *menschen* nog veel goeds hebben, — nog veel dat men *groot* moet noemen, en 't geen hunnen Godlijken maaker aankondigt. Ook omtrent mij hebben zij dit, in duizend gevallen, beweezen, en zij zullen het niet minder toonen, aan de arme vrouw en weesjes, welke ik moet naalaaten. Hoe menig mij nog onbekend Vriend, die aan mijne ongevallen wilde deelneemen, hope ik naamaals de hand toe te reiken, met een vrolijk, innig, stamelend: GOD ZIJ UW LOON ZEER GROOT!

God zorgde ook, als een goedertieren Vader, voor mijne lichaaamlijke behoeften; want hoewel ik maar vijf stuivers daags te verteeren had, behoefde ik mij zeldzaam met hongertorust te begeeven. Ik leerde nu ook, van dag tot dag, naar het uitwendige, de waarde van

L

Gods

Gods goede gaven kennen. Dikwijls hief ik mijne beete broods, en mijnen beker wijn dankende ten hemel, mijnen God om vergeeving smeekende, dat ik, in mijnen ruwen natuurstaat, gelijk het redeloos vee, zoo aanhoudend, zijne ontelbaare weldaaden, zonder biddende dankbaarheid, als verslonden had. Mijn liefhebberende Kommandant bragt mij dikwijls, met eigen hand, verkwiklijke spijs en drank, en dat doorgaans in tijden, wanneer dezelve tot een versterkend *manna*, en tot een blijkbaar geneesmiddel voor mijn verzwakt lichaam strekten.

Op den 23 Julij werd ik in eene andere gevangnis gebragt, die niet zoo helder was; maar ik was reeds gesterkt, om met mij te laten doen, gelijk men het goed vindt. Naast dit vertrek had de heer V O N S C H E I D L I N uit A U G S B U R G zijn verblijf; — een man, die, door de onmenschlijke behandeling van zijne broederen, wegens eene zeer vergeefflijke mislag, hier reeds in het negentiende jaar, als levendig dood begraven was. Zomtijds hoorde ik hem het klavier bespeelen, leezen, bidden, zingen, of in slaaplooze nachten, uit het bange hart ten hemel zuchten. En o, hoe gevoelde ik nu weder den aandrang tot het gezellige leven! Met
welk

welk eene sterke werking klopte mijn hart, deez
zen armen ongelukkigen te gemoet! en hoe ver-
blijdde het mij, dat wij gelegenheid vonden,
om eenigzins met elkanderen te verkeerent! De-
zelfde kachel diende voor onze beide verrek-
ken; en door eene opening onder dezelve,
konden wij, desnoods, zaamen spreken. Met
bewondering ontdekte ik in hem een scherpzin-
nig oordeel, en daarenboven, een man van uit-
neemende grondbeginzelen, welke hij uit het
Christendom ontleend, en tot toepa lijk gebruik
voor zich zelve bewerkt had. Ik vond in hem
ook nog overblijfsels van zeer schoone kundig-
heden, welke hij in de waereld had opgedaan,
en van een geestig vernuft, 't geen wel zom-
tijds zich niet uit het sombere verheffen, maar dat
nog dikwijls met vrolijke kleuren, schitteren kon-
de. — Een gelijk noodlot verbindt zeer rasch
tot Vriendschap, even gelijk snaaren van gelijke
stemming elkandren aanslaan. Hij verhaalde mij
de voornaamste omstandigheden van zijn leven,
en ik hem de mijne. — Beide kwamen daar-
in overèén, dat wij niet geschikt waren geweest,
om het vuur onzer jeugd terug te houden, en
het tot dat punt te bepaalen, waarin het vrij
staat door het zelve te *lichten* en te *ontsteeken*.
Zijn hart werd daaglijks opener in zijne gesprek-

ken, en deelde aan dezelve die warmte mede, zonder welke alle verkeerig voor mij niets dan eene doode klank is. Dikwijls dacht ik: Welk een waardig man! Is het mogeelijk? Moet *gij* in eene kwijnende onwerkzaamheid vergaan, terwijl zoo veele geest- en hartelooze menschenbeelden op de blinkendste eertrappen, als de vetten der aarde, aangebeden en benijd worden? Is AUGSBURG dan zoo rijk, dat zij zulke edele steenen als het slijk der straten wegwerpt?

Zijn treurig lot drong mij menigmaal de traanen uit de oogen; gelijk aan de andere zijde, zijne lijdzaamheid, — zijne lange ondervinding in het lijden, — zijn ongekreukt vertrouwen op God, — zijn diep berouw over alle zijne mislagen, en inzonderheid zijn' hartelijke eerbied en liefde tot den Heere Jesus voor mij zeer beschaamend waren. (*) Wij richtten te zaamen een eeuwig vriendschaps verbond op: En dit was eene gezegende balzem in mijne wonden, terwijl, voor het overige, mijne omstandig-

(*)Deeze Heer VON SCHEIDLIN heeft mede zijne vrijheid gekreegen, kort naa den Heer SCHUBART; en, gelijk men denkt, door de poogingen door derzelve daartoe aangewend.

digheden, zeer drukkend waren, door de duizelingen, verlamming, pijn op de borst, en sterke zenuwtrillingen waaraan ik onderworpen was; daar tusfchen beide nog gevoelige verwijtingen van den Kommandantbijkwamen, wiens *humeur* niet altoos even gunstig was. In de maand October nam mijne zwakheid dermaate toe, dat ik daaglijks mijn einde te gemoet zag, en daarom den volgenden brief aan mijne echtgenoote, met een spijker op het papier kratfte.

„ Een lichaam 't welk door buitenspoorigheden en aanhoudend lijden verzwakt is, en de
 „ daar bij komende gewaarwordingen kondigen mij mijnen dood aan, — het einde mijner
 „ smerten! O mijne dierbaare! Eenige uitverkoorne Vriendin van mijn leven! Gij eenzaam overblijvende! O, konde ik het u zeggen, hoe lief, hoe waardig gij mij zijt, —
 „ en hoe ik nu reedstwee jaaren, in het stof van mijne gevangnis, met mijne *liefde*, en ach! —
 „ met het bitter *gevoel* worstel, dat ik uwer niet waardig geweest ben! God heeft, op eene ontzettende wijze, de traanen gewroken, welke ik u uit de oogen geperst heb; —
 „ Hij heeft elke smert thuisgezogt, dien ik u veroorzaakte. Hij heeft mij aan de teder-

„ lievende oppassing van uwe getrouwe hand
 „ onttrokken; Hij heeft mij in den Kerker ge-
 „ worpen, waar ik, ontbloot van den zoeten,
 „ menschlijken troost, en zonder beklagd te
 „ worden, zal moeten sterven. Duizend traan-
 „ nen heb ik uwenhalven gestort, tot dat ik
 „ vergeeving gevonden heb. Ja, God, de
 „ ontfermende God, heeft mij mijne schulden
 „ vergeeven: en Gij, mijn Engel! Gij doet het
 „ voorzeker ook! 't Geen ik thans voor u doen
 „ kan, doe ik. In elk gebed, knielt gij met
 „ onze lieve Kinderen nevens mij neder, en ik
 „ leg de hand op u, en ik zegen' u. Ik weet,
 „ God heeft mijn gebed verhoord. Gij zult
 „ leeven, en geen gebrek hebben. Gij zult de
 „ raadgeefster van uwe Kinderen zijn, en nog
 „ veel blijfchap aan hun beleeven. 't Kan zijn,
 „ dat nog een waardiger vriend dan ik uw leids-
 „ man op den weg ten hemel wordt. Ik had
 „ het moeten zijn, en ik was het niet! —
 „ O troost u toch over mij! God heeft over
 „ mijnen lichaamlijken stand zijne oordeelen uit-
 „ gericht, op dat de ziele zou geneezen wor-
 „ den. — Mijn eenige hartsvriendin! Ik heb
 „ zwaarlijk gezondigd, — zwaarer dan uwe
 „ liefde gelooven kan; — maar JESUS heeft
 „ voor mij gebeden, — die JESUS, dien ik
 „ „ smaad-

„ smaadlijk miskende , heeft zich mijner aange-
 „ nomen ; Hij heeft mijne traanen gezien , —
 „ mijne verzuchtingen gehoord , en mij verzoend
 „ door zijn bloed . In zijn Koninkrijk zal ik het
 „ u verhalen , door welk een' zwaaren strijd
 „ Hij mij heeft laten doorworstelen , — hoe
 „ Godlijk Hij mij overtuigd , en hoe onuit-
 „ spreeklijk Hij zich over mij ontfermd heeft ?
 „ Gij zult , — gelijk ge zoo dikwijls , en zoo
 „ teder gewenscht hebt , — Gij zult mij in de
 „ toekomstige waereld wederzien ; maar , dit is
 „ ook waar , eer dat zalig uur verschijnen zal ,
 „ zult gij nog menig een strijd te strijden , —
 „ nog veele veranderingen . naar den uit- en in-
 „ wendigen stand , te ondervinden hebben . O
 „ alles is geheel anders dan onze natuurlijke te-
 „ derheid zich in de aangename zomerdagen
 „ des levens het toekomstige voorstelt : De Geest
 „ van God heeft dit voor mij ontflooten . Hij
 „ zal het ook voor u doen , wanneer gij hem
 „ daarom bidt .

„ Mijne kinderen ! — O mijne kinderen ! —
 „ Lieve moeder ! Leg uwe hand , in plaats van
 „ de mijne op hunne voorhoofden , en heilig
 „ hen den Heere toe ! Wanneer de smaad hen
 „ eens nederdrukt , dat zij eenen vader gehad

„ hebben; die, als een verworpene, in den
 „ kerker gestorven is, — Verhaal hun dan
 „ mijne mislagen, en mijn berouw, en smEEK
 „ van den Allerhoogsten voor hun de Wijsheid
 „ af, die van boven is, om zulk eene schaude
 „ te ontgaan. — Ik droomde; — Ik zag
 „ onzen zoon, op een' heerlijken koornakker
 „ bij de rijpe, gouden schooven staan; en
 „ ach! Ik stond onder eene menigte boomen vol
 „ onrijpe kersfen. Een meisje plukte ééne der
 „ kersfen, die half rood was, en bood ze mij
 „ aan. Zij is onrijp, sprak ik, die wegwer-
 „ pende. En gij, mijne waardstel Gij, plech-
 „ tig-ernstig naast mij staande, zeide daar op:
 „ ja, dat zijt Gij, maar zie daar onzen zoon,
 „ op den gouden koornakker! Hij zal, als eene
 „ rijpe schoof, in de schuur worden ingebracht.
 „ Ik ontwaakte, — ik wilde u omhelzen,
 „ maar het beeld verdween in de lucht. Dus
 „ troost mij mijn beschermengel, dan eens waa-
 „ kende, en dan in den slaap. Zegen ook mij-
 „ ne dochter. Groet uwen vader, dien eer-
 „ waardigen Grijzaard, — ook uwe moeder,
 „ en uwe broeders en zusters. Wees gij de
 „ leidsvrouw voor uw geslacht. Leer het zel-
 „ ve het aardighe te verzaaken, en naa het he-
 „ melighe te trachten. Vernieuw mijne gedach-

„ tennis in de harten van alle mijne vrienden. Zeg
 „ hun, dat ik, naa veele zwaare worstelingen,
 „ in het geloof aan Christus, getroost en blij-
 „ moedig ontslaapen ben. Bezoek mijn graf,
 „ indien het u mogelijk is. Mijne begraafplaats
 „ zal op een buitenkerkhof zijn, en eens zal ik
 „ ontwaaken onder Landlieden, Krijgsknech-
 „ ten, en arme gevangenen, die hunne ketens
 „ hier hebben nedergelegd. Gij moogt wel
 „ weenen op mijn graf, want daar zal een hart
 „ rusten, dat U tot in den dood toe bemind
 „ heeft; en alle de brieven welke gij mij ge-
 „ schreeven hebt, liggen op dat hart, en zul-
 „ len met het zelve der vergankelijkheid worden
 „ overgegeeven. En nu! mijne traanen zijn
 „ uitgeweend. — mijne verzuchtingen heb ik
 „ geheel uitgestort, — mijne smert is door-
 „ gestreeden! De vrede Gods zweeft over mij-
 „ ne ziele. Vaar wel! Vaar wel, voor dit te-
 „ genwoordig leven! Beste, Liefste, Getrouw-
 „ ste, Tederste Echtgenoot! Arme en vroome
 „ Lijderes! God vergelde U alle uwe liefde,
 „ en — alle uwe smerten!

„ O dag van eeuwig wederzien!
 „ „ Van 't wederzien der teerstbeminden!”

„ De traanen en het kloppend hart verbieden meer te schrijven.

„ Op den 64de dag van mijne gevangenschap.
„ Uw' arme gevangen Man.”

Terwijl deeze brief de gevoelens behelst, welke ik nog onderschrijve, zoo kan dezelve blijven staan, ten bewijze van mijne hartsgefeldheid, omtrent mijne waardsten.

Den geheelen herfst door bleef ik zieklijk. Elk vallend blad van den lindeboom, dien ik recht over mij had staan, herinnerde mij aan mijn afderven. De dood had voor mij wel zijne schriklijkste gedaante verlooren, maar ik bleef een mensch, en dacht dus nooit aan denzelfen, zonder eenige inwendige ziddering. Moest ons gezegend Hoofd CHRISTUS nog zeggen: Vader! verlos mij uit deeze ure! Gevoelde Hij, in het treurig Gethsemané, bij de schemering des nachts, de angst des doods zijne geheele ziele doordringen, zoo dat het bloedig zweet van het nederbukkend hoofd op de aarde viel, — waarom zal men dan, van zijne zwakke belijders, eene geheel onbevreesden heldenmoed vorderen, om den Koning der verschrikkingen onder de oogen te zien! — een heldenmoed, die tegen de natuur des menschen strijdt!

Ook

Ook de winter vondt mij onder deeze bezwaarnissen. O hoe lang, — hoe naar, — hoe schrikverwekkende is eene traage winternacht voor eenen gevangenen! Ten agt uren moest ik het licht uitdoen, en dan twaalf, dertien bange uren in de naare duisternis doorbrengen. Welk eene akelige straf is de duisternis, voor den lichtbegeerenden mensch! Hoe eigenaartig wordt de toekomende rampzaligheid, om derzelve smertend gevoel, vergeleeken bij *ketenen der duisternis*, — bij eene *buitenste duisternis*, daar weening is, en knersing der tanden! Wanneer deeze gedachte mij nederdrukte, werden mijne verzuchtingen allervuurigst: „ O mijn „ God! zou ik uit den éénen kerker in den an- „ deren moeten overgaan! Ach! dat verhoede „ uw oneindig Ontfermen! — dat verhoede „ uwe eeuwige Liefde!”

Had ik een klavier, of pen en inkt mogen hebben, zou mij daardoor veel aftrekking verschaft zijn, om minder aan mijne lichaamszwakheden te denken: maar dit bleef nog met de uitterste gestrengheid verboden. Men stondt mij niet eens een potlood toe, om schriftuurteksten in mijnen Bijbel te onderstreepen. Eens verborg mijne huisvrouw een potloodje in het ho-

rologiezakje van mijn broek; ik vond het ook, en schreef er eenige liederen mede, maar wierp het toen, in de groote verlegenheid dat het ontdekt zou worden, het venster uit. Alleen het denkbeeld dat ik hierdoor boeten moest, voor de zonden welke ik als Schrijver begaan had, deed mij in dit ongeluk, en in deeze kastijding berusten.

DRIEENTWINTIGSTE AFDEELING.

Ongemeene vertroosting uit de schriften van HAHN, en mijne verkleefdheid aan dien man. Uittrekzel van eenige zijner stellingen. Bijzondere versterking uit zijn bezoek. Zijn bestier wegens de verdeeling van mijn tijd. Besluit van het jaar 1778, in eene rustige gemoedsgesteldheid. Bekomene vrijheid om den openbaaren Godsdienst bijtewoonen.

De volheid der Godlijke genade, omtrent mij, was nog ver van uitgeput te zijn. Het behaagde dezelve zich voor mij langs hoe kenlijker te ontsluiten. Nog altoos lagen er gewichtige twijffelingen omtrent den Godsdienst in mijn hart, welke ik verwagte, dat de eeuwigheid alleen voor mij zou oplossen. Dan, mijn Kommandant bragt mij de schriften van den Leeraar HAHN te KORNWESTHEIM. Ik kende en bewo-

wou;

wonderde hem reeds lang, als een der grootste Werkruigkundigen van onze eeuw, maar als Godgeleerden kende ik hem nog niet. Welk eene verbaazing greep mij aan, toen ik begon te leezen, en in de schriften van deezen man bijna alles vond wat ik zocht. Ik las hem met de uiterste gretigheid, schoon ik intuschen mijn geweten daar door niet weinig getroffen gevoelde. Geen arme verheugde zich immer met hartlijker blijdschap over een gevonden schat, dan ik mij over zoo veel waarheid verrukt vond. „ *Ik heb het gevonden! ik heb het gevonden!* riep ik met nog sterker vreugd, dan ARCHIMEDES van SYRACUSE bij één van zijne ontaeckingingen. Wat is alle eer en heerlijkheid der waereld, tegen het genoeg en eener waarheidzoekende ziele, wanneer zij verkrijgt wat zij begeert!

Mijn geest was bij uitneemendheid aan de schriften van deezen verlichten man verkleefd; en ik gevoelde zeer klaar, hoe hij, van tijd tot tijd, mijn verstand van schaadlijke vooroordeelen verlostte, — hoe hij het nuttige, 't geen ik opgezameld had, in orde schikte, en daaruit het helder zaamenstel vormde, 't welk zedert in mij meer en meer bevestigd werdt. God gebruikte, om op mijn hart te werken, geene schrijf-

fchriften, gelijk men mogelijk verwagten konde, die, ook wegens hunne inkleeding naar den nieuwen smaak, bij de waereld in hoogachting staan. Alle bloempjes, redekunfstige figuren, gewoone spreuken der mode, geestige trekken, of hooge vlugt der verbeeldingskracht — stonden mij langs hoe meer tegen, en ik zocht maar *waarheid* onder het eenvoudigst voorkomen. LAVATERS *Uitzichten in de eeuwigheid* troffen mij daarom thans niet zeer, hoe hoog die man anders bij mij in achting staat. Hij schildert mij de heerlijkheid des menschen af, gelijk dezelve, mischien naar den afloop van veele eeuwigheden zijn zal, — of mischien nooit zijn zal, — en spreekt van den staat der ziele in den afgescheiden staat mogelijk te koel, om onze belangneeming te gewinnen. 't Geen trapswijze voortgaat, moet, naar den stijl der heilige Schrift, ook trapswijze ontdekt en voorgesteld worden; en 't geen ik kort naa den dood zijn zal, neemt mijn hart meer in, dan 't geen ik naa veele duizenden jaaren eerst worden kan. Menigmaal heb ik daarom LAVATERS *Uitzichten* geestlijke windmaakerij hooren noemen, om dat hij verbaazend groote sprongen doet, en de tuschenruimte ledig laat. HAHN, integendeel, houdt zich zeer naauwkeurig aan de heilige Schrift. Bij
el.

elke plaats op zich zelve heeft hij het groot *gebeel* voor zijne oogen, en aan de hand van het Woord van God, — zijne leidsvrouw, — brengt hij zijne leerlingen, trapswijze, door heldere, overtuigende grondbeginzelen, langs het pad der verlochening, en der naaolving van Jesus, door de doodsvaleijen, tot de opstanding, en altoos toeneemende heerlijkheid in Christus Koningrijk, ja tot op den hoogsten trap der Godegelijkvormigheid. Over dit alles spreekt hij zoo klaar, — zoo overeenkomende met onze natuur, — zoo schriftmatig, — dat een onderzoekend leezer hem wel haast met blijdschap zijne toestemming geeft. De taal van HANN is, schoon men dezelve op eenige plaatsen, wel duidlijker zou wenschen, doorgaans zuiver, en overeenkomstig aan de groote onderwerpen die hij te behandelen heeft. *Denken* en *gevoelen* schijnen in hem vereenigd. Zijn diep indringende geest waagt zich aan stukken, welke men, tot hier toe, als onoplosbaare verborgenheden heeft aangezien. Gelijk hij de *Rekenmachine* van LEIBNITS veel eenvoudiger heeft gemaakt, zoo heeft hij ook zijne *Theodicée* verwonderlijk verbeterd. Van de toerekening, en toelaating van het kwaad in de waereld, spreekt hij op eene wijze, waardoor de Gerechtigheid, de

de Wijsheid en de Liefde van God in het heerlijkst verband gesteld worden. De leer van GOD, — van zijnen grooten ZON, en van den GEEST, — de verborgenheid der HEILIGE DRIE, — de leer van den Val des menschen, en van de Verzoening, — de mij, tot hier toe, zoo onverstaanbaare Voorbeeldige Godgeleerdheid, — de gewigtige punten van Licht en Duisternis, — van Vleesch en Geest, — de redenen waarom God, doorgaans, onder omstandigheden die de meeste ergernis opwekken, de verbaazendste dingen ter uitvoer brengt, — de oorzaak waarom de Openbaaring niet algemeen zij? — met één woord, de geheele en groote verborgenheid van Gods welbehagen, om in Christus alles te herstellen en te vereenigen, ten einde daaruit, te zijner eere, eenen levendigen tempel te stichten, van welken zijne volmaaktheden, in duizend verwen en gedaantens, teruggekaatst en verheerlijkt worden: — Dit alles, en een groot aantal van kleiner twiifelingen, die mij, tot hier toe belemmerden, heeft HAHN, voor mij, met zulk eene duidlijkheid ontflooten, dat ik mijne overtuiging van de gewigtigste waarheden, rekene van het oogenblik af, dat ik kennis met zijne schriften maakte.

Hoe klaar wierden nu voor mij de volgende stellingen :

„ GOD wordt eerst het voorwerp van ons
 „ denkvermogen, van het oogenblik af waarin
 „ Hij zich openbaart. Wie zich hooger dan
 „ dit oogenblik waagen wil, vliegt onbepaald,
 „ met de Oosterfche Wijsgeeren, in de stree-
 „ ken eener buitenspoorige verbeelding.”

„ God *sprak*, en zijn voortgebragt *Woord*
 „ was geene enkele klank. Het was eene be-
 „ staanlijkheid, — het was de *Zoon* — de
 „ eeuwige *Wijsheid*, — het oorspronkelijk
 „ beeld van alle geschapene dingen. Door dee-
 „ zen Zoon, het afschijnzel zijner heerlijkheid,
 „ — de zichtbaare voorstelling van zijn On-
 „ zienlijk Wezen, schiep Hij het groot HEEL-
 „ AL, en besloot, te gelijk, deezen Zoon, in
 „ de gestaltenis des menschen, op den troon
 „ zijner heerlijkheid te verheffen, en Hem te
 „ stellen, tot den Beheerscher van al het ge-
 „ schapene.”

„ SATAN, een hoofd der Engelen, ver-
 „ stoorde zich over deezen weg van God, en
 „ viel met ontelbaare schaaren van Hem af.
 „ Van

„ Van dit oogenblik af begint de strijd van de
 „ Duisternis met het Licht, — de strijd van
 „ den Vijand met Christus. God besloot —
 „ dan het was geen nieuw besluit, maar 't welk
 „ reeds lang op het vooruitzien van deezen af-
 „ val gegrond was, — God besloot —
 „ niet, gelijk het in zijne magt geweest ware
 „ — het rijk des Satans *plotsling* te verstooren,
 „ maar om, *van tijd tot tijd*, van het eene
 „ gedeelte tot het andere, het zelve te vermees-
 „ teren, zijne vijanden trapswijze te overwin-
 „ nen, en hen te dringen, tot de erkenenis,
 „ dat alle de Godlijke wegen heilig en recht-
 „ vaerdig zijn, en dat alle zijne inrichtingen,
 „ de hoogste gelukzaligheid van zijne schepze-
 „ len ten doel hebben.”

„ God schiep den mensch, om dat Hij de
 „ aarde tot een grondzuil van den troon zijner
 „ openbaaring wilde stellen. Niet de gestalte
 „ des menschen, zoo ver hij uit de aarde ge-
 „ nomen is, maar het beeld des Lichts, 't welk',
 „ door de aanblaazing van God, in hem ver-
 „ wekt werdt, is het *beeld van God*. De mensch
 „ moest, trapswijze, door Geloof, door Ge-
 „ hoorzaamheid, door Oefening zijner Ziels-
 „ vermogens, tot gelijkvormigheid aan God

„ opwasfen , en door den in hem woonende ge-
 „ duurig rijper wordende Geest , aan zijn li-
 „ chaam heerlijkheid en onsterfelijkheid deelagtig
 „ worden. Maar de mensch heeft God niet ge-
 „ loofd. Hij wilde zijne heerlijkheid vooruit-
 „ genieten , — hij wilde , gelijk de Satan ,
 „ voor den bestemden tijd , Gode even gelijk
 „ zijn. Nu was er , beide in den hemel en op
 „ de aarde , Afval van God , — Oproer tegen
 „ Hem , — Onorde , — Ellende ! En
 „ daarop begonnen de agtervolgende openbaa-
 „ ringen van God , door beelden , door gelijk-
 „ nissen , door duidelijke aanwijzingen , bij den
 „ dienst van MOSES , en die der Profeeten ;
 „ gelijk , vervolgens , bij de ontwikkeling van
 „ het ontzagverwekkend groot en Godewaardig
 „ ontwerp der Verlossing door CHRISTUS ,
 „ den eerstgeboornen zijner schepzelen , om
 „ alle strijdigheden te ontbinden. — om alle
 „ onorde en verstooring weder te herstellen , ea
 „ om de van elkander gescheurde waerelden der
 „ Engelen en der menschen , onder zijnen Zoon ,
 „ als hun verheven Opperhoofd , weder te ver-
 „ eenigen ”

„ De mensch had het *beeld van God* niet ver-
 „ looren. De adem uit God staat voor geene
 „ ver-

„ verflooring bloot. Dezelve onttrok zich
„ slechts, en werd, door het grove vleesch
„ verduisterd.”

„ Alle redelijke wezens moeten nu den mensch
„ aanklaagen, als den Oproerigen, en als den
„ belédiger van de hoogste Majesteit van J E H O -
„ V A H, welken God, zonder kwetzing van zij-
„ ne eere, niet meer begenadigen konde. Maar
„ de beloofde MESSIAS verscheen, — Hij
„ werd een mensch gelijk wij, — Hij droeg
„ de zwakheden van het vleesch gelijk wij, —
„ Hij moest *gelooven* gelijk wij, — Hij moest,
„ door zwaare aanhoudende worstelingen, *Geest*
„ worden gelijk wij; — want de bewustheid
„ van de heerlijkheid, welke Hij had eer de
„ waereld was, genoot Hij slechts in zekere
„ heldere uren voor den geest; Het was een
„ vuurstraal, die plotsling inscheen, en weder
„ verdween. — Hij moest de heilige schrift
„ tot zijne leidsvrouw neemen, gelijk wij. —
„ Hij deedt het, en dat met de volkomenste
„ onderwerping van zijnen wil onder den wil
„ van zijnen Vader. Hij hoopte, waar niets
„ meer te hopen schein. Hij bleef standvastig
„ in zijn vertrouwen, ook onder de zwaarste

„ en bitterste omftandigheden van zijn léven,
 „ welke Hij te ondergaan had. Hij zocht niet
 „ zijne eere, maar de eer van God. Hij ver-
 „ vulde de eifchen van de Godlijke heiligheid,
 „ geheel volkomen. Hij leedt alle lijden, alle
 „ fmaad der Waereld, zelf den dood van eenen
 „ kwaaddoener, in de diepste onderwerping aan
 „ de wil van zijnen Vader, in de zekerfte ver-
 „ wagting, dat God magtig was, uit zijnen
 „ onfchuldigen dood, de grootfte en heilrijkfte
 „ gevolgen te doen voortkomen. Hij werdt
 „ begraven, — Hij verrees, — en de tot
 „ hier toe in Hem verborgene heerlijkheid door-
 „ drong toen ook zijn lichaam, en gaf aan het
 „ zelve de onverderfelijkheid, en de zegepra-
 „ lende heerlijkheid. Nu was de eer van God
 „ volmaaktijk gerechtvaardigd, daar Hij de
 „ menschheid wederom tot dezelfde waardig-
 „ heid verhief, waartoe Hij haar van den be-
 „ ginne af bestemd had: want Christus, het
 „ Opperhoofd der menschheid, had alle de ei-
 „ fchen van God vervuld. Hij zelfde nu dee-
 „ zen zijnen Zoon, met zulk eene ruime maate
 „ van den Geest, dat Hij alle zijne broeders
 „ daar door konde ontsteeken, — dat Hij alle
 „ de wonden hunner ziele geneezen konde, en
 „ hen,

„ hen, van tijd tot tijd, tot *Zoonen van God*,
 „ verheffen. In het *Geloof* aan deezen boven
 „ alles verhoogden JESUS ligt dus onze verzoe-
 „ ning; maar in een Geloof, dat niet alleen
 „ Christus aangrijpt, en zich zijn bloed en ver-
 „ diensten toeëigent, maar 't welk ook over-
 „ tuigd staat, dat wij, met Christus, door Lij-
 „ den, door Gehoorzaamheid, door Verloche-
 „ ning, door Gebed, door Strijden, Worst-
 „ lingen en Sterven moeten volmaakt, — vol-
 „ eindigd worden.”

„ Wanneer God dus den zondaar langmoe-
 „ diglijk draagt, zoo is het geen kwijschelden
 „ der straffe, maar een wagen op zijne verbe-
 „ tering, om des Verlosfers wille.”

„ Zonder Wedergeboorte, — zonder af-
 „ sterving van den Ouden, — zonder ver-
 „ nieuwing van den Inwendigen mensch, door
 „ Woord en Geest, is er geene verbetering,
 „ en, bijgevolg, ook geene zaligheid moge-
 „ lijk.”

„ God heeft aan zijnen Gezalfden een toon-
 „ beeld gegeven, welk een verbaazend verhe-

„ven oogmerk Hij met de menschen heeft.” (*)

Deeze en veele andere denkbeelden, die wel, onontwikkeld, in mijnen geest lagen, maar die ik zelve niet tot rijpheid konde brengen, werden mij, in de Schriften van HAHN zoo overreedend voorgesteld, dat ik van dag tot dag mijne zielsrust daarbij vermeerderd vond. Ik dankte mijnen God, met traanen van blijdschap, dat Hij mij, door deezen man, wegens de groote bestemming des menschen, waaromtrent de onzekerheid mij mijn geheele leven lang, zeer ontrust had, zoo veel onderwijs verleenende. Hoe meer ik de wegen der oneindige goedheid

(*) De schrijver heeft het zamenstel van den Godvruchtigen HAHN nog uitgebreider opgegeeven. Ik oordeelde het geplaatste genoeg te zijn, te meer, om dat de schriften, van dien man zelve, in onze taal niet zijn overgezet, en, tot genoegzaam verstand zijner meening, wel zouden dienen daarbij vergeleeken te worden. De heer SCHUBART gaf, gelijk wij zien, aan dezelve eene vrij volledige goedkeuring. Ook zal er veel waarheid in zijn; dan, elk onzer blijft de beproeving bij de Heilige Schriften aanbevolen en noodig.

De Vertaaler.

heid van mijnen Schepper en Verlosfer leerde inzien en aanbidden, — Hoe meer ik erkende, dat Hij, omtrent alle mijne Medebroeders, een God van Ontferming is, die de werken zijner handen niet laat vaaren, zoo veel stiller werd ik onder het lot, 't welk ik in mijnen tegenwoordigen staat te draagen had. Wanneer het verminderen van mijne lichaams en geestvermogens mij zoms innig bedroefde, troostte God mij met die zekerheid, dat ik dezelve in het toekomende leven niet alleen zou wederkrijgen, gelijk ik die in den tijd genoten had, maar veel meer geheiligd, veel uitgebreider en bestendiger. De toevalligheden en natuurgebreken, die hier beneden, onze menschheid aankleeven, zullen met den dood vernietigd worden. Wanneer wij eigenlijk leven, en eeuwig leven zullen, dan zal God ons niet in onze onvolkomenheden, maar in onze volle kracht weder herstellen, met alle die gaven der Natuur en der Genade, die hier, naar het wezenlijke, ons karakter uitmaakten. Hij zal ons duizend gelegenheden verschaffen, om deeze gaven te volmaaken, en door een wijs gebruik te veredelen. Welk eene zoete en hemelsche berusting ligt in deeze gedachte, voor elk die het bange leven, onder eene zichtbaare afneeming van geest- en

lichaamskrachten verkwijnen moet! Beurt u op, Gij lijdende menschheid! Wat er goeds in u is, zult gij weder ontfangen. Kwaade heblijkheden behooren niet in het Koninkrijk van Christus; en wanneer zijn Geest u verlicht, zijt gij ook niet begeerig dezelve daarin overtebrengen.

Den 14 November genoot ik weder het bezoek van HAHN. Mijn vriend de Kommandant, had deeze gunst voor mij van den Hertog verworven. Ik was op dien dag zwak en ziekelijk, maar de eer van zulk een bezoek te hebben; — het geluk van een man voor mij te zien, dien ik aanmerkte, als mij door God ten Leeraar geschonken, en aan wien mijn hart ten sterkste verbonden was, verlevendigde mij meer dan ik beschrijven kan. Het doordrong mij met aandoeningen, hoedanig ik mij voorstel, dat wij bij de Opstanding gevoelen zullen. 't Geen ik zocht vond ik in Hem. Ik vond den man, die, in het zagste licht van de oorspronkelijke Christelijke eenvoudigheid zijnen glans verspreidt, — wiens heerlijkheid door den sluier der diepste ootmoedigheid bedekt wordt, — die de onuitspreeklijk groote waarde van eene menschlijke ziele kent, en zelfs woeste zondaaren met alle verschooning ontmoet, — die maar ontvonkt wordt,

wordt, wanneer men van God, van zijnen Gezalfden, en van het toekomstig Koninkrijk spreekt; — wiens gesprekken diepe wijsheid en zachte liefde ademen, en die zich zelve en alles vergeet, wanneer hij zijnen Heer en Koning eene ziele kan toebrengen.

Ik kan niet uitspreken 't geen ik gevoelde, toen hij tegen over mij zat, — toen hij mijne twijffelingen oplostte, mijn zielestaat beproefde, en mij de wijste voorschriften gaf, om mijn gedrag naar te regelen. Wat werdt Gij meerder gewaar, ABRAHAM! toen ge in de schaduw uwer tente, zelfs Engelen Gods ontfangen mogt! o Menschengeslacht! Welke schoone, — welke edele zielen hebt gij nog onder u! zelfs de patriarchaale eenvoudigheid, — de hoogheid en waardigheid der eerste belijders van het Christendom zijn nog niet geheel uit u verdweenen. Maar het is zoo, — de heilige overblijfsels van het Paradijs liggen, gelijk de waarheid, onder den puin der tijden bedolven: — Men moet door veele, en, dikwijls, door aanstootlijke belemmeringen heen vroeten, tot men dezelve gevonden heeft; — en vindt men ze, zoo heeft men nog gezalfde oogen, en het licht

VAN

van den Geest noodig, om hunne hooge waarde te leeren schatten.

Het is mij nog altoos tot verwondering, hoe het weezen kan, dat ik zoo zeer het zaamentfel kan omhelzen, van een' man, wiens karakter van het mijne, door zoo veele onderscheidende trekken, zoo oneindig verschillend is: maar de Geest der waarheid deelt zich aan allerlei geestgesteldheden mede, hoewel hij krachtiger werken kan in de stille en zachte, dan in de onbedaarde en vuurige zielen. De Onstuimigheid verandert in Kalmte, wanneer de Waarheid het gebied voert. Zedert dien tijd heb ik eerst de grootheid van eenen Christen recht leeren waardeeren, en daar bij, te gelijk, gezien, hoe kruipende, hoe broos mijne Godsvrucht nog is. Het vleesch moet vernieuwd worden tot Geest, en ach! hoe geweldig word ik nog, te elke ure, de aanvallen van het vleesch gewaar! Hoe is mijne lijdzaamheid vaak afgemat! hoe verflaauwt menigmaal mijne opmerkzaamheid op Gods heilig woord! hoe vergeet ik dikwijls mijne beste besluiten in oogenblikken van verzoeking! hoe koud vloeit veeltijds mijn gebed, gelijk water langs den rotssteen! hoe worstelt mijn geest

geest nog met de duifternis, en kan er niet door heen breeken, gelijk de Maan, door de avondwolken, belemmerd wordt, om de waereld te verlichten. Hoe verheft zich mijne stoutheid menigmaal tot boven de Zon, en hoe vertzaagd zinkt ook mijne kleinmoedigheid weder in het stof! hoe twijffelend is mijn *Geloof!* — hoe bevroozen mijne *Liefde!* — hoe verlegen mijne *hope!* hoe gevoel ik dikwijls de barenswēen van den Geest, die tot de geboorte wil doorbreeken! O mijn God! wanneer zal het voorhangzel scheuren? — Wanneer zal het Heilige der Heiligen zonder belemmering voor mij staan? Wanneer zal ik tot die zuiverheid komen, waarin ik u aanschouwen kan, gelijk Gij zijt!

Mijn verlangen, om tot dit aanschouwen der Godheid te mogen komen, daaglijks toeneemende, was *die* gedachte van HAHN mij nog niet aanneemlijk, naamlijk: „ dat wij, in alle eeu-
 „ wigheden, geenen anderen God zullen zien,
 „ dan JESUS, als het uitgedrukt beeld der God-
 „ lijke heerlijkheden.” Het is zoo, wanneer ik mij God moet voorstellen, of als een *verzamel-
 punt van Licht*, of als de *onbeperkste uit-
 breiding* welke ik denken kan, zoo schijnt het,
 dat zijne schepzelen Hem nimmer zien zullen,

ge-

gelijk Hij is: maar kan men van elke lijn af niet op het middenpunt zien? En zijn de diepten Gods niet geopend, voor dien Geest, wiens zalving wij ontfangen kunnen? Maakt het niet uitdrukkelijk, op verscheiden plaatsen, en inzonderheid in die uitneemende hartopbeurende belofte, — de sterkste van de geheele heilige schrift: Openb. 21: 3. *Ziet, de tabernakel Gods is bij de menschen. Hij zal bij hen woonen, en zij zullen zijn volk zijn, en God zelve zal bij hen, en hun God zijn.*” Is het niet de belofte: *dat de reinen van harte God zullen zien?* Ja, gewislijk: Wanneer alles zal ontflooten worden, dan zal God zich ook aan het hoofd zijner geheele schepping openbaaren. O schoonste dag der eeuwigheid! — een feestdag in de hemelsche gewesten! wanneer de Allerhoogste, uit het heilig donker, zijne Majesteit zal doen te voorschijn treden, om zich als God, — om zich als Vader te ontdekken, — om zich te ontdekken voor alle zijne schepzelen, die, met een aanbiddeend en verstommend verbaazen, in dat ontzaglijk oogenblik, bij de hoogste verrukking, hunne zaligheid gevoelen zullen! — wanneer, in geene zijner schepzelen, eenig beangstigd hart meer kloppen zal, — wanneer geen Engel meer klaagen, — geen

worm

worm zich meer krommen, geen slagveld meer rooken, — geen bloedig staal meer druipen, geen arme meer verfmachten zal aan de poorten; — wanneer gevangniffen en graven zullen ontledigd zijn, — wanneer geene fchrikbaarende verbeeldingen of twijffelingen meer zullen overblijven; — wanneer alles, wat lichaamen doodt, of zielen bezwaart, verdweenen is; ja, wanneer her gantsch Heelal, ontzondigd, verlost en vernieuwd, in het oorspronkelijk licht van de hooge tegenwoordigheid der Godheid zweeft, en, nae een ontzettend ftilzwijgen, in heilige jubelzangen uitbreekt; — in ftemmen en juichtoonen, welker onwederftaanbaare galmen het geheele rond der fcheping doen zidderen! Wanneer uit duizend koorren, de duizenden verdubbeld, de hemelblijdfchap zich hooren laat, en teruggekaatst wordt: — Wanneer de Godheid zelve *in weezen* ziet 't geen zij zich heeft voorgesteld, — wanneer zij het ziet, met die vermeerdering van Haare eigene gelukzaligheid, voor welke zij, uit de volmaking Haarer werken, nog wil vatbaar zijn!! Mijne oogen fchemeren! — mijne kniën wankelen! Ik kan de grootfte — de fchoonfte, — de zaligfte aller gedachten niet draagen; — want ik ben stof!! Het is mij genoeg, —

noeg, — meer dan genoeg, — *Ik zal God
aanschouwen!*

H A H N beloofde mij, dat hij een levensregel voor mijnen geest wilde opstellen, en mij toezenden. Ik ontving dezelve, weinige dagen naa zijn bezoek, en het was mij tot blijdschap op-temerken, dat ik, tot hier toe, in eenige opzichten dikwijls meer, hoewel ook zomtjids minder gedaan had, dan hij mij voorschreef. Ten nutte mijner lezers, zal ik dit opstel ten grooten deele hier laten volgen.

„ Gedachten hoe de Hr. S C H U B A R T in zij-
„ ne gevangnis den tijd best zal kunnen bestee-
„ den.

„ Indien ik in uwe plaats ware, zou ik:

„ 1. Elken morgen, zoo dra ik was opgestaan,
„ en mij gekleed had, op mijne kniën voor
„ God nedervallen, en Hem danken, dat Hij
„ mij in deezen nacht niet had laten sterven, en
„ dat ik in welstand ontwaaken mogt, gelijk
„ ook, dat Hij tot hier toe, mijn leven ver-
„ lengd had, en mij niet, in mijnen voorigen
„ staat des ongeloofs had weggerukt, maar, in
„ te-

„ tegendeel, door de beschikking zijner barm-
 „ hartigheid het zoo bestierde, dat ik nu tot
 „ mij zelven gekomen was, en gelegenheid ont-
 „ fangen had, om, in stille eenzaamheid, ver-
 „ wijderd van aardfche bezigheden, van verftrooi-
 „ jingen en kwaad gezelfchap, rustig, de groo-
 „ te verborgenheid van zijn welbehaagen te kun-
 „ nen nadenken, en verder gegrond te worden,
 „ in het geloof aan de eeuwige verkiezing in
 „ zijnen Zoon. — Hierbij zult gij dan ook
 „ kunnen opgewekt worden, tot voorbede voor
 „ de genen die u waardig zijn, — zelfs voor
 „ de werktuigen, welke God tot uwe kastinging
 „ heeft gelieven te gebruiken; om dat dezelve
 „ toch ook de werktuigen zijn, waar door Hij
 „ u zoo veele weldaaden beweezen heeft, wel-
 „ ker betrekkingen zich tot in de eeuwigheid
 „ uitftrekken.” (*)

„ Daar bij hebt Ge bijzonder te bidden om
 „ ver-

(*) Er is veel genade noodig, om voor geftrenge en veele jaaren duurende kastingingen, den Heere, als voor weldaaden te kunnen danken. Er zijn veele duistere tijden, in welke ik mij daartoe niet in staat bevind. Zoo lang men bezig is een been afzetten, erkent men de weldaad der operatie niet.

de Schrijver.

„ verdere verlichting, — om waare ootmoedigheid, en om de voortgaande grondige vernieuwing des harten.

„ Hoe meer mijn Vriend zich in ootmoedigheid voor God vernedert, en zijn diepgeworteld ongeloof overdenkt, gelijk ook zijne ligtvaardigheid en kwaade hebblijkheden, die reeds een vaste zitplaats in de leden en werktuigen des lichaams verkreegen hebben; — hoe meer Gij bedenkt, hoe onvast gij nog staan zoudt in het goede, wanneer Gij *nu* reeds uwe vrijheid bekwaamt, — hoe meer Gij dus indringt in het licht der Godlijke Raadsbesluiten, en Hem danken leert, zelfs voor uw gevangen staat en tegenwoordige omstandigheden, zoo veel grooter nuttigheid zal u het gebed toebrengen, Alles hangt van Hem af; Hij bestiert ons leven; Het is zijne gave, wanneer men op elken dag dien Hij schenkt, eene schreede nader komt tot de bevestiging in zijne gemeenschap; — wanneer men in het geloof leert wandelen, en door den geest leeven. Wij hebben zijne geduurige hulpe noodig, want de krachten des boozen kunnen het gemoed ook in de gevangnis verstrooijen, en tot verkeerde voorwerpen trekken; —

„ zij

„ zij kunnen ons koud, en traag, en lusteloos
 „ maaken, zoo dat wij in leezen en bidden een
 „ tegenzin verkrijgen, en in de ontevreden-
 „ heid over ons lot vervallen.”

„ 2. Vervolgens zou ik mij tot het leezen der
 „ heilige schrift begeeven, doch altoos met
 „ een voorafgaand opzien tot God, — de
 „ bron en Vader aller Lichten, op dat wij ons
 „ toch aan de eenvoudige, maar diepzinnende, en
 „ veelbehelzende uitdrukkingen van des Hee-
 „ ren woord, naar de wijze der Waereldwijs-
 „ heid, niet ergeren mogen, maar integendeel
 „ met een leergierig gemoed daartoe naderen;
 „ onder het bezef van onze diepe onweetend-
 „ heid.”

„ Tot verandering is het dienstfg, elken dag
 „ eenige hoofdstukken uit de boeken van MO-
 „ SES te leezen, en inzonderheid eenige der
 „ Psalmen. Daarin vinden wij de voorbeelden,
 „ hoe wij alle onze omstandigheder Gode kun-
 „ voordraagen, hoe wij dezelve uit zijne hand
 „ kunnen aanneemen, en in 't geloof voor Hem
 „ wandelen, waarin beide DAVID en onze
 „ JESUS ons ten richtsnoer kunnen zijn. De
 „ Heiland toonde; in zijne woorden aan het

„ Kruis, dat Hem de Psalmen gemeenzaam wa-
 „ ren, en dat Hij in de omstandigheden van
 „ David ook zijne eigene vondt.”

„ Verder kunt Gij iets uit de Profeeten daar-
 „ bij voegen, doch in eene geregelde orde, in
 „ bijzondere betrekking tot het beloofde Ko-
 „ ningrijk van den laatsten tijd, om meer bekend
 „ te worden met 't geen nog te komen staat:
 „ Dan, dit geschiede voor al in een eenvoudig
 „ Geloof, vertrouwend dat God, volgens dat
 „ woord, nog veel vervullen kan, 't geen ons
 „ dwaas en onmogelijk voorkomt; gelijk ook,
 „ van vroege tijden af, veele zulke gebeurenis-
 „ sen plaats hadden, — bij voorbeeld de
 „ Zondvloed, — de verschijning der Gezan-
 „ ten, — de Openbaaringen aan MOSES,
 „ in den Braambosch en op SINAI, en bij vee-
 „ le gelegenheden; — de Doortogt door de
 „ roode Zee, — het spijsen van zulk een
 „ groot volk in de woestijn, en het leschen
 „ van hunnen dorst, uit een rotssteen die te voo-
 „ ren nooit water gaf, — met dergelijken
 „ meer, waaraan de geleerden van onzen tijd,
 „ voor dat dezelve geschied waren, even wei-
 „ nig geloof zouden geslagen hebben, als de
 „ twijfellaars der voorige eeuwen. Zij willen
 „ liever

„ liever de magt des Allerhoogsten, in het klein
 „ zaamenstel van 't geen zij als mogelijk inzien,
 „ beperken, en elk die nog zulke groote din-
 „ gen geloofst bespotten; gelijk ook waarschi-
 „ jk NOACH, bij het bouwen der arke, en
 „ LOT, bij het uitgaan uit SODOM, we-
 „ gens hun geloof aan de Godlijke bedreigin-
 „ gen, de belacching van hunne tijdgenooten
 „ moesten doorstaan.,,

„ Wijders zoudt Gij ook, uit het leven van
 „ onzen Heere, uit de Handelingen, en uit de
 „ Brieven der Apostelen gedeeltens kunnen nee-
 „ men, die u tot leering en onderwijzing zou-
 „ den strekken. Het is van belang zich de daa-
 „ den des Heilands naar eene geregelde tijdor-
 „ te vertegenwoordigen, en uit de brieven,
 „ de hoofdbedoeling, en het zaamenstel der
 „ leere van Paulus, of eenig ander Apostel, in
 „ deszelfs geheel te leeren omvatten. Ook in
 „ de Openbaaringen aan JOANNES kan men
 „ met nuttigheid leezen, bij een voorzichtig
 „ gebruik van een bedachtzaam Uitlegger.”

„ Elke afdeeling die Gij leest, raad ik u,
 „ in deszelfs voorname punten, en bijkomende
 „ bijzonderheden zoo veel mogelijk in uw ge-

„ heugen te prenten, om, dezelve voor uwe
 „ gen gebruik aan anderen te kunnen herhaalen,
 „ Dat zal u veel stoffe tot overdenking en be-
 „ vestiging in de waarheid verschaffen: En dee-
 „ ze oefening zal, naar mijne gedachten, u
 „ voor elken dag genoeg bezigheid geeven;
 „ zoo dat er weinig zal overschieten, wanneer
 „ men den noodigen tijd, tot eeten en lichaams-
 „ beweging, daarbij rekent.”

„ Gij zult ook wel doen, met, door een
 „ stemmelijk gebed, voor het gebruik van Gods
 „ goede gaven, aan Hem en aan uwe weldoe-
 „ ners te gedenken: Ook nooit ter rust gaande
 „ zonder eene ernstige smeeeking, en hartensge-
 „ sprek met Hem, aan wiens hoede en beveili-
 „ ging Gij u moogt aanbeveelen. Zijne be-
 „ waaring, tegen de zonden die onsiglijk om-
 „ ringen, is ons daarbij inzonderheid noodig.”

„ Op deeze wijze, denk ik, zult Gij uwen
 „ tijd nuttig besteeden kunnen. Indien het
 „ schrijven u vrijstondt, zou dit met maate, en
 „ onder bepaalingen, nog beter zijn; En dan
 „ wilde ik u hier over, ook wel mijne gedach-
 „ ten, des begeerende, toezenden.”

H A H N.

In

In deeze werkzaamheden besloot ik het tweede jaar van mijne gevangenschap. Ik besloot het met danken en bidden, vol ernstige voornemens, en, mijzelven tot een wonder, duizendmaal rustiger dan het eerste.

Den 1ste Februnarij 1779, was de Hertog hier op den Asberg, en verleende mij vrijheid tot het bijwoonen van den openbaaren Godsdienst. Dit was voor mij, op nieuw, weder zeer gevoelig, daar ik, naa twee jaaren daar van beroofd geweest te zijn, onder een aantal zingende, luisterende en biddende menschen, in den tempel voor God verscheen, en mij, naar zijne oude instelling, als een meelaatsche aan den Priester vertoonde. De ketens der gekluisterde gevangenen, die over den vloer der Kerk sleepten, — mijn waarde Vriend, de Heer VON SCHEIDLIN, dien ik, ook door den muur mijner gevangnis heen, had lief gekreegen, en nu, in het traliegestoelte, leevend naast mij zag staan, benevens de zwakheid van mijne pas ontlookene ernstige beginzelen, — vervulden mij, bij het eerste Kerkbezoek, meer met weemoedigheid dan met blijdschap. Een nieuwbekeerde is gelijk een mensch, onlangs van eene zwaare krank-

heid geneezen: zijne treden zijn zwak, —
zijn toon is dof, — het voorkomen bleek, —
het oog zonder kracht; — hij gevoelt elke
aanblaazing der lucht, — en het kleinste
steentje op den grond schijnt zijne voeten te
zullen doorsnijden.

 VIERENTWINTIGSTE AFDEELING.

Verplaatsing op nog een ander vertrek, 3 Februarij 1779, doch gelukkig wederom naast dat van den Heer VON SCHEIDLIN. Bezoek van HAHN, 13 maart. Schets van een waar Christen. Gezegende viering der passtijd. Aangenaambeden op den Paaschdag. Mijne vertroosting in het geloof aan Gods vergevende genade. Afscheid van den lezer.

Een nieuw opgericht *bataillon Fuseliers*, waarvan mijn Kommandant de *Chef* werd, veroorzaakte wederom eene verschikking in de vertrekken der gevangenen. Ik kwam, den 3 Februarij, op een' anderen vleugel van het Slot; en — hoe genadig neemt God deugdzaame vriendschap onder zijne hoedel — wederom

naast het verblijf van mijnen lieven vriend SCHEIDLIN. De slaap is voor mij dubbeld zoet, wanneer dezelve mij overvalt met de bedenking; Uw arme vriend slaapt naast u, beveiligd, door dezelfde vleugelen der Almagt die u overschaduwten. Over het algemeen neemt mijne blijdschap en troost, uit de erkenning van Gods voorzienigheid, kenlijk in mij toe. Zij is de gordel, waarmede ik mij des morgens versterk, — het hoofkussen, waarop ik des nachts insluimer. Elk bidder heeft, denk ik, een bijzonder pad, — een pad, door hemelsch licht bescheenen, langs welk hij zich tot het Vaderhart van God verheft. Wanneer mijn smeeken voor het heil van alle mijne beminden, opwaards gaat, — langs het pad waarop mijne gebeden gewoonlijk tot Hem naderen, zoo vertrouwt ik gelovig, dat God dezelve in eenen zegen verandert, welke Hij weder doet afdaalen, langs *dien Lichtweg* waarop mijne geliefden hunne verzuchtingen hemelwaards zenden. Dus kan ik verstaan, hoe twee harten die elkandren beminnen, ook op den grootsten afstand, op den zelfden tijd, in het zelfde oogenblik, door een wederzijds onuitspreeklijk hemelsch gevoel, voor elkandren kloppen. Verzuchtingen en verhooring volgen dikwils, elkandren, met de

de snelheid van den bliksemstraal, die, — oogenbliklijk, *bier* uitschiet, — *bier boven* zijnen streek aanneemt, en *gindsch* ontsteekt. —

Mijn tegenwoordig vertrek is luchtig, — vrij helder; — en ik heb het uitzicht naa mijne lieve menschen toe. De hoofdman, die thans het opzicht over de gevangenen had, was een Christen, — met een hart gestemd tot de zuiverste Menschlievendheid. Ook eene genade waarvoor ik God danke.

Op den 13 Maart was HAHN weder bij mij. In het begin wilde de goede man alle agt dagen, een uur ver, te voet tot mij komen, om mij te versterken, te troosten, en te bevestigen; maar het werdt hem niet toegelaaten. Mijn hart vloog hem telkens te gemoete: dan, de diepe eerbied, welke zijn uitmuntend karakter in mij verwekt, belemmert mij nog, om in broederlijke onbeschroomdheid met hem te verkeerren. Hij verhaalde mij, dat zijne Schriften, *over het koningrijk van Jesus*, vervolging hadden doortestaan. „Ging het Hem beter,” zeide ik, „die deeze leer het eerst gepredikt heeft?”

Wee

Wegens mijn genadestaat liet hij mij nog ge-
 duurig in twijffelingen. Alleen hieldt hij het
 voor een goed teken, dat God mij een Oor en
 Oog voor Godlijke dingen geschonken had.
 „Om te overwinnen” zeide hij „wordt een
 „*bestendige* strijd, een *aanhoudende* ernst, een
 „*standvastig* poogen vereischt.” En dit ge-
 zegd hebbende, nam hij zijn afscheid, met een
 oog dat mij zegende! „O welk een Man!” dacht
 ik, wanneer ik hem, met bestoven schoenen,
 in een Oudvaderlijk kleed, met los kort afge-
 sneeden hair, en met den stok in zijne rechter-
 hand, in Apostolische eenvoudigheid, de plaats
 der Vesting zag over wandelen! Welk een Man!
 hoe ongekend, voor't geen hij is, bij de mee-
 sten! — Want de uitneemende roem, welke
 hij, als één der grootste Werktuigkundigen, in
 de waereld verworven heeft, rekent hij voor
 niets. Het is mij altoos zeer lastig, schreef hij
 aan den Kommandant, wanneer ik aan de vreem-
 delingen mijne *machines* vertoonde, daarbij met
 hunne lofspraaken overlaaden worde. Welk een
 trap der heerlijkheid zal hij beklimmen, wan-
 neer de weegschaal van het Godlijk Recht de
 beslissingen doet hooren! Hij prees mij de Pre-
 dikatien van OETINGER aan, met die ootmoe-
 dige

dige bijvoeging: „ Waar deeze man reeds is, moet ik nog komen.” (*)

Uit de voorbeelden van HAHN, — van OETINGER, en van verscheiden anderen, waarvan ik de *Levensbeschrijvingen* door REIZ uitgegeeven, in handen kreeg, leerde ik nader de groote waarde en hoogheid van echte Christenen kennen. De aardschgezinde mensch ziet het heerlijke, van het karakter, waartoe dezelve, in het verborgen, gevormd worden, geheel niet, of slechts ten halve. O hoe groot zijn zij, thans, in mijne oogen! Zij *hopen*, in de ongeligheden, waar alle troost schijnt uitgeslooten te zijn; — zij *gelooven* waar zij niet *zien*; — zij *verdraagen* het onschuldigt lijdén, met een stilzwijgend geduld; — zij *strijden*, in worstelperken, waar zij noch gezien, noch geroemd, noch bekroond worden; — zij *ondersteunen de waereld*, met hunne opgehevene biddende handen; — zij *besproeien de aarde*, en maaken haar vruchtbaar met hunne traanen; zij

(*) Hier geeft de Schrijver eene breede aanhaaling uit de Schriften van OETINGER, welke ik denk te kunnen voorbijgaan.

De Vertaaler.

— zij doen *lichtstraalen van zich uitgaan*, en de duisternis begrijpt die niet; — zij zijn *onafgebroken werkzaam* in wel te doen, en zij worden met *smaad en verachting* beloond. Zij worden *bestraald*, en *bewoond*, door het *bellig onzichtbaar vuur* van den Godlijken Geest, en men maakt hen voor *flechthoofden* uit; — zij zijn *de bewondering* der Engelen, — en het *uitvaagzel* der Waereld; — zij *draagen* het *beginzel* van het *leven der verbevenste Geesten* in zich; — zij *sterven* duizend dooden, en *bewerken zich een* duizendvoudig *leven*; — zij *draagen de merktekenen van bunne toekomstige hoogheid*, en in dat alles worden zij *miskend en verworpen*; — zij *verbeffen* zich, van trap tot trap, door *Ootmoedigheid*, door *Geloof*, door *Liefde*, door *Hope*, door *Arbeid*, door *Gebed*, door *Traanen*, door *Dood* en *Verderfelijkheid* hemelwaards, tot dat hun de leeme hutte ontvalt, — tot dat de voldraagene vrucht van den vernieuwden mensch, die naar Christus geschapen is, — tot dat deeze Zoon der Godheid te voorschijn treedt!

Dit jaar waren de Overdenkingen in de *Pasfe-*tijd voor mijn hart zeer gezegend. Nu mijn veertigste jaar bereikt hebbende, vond ik dui-

zend

zend aanleidingen om God te looven, voor alle de wonderen, waardoor Hij zich aan mij, op eene zoo uitneemende wijze, naar het lichaam en de ziele, wilde verheerlijken. Hoe veele waardige en nuttige menschen, dacht ik, bij voorbeeld: BAUMGARTEN, TOLLNER, MEINHARD en LUDWIG, heeft God in hun veertigste jaar weggenomen, en welke groote uitzichten werden met andere vroegstervenden begraven! — En *ik*, die zoo onnut, en doorgaans schaadlijk was voor mijne medemenschen, — *ik leef nog!* Niettegenstaande alle mijne buitenspoorigheden, — ondanks de diepe verslagenheid waarin ik verzonken ben, en den mij zoo menigmaal dreigenden dood, mag *ik* nog het leven genieten. Ja, de genade van God leerde mij, de groote waardije van het leven steeds meer en meer kennen. Ik bid, nu, niet langer om mijnen dood, maar dank veel meer den bewaarer van mijn leven, voor elk uur, 't welk Hij tot de dierbaare dagen mijner genadige bezoeking wil toedoen. Te kunnen opwasfen in *Lijdzaamheid*, — in *Verlochening*, — in 't *Geloof*, — in de *Liefde* en in de *Hope*, — onze inzichten in hemelsche dingen, inzonderheid in de groote *Verborgeneid* van het Godlijk welbehagen, elken dag zich te kunnen verster-

sterken, en daarbij de ontwikkeling van den inwendigen mensch kenlijk te ondervinden, — O dit is eene weldaad, — dit is eene genade, waarvoor wij niet vurig genoeg danken kunnen. Neen, mijne Vrienden! bedenkt U wel, eer Gij, in de gewoone uitdrukking van vroomen onlijdzaamheid, den sterftoon wilt aanheffen: *Ik ben des levens zat!* Geloof niet, dat het Gode aangenaam is, wanneer gij, *onder de persing van eenig lijden*, uwe Geestlijke Liederen in de hand neemt, om met den toon van bereidvaardigheid voor den hemel intestemmen. Eerst moeten wij, met onzen Verlosser, zeggen kunnen: *Het is volbragt!* eer wij het hoofd neigen, om, met een vertrouwen gelijk in Hem woonde, onzen Geest in de handen van den hemelschen Vader te kunnen overgeeven.

Deeze weeken door gevoelde ik, in nadruk, wat het zij, met Christus te lijden. Ik had te worstelen met uit- en inwendige bezwaarnissen, moerende ook den gebreklijken staat mijner vernieuwde gemoedsgesteldheid, nog dikwijls, met smert gevoelen. Ik was eenzaam, dus doorgaans zonder uitwendigen troost: De stille overweeging, van het lijden van mijnen Heiland, was dan mijne toevlugt. Gevoelig leerde mijn hart een we-

ZER-

zenlijk deel neemen, in zijne zielsangften, — in zijnen fmaad en verwerping, — in de fmert der grievendfte geesfeling, — in elke fteek van de Doornekroon, — in elken zenuwfcheurenden flag door zijne heilige handen en voeten. Naar de kleine maate van mijne lijdenskracht, doordrong mij het gevoel van alle die bitterheden; — en mijne eigene lichaamlijke ongefeldheden maakten deeze dagen voor mij geheel tot een *Lijdenftrijd*. Dan, de blijde dag der Opftanding mijns Heeren, — het *Paaschfeest* genaakte, en op dien dag mogt ik met een vrolijk hart, de Zegepraal van mijnen Koning, — de Zegepraal der geheele Menschheid vieren. Ik genoot op dien dag veel dat mij opbeurde: Ik ontving een gevoeligen brief van mijn dierbaare echtvriendin; — Ik kreeg de toelaating, om in de kerk het orgel te beſpeelen, — en, des avonds, de vrijheid, om met den Kommandant de wallen om te wandelen. Meer dan agthonderd dagen lang, had ik nu de onbelemmerde invloeden der frifche hemellucht, noch het verkwiklijk gevoel der doorfchijnende zonnestraalen niet ondervonden; — Ik had mijne oogen over de ſchoone natuur niet kunnen uitbreiden; — Ik had, noch in de hoogten, noch in de diepten der Schepping, het allesbe-

volkend leven in beweging gezien; — En o! Nu zag ik Haar weder; — naa zoo veel lijdens, — naa zoo troostelooze smerten — zag ik de schoone Waereld weder van mijnen wal af; — Ik zag haar wijd en breed, — hoog en diep voor mij liggen, in de schemeringen der ontluikende Lente. De Natuur is voor eenen gevangenen wel minder schoon; — want ook zij schijnt hem een gevangene te zijn, hoewel in guldene ketenen; — evenwel zij verkwikte mij onuitspreeklijk: Als eene tedere moeder scheen Zij eenige medelijdende troost-droppelen op mijn getroffen hart uittefloren.

Van den wal van den Asberg ziet men neder op een dal, dat zich zéven uren ver uitbreidt, en dan door bergen wordt ingeflooten. Het oog wordt hier door menigvaldige schoonheden verrukt. Akkers, Weilanden, Stroomen, Wijnbergen, Hoven, Steden, Dorpen en Kasteelen versieren dit dal, en maaken het tot de fraaiste schilderij welke men zich verbeelden kan. Ook geeven de schoone verbeteringen, door den tegenwoordigen Kommandant aangelegd, aan den Wal en aan de Vesting een heerlijk voorkomen. Overal ziet men de nauwkeurigste oplettendheid, zelfs omtrent kleinigheden, om het geheel

te volmaaken. Naar lichaam en geest gesterkt, kwam ik terug in mijn treurvertrek, God ootmoediglijk dankende, voor de wonderen zijner goedheid deezen dag aan mij beweezen. „ Ach, „ Goedertieren Vader! zuchtte ik, Gij hebt mij „ alles ontnomen, om het mij stukswijze we „ dertegeeven; en om voor mij, ligtzinnigen! „ de waardige uwer gaven zoo veel gevoelbaa „ rer te maaken.”

Naa deezen dag ben ik nog, weinige reizen, uit mijn vertrek geweest, en heb met menschen gesproken. Ook bespeelde ik, naa zulk een langen tijd, het klavier weder. Hoe verzwakt waren hoofd en handen! en evenwel nam men groot genoeg in mijn werk. Dan ik weet niet wat mij ontrustte, wanneer ik weder in mijne *Celle* kwam: Ik scheen verftrooid van harte te zijn, en onder de bestraffing van den Geest der genade, om dat de roemzuchr nog kracht genoeg had, om mijne ziele eenige oogenblikken uit haar middenpunt te trekken. Zekerlijk is die Geest, die onze gemoederen aanstraalt, naijverig over de genen, welke Hij onder zijne leiding genomen heeft. Ik vond geene rust, voor dat ik mij, met heete traanen en herhaalde geloften, — om voor eeuwig het eigendom mijns

Heeren te zijn, — weder van het stoflijke losrukte, zoo ver ik mij daar door bevlekt vond. Eén van mijne grootste gebreken is, dat mijne ziele nog zoo gaarne, van het zuiver punt der *enkelvoudigheid*, zich verwijdert naa den buitenkring der *menigvuldigheid*; waarbij zij dan zich zelve vergeet, en veel denkt en spreekt, 't welk het geweten, vervolgens, in de uren der eenzaamheid moet afkuren. O dat elk, die iets van het gewigtig gevoel der noodzaaklijke *Eénheid van onze begeerten* ontvangen heeft, hetzelfde zorgvuldig bewaare, om toch dit rustpunt niet te verlaten! Wie veel zien, genieten en hooren wil, — Wie, te gelijk veel omvatten wil, grijpt naa ijdele lucht. Dit mij zoo dikwijls ontslipte *Eénheidsgevoel* hope ik in Christus alleen wedertevinden. De tucht, van zijnen Geest over mij, bedoelt, mij van alles lostemaaken, om mij, van tijd tot tijd nader, geheel met zichzelve te kunnen vervullen. Ik gevoel, daarbij, langs hoe meer bepalingen, omtrent het gebruik van *veelerlei* bestieringen; en het oogenblik schijnt te naderen, waarin mij de BIJBEL alleen, maar ook alles in dezelve wordt overgelaaten, 't geen mijn geest eigenlijk tot zijn onderwijs en troost noodig heeft.

De worstelingen tegen de traagheid van het zwakke vleesch vallen mij zwaar, daar ik buiten eene gemeenschap met medechristenen moet leven, welker voorbeeld mij konde opwekken en aanspooren. Ik moet mijnen togt eenzaam en zonder medgezellen voortzetten: Dit doet de reize lang duuren, en zet mij dikwijls aan, om uitterusten, ook *daar*, waar, voor een werkzaam Christen, geene rustplaats weezen moest. In de waereld der Geesten, zoo wel als in die der lichaamen, staat alles in eene rusteloze pooging, naa het *Wit* der bepaalde *Roeping*. Wie stil staat, wordt door anderen voorgekomen. Wie in den loop vertraagt, ziet zich, door zijnen broeder, den Palmtak ontrukken, welke op den *eerstkomenden* wagt. *Mijn Wit der Roeping* is de *hope*, om in het koningrijk des Gezalfden aangenomen, en om op eene post gesteld te worden, waar ik, iets, tot welzijn van het geheel, mischien ook ten nutte van sommigen der genen, die mij hier het waardigst waren, zal kunnen toebrengen, wanneer zij met nog zwakke geestkrachten in de toekomstige waereld overkomen. Ik weet, dat dit Zaligheid voor mij weezen zal; en daar alles een vrij geschenk der hemelsche genade is, mag ik er mij ook toe wittrekken. De innige gemeenschap aan mijnen

Heere JESUS CHRISTUS, in welke alleen ik dit punt bereiken kan, wordt mij daarom langs hoe gewigtiger. Deeze Gemeenschap in geduurige verzuchtingen te begeeren is van het hoogste aanbelang. Men kan volkomen van de Leer van Jesus overtuigd zijn; men kan Hem *Heere! Heere!* noemen, en in het hart nog niet met Hem vereetigd staan. Wij kunnen veel erkennen van Zijne *waardigheid*, maar nog vreemd blijven, van, in waarheid, in Zijne gemeenschap, *met Hem te lijden, en ons met Hem te verbeugen*. De *zin* van Christus moet in ons geboren worden, en alleen een aanhoudend gebed, — eene daaglijkſche beoefening van het karakter onzes Heeren, en van de grondbeginzelen van zijn koninkrijk, kan ons trapswijze daartoe brengen, dat wij den smaak in het aardſche verliezen, en met onzen wandel, met ons burgerſchap in den hemel verkeeren. — Zoo mogen wij tot de waare *eenvoudigheid* komen, en, naa volbragten ſtrijd, eens verwaardigd worden, om, met een volkomen hart, intestemmen in het *triumfgezang* van alle ſchepzel, dat in den hemel en op de aarde, en onder de aarde is: „ *Het* „ *Lam is waardig het boek te neemen, en zij-* „ *ne zegels te openen; want het is geſlagt, en* „ *beeft ons Gode gekogt met zijnen bloede!*”

Wan-

Wanneer mijn geest onder de bekommelingen nedergedrukt wordt, beurt mij, dikwijls, de hartverblijdende gedachte op van de Godlijke Alomtegenwoordigheid, en van Zijnen nimmerophoudenden voortgang ter verbreiding zijner Goedheid en Heerlijkheid. *Wat buigt gij u neder, O mijne Ziele!* zeg ik dan: GOD is toch overal! In elke zonnestraal, en in elke stofwolk! Gelijk in het ongemeeten groot Heetal, zoo ook in uwe beëngde donkere gevangnis! Ik gevoel Hem in mij zelve; — Ik bemerk zijnen vinger, in de schikking van de kleinste bijzonderheden die mij omringen. Ik weet, dat ik onder het bereik van Zijne aanstraling, adem, bid, ween en worstel; — Ik weet, dat ik niet buiten dit bereik zal wegvallen, — ook niet wanneer ik sterfe! —

De dikwijls zeer aanmerkelijke verhooring mijner gebeden versterkte mij daaglijks meer in mijn Geloof; en God heeft mij reeds daar geplaatst, dat ik Hem voor mijn lijden kan danken, — dat ik, menigmaal, mij in mijnen kerker zoo vrolijk bevind, als ik nooit buiten dezelve geweest ben, — en dat ik mijnen wil aan den wil van mijnen hemelschen Vader, welke door enkel Wijsheid en Liefde bestierd wordt, in al-

les kan onderwerpen. Veeltijds denk ik, dat ik in de gevangnis mijn leven ten einde zal brengen. Zoo vreeslijk als mij dit in 't begin voorkwam, zoo rustig ben ik nu bij deeze gedachte. BAYLE hieldt het voor een groot voorrecht ongezien en onbeklaagd te kunnen sterven. En wat zou het mij ook baaten, onder het schreien van mijne echtgenooten en kinderen te ontslaapen, en met de indrukken van hunnetreurigheit in de eeuwigheit overtegaan! Een Onderofficier, die met eene ruwe hand mij nog over het aanzicht strijkt, — die, met eene Christelijke zucht mij de oogen toedrukt, zal mij verkieslijk zijn, boven de tedere vingers van eene dierbaare vrouw, welke ik worstelend hier moet agterlaten.

Intuschen gaan mijne dagen eenzellig voorbij. Zedert ik ophield luidruchtig te raazen, was ik voor de waereld van geen belang meer. Ik sta vroeg op: Ik bid, Ik lees, Ik denk, Ik schrei, Ik verheug mij, Ik zegen, in mijne gedachten, de menschen die ik door mijn traaiersaam zien kan. Ik eet en drink weinig; Met eene verlegene stem spreek ik, door den muur heen, met mijn' vertrouwden SCHEID-

LIN. Ik heb de waereld vaarwel gezegd; — Ik hope niets meer van haar, en verwacht de beslissing van mijn lot uit de hand des Allerhoogsten. Mijne spotzucht is verdweenen, en ernst in de plaats gekomen. Mijne voornaamste bekommring is het gevoel van mijne nog zoo groote gebreken; en mijn geheele leven bestaat thans in een sterk verlangen naa de volkomene toebereiding tot een zalig besluit.

De tijdverveeling, onder welker ijzeren scepter ik veele droevige uren heb doorgezucht, plaagt mij van tijd tot tijd minder, hoe meer ik leer, ook over de geringste voorwerpen mij met nuttige overweegingen bezig te houden. Het geluid der Zwaluwen in de goot van mijn dak, — de klokkende Hen onder mijn venster met de piepende Kiekens rondom haar, — de Spin die, met haar wonderbaar weefzel, het vierkant mijner tralien bezet, — mijn vriendlijke ge-
buur, de Lindeboom, die, voor mij, zijn luchtig, groen en oogensterkend zomerkleed weder aantrekt, en mij zoete geuren toeademt; — mijn Vriend, die zijnen negentienjaargen kom-
mer in de gezellige tabaksrook, door zijne tralien schijnt uittedampen, — de zwijgende houding van den Vaandrig die mij het eeten brengt,—

Elk geknars mijner ijzere grendels, — elk zuchten der gevangenen rondom mij, elk spel van de vrolijke jeugd op de binnenplaats, — elk verstommen van den Soldaat voor de magtstem van zijnen Oversten, — elke slag van den oproependen trommel, — dit alles, en meer van dien aart verleent mij stoffe tot leerzame beschouwingen, wanneer ik mij eenigzints levendig van geest bevind.

De nacht daalt van den hemel neder. De sterren Gods vertooncn zich. Ik zie de ster op de borst van *Kaslopeja* recht boven mijn hoofd schitteren, en ik gedenk: *In het huis van mijnen Vader zijn veele wooningen!* Deze gedachte verheft mij, als of ik reeds eene plaats in dat huis verkreegen had. Ja, menigmaalkan ik mij, in mijnen somberen kring, door voortgelijke bekenkingen verkwikken, en met den Oudvader ANTONIUS zeggen: „*Kan bij alleen zijn die met God alleen is?*” Neen, zijn *gesprek* is met GOD, — zijn *tijdgebruik* is GOD, — zijne *rust* is GOD, — zijne *blijdschap* en zijne *troost* zijn GOD. — zijn ALLES is de ALOMTEGENWOORDIGE GOD!

En dus neem ik dan afscheid van mijne lezers, — treurig, als op een punt van scheiding in het stervensuur. Was mijne schrijfwijze u niet levendig genoeg! — denkt aan de omstandigheden die mij, onder het opstellen, mijne krachten verteeren deden. Tot op dit uur is mij alle schrijfgereedschap verboden. Hij die dit werkje in het licht zal geven, zal u tegelijk melden, hoe bezwaarlijk het zelve ter waereld kwam (*). De akelige damp van mijnen kerker, en de doodsche reuk van mijnen stand zullen uit deeze bladen wel uwen geest aandoen; maar o! beklagt u des niet! zal de getrouwe medgezel eene walging hebben van zijnen stervenden Vriend, om dat hij zijne handen, klam door het doodzweet, nae hem uitstrekt, en uit den reutelenden mond nog het laatste VAARWEL, wil uitademen? Ik trachtte mijn geest wel eens optewekken, om eenige sieraaden bij eentezamelen, maar, in plaats van roozen, ontving ik laage rosmarijntakjes van den grafheuvel, bevochtigd door de traanen mijner
treu-

(*) De schrijver zelve, nog de uitgever geworden zijnde van het eerste stukje deezer Levensbeschrijving, heeft in de voorrede daartoe hieromtrent eenig bericht gegeven.

treurende geliefden, die daar hunne rouwklagen kwamen uitstorten. Nu, VAART WEL! mijne Vrienden! Gij die door het bloed, of door vereeniging des harten aan mij verbonden waart! GOD zij uwe belooning, voor alle de liefde die Gij mij hebt toegedraagen, — voor alle de vergeefing mijner mislagen, — voor alle de traanen, welke U mijn noodlot kostte! Ja, GOD zelve zij uwe belooning, — Hij leere U verstandig te leeven, en vrolijk te sterven!

Dierbaar Vaderland! God weet het! Ik heb u bemind! Nog zijn alle de edele, alle de oprechte zielen uit u niet weggenomen, maar zij zuchten onder de bezwaarnissen, — zij beweenen het zedebederf hunner kinderen, — zij zetten zich met ELIAS onder den Geneverboom, en zeggen: *Het is genoeg, neem nu Heere! onze ziele!* God redde u, indien gij te redden zijt! Wanneer ik tot mijne volken verzameld worde, dan nog hope ik, mijne Duitfche Broeders! — dan nog hope ik, voor het heil van uwe geslachten, mijne smeekingen op te zenden. Ontfangt mijne tederste dankbaarheid, — Ontfangt mijne traanen, voor de ontelbaare genoegens, welke mij uwe oorspronkelijke zeden, — de wijsheid van uwe vroome

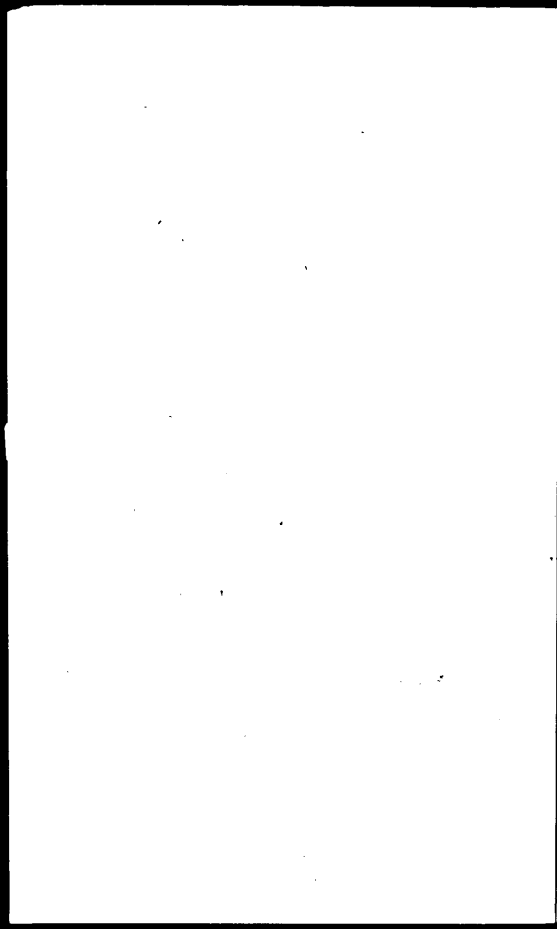
mannen, — en de zachte eenvoudigheid uwer vrouwen hebben toegebragt. Ontfangt mijne erkentenis, voor de vermaaken, welke uwe heerlijke landsdowen, door uwe naarfte handen bearbeid, mij hebben opgeleverd. Nog maar weinige schreeden, en ik ben op de hoogte waar ik rusten zal. VAART EEUWIG WEL!

Goede God! HEMELSCH E VADER! Wees met mijn VADERLAND! GEZEGENDE VERLOSSER! Wees met uwe GEMEENTE! GEEST DER GENADE! Wees met alle WEDERKERENDE ZONDAAREN!

Op den 819 dag van mijne gevangenschap;
21 April 1779.

EINDE VAN HET TWEEDE STUKJE.

N A B E R I G T

V A N D E N

U I T G E E V E R .

*D*e zoon van onzen Schrijver, zijnde Professor SCHUBART te Erlangen, had hope gegeven, om nog, in een vervolg, de geschiedenis van zijnen Vader, tot aan deszelfs overlijden, te voltoojen. Dan, het schijnt, dat veelvuldige bezigheden, of andere beletzelen, dien man daarin verbinderd hebben, zijnde van dit vervolg niets tot onze kennis gekomen. Hoe aangenaam het zou geweest zijn, kan men echter, in betrekking tot het voornaam oogmerk, dit werkje op zich zelve als volledig aanmerken, also het gewigtig verbaal, 't welk de Schrijver van zijne bekeering geeft, volkomen daarin vervat is, tot op het punt, waarbij hij, die vrede des gemoeds smaakte, met welks betuiging bij het tweede stukje besloot, in de lente van 1779.

Van de volgende jaaren is zoo veel bekend, dat zijne gevangnis, schoon van tijd tot tijd minder drukkende, echter nog geduurd heeft, tot in het
jaar

2 NABERIGT VAN DEN UITGEEVER.

jaar 1787, wanneer hij, door de poogingen eener beroemde dichteresse, ANNA LOUISE KARSOH, — die door een schoon gedicht, 't welk haarer menschlievendheid tot veel eer strekte, de Hertogin van Wirttemberg opwekte, om zijne voorspraak te worden bij haaren Gemaal, — uit zijne banden ontslaakt is, en weder tot een bestaan geraakte. Nog vier jaaren leefde hij in de lang gewenschte vrijheid, onder een dankbaar genot der voorrechten, welke bij zoo lang had moeten misfen. Hij had weder veele nieuwe vrienden gewonnen, en zijn werkje werdt met groote deelneeming gelezen. Dan, in den Herfst van 1791, werdt hij, in het 52ste jaar zijns levens, door den dood, waarvan hij eenig voorgevoel schijnt gehad te hebben, uit alle verdere tijdelijke uitzichten weggenomen. Boven-genoemde Hoogleeraar gaf, met weinige woorden, dit berigt hier van, bij de uitgave van het tweede stukje.

△ 85580513

